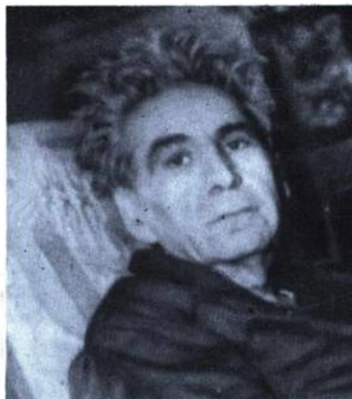

A color photograph of a man with wild, grey hair and a dark shirt, looking upwards and to the right. He is sitting in a wooden chair with a carved backrest. The background is dark and out of focus, showing some architectural details and a bright light source.

G. CĂLINESCU, reproducere după un portret fotografic păstrat în colecția familiei.

**Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK**

« În noaptea de 23 August, atunci când a apărut „România liberă“ ilegală, Miron Paraschivescu a fost acela care a primit sarcina, și a executat-o cu o deosebită bucurie, de a pregăti numărul de a doua zi al ziarului „Ecolul“. Miron Paraschivescu a pregătit singur acel număr într-un subsol dintr-o clădire vis-a-vis de „Adevărul“, unde era o zincografie mică. Acolo a lucrat pentru a nu fi surprins de diferite forțe reacționare fasciste care încă puteau să atace, ceea ce s-a și întâmplat nu la „Adevărul“, dar în alte părți. »

(GEORGE MACOVESCU)

« Tot ceea ce este pasionant, efervescent, interesant, îndrăzneț, neobișnuit, fascinant în Istoria literaturii române... de G. Călinescu se găsește în pagina a doua a revistei „Ecolul“ și în pagina a doua a revistei „Timpul“ al cărei redactor a fost Miron Radu Paraschivescu. »

(GEO BOGZA)

Evocarea lui Miron Radu PARASCHIVESCU din cadrul Rotondei 13, din care am spicuit fragmentele de mai sus, se alătură, în numărul viitor al revistei, dedicat anului XXX, declarațiilor radiofonice ale lui Mihail SADOVEANU, Mihail RALEA, Alfred Margul SPERBER, Victor EFTIMIU, precum și paginilor de Jurnal ale lui Ion VINEA și confesiunii lui Lucian BLAGA, intitulată O lămurire, toate constituind substanța rubricii noastre: Mărturiile pentru timpul de azi. Din însemnările lui Lucian BLAGA datind din 1959, reținem, de asemenea, câteva rinduri: « ...urmăresc cu luare aminte ce se înfăptuiește în țară. Se realizează în toate sectoarele activității, îndeosebi în acelea care sunt legate de ideea colectivului uman și de interesele într-adevăr obștești, impresionante, mari progrese. »

135.1
130

SUMAR

2/1974 • (15) ANUL V

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

REDACȚIA

CONSTANDINA BREZU, DIANA CRISTEV,
NICOLAE FLORESCU, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT

EUGEN MIHAICIUC

Documentele comunicate, însoțite, ,
fără excepție,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București,
telefoanele 50.32.90—50.23.10

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918”
Clîșeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA ȘCÎNTEII”

95
16
1735

«...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

G. CĂLINESCU

- 6—10 Încercare de portret (Academician *Al. PHILIPPIDE*)
 10—16 «...n-am timp să țin corespondență întinsă» (Comentariu de *Al. OPREA*)
 16—20 *Scrisori romane*
 21—24 Spectacolul lumii și «bufonada» înțeleptului (*Ovidiu PAPADIMA*)
 25—31 Fragmente dramatice: («*Eu aduc doar bucurii...*»; *Irod și Salomeea*)
 32—40 În jurul Istoriei literaturii române de la origini până în prezent (Documentar de *Nicolae FLORESCU*)
 41—42 Patosul tribunului (Cuvînt introductiv de *Geo ȘERBAN*)
 43—50 *Prietenile noastre cărțile*
 51—55 *Oratoria și cerebralitatea*
 56—61 «...intelectualul trebuie să stea în mijlocul poporului...»

Revelația documentului

Alecu BELDIMAN

- 62—63 Un moralist amar (Comentariu de *Paul CORNEA*)
 63—65 *Asupra lumii — stihuri*

Poezie, proză, critică

Tudor ARGHEZI

- 66 A te juca sculptor cu imposibilul și nimicul (Tabletă de *Paul ANGHEL*)
 67—68 Din versurile Mărțișorului: [*Catren*]; *Distihuri*; *Stihuri* (Cu o notă de *Mitzura ARGHEZI* și *Barușu T. ARGHEZI*)

Gib. I. MIHĂESCU

- 69—70 O nuvelă cu final deschis (Prezentare de *Diana CRISTEV*)
 70—74 [*Clipe de rătăcire*]

PERPESSICIUS

- 75—76 Noi «Mențiuni critice» (*Dumitru D. PANAITESCU*)
 76—80 *Munții în literatura noastră — conferință radiofonică*

SUMAR

Destăinuiri

N. IORGA

- Correspondența mea cu N. IORGA (Academician *Iorgu IORDAN*) 81—87
« Acesta era IORGA... » (Academician *Șerban CIOCULESCU*) 88—95

Per aspera ad astra

Mateiu I. CARAGIALE

- Arhetipurile *Crailor de Curtea veche* (II) (*Barbu CIOCULESCU*) 96—103

Dosarul unei existențe

Titu MAIORESCU

- Notă biografică* (Comunicată de *Petru POPESCU-GOGAN*) 104—106
Doctor în drept la Paris (Comentariu de *Marin BUCUR*) 107—114
Documente din perioada studiilor pariziene 115—119
În jurul unui divorț (*Rodica IOVAN*) 120—121
Scrisori și acte 122—127
Citind poezie (Adnotări interpretate de *Vasile NETEA*) 128—130

Restituiri

Nicolae CARTOJAN

- Discurs de recepție la Academia Română (Studiu introductiv de *Gheorghe MIHĂILĂ*) 131—133
Ovid Densusianu, Nicolae Drăganu 134—145

Epistolar

Al. ODOBESCU

- Confesiuni din ultimul an de viață (Prezentare de *Victoria PO-POVICI*) 146—147
4 scrisori către Gr. BORGOVAN 147—151

SUMAR

File de album

- Paul ZARIFOPOL
152—154 Portret din amintire (*Ioan D. GHEREA*)

Caiete de creație

- Liviu REBREANU
155—161 Schițe pentru viitoarele romane (I) (Cu un preambul de *Niculae GHERAN*)

Scriitori români în arhive străine

- Antim IVIREANUL
162—163 Licitație londoneză: O copie după Didahii (*Dennis DELETANT*)

Scriitori străini în arhive românești

- Henri BARBUSSE
164—165 «...nu poți fi pacifist, fără să fii revoluționar» (*Mircea HANDOCA*)
165—171 2 scrisori către Eugen Relgis

Cronica edițiilor

- Mircea ZACIU
172—176 Lada zburătoare sau goana după «postume»

Document în replică

- 177—180 Adevărata «istorie» a «descălecării» lui CARAGIALE la Blaj (*Ion BUZAȘI*); A fost «iconarist» Traian GHELARIU? (*V. SPIRIDONICĂ*); Cine este «anonimul» VASILESCU concurent al lui Ion BARBU? (*Adolf HALMOVICI*)

- 181—187 *Fișier bibliografic* ● *Creșterea colecțiilor*

- Dragoș VRÂNCEANU a citit pentru dumneavoastră*
188—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

«Poetul acestor vremuri trebuie să stea cu picioarele și pe ses și pe munte, adică în prezent și viitor, fiind combatant în zona abstracției universale la toate vibrările, într-un curent umanist.»

[illegible]

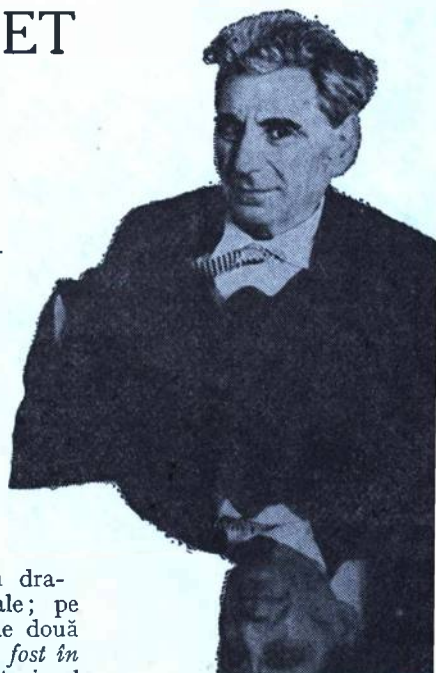
«...e t e r n i i n o ș t r i p ă z

ÎNCERCARE DE PORTRET

Un cititor care ar avea înaintea lui, pe masă, principalele volume ale lui G. Călinescu, în edițiile originale, ar observa, numai după o simplă lectură a titlurilor, cât de variată a fost activitatea scriitorului. Ar da cu ochii mai întâi de *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, volum muntos, în format uriaș, reprezentînd oarecum podișul de mare altitudine al operei, lîngă care s-ar înșira tomurile de exegeză critică despre *Opera lui Mihai Eminescu*, compacte și ele. Între istoria literară și creația literară propriu-zisă s-ar așeza cele două biografii, *Viața lui Mihai Eminescu* și *Viața lui Ion Creangă*. Ar veni apoi, la rînd, romanul *Enigma Otiliei*, apoi narațiunea dialogată, *Șun*, mit mongol, cum spune subtitlul și care este, într-o proză de mare abundență lirică, un poem dramatic, delaolaltă poetic și plin de înțelesuri filozofice și sociale; pe urmă, romanele polemice *Bietul Ioanide* și *Scrinul negru*, cele două volume de impresii de călătorie, *Kiev-Moscova-Leningrad* și *Am fost în China nouă*, și, în sfîrșit, volumașul de versuri din 1937, intitulat, simplu și sobru, *Poezii*, și volumul mai amplu de versuri, *Lauda lucrurilor*, din 1963.

În gazetăria și foiletonistica literară, precum chiar și în gazetăria propriu-zisă, zilnică, G. Călinescu a dat, în curs de peste trei decenii, sute și sute de articole, unele fiind de fapt mici eseuri, despre cele mai felurite teme.

Activitatea aceasta aproape în toate speciile literare, roman, povestire, poem dramatic, versuri, istorie literară, critică literară, izvora la G. Călinescu din setea lui de universalitate, din dorința lui de a explora domeniul literar în întregime. Ea izvora, de asemenea, din convingerea sa că un scriitor trebuie, e dator față de el însuși, să-și încerce puterile în cît mai multe direcții, să aibă o activitate variată, să se odihnească după compunerea unui roman scriînd impresii de călătorie sau foiletoane și așa mai departe. Lui Călinescu nu-i plăcea, cred eu, specializarea, deși după o mărturisire a lui dintr-o cronică a optimistului, nu-i plăcea nici tendința, la un scriitor mai ales, de enciclopedism. E firesc lucru pentru un scriitor ca el să tindă spre universalitate, nu spre specializare mărunță. Tot așa de firesc apare însă și faptul că într-un scriitor predominant o înclinare, adică există întotdeauna o înclinare pe care scriitorul o cultivă cu precădere, cu predilecție. Unul e fundamental liric, altul epic, altul vede viața decupată în situații dramatice, în scene și episoade teatrale, cu efecte de surpriză și de uimire. Care este înclinarea dominantă vizibilă în opera lui Călinescu?

ori ai solului veșnic...»

Camera de lucru a lui
G. Călinescu.

La prima vedere nici o însușire dominantă n-ar ieși parcă la iveală, din cauză că scriitorul excelează deopotrivă în roman și în eseistică, în poemul dramatic și în versuri, iar portretele sale din *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* sînt magistrale, și ca pătrundere și ca expresie.

Fără să intru în amănunte biografice, și asta potrivit unei vechi ale mele obișnuințe de a ajunge prin operă la om, voi aminti totuși că G. Călinescu s-a format ca istoric. Asta a fost disciplina sa științifică de bază. Lucrul acesta se simte în toată opera sa literară. Faptele și oamenii sînt văzuți într-o perspectivă istorică, într-o desfășurare pe întinderi mari de vreme, chiar atunci cînd e vorba numai de o perioadă scurtă sau cînd e vorba de prezent. Călinescu are nevoie de această perspectivă istorică și o creează, o insuflă chiar acolo unde ea nu s-a format încă. În articolele lui, acest lucru e mai frapant decît oriunde. Îl vezi deodată cum raportează un fapt, o situație, o figură din prezent la fapte, situații, figuri din trecutul istoric. Acestui simț istoric al fenomenelor vieții se alătură la Călinescu un simț tot așa de adînc al poeziei mari. El gîndește istoria cu rigoare științifică și totodată o gîndește poetic. Însușirea aceasta este

prezentă în toată opera lui și, cum el are o personalitate stilistică puternică și originală, se vede chiar în cele mai fugitive impresii.

Înclinarea către monumental și grandios, nutrită de o imensă lectură în mai multe domenii ale culturii și îndeosebi susținută de amănunțite cunoștințe privind arhitectura, îl îndeamnă pe Călinescu să înalțe în supradimensional citeodată chiar cotidianul, realitatea zilnică, cu dimensiuni imediat perceptibile. O astfel de viziune nu deformează realitatea, dimpotrivă, o face mai vie datorită expresiei, care, singură, determină valoarea de artă a scrisului literar. Dar așa cum Călinescu simte și folosește monumentalul și grandiosul, tot așa de adânc observă și notează el detaliile, cu o precizie de entomolog care disecă o insectă minusculă. El minuieste cu aceeași ușurință și familiaritate luneta cu care apropie colosalul și lupa cu care mărește infimul. În cartea de impresii de călătorii *Am fost în China nouă* aceste însușiri își găsesc un vast teren de manifestare. Iată-l evocînd Marele Zid:

«[...] mai curînd decît o lucrare strategică, zidul pare o fantezie lirică. Un drum suspendat pe un meterez de lespezi, tivit cu crenele din mari cărămizi dure, aproape negre, urcă pe ripa muntelui, aci în pantă dulce, aci abrupt, îndoindu-se după spinările colinelor, ridicîndu-se din nou [...] Zidul e podit cu dușumele netezi de lespezi în părțile de urcuș dulce, la suișuri însă ți se ivesc înaintea strîmte scări de piatră, uneori repezi, neobișnuit de lungi, negre. Mersul e la început ademenitor, ascensiunea pare nevinovată și civilă, ca și pășirea la caturile unui templu [...] Zidul saltă astfel ca un dragon, [...] desfăcîndu-se pe alocuri în cite două cozi de zmeu, apărînd, dispărînd, ducîndu-se și întorcîndu-se, parcă răzgîndindu-se [...] A te încredința spinării lui îți pare o nebunie. Cine poate urca un continent pe scară?»

Arhitectura frazei urmează pe aceea a zidului cu o subtilă potrivire a vorbelor după sinuozitățile zidului, cu o artă perfectă.

Și acum alt pasaj, tot din cartea despre China. E vorba de mîncărurile chinezești și de felul cum sînt prezentate pe masă:

«Erau crevete mici cît o medalie, cîrnăciori de porc subțiri cu pete albe de slănină și cartofi pai ca un fin tăiat mărunt, un soi de pește mic prăjit, altul afumat, bucăți de carne, poate de vițel, în aspic [...] De obicei nu lipsește o pasăre și un pește. Pasărea este atît de profund coaptă încît, prinsă cu bețele într-un colț, se desface îndată ca domnul Valdemar al lui Edgar Poe».

Comparația de la sfîrșitul acestui pasaj e caracteristică lui G. Călinescu. Călinescu dispune de o facultate asociativă puțin obișnuită care, în chip firesc, apropie, pentru a crea contraste surprinzătoare, cele mai disparate lucruri, acordîndu-le între ele și realizînd astfel armonii noi. Această armonizare a extremelor uimește și dă sentimentul frumuseții ciudate. Călinescu obține astfel, în chip intenționat, sau numai printr-o propensiune înnăscută a firii lui, un efect de surpriză, surpriza fiind, după Edgar Poe cel pomenit de dînsul în citatul de adineauri, un factor de bază în creația poeziei.

Dominanta istorico-poetică a firii sale l-a îndemnat pe Călinescu să cerceteze pe Eminescu atît în viața acestuia cît și în operă și să scrie *Viața lui Mihai Eminescu*. În postfața acestei scrieri, apărută în 1932, autorul expune punctul de vedere din care a conceput biografia lui Eminescu:

«Prezenta *Viață a lui Mihai Eminescu* nu este o „viață romanțată“ ci o biografie critică, alcătuită cu toată băgarea de seamă după toate izvoarele ce ne-au fost la îndemînă și cu scopul de a strînge laolaltă știrile atît de risipite și contradictorii asupra poetului. Nimic fictiv n-a intrat în țesătura acestei cărți și dacă ceva poate avea aerul unei literaturi, aceea nu este decît încercarea de a scoate din narațiune și analiză *portretul* lui Eminescu».

Pentru o asemenea lucrare trebuie imaginație de romancier și o erudiție în stare să epuizeze izvoarele de informație. Acestea sînt două însușiri pe care Călinescu le are din belșug. În pasajul din postfață pe care l-am citat, el afirmă, subliniind, că a încercat să dea «portretul» lui Eminescu. Portret, aici, înseamnă, de fapt, tabloul

desfășurat în timp al vieții poetului, al vieții lui exterioare și al vieții lui interioare, neapărat cu raportări la operă, fiindcă opera este un fapt continuu de gestație și de exprimare și desigur că faptul principal, dacă nu chiar esența vieții scriitorului.

Înainte de a considera și alte ținuturi ale activității literare a lui Călinescu și de a părăsi bogatul tărâm al portretisticii sale, nu pot să nu-mi aduc aminte de atâtea portrete din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Cite și cite n-ar fi de citat, între altele acela al lui Iorga. Aici, unduțiile stilului, când se descrie sosirea lui Iorga în sala de curs, precedat de glasul lui pe culoar și apoi înălțările și scoboririle oratoriei lui, se aseamănă cu unduțiile stilului în pasajul despre marele zid chinezesc, pe care l-am citat adineauri. Asemănarea de ritm, de ton este, la cincisprezece ani interval, impresionantă.

Deși cantitativ ocupă un loc foarte mic în opera sa, versurile lui Călinescu ocupă un loc de frunte în ce privește calitatea lor și însemnătatea lor pentru întreaga activitate a scriitorului. Poeziile reprezintă, dacă le cercetezi cu atenție, un compendium al operei lui. Aflăm concentrate în poeme scurte și concise principalele, dacă nu chiar toate tendințele adânci de dezvoltare și de realizare ale talentului său. Evocarea istorico-poetică e ilustrată de un poem care poartă semnificativ, drept titlu: *Herodot IV*, 8—9, ca o trimitere după un citat. Dintr-un episod al vieții lui Hercule povestit simplu și sobru de istoricul grec, Călinescu scoate frumoase versuri, evocatoare de legendă istorică, încărcate de culoare.

Poezia *Neoromantică* datează, foarte probabil, din vremea când, în legătură cu Eminescu, scriitorul se adîncea în studiul romantismului german:

*La lacul cel de munte, sub ninșii colți alpini,
Pe-o bancă de mesteacăn, solemn și elegant,
Ax redîngotei negre, țilindrului gigant
(Funeră turlă sumbră printre molifși și pini)
Ședea acum un secol Poetul. Sau, tăcut,
Cu mîinile la spate, cu coamele pe umăr,
Se preumbla prin codri, călînd solemn un număr
De trestii pentru orga cu fluierul acut.
Descoperit-am lacul între păduri. C-un tic
Mărunt tic-tic din vestă ceasornicul măsoară
Tăcerea greieroasă ce valea împresoară,
Ce-ar fi dădut extaze lui Richter și lui Tieck.
În cap îmi crește, turlă, țilindrul cel gigant,
Cu mîinile la spate vîr fața-n redîngotă,
Din ape ies sirene și o undină golă,
Iar eu mă pierd în codri solemn și elegant.*

Stilul, tonul, desenul, culoarea, toate sînt de o execuție perfectă și exprimă exact ambianța în care se dezvoltă poezia romantică germană. E un tablou pe care l-ar fi putut semna un pictor caracteristic al vremii, Kaspar David Friedrich, de exemplu.

Poezia intitulată *Ghenca* preludează la aspectul de istorie contemporană din opera lui Călinescu, aici deocamdată în contratimp, fiindcă e vorba de o casă veche și de o mătușă bătrînă, amîndouă rămase pe loc, în urma vremii:

*Pe an numai o dată la Ghenca merg, mătușa
Din casa moartă-n anul o mie nouă sute;
Cu rochiile multiple ce par pe ea cusute,
După puțină pîndă la geam, deschide ușa [...]
Mătușa des clipește ca pasărea de noapte
Și pare năucită de zgomot și lumină,
Ale odăii colțuri au străluciri de mină,
Huruituri de grotte se nasc din pași și șoaapte.*

Mătușa aceasta e soră bună, fără nici o îndoială, cu mătușa din casa cu molii din *Cartea Nunții*, romanul apărut în 1933, și prevestește, prin gesturile ei, pe unchiul Costache din romanul *Enigma Otiliei*, din 1938. Și în acest roman, a cărui acțiune începe în 1909, ne întâmpină chiar de la prima pagină descripția unei case vechi dintr-o mahala a Bucureștiului de pe vremea aceea.

Călinescu a întrunit în el două însușiri care merg rar împreună: un enorm talent și o putere de pătrundere critică tot atât de enormă. El avea deopotrivă pasiunea cunoașterii și pasiunea creației literare, așadar cultiva cu aceeași vigoare ideile și imaginile. Ca să poată fi înțeles bine, Călinescu trebuie considerat în totalitatea lui. Și trebuie aceasta, pentru că în tot ce concepea și în tot ce exprima el, ideile și imaginile se îmbinau și se sprijineau între ele, fapt care asigură scrierilor sale o existență care nu se teme de învechire.

AL. PHILIPPIDE

revistă de critică și literatură
redactor: G. Călinescu
În provincie nu se trimite decât la cerere
Abonamentul anual 100 lei. Numărul 10 lei
Redacția Strada Braziliei 44.
București (III)

«...n-am timp să ți

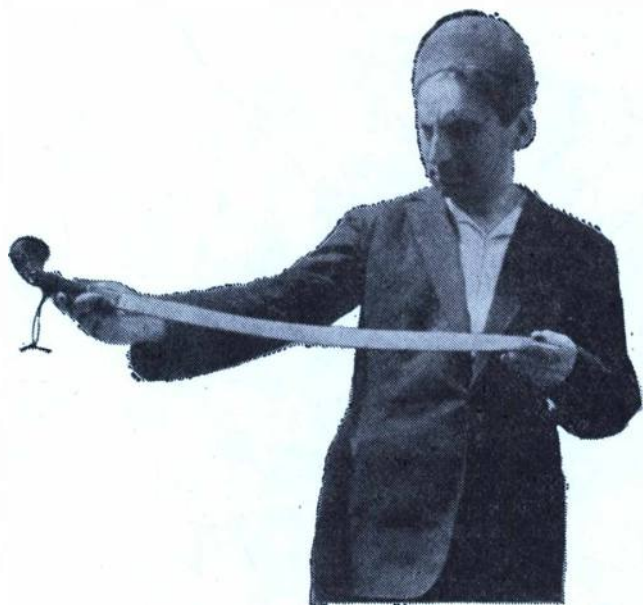
CUM VA FI FOST G. CĂLINESCU TÎNĂR?

Așa de mult ne-am obișnuit cu imaginea profesorului din plină epocă a gloriei — ah! acele veritabile spectacole oferite de irupția ghelezerelor spiritului său: o gesticulație amplă, cu răsfățuri princelare, colorată de o intonație ingenuă; o gândire vulturească, plină de forță și clarviziune și, în același timp, o inimă de o înflăcărare și o candoare adolescentină; solemnități augustă de împărat roman și o vioiciune și o dezinvoltură de om al Renașterii — încît cu greu ne putem închipui că a existat un timp cînd el va fi arătat altfel, cu aceste atribute miniaturizate ori în statu nascendi.

Se adaugă și situația particulară în care se găsește criticii (chiar și atunci cînd, simultan, sînt și mari scriitori): în cazul lor, investigațiile de ordin biografic nu se prea bucură de interes, par cu totul superflue. Așa îmi exple, între altele, de ce despre începuturile lui G. Călinescu (ca și despre vîrstele lui primare) știm surprinzător de puține lucruri. Să fie aceste momente mai puțin însemnate, ajungîndu-ne pentru a înțelege esența personalității sale numai studiul operelor de maturitate? Cunoșcînd atitudinea deprecia-tivă, afișată nu o dată față de cercetările de acest fel, luăm act cu satisfacție de considerațiile lui Sainte-Beuve care, subliniind cît de «hotărîtori» sînt «primii ani literari», ajunge să afirme că numai atunci cînd descoperi «cheia acestui lanț misterios, jumătate fier, jumătate diamant, care leagă a doua lui existență radioasă, strălucitoare și solemnă, cu prima existență, obscură, refulată, solitară», atunci poți spune «că-l pozezi în esență și că-ți cunoști poetul».

N-am intenția de a întreprinde o astfel de tentativă ambițioasă — de a desprinde din cefurile necunoscutei faimoasele izvoare ale Nilului —, el doar, în concordanță și cu profilul publicației, de a aduce în dezbatere noi documente — este vorba de corespondența «română», pusă la dispoziția revistei, cu amabilitate, de Alice Călinescu — care, coroborate cu altele, ne ajută să înaintăm în cunoașterea fazei de început a biografiei călinescene.

orespondență întinsă»

Așadar, fișe de dosar pentru un viitor portret, alcătuite cu prilejul aniversar a 75 de ani de la naștere.

Din păcate, scrisorile (trimise lui Nicolae Argeșanu) nu ne divulgă prea multe taine ale existenței sale, fiind, în exclusivitate, expresia unor interese imediate: reglementarea anumitor încurcături de ordin material. Totuși, în felul cum sînt concepute, epistolele trădeză particularități de umoare care-și au tîleul lor. Redactarea este făcută pe un ton rezolut. Nu atît rugăminți adresate unui prieten, cît dispoziții, ordine imperiale. Pentru a se face ascultat, G. Călinescu (care pe-atunci semna: Gică) dramatizează puțin lucrurile. Obținerea unei diplome de la liceul pe care-l frecventase (Liceul „Mihai Viteazul“), apare, nici mai mult, nici mai puțin, decît « o chestie de viață și de moarte ». Reper-

torul aprecierilor legate de intervenția la Ministerul de Finanțe pentru obținerea schimbului valutar respectiv este mai vast: « Această situație... amenință să devină tragică ». Corespondentul e avertizat să nu-l facă vreun « pocinog » și să se dezintereseze de problemă. Apelurile îmbracă forma imperativă: « Insist, încă o dată, să-mi telegrafiez pe dată ce primești scrisoarea... » Sau: « E caz de urgență! » Limbaajul nu va fi din cale afară de protocolar. Cel de la Minister « sunt totdeauna măgari ». Cu același epitet îl gratulează și pe cel de la liceu, numindu-l « măgarii ăia de la Liceu ». (În general, e de observat că, la această dată, G. Călinescu agreează expresia nedecantată, verde. Argeșanu primește sîturi pentru ca nu cumva, după ce s-a « capacitat », să se trezească numit profesor « la mama dracului ».)

Pînă la urmă, totul se dovedește a nu avea chiar proporțiile unei drame, încît, în altă scrisoare, lată-l înțelepțit și chiar speriat de posibilele urmări ale intervențiilor lui furioase: « Nu face nici un fel de scandal sau petiție la minister. Mai devreme sau mai tîrziu se pare că se trimit cu oarecare regularitate. Încurcătura a fost numai la început din cauza rămîinerii în urmă cu cîteva luni. Noi, cei de la Academie, nu suferim prea mult, de vreme ce nesosindu-ne banii suspendăm și noi plățile... și pace! ».

Nu-l regăsim aici, în nuce, pe G. Călinescu cu accesele lui de minie simulată, acel Jupiter tonans care se servea de cele mai neînsemnate pretexte pentru a declanșa uragane verbale, nu pentru a nimici pe cineva, ci pentru plăcerea în sine a dezlănțuirii? (La un moment dat, pentru că cel din țară nu-și găseau timp să-l scrie, îi admonestează, pe jumătate furios, pe jumătate amuzat: « sunteți niște trădători! »)

Se adaugă, credem, și stîngăcia vădită de G. Călinescu în fața situațiilor înclinate din viață — mai ales de ordin material —, de care vrînd să scape cît mai repede, procedează precum Alexandru Macedon, tăind, dintr-o dată, nodul gordian. Atitudinile sale vehemente, gesturile sale verbale rezolute n-au o altă explicație, nefînd expresia unei suficiențe ori a unei erize de orgoliu, ci, în fond, reacțiile explozive ale unui mare tîmîd. Perpessicius avea dreptate atunci cînd, la capătul unei îndelungi cunoașteri, căta a-l defini pe G. Călinescu aplicîndu-i formula lui Jules Laforgue: « un dur par timidité ».

Cum își ducea viața la Roma, care îi erau impresiile colectate acolo? În legătură cu aceste aspecte — și cu altele raportate la viața-i in-

timă — scrisorile rămin mute. Se pare chiar că G. Călinescu profesează, din acest punct de vedere, un principiu; undeva, scapă remarcă « pe aci e admirabil » pentru a se opri, cu precizarea « dar acestea sunt lucruri ce nu se pot scrie într-o scrisoare ». Să-și reprime el, în chip conștient, efuziunile lirice? Fapt e că, peste cîțiva ani, aceasta e observația — formulată ca o acuză — pe care o face profesorul și prietenul său Ramiro Ortiz: « Nu voi înceta să mă plîng de faptul că nu v-am mai văzut [...] și de alte bagatele sentimentale, pe care dumneavoastră, nu știu dacă pe drept, le disprețuiți ». Dînd și alte exemple (care vizează o anumită lipsă de curtenie din partea discipolului), îl suspectează pe G. Călinescu de... americanism: « Cînd America încă nu invadase Europa, și Europa încă nu abdicase de la glorioasa ei civilizație multiseclară [...] noi ne comportam cu totul altfel cu profesorii și prietenii noștri ».

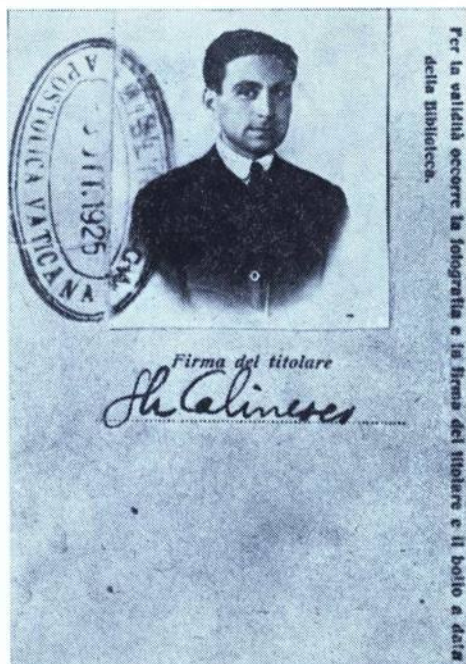
Spun aceasta numai ca o profesiune de credință, căreia, desigur, îi veți opune pe a dumneavoastră și veți lăsa timpul să aleagă. »¹

Aceste remarcă, prin caracterul asertoric al generalizărilor, ne atrag luarea aminte și ne fac să privim și dintr-un alt unghi de vedere epistolele de față. Nu știu cu cine va mai fi corespondat din Roma, în acei ani, G. Călinescu. Schimbul de răvașe cu Nicolae Argeșanu este însă subordonat, în chip prea total, cererilor de a i se face servicii, în țară. Aproape niciodată nu se îndepărtează de la acest obiectiv, pentru a cere vești de la prieteni, cunoscuți. (Dar oare aveau G. Călinescu prieteni foarte apropiați, sau, în această epocă, va fi cultivat, cu trufie, solitudinea și însingurarea romantică?)

Firește, nu lipsese unele salutări expediate în finalul epistolelor, dar la un mod teribil de convențional. Bunăoară, de sărbători, el se mulțumește să adreseze familiei Argeșanu stereotipele urări, adăugînd: « și tuturor celorlalți cărora din lipsă de timp nu pot să le scriu ». (Să nu uităm că între ceilalți este trecută și mama, pe lingă care Nicolae Argeșanu joacă adesea rolul de intermediar.)²

¹ Scrisorile lui Ramiro Ortiz le-am cunoscut prin bunăvoința profesorului Dumitru D. Panaitescu (care le va prezenta într-unul din numerele viitoare ale „Manuscriptum“-ului).

² Prin el comunică G. Călinescu că « în principiu » este împotriva « Nobilei intențiuni a mamei de a-mi trimite bani ». Motivul e acesta: « Fără a-mi spori bugetul în chip considerabil, pentru ea este un gol ». Tot N. Argeșanu va fi

Permisi de intrare
la Biblioteca Vaticana.

Dintr-o scrisoare, aflăm că peregrinează prin Italia: a fost la Neapoli și Pompei, dar relațiile comunicate privesc strict planul pedestru al existenței: « De la Neapoli m-am întors de vreo

informații de sume de bani trimise mamei (o dată 25 de lei găsiți prin buzunar, G. C. notînd: « Pentru voi rezerv daruri mai intelectuale »).

Care va fi fost toată gama relațiilor sale cu mama — și, în general, cu familia?

Un act care ni s-a pus la dispoziție — cererea de înscriere în anul I al Facultății de litere din București — atestă că este fiul lui Constantin Călinescu, mort, și al Mariei Călinescu, pensionară. Cum va fi urinat școala? Va fi avut de suferit privațiuni? E surprinzător cît de mult plutesc în incertitudini începuturile sale biografice. Fapt curios: nu ne amintim ca G. Călinescu să fi evocat, expres undeva, copilăria și adolescența — aceste vârste de aur, exploatate literar de atîția scriitori. Să fi avut ceva de

Pompei, aprilie 1926.

două zile. N-am putut să trimit nimănui nici un fel de scrisoare deoarece eram mereu în tren sau prin tramvaie, iar la Pompei, n-aveam suficiente unelte de scris ».

Dacă vrem să știm cum s-a delectat sufletește cu aceste peisaje, trebuie să ne adresăm articolelor sale de mai târziu: spre pildă, celui care celebrează revederea Florenței după aproape trei decenii și jumătate: « Acea Florență pe care din tinerețe am văzut-o mereu sub un soare arzător... » („Contemporanul“, nr. 13, 1962); sau însemnărilor poematice stîrnite de ideea construirii unui oraș românesc care să se inspire din monumentalitatea așezărilor urbane italiene („Econl“, nr. 241, 1944); sau, în sfîrșit, acelei „Serisori romane“ publicate, în 1927, în „Viața literară“ (nr. 42).

Punînd cap la cap informațiile căpătate, nu ne e greu să ni-l imaginăm pe G. Călinescu desfătîndu-se cu « muzica savantă a unei game de clopote abațiale », rătăcind pe străzi pardosite cu lespezi mari de piatră, consumîndu-și dispozițiile meditative în liniștea vreunei uriașe catedrale, citind pe vreuna din aleile grădinii

ascuns? Să fi deținut amintiri a căror reînviere nu i-ar fi produs plăcere?

E de reținut că, peste ani, își va constitui din colaboratorii (și admiratorii) de la Institut o autentică familie, care ia parte activă la toate evenimentele vieții sale și în mijlocul căreia cunoaște clipe de adîncă jubilară sufletească.

S-ar putea ca « documentologii » — expresie cu care G. C. îi persifla pe scotocitorii de documente — să scoată la iveală date care să ne facă să privim altfel, cu mai multă gravitate, aspirațiile lui teoretizate spre un « sens al clasicismului ».

din jurul fictivului templu lacustru al lui Neptun sau contemplînd marile opere de artă din Palazzo Pitti, din piața sau din capelele medicale... Momente trăite cu intensitate și înglobînd varii preocupări. Un articol dedicat arhitectului Petre Antonescu („Contemporanul“, nr. 45, 1964) conține această confesiune: « La Roma am avut prilejul să mă informez mai bine despre problemele arhitecturale, să consult unele opere clasice, să vizitez monumente, să datez după grosimea mortarului și dimensiunea cărămizii un zid ivit în săpături, să învăț feluritele opus, adică chipuri de așezare a elementelor intrate în structura lui ».

Așadar, ipostaza viitorului său erou, Ioanide. N-avem nici un motiv de îndolală: un loc important, în meditații, îl ocupă proiectele literare. Versurile reproduse fragmentar (și critice) în „Universul literar“ (nr. 28, 1928) pot servi ca motto al perioadei petrecute la « Academia » din Roma: « Pe față căpătasem expresii de mumie/ (fac studii serioase la Academia/ iar noaptea metafizici pe aleele deșarte) / Și-adeșa am adormit cu capul pe vreo carte ».

Serisorile către Nicolae Argeșanu ne documentează cît de pline îi sînt, într-adevăr, zilele. De fapt, G. Călinescu se află într-o continuă criză de timp. El are impresia că timpul cerut de scrierea corespondenței îi este pur și simplu « furat ». Ajunge chiar să-l cronometreze: « ...eu n-am timp să țin corespondență întinsă. O scrisoare o scriu într-un ceas ».

Ce-ascunde această veșnică ceartă cu timpul? Lui Argeșanu îi dă această explicație: « Ai dreptate, sunt enorm de ocupat ». Dar nu din pricina obligațiilor oficiale de studiu: « Nu cu examene. N-am de a face cu Universitatea ». Motivul mărturisit ține de pregătirea a « două cărți pentru la toamnă », termenul, precum și l-a fixat sieși, în chip draconic, pentru redactare, e de 1 iulie.

Adevărul, pe care credem că-l putem întui, e că G. Călinescu se află în plină epocă de cîntare a unor certitudini interioare. În portretul făcut lui Ramiro Ortiz, trecînd în revistă cei 10 ani petrecuți sub protejura acestuia, el precizează:

« Eram atunci în mijlocul adolescenței, iar azi suntem la granița unde problema sensului vieții devine grea și contemplarea drumurilor se face nu fără amărăciune ». Sensul vieții, în accepția lui, înseamnă fixarea unui drum care să-l dea posibilitatea valorificării maxime a calităților sale latente. În „Scrisoarea romană”³ îl învidiază pe copil, deoarece: « Nu privesc nici îndărăt, nici înainte, ci izbucnesc cu toată ființa lor în actul simplu al vieții », în vreme ce noi, maturi, sîntem veșnic în căutarea unui scop « Suferim cînd nu-l ajungem, dar suferim și mai rău cînd nu putem crede în nici unul ».

Ni se pare a conține un tîlc anume articolul despre Vasile Părvan, publicat, în 1928, în „Viața literară” (nr. 88).

Fostul director al Școlii Române din Roma nu e elogiat în postura lui de om de știință sau de scriitor, ci ca pildă « monumentală de energie pusă în slujba unei idealități ». Istoria afirmării lui Părvan i se pare ca descinzînd din viețile plutariene: « Și e senil sufletul tinărului care cunoscînd-o nu se simte împins de dorința de a fi, dacă nu mare, cel puțin mai puțin mărunț ». Nu se au în vedere vane ambiții de glorie ci, cum accentuează G. Călinescu, imboldul secret va să-l reprezinte « năzuința lucidă a unei minți fericite care caută în construcție rezolvarea problemei vieții ». O faptă concretă de creație care solicită « eroism zilnic » sau, conform metaforei călinesculene, « o cupolă michel-angiolescă peste ziduri înalte și groase de trudă și meditație ».

Sînt gînduri care revin prea frecvent — ea să nu spunem obsesiv — în meditațiile sale din acești ani, pentru a nu le acorda întreaga importanță. G. Călinescu trece printr-o eriză a căutării de sine — iată o observație care se impune oricărui cercetător al începuturilor sale⁴. Într-un interviu dat Profirei Sadoveanu în „Adevărul literar” el dă drept cauză a frământărilor și indeciziilor contractate conflictul existent între dorința-i intimă de a face literatură și activitatea de critic către care se simte împins de varii împrejurări. De aici, importanța oraculară pe care e gata s-o acorde diagnosticului așteptat din partea unui Ibrăileanu sau E. Lovinescu: « De verdictul lor depinde întreaga carieră a mea și încredere în mine ». Verdictul n-a venit, și lui nu l-a rămas, cum singur spune în Din carnetul unui critic, decît să alecătuască « acele

fascicule simetrice și sinoptice care formează conținutul bibliografiilor și-al cataloagelor de librărie, căci sînt critic... critic... critic... »⁴.

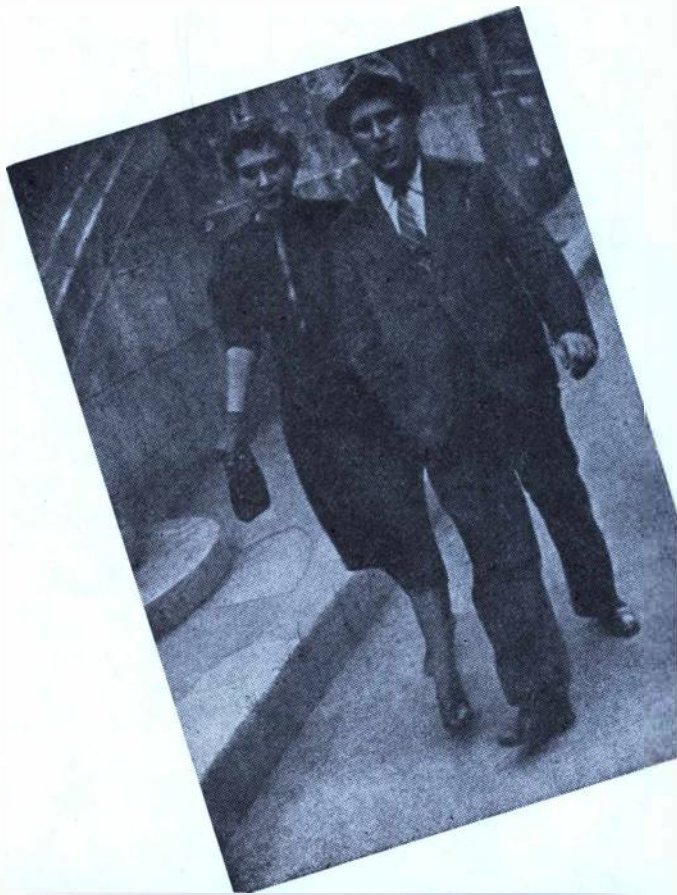
⁴ Cît de mult îl frămîntă această dilemă — pentru noi, astăzi, cu totul fără obiect — o dovedește insistența cu care revine asupra ei în cele mai variate împrejurări.

I. Valerian, pövestind prima lor întîlnire, la puțin timp după întoarcerea de la Roma, în cadrul cenei „Sburătorul”, își amintește aerul preocupat cu care a pus această întrebare lui Rebreanu: « Există niște prejudecăți: cîcă, un autor de romane nu poate fi un critic și viceversa, pe motivul că primul vede sintetic, imaginativ, iar celălalt analitic, abstracționist. Ce credeți? »

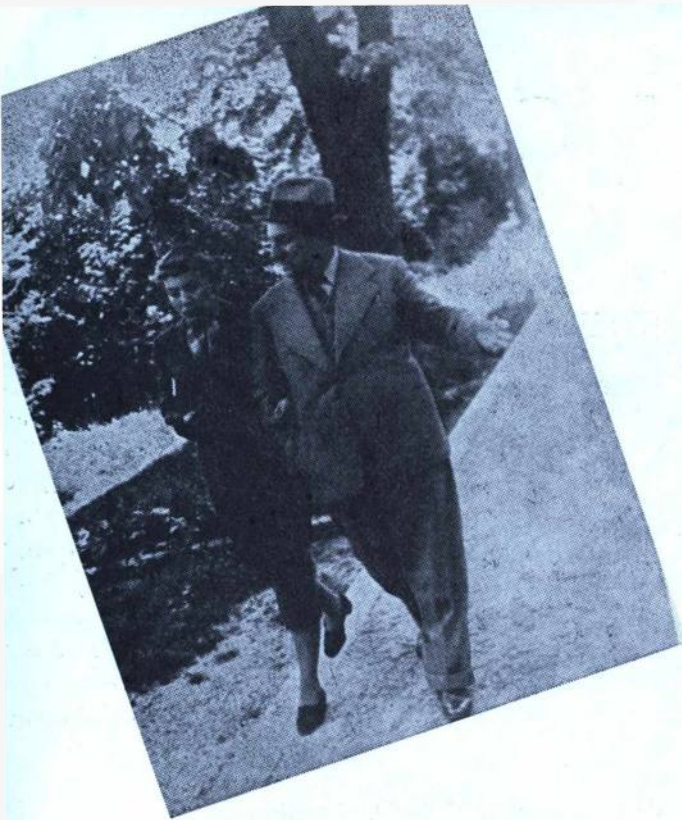
— Depinde de talent, răspunde Rebreanu, învîluindu-ne în unda albastră a ochilor, iată, Lovinescu scrie romane.

— Știu — făcu G. Călinescu evaziv — eu cred că un scriitor poate să creadă în toate genurile, nu există demarcațiuni în domeniul spiritului. »

I. Valerian convine și el că astfel de « chestionarii » păreau cam « școlărești » dar înțelege, cu justețe, că G. Călinescu « vroia să capete jalo-nări certe, în desfășurarea traieiului, pentru a nu-și irosi energia în realizări ce s-ar anihila

³ Vezi și articolul lui D. Micu: *Începuturile*, „Viața Românească” nr. 6 1965.

Același articol mărturisește acalmia sufletească pe care o generează, firește, nu atât opțiunea pentru un gen sau altul în sine, cât lipsa unor puncte de reper sigure în direcționarea energilor sale sufletești. «Ah! de ce nu sint ca acei oameni sublimi care-și măsoară munca spiritului cu cronometrul și-și execută comenzile intelectuale cu promptitudinea unui brutar? [...] De ce n-am și eu, ca aceste persoane de elită, încrederea neștrămutată în utilitatea pro-

reciproc» (I. Valerian: *Cu scriitorii prin veac*, „Editura pentru literatură”, 1967).

Ultima afirmație merită a fi luată în considerație pentru a schița o altă trăsătură a portretului său interior: G. Călinescu rințește să meargă direct la țintă, nu se avintă în labirint dacă nu poate controla cu certitudine firul Ariadnei, are oroare de eforturile mitice, dar ineficace, ale lui Sisif.

Perpessicius povestește cum, odată, văzându-l la Biblioteca Academiei, cum buchisea slovele eminesciene, antrenat într-o muncă faraonică, ce întrecea puterile unui singur om, i s-a adresat compătimitor: «Îți prăpădești ochii și timpul zadarnic». (Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor, „Editura pentru literatură”, 1967).

ducțiilor mele și casc de dispreț și plictiseală înainte de a le sfîrși?»

Tonul este puțin ilariant, cu accente volte de șarjă, dar în adineul frazelor mustește amărăciunea. El se declară cuprins de «o lene sufletească, o *accidia* dantescă chinuitoare. Un scepticism universal, o toropeală neroadă, născute din sila de a cugeta în aceleași forme banale pînă la desnădejde...».

Dispoziții sufletești care motivează clipele de abandon, absențele capricioase sau golurile în îndeplinirea obligațiilor curente — și care aduc la disperare pe un spirit ordonat și conștiincios cum e Ramiro Ortiz. Sint perioade cînd, în relațiile celor doi, survin eclipse subite, G. Călinescu izolindu-se sau rătăcind prin cine știe care lume extraterestră. Cu umor, bunul Ramiro Ortiz îi adresează acest apel: «Mi se pare că sunt la Radio și nu pot să prind stația de emisie care corespunde cu str. Braziliei, nr. 44. Care-i lungimea de unde? Unde lungisau unde scurte?».

Acum, după ce am trecut în revistă suficiente piese de dosar, putem înțelege mai bine morbul acestei nerăbdări contractate de G. Călinescu. Căci, ne-am convins, o arzătoare nerăbdare îl devoră. Ar fi putut lăsa lucrurile să-și urmeze mersul lor firesc, talentul să împlinească anotimpurile creației, conform acelor legi imprescriptibile ale naturii. Dar, cu un orgoliu superb, el vrea să ocolească fazele de tranziție, să arunce lestul unor preocupări care i-ar irosi inutil forțele, să meargă direct și impetuos spre esențe și să le stăpînească dintr-o dată. G. Călinescu se poate apuca de oricare dintre muncile herculeene numai să fie sigur că au semnificații herculeene; este corăbierul în stare să înfrunte cele mai grozave furtuni dacă știe că undeva ard, pentru el, luminile portului visat...

Inițierea revistei „Capricorn”, ca și ofrandele culese de pe urma expedițiilor în lumea manuscriselor eminesciene — și, oare, în biografia poetului național nu se vor concilia talentul literar și erudiția critică? — vor marca un anotimp mai temperat, potolirea tumultului, fixarea primelor escale din maiestuoasa odiseiadă călinesciană. Și, în marginea programului „Capricorn”-ului, cu cîtă satisfacție face el elogiul certitudinii, psalmodind: «Căci în minăstirea inimii, pentru cine știe ce vrea și pentru ce vrea, bucuria liniștită a fapei susură în permanență, ca o fîntînă arteziană printre palmieri».

Nu, nici G. Călinescu n-a irupt, de la început și în chip spectaculos, cu fizionomia-l spirituală caracteristică — precum Pallas Athena din țeastă

lui Zeus, gata înarmată, cu lance și cască — și el a cunoscut acel ceas unic, matinal, al deconcentrărilor și al limpezirilor, când se cristalizează structura unei personalități. La unii creatori, acest proces se declanșează sub unda de șoc a unor incidente din viață (Voltaire nu devine Voltaire decât după ce e umilit de cavalerul de Rohan și se exilează în Anglia.) La alții, sursa conflictului este de natură interioară: creatorul ia act de personalitatea sa, chinându-se să înțeleagă și să domine tumultul energiilor sufletești. Acesta din urmă este cazul lui G. Călinescu, perioada romană — pentru a da un termen generic începuturilor — fixind un moment de febrilă meditație și de aspră asceză intelectuală sau, dacă vrei, priveghiul în Grădina din Ghet-simani, înainte de a purcede la împlinirea desti-nului său.

Al. OPREA

S C R I S S O R R

ROMA

Del. Pina

Dragii mei, sunteți niște trădători. Oricât de mult ar costa timbrele, ai totdeauna mijlocul să scrii o scrisoare. V-am mai scris de două ori până acum fără să primesc nimic. N-așteptați să vă scriu eu întâi fiindcă am atita lucru pe cap încât nu pot să scriu pentru corespondență. Ce-ai făcut cu examenul de capacitate? L-ai dat? Cred că n-ai uitat să treci pe la liceu să te informezi de diploma aceea.

C. p. i. Roma]

[Recto]

Dragii mei, sunteți niște trădători. Oricât de mult ar costa timbrele, ai totdeauna mijlocul să scrii o scrisoare. V-am mai scris de două ori până acum fără să primesc nimic. N-așteptați să vă scriu eu întâi fiindcă am atita lucru pe cap încât timpul pentru corespondență îl fur. Ce-ai făcut cu examenul de capacitate? L-ai dat? Cred că n-ai uitat să treci pe la liceu să te informezi de diploma aceea.

[verso]

E o chestie de viață și de moarte. Cu nădejdea că cu puțin efort grafic și o mică contribuție financiară veți reuși să-mi înjghebați o epistolă, vă trimit salutări călduroase.

Gică

[F. 1r°]

27 februarie 1925

Dragă Nicule (și Anna),

Contez pe tine în ce privește un serviciu urgent și absolut necesar pe care te rog să mi-l faci. Până la 1 ianuarie încasăm schimbul nostru prin Legația românească din Roma unde depunem suma de 900 de lei lunar și de unde primeam lirele italiene. De la această dată însă, de două luni deci, nu mai încasăm nimic, deoarece Ministerul de Finanțe a luat o nouă dispozițiune prin care depunerea trebuie să se facă la București, direct la Minister, care ne trimite aci cecul încasabil la o bancă oarecare.

Așa stînd lucrurile, te rog cu insistență să pierzi puțin timp tu sau Anna, pentru această afacere care amenință să devină [f. 1v°] tragică. Du-te anume la Ministerul

R O M A N E

o chestie de vrata
moarte. Cu nădejdea
un puțin efort grafic
mici contribuție fin
iară veti răsuși
ni înghețati o
tărie vă trimite
tari Calduroase

Familia Nicola e Anna ARGESIANU
Str. Aristia 26
Bucarest
Romania

Gica

[Destinatar]

Onorissima

Familia Nicola e Anna ARGESIANU

str. Aristia 26

Bucarest
Romania

de Finanțe, la acel Serviciu care se ocupă cu *valuta* și în special cu trimiterea *schimbului de favoare pentru studenți*. Nu-ți pot preciza cum se cheamă serviciul, dar există cu siguranță; acolo întrebi de *Tabloul de schimb al Membrilor Școalei române din Roma* pe care sunt trecut. Le spui să mă treacă pe tablou *urgent* în noile condițiuni, declarând că cineva va face lunar depunerea la București. În același timp va trebui să depui suma de 900 de lei (îți voi spune mai la vale de unde) pentru luna *februarie*, în schimbul căreia Ministerul îmi va trimite cecul de lire aci.

În rezumat (chestiunea e foarte simplă) faci numai atât: te duci la Finanțe și, după ce la serviciul mai sus pomenit dai de tabloul acela pe care sunt trecut, faci depunerea în numele meu [f. 2r^o] rugînd pe funcționar să trimită cît mai repede schimbul.

Am trimis mamei 1000 de lei. I-aș fi pus în plic, dar mi-era teamă să nu-mi desfacă plicul la poștă. Cînd îi va primi nu știu. I-am scris să facă rost să ți-i dea pe dată ce primești scrisoarea. Independent însă de bani, du-te la Minister și fă declarațiunea, iar pe urmă dă-mi o telegramă cu acest singur cuvînt: «primit». Adresa mea este: Via Emilio del Cavaliere 11 Roma (36). Accademia di Romania.

Înc-o dată contez pe tine și nu mă îndoiesc că nu-mi vei face pocinogul să mă faci să rămîn fără bani. Cînd vei aranja afacerea (*urgent*), vei primi opera făgăduită dacă, bineînțeles, îmi spui ce anume?

Salutări la amîndoi,

Gică

Insist, încă o dată, să-mi *telegrafiezi* pe dată ce primești scrisoarea ca să știu ce fac. De cheltuială te despăgubesc pe urmă.

[F. 1r°]

16 martie 1925

Dragii mei,

Vă mulțumesc că ați aranjat chestiunea așa de repede anticipînd ceea ce vă rugasem cu o scrisoare mai în urmă, anume de a nu aștepta banii. Cercul nu l-am primit (cei de la Minister sunt totdeauna măgari), dar oricum sunt sigur că odată și odată am să-l primesc.

Bravo, prin urmare ați fost de treabă.

O dată cu această scrisoare va veni pe adresa mamei un cec de o mie de lei, încasabil la Banca Comerc[ială] italiană (vis-à-vis de Universitate). A întîrziat fiindcă, de teamă să nu se piardă banii, a trebuit să revin asupra modului de trimitere.

Pentru rest n-ai nici o grijă, îți voi trimite pe dată ce primesc banii. Dacă ți-i trimit acum din plusul pe care îl căpătăm [f. 1v°] de aci, risc să n-am cu ce plăti masa.

În ce privește pe măgarii ăia de la Liceu, n-am ce face; o să trebuiască să vin în țară ca să-mi ridic diplomele, ceea ce înseamnă 15.000 de lei cheltuială.

Cît privește promisiunea, n-am zis niciodată că nu mă țin de cuvînt; chiar cota de la Antologie o vei avea (o termin acum). Cînd voi primi banii îți voi trimite o operă. Cît privește tratatele, ar trebui să-mi dai indicații precise. Avem pe Ricordi aci, însă el publică numai ediții italiene.

Numai Anei n-am să-i trimit nimic.

Sunt sănătos, pe aci e admirabil, dar acestea sunt lucruri ce nu se pot scrie într-o scrisoare. [f. 2r°] Am să-ți trimit însă fotografiile. Nu e adevărat că ți-am trimis numai două scrisori. Am trimis și altele de la Venezia etc. Poșta e de vină.

De Paști mă duc la Neapol și la Pompeii. Îți voi scrie de acolo.

Cînd aveți timp scrieți și nu mă așteptați pe mine. Trimiteți salutări tuturor fiindcă eu n-am atîta timp încît să țin corespondență întinsă. O scrisoare o scriu într-un ceas.

Nu francați cu 12 lei, ci numai cu 7,50: sunt timbre speciale.

Cu dragoste și cu bine,

Gică

[C. p. i. Roma]

[Verso]

25.III.[1]1925

Salutări la toți. Cred că ai primit de mult cecul.

Eu n-am primit încă nimic.

Mai treci încă pe la măgarii ăia și vezi.

Dacă nu-i trimite pînă la întîi, nu-i mai trimite luni de zile fiindcă vine vacanța.

Cu bine,

Gică

[F. 1r°]

15.IV.1925

Dragul meu,

Felicitările mele pentru examen, pentru nervi, pentru reușită. Împarte aceste felicitări din belșug și fără gîlceavă cu Dida.

Țin să-ți spun și eu (și încă cum!) că n-am primit banii probabil netrimisi prin Min[isterul] de Finanțe. Printr-o ilustrată, te rugam să mai treci pe la acei măgari și să vezi dacă i-au trimis sau nu. Repet rugămîntea și în același timp te rog să-mi și comunici rezultatul ca să știu dacă dezordinea pornește de la Finanțe sau de la Paris (unde e Centrala distribuțiilor) și să iau măsuri în consecință.

Chiar dacă nu mi-ai fi spus că te-a îcapacitat, o bănuiam din informațiile copioase și savante pe care mi le dai pentru manualele în chestiune.

Eu însă vroiam să te-ntreb [f. 1v^o] numai dacă ai anume preferințe, dacă într-un cuvânt cunoști dinainte operele pe care vrei să le ai. Înțeleg din scrisoarea ta că fără să cauți unul anume, vrei cel mai bun. În consecință ți-l voi căuta (*Nu mă-ntrepru!*).

Nobila intențiune a mamei de a-mi trimite bani este cât se poate de lăudabilă. În principiu sunt împotriva acestor trimiteri. Fără a-mi spori bugetul în chip considerabil, pentru ea este un gol. Avînd însă în vedere accidentul economic cu Min[isterul] de Finanțe, las această chestiune la propria-i apreciere. Scrisoarea mă găsește oricînd chiar dacă nu sunt la Roma.

La Neapol plec pe la sfîrșitul lunii din cauza vremii nesigure.

Am privit cu oarecare nedumerire la început timbrele, fără [f. 2r^o] să înțeleg ce este cu ele. Aceste timbre se reîntorc pe plic la posesorul lor după o dublă călătorie în occident.

Urări de sărbători ție, Anei și tuturor celorlalți cărora din lipsă de timp nu pot să le scriu.

Cu dragoste,

Gică

[F. 1r^o]

Roma 15 maggio 1925

Dragii mei,

mulțumesc pentru urări și pentru oboseală. Mulțumește-i de asemenea mamei pentru banii depuși. În curînd va primi un cec, de data aceasta în lire italiene pe care le va schimba mai avantajos în lei.

Nu face nici un fel de scandal sau petiție la minister. Mai de vreme sau mai tîrziu se pare că se trimit cu oarecare regularitate. Încurcătura a fost numai la început din cauza rămîinerii în urmă cu cîteva luni. Noi, cei de la Academie, nu suferim prea mult, de vreme ce nesusindu-ne banii suspendăm și noi plățile... și pace!

De la Neapol m-am întors de vreo [f. 1v^o] două zile. N-am putut să trimit nimănui nici un fel de scrisoare deoarece eram mereu în tren sau prin tramvaie, iar la Pompei, n-aveam suficiente unelte de scris.

În ce privește dezideratele tale muzicale nu-ți mai dau niciun răspuns. Vei primi în curînd *qualche roba*.

Mulțumesc de asemeni pentru regăsirea pomenitului manuscris.

Nu cred că vei putea obține catedră la București. Orice ore în plus sunt disputate de profesorii existenți. Dar nici în promisiunile lui Valaori nu te-ncrede fiindcă n-are nici un amestec. Numirile se fac o dată în fața unei comisii de respectivi inspectori și în ordinea clasificării. Cel mai bun lucru este să-ți alegi singur catedra pe care o afli vacantă, să te pui [f. 2r^o] bine cu directorul și, prin el, cu inspectorul, și numirea ți se va face fără dificultăți. Altfel risci [sic!] să fii luat repede, cum e obiceiul, și, fără să ai timp de a te gîndi, să te trezești numit la mama dracului.

Scotocindu-mă prin buzunare, am găsit 25 de lei. Neavînd ce face cu ei, îi alătur spre a-i da mamei. (Pentru voi rezerv daruri mai intelectuale).

Tanti saluti a tutti. Rispetto all'amore, non dubitate, sto benissimo.

Coi più cari saluti,

Gică

19 iunie 1925

Dragă Nicule,

Cum se face că scrisoarea ta trimisă în ziua de 8 iunie îmi ajunge astăseară, nu-mi pot lămuri. Dacă n-ai comis vreo fraudă în dată, în acea zi nu putuse veni încă cecul trimis de mine în ziua de 6 iunie. Rugasem pe mama să-mi scrie numaidecît ce-l primește. Pînă la această dată ar fi trebuit să am un răspuns. Să se fi pierdut? Ar fi foarte neplăcut. Era un Assegno Circolare de 220 lire it[aliene] cu num[ărul] 221574, pus în plic recomandat pe adresa mamei. Promiteam să trimit numaidecît un altul pentru banii din urmă, dar din cauza enormei întîrzieri se înțelege că i-am mîncat.

Dacă pînă acum cînd primești scrisoarea nu l-a primit — ceea ce totuși nu-mi [f.1v°] vine să cred — ar fi bine să depună pentru o lună, urmînd să descurcăm pe urmă lucrurile.

Chiar și așa întîrzierea nu e de loc simpatică și mă gîndesc ce altă cale ar fi pentru transmiterea banilor dacă poșta nu e sigură.

Ai dreptate, sunt enorm de ocupat. Nu cu examene. N-am de-a face cu Universitatea. Pregătesc două cărți pentru la toamnă, ce trebuiesc terminate pînă la 1 iulie. La acea dată făgăduiesc că mă voi ocupa numaidecît și de tine. Tratat de care vorbești însă pînă acum n-am găsit. Voi consulta un catalog franțuzesc.

Alătur un cec de 30 de lire [f. 2r°] pe cari mi l-a trimis pentru o carte Academia. Nu l-am putut încasa sub motiv că e adresat Creditului din Milan, singurul sediu unde se poate face operația. Dă-i-l te rog mamei, căreia îl dăruiesc, urîndu-i să-l poată încasa (la Banca Agricolă).

Rugîndu-mă să mă iertați că nu pot să mă întind mai mult, trimit salutări la toți,

Gică

Roagă pe mama să-mi scrie numaidecît de soarta cecului de 220 l. și de starea depunerii. E caz de urgență!!

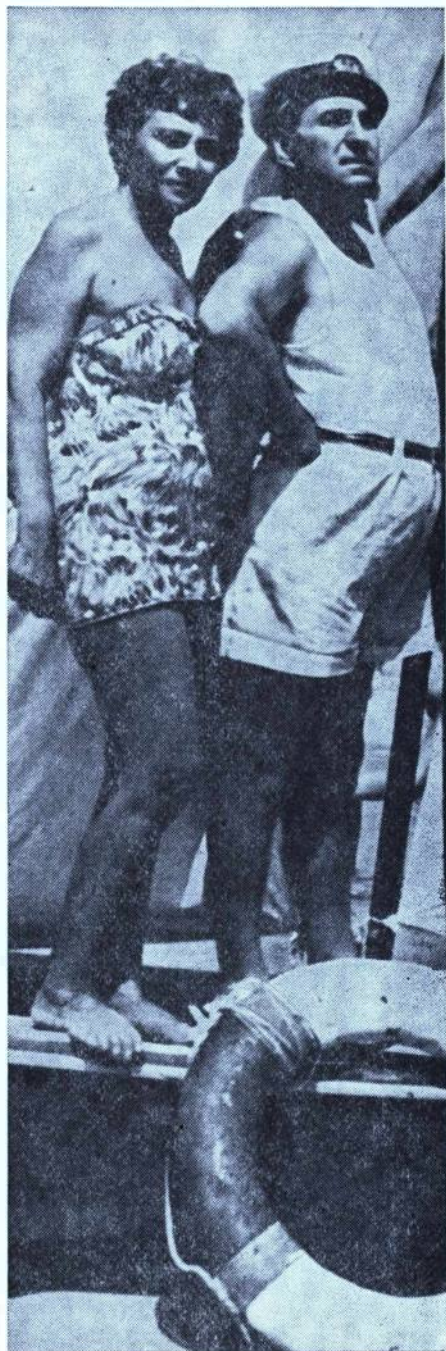
JURNALUL LITERAR
Director / G. Călinescu

Spectacolul lumii și «bufonada» înțeleptului

În ultimele zile ale anului 1955, G. Călinescu și-a început, la dimensiuni foarte reduse, celebra serie de spectacole în casa lui, care devenise un miniatURAL, dar bogat muzeu de artă și cultură. Începutul a fost foarte modest, integrat în tradiția populară a sărbătorilor Crăciunului și ale Anului Nou. Ca director, G. Călinescu a împărțit atunei, generos, câte un dar flecăruia dintre membrii Institutului, care pe atunei se numea „Institutul de Istorie literară și folclor“. Institutul avea la început o componență și ea aproape miniatURALă — în raport cu cea de astăzi — astfel că pe toți cei ce luerau acolo G. Călinescu îi considera pe bună dreptate o familie, și anume, ea propria sa familie, în care îi plăcea să alterneze rolul unui sentimental pater familias cu rolul lute trecător al unui Jupiter tonans.

Institutul avînd pe atunei și un solid sector de folclor literar — constînd din I. C. Chișinău, Gh. Vrabie, Al. Bistrițianu și Ovidiu Papadima, sector nu numai justificat, dar și oarecum obligatoriu prin însăși titulatura instituției — G. Călinescu s-a gîndit să reinvie și în cadrul lui tradițiile populare de iarnă, nu numai în ceea ce privea împărțirea darurilor, dar și ceea ce prilejuia aceste simbolice ofrande. Din cel cu voel mai mult sau mai puțin dăruite, dintre membrii Institutului, s-a înjghebat

un mic cor, care a intonat colinde, ceea ce l-a incantat pe director mai ales prin farmecul melodilor străvechi, considerate de pasionatul de muzică bună, care era G. Călinescu, ca adevărate bijuterii artistice.

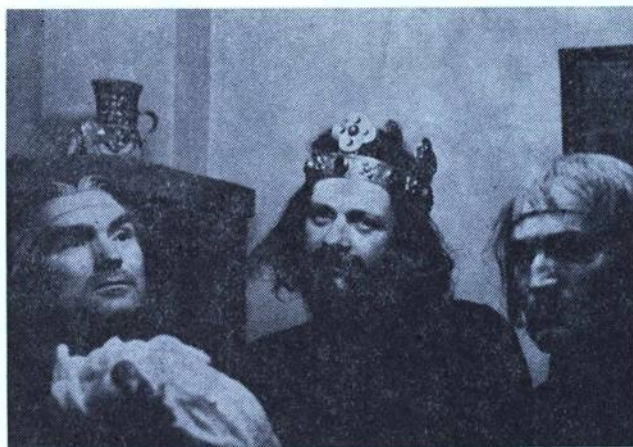
În primăvara anului următor, 1956, o parte din membrii institutului s-a constituit în echipă de teatru, urmind idealul directorului, care îl dorea pe toți ca oameni ai unei noi Renașteri, iubitori și realizatori și în artă, nu numai în știință. După sfaturile lui, s-a ales pentru reprezentație piesa lui C. Faen, Franțuzitele. Echipa — alcătuită din Cornelia Ștefănescu, Rodica Florea, Lilliana Țopa, Al. Bistrițianu și regretatul Valeriu Cioabanu — a repetat cu asiduitate, s-au proeurat costume de epocă de la Teatrul Național și spectacolul a avut loc la sediul institutului, în același local unde se află și astăzi. Spectacolul l-a incantat pe G. Călinescu, descoperind în institut și unele talente în germene, în ceea ce privește arta atât de dificilă a actorului. În concepția sa, un intelectual fără o pregătire profesională în această artă, ar sluji într-un mod specific textul, fiind mai respectuos față de cuvîntul autorului, deoarece nu e preocupat de gîndul de a-și reliefa personalitatea lui ca actor. Astfel l-a venit ideea de a prilejui mici spectacole în locuința sa, cu texte elaborate de el.

La sfîrșitul anului 1956, împărțirea darurilor s-a făcut în contextul unui monolog care avea toate strălucirile fanteziei și umorului călinescian. Monologul începea cu un foarte scurt dialog și urma cu înmînarea darului destinat fiecărui membru al institutului, pe care îl caracteriza printr-o vorbă de duh și mai ales printr-o referire la o eie o întîmplare a lui din institut, cunoscută bine de toți ceilalți. Cîțiva invitați — între care prof. Al. Rosetti, George Ivașeu, Al. Piru — constituiau publicul spectator. Mi-a revenit mie cîntea de a rosti acest monolog, în calitate de Moș Crăciun și costumată ca atare, în recuzită tot de la Teatrul Național. Manuscrisul original al lui G. Călinescu l-am păstrat cu grijă, și anul trecut l-am donat Muzeului Literaturii române, a cărui conducere a chibzuit să-l includă în acest număr închinat memoriei maestrului.

Cred că nu e cazul să amintesc în detaliu împrejurările și persoanele care constituiau obiectul sclipitoarelor glume și omagii, pe care G. Călinescu le-a risipit cu generozitate în acest monolog. Primele versuri conțin un evident joc de cuvinte între numele folcloristului Gh. Vrabie și proverbul «Vrabia mării visează». I. C. Chișimlia pregătea un studiu despre ea, ca personaj al basmelor noastre. «Sache» e numele cu care G. Călinescu îl alinta pe cel care astăzi e cunoscutul cercetător în ale psihologiei,

Const. D. Botez. Regretatul Valeriu Cioabanu se pasionase pentru studiul comportării papagalilor, din care avea acasă cîteva exemplare. La fel, și «Piroia» însemna alintarea — cu aceeași nuanță de umor amical — a Elenei Piru, iar versurile se referă la pasiunea ei pentru muzică. «Sfîntul Spiridon» e o aluzie la subiectul tezei de doctorat a Corneliiei Ștefănescu, doctorat susținut în cadrul institutului, avîndu-l conducător științific chiar pe

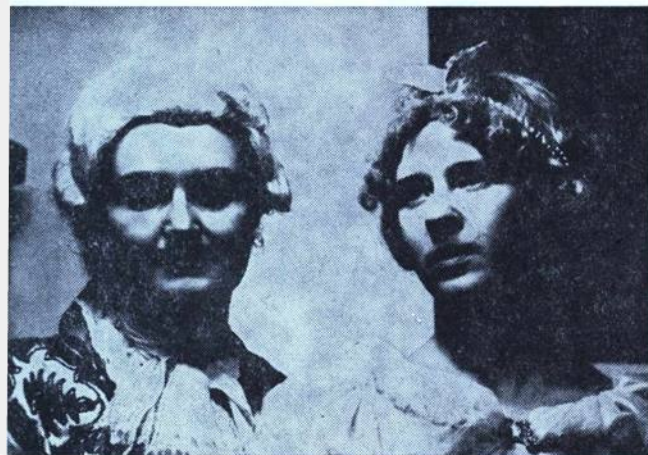
I. C. Chișimlia, ^{scriitor} Ovidiu Papadima și Valeriu Cioabanu într-o piesă montată de G. Călinescu.

G. Călinescu, iar tema era viața și opera scriitorului Spiridon Popescu.

În anul următor, 1957, ceremonialul s-a repetat, cu același actor în rolul tradițional, Ovidiu Papadima, dar cu o variantă: darurile erau seose din sae pe nevăzute, după cum decidea norocul pentru fiecare. Începuse suita spectacolelor cu acele bine-cunoscute scenete scrise în 1957, din seria cărora fac parte și paginile pe care le publicăm aici, și G. Călinescu își concentrase atenția asupra lor. Ca să nu rămînă preambulul tradițional o simplă loterie, G. Călinescu m-a solicitat să compun eu monologul. M-am ferit, firește, să-l imit, ar fi fost un risc enorm. M-am așchitat de misiune cum am putut mai deosebit și mi s-a părut că versurile mele, cam șchioape, nu-l displaceau lui G. Călinescu.

Răsfoind copile dactilografiate după manuscrisele originale ale scenetelor care au constituit seria

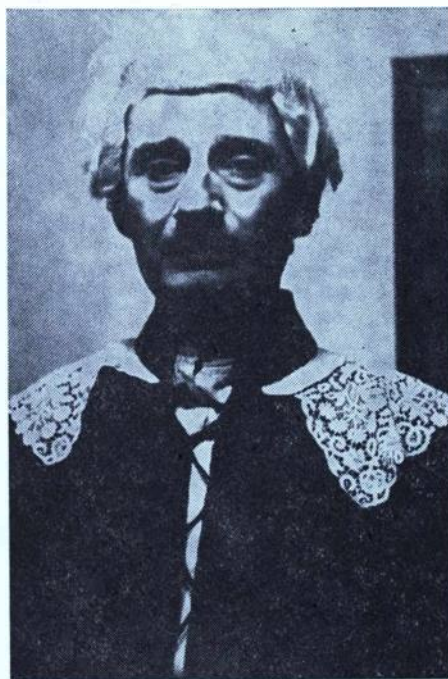
Cornelia Ștefănescu și Liliana Țopa —
interprete ale teatrului călănescian.

Vrabie, începe seria cunoscută a acestor roluri în teatrul folcloric al lui G. Călinescu. Lingușitorii ea și cei din basme, ei au totuși ceva din lirismul poetului G. Călinescu, dar și mult din înțelepciunea lui convertită în umorul său specific. Episodul doicilor care moare dintr-o palmă dată de împărat în minie, ea și porunca de a fi înviată cu orice preț, le întâlnim și în basmul nostru. În Povestea lui Furga Murga — din eulegerea lui G. Catană — împăratul ucisese la fel o slujnică și îl ceruse peștorului fetel lui să o învieze. În Irod și Salomeea, cel care înviază doica este Ciuchindel, o ipostază călănesciană a lui Ioan Botezătorul, din tema biblică, dar tratată în earleatură cu un umor suculent. Ciuchindel din piesă e un ascet flămînd — hrănindu-se în pustile numai cu lăcuste, cu scoarță și burulană — care nu vrea să știe « de muleri »,

spectacolelor din casa lui G. Călinescu, am aflat un text care nu a intrat în sumarul volumului Teatru, din 1965, și după cîte știu nu a fost încă publicat nicăieri. Dintr-o însemnare a mea pe text, deduc că această piesă — intitulată Irod și Salomeea — a făcut parte din primele spectacole, fiind jucată în 1958. Copiile au fost făcute tot atunci, servind pentru învățarea rolurilor.

Piesa e brodată pe tema biblică cunoscută, dar în stilul obișnuit — de bufonadă ascunzînd un profund fond de meditație asupra vieții și oamenilor, de astă dată a a celorla integrați în cultura populară. G. Călinescu a construit-o eu elemente de folclor românesc, fără să o localizeze la noi, așa cum procedase Ion Pillat în ciclul de inspirație biblică, din Biserica de altădată. G. Călinescu își încheiase tocmă Estetica basmului, care apăruse în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“ (numerele 3—4/1957 și 1—2/1958), astfel că maestrul se afla încă în plină atmosferă folclorică. Concepția sa despre basm și personajele sale, transpuse astfel și în Irod și Salomeea. Irod se comportă ca împăratul din basmele noastre, așa cum îl văzuse G. Călinescu. Esenți și vălcăreți, capricioși, sentimentali și erudiți dintr-un moment într-altul — preocupat de a avea un fecior care să-l asigure succesiunea pe tronul împărăției. Cu personajele Chișmîla și

Ovidiu Papadima în rolul Zmeului
din piesa Fluturile.

văzându-le ca în frescele din mănăstirile noastre zugrăvind ehinurile iadului:

«Piei drac în piele frumoasă
Care miroși a pucioasă.»

G. Călinescu complică însă episodul, dându-i și un final neașteptat. Trezită la viață, doica povestește ce a visat între timp. Visul ei este de fapt o călătorie «pe lumea cealaltă», ca și în basm, dar acolo ea o peripeție situată între fantastic și realitate. Doica a visat că era în rai. Paradisul deseris de ea e stilizat floral și suav, ca în literatura noastră populară, și anume, în unele colinde. Totuși, și aici umorul călinesclan folosește o trăsătură care există în literatura noastră populară legată de credințele despre «lumea cealaltă». Aici, în rai, se muncеște, se ară, se recoltează, se doarme și se mănincă din ofrandele celor de pe pământ. G. Călinescu însă convertește această imagine într-o poantă finală, de un caricatural enorm și cu totul lale:

«La masă cu fețele sfinte
Mincam colaci și plăcinte
Și-nchinând cupe cu vin
Ziceam toți: amin, amin!»

La amintirea acestui adevărat banchet, doica regretă revenirea în lumea noastră — ceea ce îl îndignează pe proroc, care o blestemă și o returnează în lumea cealaltă, printr-un fel de descindec, ca și la învierea ei. Ambele descindec sînt construite de G. Călinescu pe formule din terapia populară. Formula: «Nate, cararate, conopate» se întâlnește mai ales în descindecile noastre «de șarpe», iar versuri din descindecul al doilea, în descindecile «de Iele». Și aici, finalurile sînt în poantă tipic călinesclană. Finalul celui de al doilea descindec e în stilul povestirilor populare, care nu evită și unele expresii mai crude, pentru gesturi care i se par naratorului de tip folcloric ca foarte naturale.

Salomeea — în text: «Salomia», formă întâlnită pînă deunăzi în onomastica populară transilvăneană — corespunde caracterologiei portretului «fetei cu purtări rele» și mai ales celei «perverse», creionată de G. Călinescu în Estetica basmului. Respinsă de proroc în propunerile ei de dragoste, Salomeea îi cere lui Irod capul pe tavă, ca și în episodul biblic, ca o condiție a căsătoriei însă. Capul prorocului e adus pe tavă și aici G. Călinescu a găsit o soluție de un comle enorm. Personajul i s-a făcut un guler din placaj, pe care s-a rezemat un învelș din eearșafuri pînă la pământ. Capul a

apărut astfel mergînd, împlins de Salomeea. Bocetul eintat de mama prorocului e iarăși pe teme folclorice, adaptate în final stilului călinesclan de bufonadă. Mai aproape e textul de plingere a fetei care-și caută fratele, — figurînd și în Spitalul amorului, antologia de cîntece de lume făcută de Anton Panu — sub titlul Aoleo, frate răzneț. Ca și în teatrul popular, corul din pelsa lui G. Călinescu era alcătuit din toți actorii spectacolului. Muzica era compusă de G. Călinescu.

Rolul lui Irod era jucat de mine. I. C. Chițimia, Gh. Vrabie și Constantin Ciuchindul interpretau rolurile definite prin propriul lor nume. Salomeea era jucată de Liliana Țopa. Mama prorocului era Viorica Lecea, care făcea și regia spectacolului după indicațiile lui G. Călinescu. De ceilalți interpreți nu îmi mai aduc aminte. Spectacolul se termină cu dansul Salomeei.

Ovidiu PAPADIMA

- I-oite pi pe muz
- I-am iertare - s m
- Nu e ures mare pr
- Am înaintat pe
- Brine-ai uent muz
- Ce ne-ai adus rau
- Eu aduc doar bu

«Eu aduc doar bucurii...»

— I-oite și pe Moș Ajun !
 — S-am iertare-s Moș Crăciun !
 Nu e vreo mare problemă ;
 Am înaintat pe schemă.
 — Bine-ai venit, Moș Crăciun,
 Ce ne-ai adus rău ori bun ?
 — Eu aduc doar bucurii,
 De-ar fi numai jucării,
 Nici ăst an Domniile-Voastre n-au fost uitate.
 Trageți-mi sacul din spate,
 Vrabie, ce visezi, ai,
 Ție ți-am adus mălai,
 Pe Bistrițianu cel smerit
 Îl facem actor emerit,
 Iar lui Chițimia care cu vorba ne poartă
 Îl așteaptă un cal mîndru* în poartă.
 Rolandei și lui Pericle
 Le-am adus în niște sticle
 Alte minți blagoslovite,
 C-aud că sînt la cuțite;
 Pericle zice că face crimă
 De nu capătă primă,
 Iar Rolanda pentru aceeași pricină
 În mijlocul casei leșină.
 Sache va călători la anul
 Unde cîntă pelicanul.
 Rodica Florea Chișer,
 De n-o muri de ger,
 La vară capătă blană de jder.
 Pe Dora, cînd mă-ntorc ăst an,
 O duc s-o scald în Iordan
 Că i s-a urît de noi—
 I-e dor de smochine moi.
 Lui Ciobanu cel gutural,
 Care imită orice glas ca un papagal,
 I-am adus drept mireasă
 O mîndră păpăgăleasă.
 Lucia o să capete
 Ce-am luat de unde se bat munții-n capete—
 Apă vie într-o sticlișoară

Nici ăst an Domniile Voastre

* G. Călinescu păstrează ortografia veche. Astfel apare «ă» în cuvinte ca: «măndru», «cântând» etc. Transcrierea textului s-a făcut conform ortografiei moderne.

Să nu mai fie bolnăvioară,
Mi-a spus Domnul Sfînt c-o să fie iar sănătoasă,
Pe cît e de ochioasă,
Și tare zglobie,
Pe cît e de nurlie.
Pe Virgolici Teodor
Îl facem psalt în sobor
Să cînte cu voce joasă
Cînd stă Dumnezeu la masă.
De Marin Bucur
Tare mult mă bucur,
Anul Nou l-însoară
C-o fată fecioară.
Pe voinicul Ciuchindel,
Săracul de el,
Mi l-au pețit ai unei fete părinți,
Dar îl vor cu dinți.
Pe Viorica, fiindcă bate la mașină cu tot focul,
S-o bată și pe ea... norocul.
Lui Vatamaniuc,
Am ceva să-i duc,
Dar văd că pe sacul cu daru
Este scris și Drumaru.
Ca să le fac dreptate,
Să vie fiecare cu buletinul de identitate.
Pentru Piroaia, am un ametist
Pe care l-a purtat în deget Liszt
Și un fular roz
De la Berlioz.
Cornelia, vai de ea,
A slăbit ca o nuia.
I-aduc și ei un plocon
De la sfîntul Spiridon[...]
— Moș Crăciune, scutur pulpana,
Uitași pe Liliana.
— Na, na, na, că bine zici:
Am și pentru ea aici—
(căutînd prin buzunare)
Dînd o raită printre aștri,
I-am adus doi ochi albaștri.

IROD ȘI SALOMEEA

- CHIȚIMIA: Împărate Iroade,
Ce vierme în suflet te roade
De stai cu coatele-n poale
Și plîngi cu-atîta jale?
- IROD: Amară mi-e soarta, vai mie,
Sfetnice Chițimie,
În suflet rău mă doare
Căci mi s-a făcut de-nsurătoare,
Vrînd eu împărătiță și cocon
Ca să urmeze os din mine pe tron.
Iar fata cu care-aș mîncă pită și sare
Privire galeșă pentru mine n-are.
Of, of, of, de moarte să mor vreau. O sabie
Dă-mi repede, sfetnice Vrabie!
- VRABIE: Măria ta, nu fi cu pripeală,
Ești crai cu mare fală,
Nu-ți face inimă proastă
Pentru muiere ieșită din coastă.
La curte să vie poruncește
Și-ntreab-o ce daruri poștește:
Cu scule și bogate veșminte,
Nu-i fată să nu capete minte.
- IROD: Ești plin de glagore, măi Vrabie tată,
Pe Salomia să mi-o aduceți îndată!
- (Bate de 3 ori din palme, se aude degradat: „Să vie Salomia! Să vie Salomia, Să vie Salomia!“ Intră Salomeea, face temenele de trei ori. Joacă.)
- IROD: Ce zici, Chițimie, ce zici, Vrabie băiete,
De nurii acestei fete?
- CHIȚIMIA: Trupul ei e mlădios
Ca pomul de chiparos.
- VRABIE: Sînu-i e copt ca o vie
Cu bobul de razachie.
- CHIȚIMIA: Ochii-s ca apa din rîu
- VRABIE: Și părul spic gros de grîu.
- CHIȚIMIA: Are buze subțirele
- VRABIE: Și gropițe lîngă ele.
- IROD: De dragul ei mă topesc
Și din picioare slăbesc,
Zi și noapte n-am hodină,
Inima-n mine suspină.
- (Către Salomeea:)
- Salomie, Salomie,
Floricea de iasomie,

Scapă-mă de rea năpastă,
Ce vrei ca să-mi fii nevastă?

(Salomeea tace.)

Să-ți dau mărâmi de mătase,
Mărgele și salbe frumoase?

(Salomeea face din cap că nu.)

Să-ți dau haine tot de fir,
Mîndre ca un patrafir?

(Negație.)

Ori car de cleștar cu droși
Ce merge singur pe roți?

(Negație.)

(Aparte:)

Asta-i isteță muiere,
N-o cumperi c-o cupă de miere.

(Tare:)

Spune, fetișcana mea,
Ce-ți poștește inima?
Și mă jur că voia o să ți se împlinască
După legea împărătească
Cunoscînd oricine, învățat ori nerod,
Că sfînt e cuvîntul vestitului Irod.

SALOMEEA: Mă-nchin ție, strălucite rigă,
Cedru printre crai, leu care-mpietrește cînd strigă,
Deși sînt la ani cam micșoară
Și voiam să rămîn fată fecioară,
Primesc cu tine să stau sub pirostriei
Dacă pe doică mi-o aduci printre vii;
I-am tras la mînie o palmă
Și ea a-nceput de veci să doarmă.

(Aduce moarta.)

IROD: Blestemat am fost să fiu!
Cum pot eu morții să-nviu?
Inima mi-e găurele
Ca cerul noaptea cu stele.

VRABIE: Nu te mîhni, împărate,
Pe lume e leac la toate;
Prin țară merge un zvon
De-un proroc din Babilon
Postînd săptămîni și luni
Și săvîrșind mari minuni.

IROD: Nădejdea mi-e toată-n el.
Cum îl cheamă?

VRABIE: Ciuchindel!

IROD: Chițimia, ia calul care zboară
Prin țară dă raită și sfoară,
Urcă-te sus pînă la vînt,
Coboară-te adînc sub pămînt,
Cutreieră din loc în loc
Pînă ce-i da de proroc,
De-l găsești în palat ori în cort
Să mi-l aduci viu sau mort.

(*Chițimia pleacă călare pe cal cu aripi.*)

COR GENERAL: Irod împărat
În mîndru palat,
Pe tron așezat,
Așteaptă-ncruntat.

CHIȚIMIA: Iroade, te veselește
Pe cel proroc privește.

IROD: Bre, dar tare-i mititel!
Cum te cheamă?

CIUCHINDEL: Ciuchindel.

CHIȚIMIA: Bagă seama cum ți-e statul,
Îngenunche la-mpăratul.

CIUCHINDEL: La crai nu vreau să mă-nchin,
Trimis de Domnul eu vin,
Pe împărați să gonesc
Și lumea să izbăvesc.

IROD: La foame spui vorbe năuce.
Dați-i ceva să îmbuce.

SLUGA: Bucate nu vrea să guste!

CIUCHINDEL: Eu mă hrănesc cu lăcuste,
Cu scoarță și buruiană
Și cu cîte-un bob de mană.

IROD: Teafăr ieși de-aci pe poartă
De-nviezi această moartă.

CIUCHINDEL (făcînd gesturi magice):
Helion, Melion, Tetragramaton!
Moroi, strigoi, ciумoi, drăcoi,
Nate, congapate, cararate, conopate,
Firlifus,
Rdic-o-n sus!

DOICA (se scoală, se freacă la ochi):
— Cine-i dracul blestemat
Ce din morți m-a înviat?

CIUCHINDEL: Eu prin post și rugăciune
Pot să fac așa minune!

DOICA: Bătu-te-ar sfântul Ilie
Cu trăsnet și vijelie!
Eu ședeam tihnită-n rai
Și mă pusesem pe trai.
Acolo-n grădini cu flori,
Cu cuci și privighetori,
Cu împărătești palate
De stele și sori luminate;
La masă cu fețele sfinte
Mîncam colaci și plăcinte
Și-nchinînd cupe de vin
Ziceam toți: amin, amin!

CIUCHINDEL (mînios): De nu-ți place-a noastră soartă,
Hoașcă hîdă, fire-ai moartă.

(Gesturi magice.)

Helion, Melion, Tetragramaton
Moroi, strigoi, ciumoi, drăcoi,
Hulduc,
Bulduc,
Mină peste mînă,
Căpătină lingă căpătină,
Os peste os
Stai cu c... jos.

(Doica pică la pămînt.)

IROD: Fără înviere, fata nu vrea mire.
Dați-mi ceva să beau să-mi viu în fire!

(Cei trei vorbesc între ei — se abstrag.)

II

SALOMEEA: Acești pustnici mie-mi plac,
Puteri mari într-înșii zac!

(Către Ciuchindel:)

Sfinte, noaptea nu am somn,
Ia-mă în brațe să dorm!

CIUCHINDEL: Piei drac în piele frumoasă
Care miroși a pucioasă.
De muieri nu vreau să știu,
Îndată fug în pustiu.

(Pleacă.)

SALOMEEA: Iroade vei fi soțul meu
Dacă-mi dai ce poftesc eu.

IROD: Zi, puică, zi, inimioară,
Îți dau schiptru, îți dau comoară!

SALOMEEA: Capul vraciului spurcat
Pe tipsie-l vreau tăiat.

IROD: De spaimă mai înlemnesc,
Să tai sfinți nu îndrăznesc.

SALOMEEA: De-ți pare isprava cruntă,
Cu mine nu joci la nuntă.

IROD: După pustnic alergați
Și pe dată să-l tăiați.

(Vine pe tavă capul, *Salomeea* joacă în jurul lui.)

MAMA (un cîntec): Scoală, scoală, Ciuchindel,
Dragul mamii tinerel,
Și te uită tu la mine
Cum vărs lacrimi lingă tine;
Te plîng fiarele-n pustie
Cu lacrimi pînă-n bărbie
Și te jelesc ciorile
Pe toate cărările.

CIUCHINDEL: Să deschid ochii nu pot
Că mi s-au lipit de tot.
Dă-mi smochină fără miez
Să prind suflet, să-nviez.

(Înviază.)

Iroade, cumplite crai,
Care cu sabia tai,
Voi sfetnici nerușinați,
Asculați și seamă luați:
Pămîntu-n nouă să crape
Și să se umple de ape,
Să nu găsiți la cer drum,
Înecați în foc și fum.

VRABIE: Nu te întrista, Iroade,
De prorociri neroade,
Mai bine hai să nuntim,
Să bem, să ne veselim.

(Cîntă toți:)

Irod împărat,
În mîndru palat,
Pe tron așezat,
Azi s-a însurat.

IROD: Salomie, Salomie,
Floricea de iasomie,
Joacă-mi, puică, ceva mie
Ca să salt de bucurie.

În jurul «ISTORIEI LITERATURII ROMÂNE DE LA ORIGINI PÎNĂ ÎN PREZENT»

Dacă luăm în considerație afirmația lui G. Călinescu din Prefața pregătită în 1947 pentru ediția revăzută a Operei lui Mihai Eminescu, păstrată pînă acum cîțiva ani în șpalturi cu corecturi autografe, atunci trebuie să ținem seama de faptul că Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent a început să fie scrisă încă în acea epocă de cercetare și documentare pentru elaborarea fundamentalei monografii eminesciene. « Pentru a înțelege pe Eminescu avem trebuință de o istorie literară, și pentru a scrie o istorie trebuia neapărat a avea monografia celui mai de seamă poet român. Un adevărat cerc vișios pe care l-am rezolvat pornind simultan din centru și de la periferie. »¹

Lucrurile devin astfel clare și pline de semnificație pentru cel care analizează astăzi cariera literară a criticului, toate eforturile lui Călinescu dinainte și de după apariția monumentalei istorii, organizîndu-se sistematic în funcție de ea și gravitînd în jurul acestei opere pe care tind să o împlinească și să o desăvîrșească permanent. Nimic din ce a scris Călinescu, în cîmp ideologic și sub raport științific de-a lungul existenței sale, nu are — privit prin această prismă — un alt centru de greutate decît cel pe care-l dă panorama sintetică asupra literaturii noastre de la origini pînă în prezent, preocupare esențială și exclusivistă față de care chiar Impresiile asupra literaturii spaniole sau studiile italianiste de erudiție din anii tinereții nu vin decît să rotunjească imaginea genetică pe tărîm comparatist, precizînd legăturile structurale dintre literaturile intrudite printr-o deplasare rapidă și nuanțată față de punctul inițial, orientîndu-se — ca să-i împrumutăm expresia-i plastică — « în cercuri concentrice tot mai largi în literatura universală ». Bazîndu-ne, de asemenea, pe o mărturie călinesciană, am putea opina totodată că înseși romanele sale, ilustrînd aspirația asiduă spre sensurile clasice, așadar completînd în spațiul nostru literar specific un capitol și o direcție mai puțin nuanțate pînă la ele, adaugă o nouă dimensiune construcției.

Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent este, în acest caz, scopul unic și opera definitivă a unei vieți, și mi se pare interesant de observat că ideea realizării ei îl preocupă constant pe Călinescu chiar din epoca debutului publicistic, articolele sale din „Mișcarea literară“, „Sinteza“, „Viața literară“ aducînd în discuție, cu ostentație aproape, destinul istoric al literaturii noastre. Atunci cînd remarcă în Pompiliu Constantinescu singurul spirit capabil din generația sa de a ne da o lucrare amplă de sinteză asupra literaturii românești², criticul se gîndea în primul rînd la el, fiindcă își pusese deja problema și își fixase, orgolios și conștient totodată de greutățile imense pe care le are de înfruntat, drumul de viitor.

¹ Vezi: *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, în G. Călinescu, *Opere*, vol. 12, București, „Editura pentru literatură“, 1969.

² Vezi, G. Călinescu, *Pompiliu Constantinescu — Opere și autori*, în „Viața literară“, an IV, nr. 100, 12 ianuarie 1929.

Activitatea prodigioasă de recenzent, desfășurată cu impresionantă statornicie de Călinescu la diverse publicații, în perioada interbelică, poartă astfel amprenta unui sens mai înalt decât acela al consemnării cotidiene a unei producții editoriale extrem de bogată în diversitatea ei. Nu un repertoriu critic masiv tinde să obțină Călinescu în perioada respectivă, asemenea lui Perpessicius sau Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu sau Șerban Cioculescu, ci o viziune integrală asupra procesului literar în curs. Faptul că renunță la un moment dat la proiectul de a strânge într-un volum o parte din însemnările critice răspândite în presă, «curate exerciții de percepție», conform obiceiului majorității cronicarilor din epocă, constituie, de asemenea, o dovadă că jurnalul de lectură călinescian avea să se restructureze substanțial, cum s-a și întâmplat, în cadrul sever și unitar al unei perspective istoriografice.

Se știe, de altfel, că G. Călinescu nu s-a considerat niciodată un critic profesionist, adică un cronicar în înțelesul obișnuit al cuvîntului: «vocația pentru acest gen îmi lipsește, deși probabil că nu și spiritul critic»³; el a urmărit totdeauna să se ridice deasupra actualității literare imediate, cu care a păstrat contactul doar în măsura în care aceasta i-a oferit forme cristalizate capabile să verifice în contemporaneitate ideea de continuitate specifică a literaturii naționale. Nu întâmplător, autorul prevedea, la apariția Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent, împlinirea în viitor a operei sale cu «adause — tablou, care vor urmări mișcarea literară mai departe», căci, dincolo de nota dialectică a concepției sale istoriografice, găsim aici interesul viu pentru descoperirea și relevarea valorilor constante, operație gravă, abordată din unghiul de vedere înalt al evoluției unei întregi culturi. «Flacăra mea, nemerită prin temperatura ei la topirea bronzului, poate să ardă crisalidele din care ies fluturii de mîine. Îmbrățișarea mea poate să prefacă în scrum pe îmbrățișat. Ceea ce spun e metaforic și teribilist, dar conține un adevăr general, meditat cu melancolică simpatie.»⁴

«Stimate domnule Lovinescu, Mulțumesc pentru frumosul dar și te <rog să mă crezi> asigur că pînă acum nu primisem volumul. Te rog să mă crezi prudent într-o lume în care fără această însușire îți tai puțința de a servi în cît mai mare proporție binele și adevărul, dar nu pînă într-atît de combinativ încît să simulez neprimirea unei cărți pentru a nu serie despre ea.

Nu numai atît. Dar citind cartea, am rămas indignat de reaua credință a „criticei“, căci îți mărturisesc fără ipocrizie că romanul mi s-a părut impresionant și în felul lui

De altfel, în capitolul pe care și-l rezervă în istorie, în contextul literar interbelic, G. Călinescu ține să se definească mai ales ca istoriograf, cronică literară cultivată împlător răspunzînd, după opinia sa, în ceea ce-l privește, unor scopuri efectiv experimentaliste. Adevărul e, însă, că subordonată unui deziderat de importanță capitală în biografia călinesciană, mențiunea sa critică — așa cum observa just Ion Bălu într-o recentă monografie⁵ — «se înfățișează ca un vast șantier din care prin prefaceri succesive s-a plămădit materia Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent».

Acuzația de subiectivism care planează în epocă asupra comentariilor critice ale lui Călinescu, derivă, așadar, în bună măsură, dintr-o confuzie regretabilă a planurilor, căci acolo unde i se cerea o reducere arbitrară și obiectivare la cadrul cotidian prestabilit, criticul vedea istoric într-o perspectivă diferențiată, prin raportare la valori perene.

Desprinderea lui Călinescu de lovinescianism și de cercul „Sburătorului“ implică, dincolo de o necesară atitudine de independență, un act de opțiune: aderarea la istorism în defavoarea profesionalismului critic gratuit. E de remarcat, astfel, că, încă din perioada „Sintezelor“, Călinescu își manifesta nemulțumirea față de sincronismul lovinescian, incapabil să genereze o concepție fermă, organică, înlocuind determinantele caracterului specific prin necesitatea acordării unor forme genetice pe baza, mai mult sau mai puțin, a imitației⁶.

Atmosfera cenaclieră dăunează, de asemenea, concepției și temperamentului criticului. Amabilitatea și maleabilitatea strategică a opiniei nu sînt specifice viziunii călinesciene. Criticul va repudia, de altfel, în istorie, acele «păreri ieșite din simpla constrîngere a politeției», cu atît mai mult cu cît Călinescu aspiră să ajungă «la o judecată matură și definitivă.»

Elocvență mi se pare în acest sens, raportată la relațiile dintre cei doi critici, cartea poștală din 30 noiembrie 1932, păstrată în arhiva autorului Principiilor de estetică:

³ Critică și creație, în „Viața românească“, nr. 4, aprilie 1958.

⁴ Ibidem.

⁵ Vezi: G. Călinescu, eseu despre etapele creației, București, Ed. „Cartea Românească“, 1970.

⁶ Despre critică și critici, în „Sinteza“, nr. 3—4, iunie-iulie, 1927.

abstract chiar zguduitor. *Bizu* este singura analiză a sentimentului morții din literatura noastră și e roman, elegie și testament moral totdeauna. Voi scrie cu plăcere despre el și cât mai curînd.

Cu cele mai adînci sentimente de stimă.

La revedere,
G. CĂLINESCU»

E de la sine înțeles că G. Călinescu nu a expedit această misivă. În ultimul moment a renunțat să scrie pe marginea romanului Bizu, dar în istorie găsim opinia exactă, definitivă: «Afară de dexteritatea de a scrie fraze elegante, scriitorul n-are darul mării atmosfere și nici pe acela al creațiunii de oameni» (p. 723).

Și totuși, Călinescu nu comite în cartea poștală reproșul mai sus un act de nesinceritate. Aprecierea elogioasă era adevărată în sine, privind cartea în absolut, dar nu în raport cu direcțiile de dezvoltare ale literaturii române.

Ruptura intervenită între Lovinescu și Călinescu, amplificată în timp de o susținută polemică, în care rolul preponderent îl joacă poziția cenăcleră, ascunde de fapt refuzul călinescian al unei metode care n-a reușit să creeze istorici literari în înțelesul științific al cuvîntului, ci doar amatori.

Modul în care Lovinescu reacționează la apariția Vieții lui Mihai Eminescu reflectă și el divergența de concepție dintre autor și mentorul sburătorist. Semnificativă este mărturia lui Ierolim Șerbu din cartea sa postumă de memorii, Vitrina cu amintiri: Călinescu așteaptă verdictul lovinescian imperturbabil, și cînd acesta se consumă defavorabil, părăsește încăperea grăbit pentru că restul opiniilor nu-l mai interesau, în măsura în care maestrul eschiva abil supunerea la obiect. Monografistul își concepușe cartea monumentală

ca pe un capitol din evoluția spiritualității românești. Lovinescu extrage în romanele sale personalitatea eminesciană din contextul istoric. De-a-bia tîrziu, în ciclul studiilor junimiste, revine atent asupra ambianței epocii și a plasării poetului în perspectiva ei, ceea ce îl conducea, de altfel, la o altă imagine a lui Eminescu decît cea proiectată în romane.

Era firesc, astfel, ca monografia eminesciană realizată magistral de Călinescu să se bucure însă de aprecierea unui Ibrăileanu, adică a omului care teoretizase conceptul de specific național și întreprinsese prima analiză sintetică asupra Spiritului critic în cultura românească, ceea ce explică în bună măsură și apropierea tînărului critic de gruparea „Vieții Rominești”.

Se cunoaște sprijinul pe care Ibrăileanu i l-a dat autorului pentru publicarea cărții sale. Adăugăm aici încă un argument în consolidarea acestei afirmații, și anume, un fragment dintr-o scrisoare a criticului ieșean către profesorul Ion Simionescu, consilier al editurii „Cartea Românească” în perioada respectivă.

Epistola lui Ibrăileanu e cu atît mai interesantă cu cît la propunerea lui Ion Simionescu de a-și reedita volumul de Studii literare profesorul răspunde cu o contrapropunere care privește, în termeni dintre cei mai elogioși, monografia semnată de Călinescu.

«[...] Există un tînăr (profesor) G. Călinescu, care are un volum despre Eminescu. Viața și personalitatea lui Eminescu. Și bineînțeles și opera lui. Acest tînăr e criticul cel mai bun din generația nouă. Știu că a epuizat toate izvoarele cu privire la Eminescu. Scrie frumos, original și interesant. Cred că subiectul („Eminescu”) și tratarea (literară și originală) ar face ca volumul să aibă succes de librărie. (Ar avea și reclamă mare.) Așadar, „Cartea Românească”, cred, ar ajuta și la răspîndirea unei opere bune < și n-ar face > și, sper, și-ar scoate cheltuielile dacă ar lua în editură acest volum. Am spus lui Ralea să-ți dea o vizită, ca să vadă rezultatul acestei propuneri a mele. Te rog, iartă-mă că te plictisesc. Cum vezi, am început să abuzez de bunăvoința extremă pe care mi-ai arătat-o întotdeauna.

Cu vechile (deja străvechile) sentimente de prietenie.

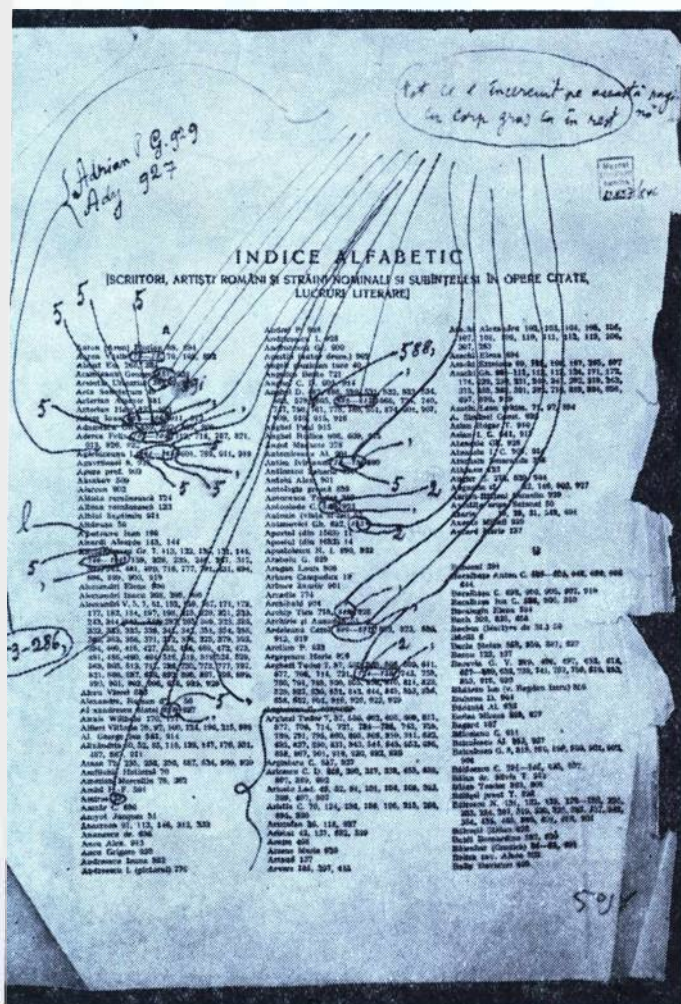
G. IBRĂILEANU

Ai putea să cei manuscrisul lui Călinescu să-l vezi.»

Viața lui Mihai Eminescu, ca și studiul în cinci volume asupra operei marelui ipoteștean, au apărut însă la „Cultura națională” în timpul directoratului editorial al lui Al. Rosetti, care avea să vadă chiar de atunci în G. Călinescu,

«bărbatul cel mai indicat pentru a ne da o Istorie a literaturii române populată cu figuri, nu cu umbre».⁷

⁷ Vezi: „Mișcarea”, nr. 431, 6 mai 1932.

să scrie o lucrare comandată, de amploarea și importanța unei istorii literare, fără ca să se bazeze, în prealabil, pe un contract ferm, ci doar pe o invitație amabilă. „Cultura națională“ a și dispărut curând după aceea, dar planul lui Călinescu a rămas în picioare, cum era și firesc. Iată de ce, în momentul în care criticul s-a prezentat la „Editura Fundației“ cu manuscrisul operei sale, și-a uimit evident prietenul cu o lucrare uriașă, scrisă de la început pînă la sfîrșit caligrafic, de aceeași mîin neobosită⁸. Dacă Rosetti ar fi știut în detalii de soarta acestei istorii literare, de ce ar mai fi existat uimirea? («nu-mi venea să-mi cred ochilor », ne asigură remarcabilul filolog).

Contractul s-a semnat de-abia la 16 august 1940, deși în „Jurnalul literar“, dar și în alte reviste, Călinescu publicase în ultima vreme unele capitole importante din monumentală lucrare. «Cartea s-a tipărit în cea mai mare grabă», își reamintește Al. Rosetti. Și, într-adevăr, pînă la 29 aprilie 1941, directorul „Editurii Fundației“ introdusese în tipografie bunurile de imprimat. În Prefața la istorie G. Călinescu ținea să-i mulțumească, de altfel, autorului Notelor din Grecia pentru «concursul dat de d[omn]ia[sa] la colectarea clișeeilor», colaborare extrem de importantă în desăvîrșirea operei pe care criticul o concepusese ilustrată cu o iconografie originală, în mare parte inedită. «Am făcut sforțări să stringem cît mai multe clișee, care totuși nu ne-ar fi multumit în timpuri normale.»

Merită a fi subliniată poziția lui Călinescu față de epocă, ceea ce explică în bună măsură și graba cu care a fost publicată această carte ca și rolul ei în momentul respectiv, pentru afirmarea creației românești, într-o perioadă ostilă, obscurantistă, «în care confuzia valorilor înlocuiește cultul lor»⁹.

Revenind însă asupra importanței pe care istoricul literar a acordat iconografiei, a rigorii științifice și a pasiunii cu care urmărea fiecare detaliu necesar luminării textului critic din unghiuri cît mai diverse, reproducem mai jos doar una dintre numeroasele epistole expediate de Călinescu în lunile dinaintea apariției istoriei pentru obținerea chiar a unei singure fotografii «găsită de mine mai folositoare decît cele solemne». E vorba de scrisoarea adresată la 21 ianuarie 1941 (trei zile mai tîrziu Călinescu încheia Prefața istoriei sale) poetului Mihail Celarianu, scrisoare redactată pe o hîrtie cu antetul „Jurnalului literar“.

⁸ Vezi: Cartea Albă, București, Editura „Minerva“, 1970, p. 258.

⁹ Vezi: Al. Piru, Panoramă deceniului literar românesc, 1940–1950, București, „Editura pentru literatură“, 1968, p. 477.

Faptul că Al. Rosetti i-ar fi propus criticului, imediat după apariția Vieții lui Mihai Eminescu, — așa cum afirmă de altfel — să alcătuiască o istorie integrală a literaturii române, mi se pare mai puțin probabil, fiindcă seama de temperamentul călinescian, de rigoarea programului său de muncă. E de crezut că acel care a avansat editorului un asemenea proiect a fost, bineînțeles, Călinescu, fiindcă nu văd cum s-ar apuca cineva

«Stimate domnule Celarianu,

Îți mulțumesc pentru fotografia trimisă care s-a clișat. Dar te rog să-mi mai dai concursul p[entru] capitolul Macedonski, care e primul larg și serios într-o *Istorie a literaturii române*. Obținusem odată de la Stamatiad o foarte bună fotografie — carte poștală ce a circulat acum vreo 4 decenii în editura Papetăriei Principele Nicolae, precum și una: pe canapea în fața unei cărți deschise (multe inele pe mină) împreună cu N. N. Hârjeu. Copiile pe care le-am scos au ieșit rele, iar acum Stamatiad pretinde că cutremurul i-a distrus marea arhivă nu fără a-i salva o sumedenie de poze ale sale pe care mi le-a trimis.

Te rog deci să mă ajuți (și *urgent*, fiind cu paginația acolo) să procur bune imagini, altele decât cele din Vianu și mai puțin oficiale. Mă interesează și Alexis și Nikita și în afară de aceștia toți ceilalți copii dacă sunt în grup și mai ales pe lângă poet (Alexis, Nikita, Pavel, Nina, Const.). Orice fotografie poate fi găsită de mine mai folositoare decât cele solemne.

În „*Raza literară*” am văzut fotografia „tronului”, fotoliului, adică, etc. Aș putea avea imagini de interior? Dacă d[umnea]ta mijlocind pe lângă d[oam]n[ia] Macedonski, pe lângă d[umnea]ta însuși etc. mi-ai pune la dispoziție la d[omn]ul Al. Rosetti, la Fundație, acest material, care va fi înapoiat numaidecît, ai aduce o contribuție folositoare, acum cînd este ocazie și putem face lux de clișee.

M-ai îndatora dacă mi-ai da și urmele lui N. N. Hârjeu, Cantili, ca să văd ei ce au.

În așteptare și cu afectuoase salutări.

G. CĂLINESCU»

Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent a apărut la 12 august 1941. Miercuri, 9 iulie, deci cu o lună înaintea intrării cărții în librărie, „Curentul” semnala în termenii obișnuși noua istorie a literaturii române. De la 20 mai 1941, conducerea „Editurii Fundației” fusese preluată de profesorul D. Caracostea. În Cartea Albă, Al. Rosetti arată că «peste cîteva zile noul director denunța organelor de resort cartea lui Călinescu și pe fostul director al editurii». Evident, datele nu concordă, fără ca prin aceasta atitudinea lui Caracostea să fie disculpată cu ceva. Denumțul, ca atare, a existat cîteva luni mai tirziu însă, cînd deja se declanșase o adevărată campanie de presă împotriva istoriei călinesciene. Altfel, ar fi fost firesc ca tipărirea cărții să fie oprită de Caracostea, ceea ce, în ciuda anticipației pe care o manifestă constant față de Călinescu (e de ajuns să amintim opoziția făcută la numirea acestuia ca profesor la Universitatea din Iași), nu s-a întimplat.

Printre primele intervenții critice pe marginea operei călinesciene se înscrie suita de articole semnate în pagina a doua a gazetei „Viața”, între 19 și 25 august 1941, de Dan Petrașincu. Punctul de vedere al comentatorului este, în general, favorabil, chiar elogios, cu referire mai ales la capitolele care privesc panorama trecutului: «...această Istorie a literaturii române este de fapt un mare roman cu personaje nenumărate, întins în spațiu și timp istoric cunoscut,

LITERATURA ROMÂNĂ MODERNĂ

XI

No. 23

Luna XI ziua 14 1938

Numele imprumutătorului G. Călinescu

Adresa Ionescu 4

Titlul cărții imprumutate

Orăzani, Opere satirice

Authorul

Numărul volumelor imprumutate T

No. inventarului A. 1047

No. de specialitate

Starea legate
nelegate

Semnătura imprumutătorului
la primire

Eliberatorul

G. Călinescu

plin de lumini și umbre noi, un roman al culturii românești pe care d. Călinescu l-a scris când cu penița de oțel a bijutierului, când cu condeiul geometric al arhitectului, care vede monumental». Obieștiile încep de-abia atunci când se ia în discuție perioada ultimă, literatura contemporană, și ele sînt, în majoritatea cazurilor, cele lovinesciene, în nota de apărare cenaclieră. Călinescu e acuzat de subiectivism față de tineri, neacordînd atenție celor descoperiți de alții și ocupîndu-se cu exclusivitate de cei de la „Jurnalul literar“, lăsînd nume care n-au acoperirea cărților.

Argumentele vor fi preluate mai tîrziu de Lovinescu însuși, care și el va insista asupra presupusului subiectivism deformant al autorului, nu fără a remarca și a recunoaște însă «mari însușiri de expresie artistică, de receptivitate estetică, de ampleziune a inteligenței, de putere de muncă, de adunătură de uriașe materiale și de animator al lor prin simplu prestigiu al talentului»¹⁰. Cuvîntul lui Lovinescu vine în plină campanie anticălinesciană și are meritul, ca și cel al lui Ralea de altfel, de a se ridica deasupra nemulțumirii personale, prestanța sa nebucurîndu-se de o postură avantajoasă în paginile istoriei.

Cu acestea epuizăm, practic, intervențiile de atitudine științifică al căror obiect privesc sfera literaturii. Cele ce urmează depășesc orice limită a bunului simț, înscriindu-se în timbrul huliganic al unei deșănțate campanii de presă specifică perioadei respective.

Mai întîi o scrisoare de disculpare a lui N. I. Herescu, publicată în „Universul“ din 30 august 1941, care nu se sfiește să acuze deschis pe Al. Rosetti că a primit lucrarea și pe D. Caracostea că a lăsat să fie publicată, scrisoare urmată cîteva săptămîni mai tîrziu de Lămurirea Direcției generale a Uniunii Fundațiilor regale¹¹, potrivit căreia, bineînțeles, numai Rosetti e de vină fiindcă el a încheiat contractul pe care noua direcție a fost nevoită să-l respecte.

« Domnului
prof. D. CARACOSTEA

Directorul Editurii
Fundațiilor Regale

Am onoarea a vă aminti că la 12 Februarie c[urent] se împlinesc șase luni de la punerea în comerț a *Istoriei literaturii române* de subsemnatul. Conform uzului și contractului

Nelipsit din scandalurile de presă ale epocii, Al. Brătescu-Voinești se simte dator în „Curentul“ din 26 noiembrie 1941 să intervină, de asemenea, împotriva monstroasei istorii literare, cu argumentul suprem că autorul... nu vorbește frumos despre contribuția lui «majoră» la dezvoltarea culturii românești.

Răfuiele personale și injurii grosolane iau locul tonului științific. Gazetari minori, personaje caragialești și huligani semidocti își permit într-o dezlănțuire furibundă să arunce cu noroi asupra cărții și a autorului ei. S-a mers pînă acolo încît s-a cerut destituirea lui Călinescu de la Universitatea din Iași, conchizîndu-se că «opera d-sale trebuie nimicită»¹². Nu are nici o rațiune să înșirăm aici toate aceste orori publicistice, dovezi ale unei incapacități funciare pentru cultură, căci G. Călinescu nu este, oricît ar părea de aberant, singurul mare nedreptățit. Un bilanț al anului literar 1941 înregistra «succesul de scandal al Istoriei literaturii române», dar nu sufla nici un cuvînt despre alte două apariții remarcabile ale anului: Arta prozatorilor români de Tudor Vianu și Aqua forte, cel de al patrulea volum de memorii lovinesciene, lăudînd, în schimb, istoria literară a lui Murărașu și alte exerciții didactice¹³. Excluderea din rîndurile colaboratorilor „Revistei Fundațiilor regale“ a lui Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu și Perpessiciu (care și-a întrerupt colaborarea în semn de protest), este iarăși un fapt notoriu care probează dezideratele anticulturale ale epocii.

În primele zile din ianuarie 1942, G. Călinescu, pînă atunci tăcut și rezervat, expediază conducerii editurii o primă adresă cerînd decontul și dispozițiunea de plată în urma vînzării cărții sale. Gestul era determinat, se pare, de retragerea abuzivă a operei din librării sub pretext că «infecțează» (!?) viața tineretului. Reproducem mai jos textul adresei după copia păstrată în arhiva autorului:

¹⁰ „Curentul literar“, an II, nr. 128, 13 septembrie 1941.

¹¹ „Universul“, nr. 257, luni 22 septembrie 1941.

¹² Profanare scelerată sau act de demență? Cazul G. Călinescu, în „Cetatea Moldovei“, an I, nr. 1, ianuarie 1942.

¹³ „Curentul“, an XIV, nr. 4985, 1 ianuarie 1942.

vă comunic că înțeleg ca pe acea dată să se facă decontarea și să se procedeze la plata imediată și integrală a drepturilor de autor, respective. În cazul cînd la acea dată nu primesc la domiciliul meu din Iași decontul și dispozițiunea de plată, cu părere de rău voi recurge la calea justiției. Avocatul meu are depline instrucții.

Cu stimă

(G. CĂLINESCU)

str. Ionescu 4 Iași »

Cîteva săptămîni mai tîrziu, corespunzînd perfect unui plan dezoăluit încă din 18 decembrie 1941 într-o epistolă către Al. Rosetti, citată parțial în Cartea Albă (« Pe K K am să-l dau în judecată, intimajie prin portărei, cerere de declarație a Fundației în stare de încetare de plăți. Va fi scandal,

penibil și el. »), G. Călinescu înaintează aceluiași for un adevărat memoriu în care își expune pe larg nemulțumirile și somează în termeni juridici fermi conducerea editurii să repună în circulație cartea confiscată din inițiative și imperative personale, în urma presiunilor făcute în presă :

« D[omnu]lui D. CARACOSTEA, Domnului Dir[ector]
general al Fundației

Un respect pentru o instituție regală mă îndeamnă să vă trimit prezenta comunicare întîiu în forma simplă a unei corespondențe. Dacă însă ea nu va avea efectul cuvenit, cu părere de rău mă voi vedea silit, și voi face aceasta fără șovăire, a o transforma în somație prin portărei, după care va urma acțiunea în justiție.

1) Editura a făcut lucrul nemaizitat în cîmpul comercial de a discredita cartea în ochii cumpărătorilor dînd comunicate că toată „răspunderea“ cărții, presupusă ca fără sentiment național, stă în sarcina vechii direcții împotriva căreia s-au luat „sancțiuni“. O editură poate scoate publicații (cărți ori reviste) care să cuprindă critici ale unei opere editată de ea. Dar [a] prezenta ea însăși o operă, oficial, ca odioasă, e un fapt ce aduce o atingere gravă de ordin comercial desfacerii < unei marfe > consemnate printr-un contract, a unei marfe [...] Orice comentariu al Editurii cade în vina de defăimare a operei și de sabotare a unui contract.

2) După ce opera a apărut, s-a putut observa și controla, de altfel, că Editura căuta a împiedica vânzarea ei, trimițînd la librării în cantități mai mici decît cererea, nerăspunzînd la comenzi, iar la un moment dat a sistat definitiv trimiterea ei, cu un cuvînt de ordine, n-aș putea ști dacă în scris sau oral, care în limbajul librarilor s-a înscris sub definiția eronată: „Cartea este suspendată din ordinul Consiliului de Miniștri“. Însă d[umnea]voastră știți prea bine că aceasta e o absurditate. Toate comenzile librarilor (citez *Librăria noastră* din Iași) au rămas infructuoase și cititorii au început a apela la mine personal spre a le procura cartea.

3) Decontul pe care mi l-ați trimis la 9 febr[uarie] 1942 declară ca ieșite din depozit c[irca] 1600 volume. Cum se poate explica acest lucru față de cererea constantă a publicului și de faptul indiscutabil că nici o autoritate n-a decis blocarea cărții? Ori n-ați răspuns în mod intenționat la comenzi, despre care am strîns suficiente < dov > mărturii, sabotînd astfel vânzarea, ori dimpotrivă n-ați răspuns fiindcă ediția < este > era epuizată și atunci decontul este anexat.

4) Dar lucru și mai grav: în timp ce rețineți volumele, reefectuînd comenzile, sub motivul explicit sau explicat că apărați un comandament moral, zis ordin, care nu exista, cartea se vindea totuși, dar prin operații de speculă. Cîte un singur librar (cazul Carabaș) primea un număr mare de volume, pe care le vindea cu un preț cu mult superior celui marcat. Cartea a putut ajunge prin această distribuție secretă pînă la prețul de 3000 de lei și eu însumi am vîndut (spre a avea o dovadă) unui librar din centrul Capitalei un exemplar cu 2000 de lei. Profitînd de această împrejurare, cutare librar din Iași și-a oprit cîteva exemplare vînzîndu-le și el pe sub mînă cu preț superior, ca articol interzis. < În privința aceasta > Lucrul acesta nemaizitat este așa

de notoriu, încît puteţi să vă închipuiţi că dovada s-ar face cu o mare repeziciune şi cu deplinătate.

Toate aceste fapte mi-au fost cunoscute de la început prin cercetări directe şi n-am luat măsuri imediate din respectul amintit mai sus pentru o Instituţie care mi-am zis că nu e vinovată în abstracţiunea ei, ci doar prin greşita interpretare ce se dă mărfurilor sale. Dar acum îmi permit să vă pun în vedere următoarele.

Cartea urmează a fi pusă imediat în vinzare, în primul rînd în Capitală la marile librării (*Cartea Românească, Socec* etc) şi în Iaşi (*Librăria noastră, Liga Culturală* etc) în cantităţi satisfăcătoare pentru a mulţumi toate numeroasele cereri. O sporire de preţ e adusă numai marcată pe volum. În cazul cînd pînă la 1 Aprilie *Istoria literaturii române* nu va reapare în comerţ, îmi rezerv dreptul de a apela la justiţie, cerînd:

descinderea la depozit spre a se controla numărul real de volume şi cauza deţineriiilor; despăgubiri de 3 000 000 de urmărit în partea ce privează asupra drepturilor de autor, asupra vreunor venituri ale Directorului General, d[omnul] prof[esor] D. Caracostea, singurul responsabil de asemenea măsuri, întrucît sabotarea vînzării operei < prejudiciază asupra eventualelor noi ediţii şi împiedică în chip > nu reduce scoaterea de noi ediţii;

plata drepturilor de autor pentru toate volumele, chiar nevindute, care se vor găsi la 12 august 1942, întrucît vînzarea lor nu se datorează lipsei de cerere, ci refuzului de a răspunde comenzilor.

Cu stimă »¹⁴

Călinescu prevedea, în epistola din 18 decembrie 1941 către Al. Rosetti, să înceapă treptat « campania împotriva lui K K luînd-o pe departe, prin Lovinescu ». De altfel, un răspuns la obiecţiunile lovinesciene fusese deja conceput atunci, aşa cum reiese din articolul reproduş fragmentar în Prefaţa la « mica Istorie a literaturii române ». Criticul nu l-a publicat deoarece discuţia în jurul operei sale a luat, după cum am văzut, o întorsătură antiştiinţifică. Orice efort de lămurire a problemei ar fi fost inutil. O polemică presupune, fireşte, un adversar de talie egală, ori, cu excepţia lui Lovinescu, istoricul literar nu s-a găsit în postura avantajoasă de a polemiza. A preferat să răspundă acuzelor lovinesciene de-abia în 1945, cu ocazia apariţiei Compendiului, şi atunci a făcut-o magistral, cu seninătatea olimpică a

marelui învingător. Nici împotriva lui Caracostea nu a fost nevoie să intervină în presă sau pe cale juridică. Se pare că memoriul şi-a atins ţinta, editura retrăgînd ordinul de confiscare a cărţii şi aplanînd cît mai mult conflictul, spre a evita o posibilă somaţie falimentară. Era greu de crezut, de altfel, că s-ar fi coborît pînă într-atît Călinescu încît să atace un distins profesor care « stă vrăjit în fotoliu, ca într-un feredeu... şi pute a ceapă... »

Ideea că G. Călinescu ar fi răspuns metaforic celor ce i-au sabotat apariţia istoriei prin Şun, cum socotea Pompiliu Constantinescu, sau prin Bietul Ioanide, cum lasă să se înţeleagă Al. Piru, fără să vadă însă în această operă un roman cu cheie, trebuie corectată, aşadar, substanţial. Criticul şi-a asumat toată răspunderea şi şi-a apărut cartea pe plan ştiinţific cu o rară distincţie intelectuală. Nu a ripostat atacurilor extraestetice pentru că zbura prea sus faţă de o epocă mizeră.

Nicolae FLORESCU

¹⁴ Textul se reproduce după ciorna aflată în arhiva Călinescu şi pusă la dispoziţia noastră, cu amabilitate, ca şi celelalte acte publicate aici, de d-na Alice Călinescu.

PATOSUL TRIBUNULUI

PE FONDUL GENERAL AL INTERESULUI continuu față de creația și ideile lui G. Călinescu și care implică sporirea investigațiilor, aprofundarea studiului critic, interpretarea în deplină cunoaștere, evitând divagația și «speculațiile» fan-teziste — valorificarea paginilor necunoscute pînă acum devine o obligație, fără a justifica, însă periculoasă «obsesie» a ineditelor manifestată prin goana după «descoperiri» la întîmplare, haotic, în afara unei perspective integratoare. Călinescu însuși a ironizat în altăca rînduri «documentarismul» steril, dar în cadrul preocupărilor sale eminesciene a produs cu asiduitate «inedite» tocmai în chip de operații premergătoare, absolut necesare, viitorului edificiu critic.

Prezentele texte călinesciene de arhivă se situează simetric sub emblema oratoriei. Mai întîi un expozeu teoretic, de fixare a propriilor atitudini în ce privește arta și tehnica discursului. Începutul expozeului, exact primele trei paragrafe, corespund articolului intitulat chiar Oratoria și apărut în „Vreemea” din 6 septembrie 1944, p. 2. Autorul finuse, în mod neobișnuit, să marcheze anterioritatea concepției textului prin datarea expresă la urmă: noiembrie 1943. Indicația îngăduie deci să situăm exact întregul expozeu și să identificăm în el, pe baza finalului, o posibilă lecție universitară, poate chiar la inaugurarea anului școlar respectiv. De unde nevoia lui Călinescu de a aduce la catedră chestiunea «oratoriei» dacă nu din impulsul intim al unei explicații cu sine însuși, cu propriile sale tentații? Și fiindcă aceste tentații erau notorii, alți din manifestările sale, citi și din admirația neîsimulată față de mentorii săi, Părvan și Iorga, portretizați tocmai în posturi oratorice, explicațiile trebuiau să se producă în public, prin echilibrarea bine regizată a rezervelor cri-

tice cu dezvăluirea unor potențe substanțiale de spontaneitate și gesticulație în jurul ideilor, înlăturînd improvizajul dar nu și artificul cuceritor, apt să capteze atenția și s-o subjughe în direcția dorită. Ca vorbitor de o fascinantă ardență intelectuală, preocuparea lui Călinescu era, cum bine se autodefiniea, «de a gândi liber fără a ține seamă de public, ca și surprins de acest public în genuitatea meditațiilor sale». Acest «ca și surprins» dezvăluie concepția elaborării prealabile, a «punerii în scenă» în vederea unui efect scontat.

Devenise tradițional, la conferințele lui Călinescu, asaltul sălii, revărsarea publicului peste capacitățile acesteia, de unde uși blocate, geamuri în fîndări, o presiune explozivă în atmosfera magic dominată de glasul vorbitorului, care se prefăcea că nici nu bagă de seamă îmbulzeala, asediat doar de ideile sale.

Astfel trebuie să se fi produs lucrurile și la conferința Prietenelor noastre cărțile, despre care n-am înfîlțit încă nici o consemnare în presă. Și aici însă, datarea este facilitată de faptul că două fragmente ale expunerii au fost reproduse de autorul însuși sub formă de articole: Cărțile și Ce este un autodidact, apărute pe rînd în „Lumea” din 20 decembrie 1945 și 6 ianuarie 1946. Abia acum, cunoscută în totalitatea sa, pledoaria pentru carte, ca o fereastră înspre lume, a acestui extraordinar spirit livresc, trimite spre una din coordonatele fundamentale ale personalității lui G. Călinescu, îndreptînd asociația cu un Jorge Luis Borges.

Mai curioasă rămîne situația conferinței ultime reproduse aici, Zgomotul liniștei. Pare o conferință fictivă. Ideile nu sînt tocmai noi; Călinescu le mai agitasă în vremea șederii la Iași, cînd căutase să anime „Noua Junime”. Cîte ceva a răzbătut și în paginile „Jurnalului literar” (vezi Spiritul provincial, Li-niște, în volumul Gilceava înțeleptului cu lumea, I, p. 506, 511), după ce fusese dat semnalul mai înainte, chiar (cf. interviul acordat lui George Ivașcu, „Iașul” 10 aprilie 1938). Începutul conferinței respiră atmosfera electorală a primelor alegeri democratice din toamna lui 1946, cînd G. Călinescu — profund angajat politic prin activitatea în fruntea ziarului „Națiunea”, organ al Partidului Național Popular — a candidat pe listele respectivului partid, fiind ales la Botoșani. Interesant este că toate acele variații filologice în jurul latinescului „speculari” erau, de fapt, reluate din articolul mai vechi, Două forme de speculă, apărut în „Națiunea” din 4 mai 1946. În anul următor primirii investiturii, noul deputat a și mers în «vizită de lucru» prin regiune — și ce aflăm? „Națiunea” de joi, 8 mai 1947 relatează, retrospectiv, că directorul său trecînd prin mai multe

centre ale Moldovei de nord, s-a oprit la 1 mai la Botoșani, unde în aula Liceului «Laurian» a între-prins o «interesantă analiză a vieții de provincie și a provincialismului în genere». Dar asta este însăși tema din Zgomotul liniștei, «speculația» neadresată probabil niciodată brăilenilor și aplicată ad-hoc unde s-a nimerit. Va ajunge Călinescu și la Brăila, dar nu se știe dacă și-a mai adus aminte de «speculația» în cauză. Era cu ocazia conferinței județene a organizației P.N.P. ținută la 5 septembrie 1948. Directorul

„Națiunii” s-a grăbit să-și consemneze impresiile imediat în ziarul de duminică 12 septembrie, alcătuind o pregnantă definiție a locului și oamenilor săi, care completează foarte sugestiv acea conferință pregătită în cine știe ce împrejurări și, aproape sigur, niciodată expusă înaintea auditorului destinarilor. Fusese lipsit de o bucurie pe care Călinescu s-a grăbit s-o compenseze prin publicarea articolului pe care îl reproducem, în notă, integral.

Geo ȘERBAN

Tribuna Poporului. Redacția

G. Călinescu, director

1	A. P. Sandon	secretar general de redacție	30.000
2	H. Marin	secretar de redacție și mijloc de presă	30.000
3	Dinu Ieremi	" " " "	30.000
4	Tudor Tudor	Redactor de politică externă	30.000
5	Andrei Tudor	Pinguinul și chestiuni politice	20.000
6	Silviu Borțeanu	Cultura	20.000
7	D. Ambulescu	raport	15.000
8	B. Băneanu	"	15.000
9	T. Panait	"	15.000
10	Alfred Tuxer	Radio nr 5	20.000
11	B. Călinescu	economice	15.000
12	Cosma Murgan	"	15.000
13	A. Chiriac	Rayboul, diverse (în ancedin)	—
14	T. Marin	Proverbe, Muzic. oficial, diverse	15.000
15	Peneșchi Răzvan	Muzic. Justitia, Pagine fantezi	15.000
16	Nadia Zoller	Interviu, Minuta Patria etc.	15.000
17	A. Alexiu	Par. de țară Interne	12.500
18	Călinescu	Sport	15.000
19	L. Matei	Fotografie	10.000

Corectori:	M. Călinescu	15.000
	Ion A. Racovnic (pres)	10.000
	Ion M. Lăncăuș (pres)	10.000
	Ion Ștefan Marin	12.500

Colaboratori: Ștefan Gălbeneț, Ion Petrovici, Miron Pătrușanu, G. Marguș, etc.
Marian Pătrușanu

Prietenele noastre cărțile

D. lui J. Rașcu
în semn de înalta
prietenie literară
G. Calinescu

25. II. 1931

De câte ori se vorbește de cărți, sare automatic și antitetic înainte noțiunea de viață și viceversa. Îndată după războiul celălalt au apărut niște manifestări așa-zise anti-intelectualiste și anti-livrești. Din partea intelectualilor gestul de a disprețui cartea era la modă și-mi aduc aminte cum un eminent artist, surprins de mine cu un manual de istoria literaturii grecești, rușinat (fiindcă își închipuia că lucrul e infamant), a dat o dată cu piciorul în excelentul manual, zicînd: «Ce caută comedia asta aici?» Eu, om livresc, am luat cartea și o țin și acum, consultînd-o cu mult folos. O revistă la care colaboram odată înființase pe pagina întâi o coloană intitulată *Din viață și... din cărți*. Însă acel «din cărți» era distanțat de redactor cu fină intenție.

Eu acum vă întreb: există oare divorț între carte și viață? Este tot în căderea mea a răspunde: principal nu numai că nu este, dar viața și cartea sînt, în esență, unul și același lucru. Nu poți trăi fără a citi. Niciodată nu mi s-a părut mai substanțială banala expresie «cartea vieții». Da, unii care nu știu să scrie și să citească slove, citesc cartea vieții, noi intelectualii trăim «viața cărții». Mă surprind de la o vreme făcînd astfel de jocuri de cuvinte, dar ele au scopul foarte serios de a disloca niște raporturi învechite, de a roade coaja de pe anume expresii.

Să ne lămurim ce înseamnă a *citi*. În genere, se crede că vrea să zică a sta cu capul în fața slovelor întorcînd spatele realității. Cînd cineva șade cufundat în jurnal, la masă, cei de față au sentimentul incomod al abstragerii lui din societate. Cu toate acestea, cititorul jurnalului se împlîntă în plină viață zilnică, într-o viață care depășește spațiul odăii lui. Tot astfel, cine citește o carte de istorie, se abstrage doar în acest înțeles că iese din moment și urmărește ceea ce trece de experiența sa personală. Prin urmare, cartea e un mijloc de intensificare a vieții și un mijloc de obiectivare, de spargere a granițelor experienței individuale și de asimilare a experienței colective în timp și spațiu. Poți citi și oral, fără cărți, ascultînd în dreapta și în stînga, și dumneavoastră acum citiți, dar a nu citi deloc înseamnă a sta într-un turn de fildeș, a refuza contactul cu semenii tăi, vii și morți, a pretinde că te poți orienta numai în baza propriilor tale înguste investigații. Cartea e ca un atlas al vieții. Cine a pretins vreodată că, privind pe hartă, te rătăcești? Dimpotrivă, harta îngăduie oricui o mai rapidă situație a locului căutat.

Cu toate acestea, există un cărturarism, o disociere adică a cărții, ca obiect, de conținutul ei, viața.

Primul «cărturar» în înțelesul acesta este librarul. Acesta se dezinteresează complet de viața internă a cărții. El e ca un comerciant de sclavi sau de vite, care-și numără marfa pe capete. Nevăzînd în carte decît un obiect vandabil, librarul (vorbesc în general) stimează pe autor ca pe un furnizor de marfă care se petrece sau de marfă care nu se petrece. Pentru el, autorul căruia i-a desfăcut patru ediții e un om mare, pe cînd poetul

ale cărui poezii stau în raft, un personaj inepriizabil. Comerciantul de cărți capătă o optică falsă asupra noțiunii de scriitor și asupra ideii de carte. Când i se pare că un nume are căutare pe piață, atunci apelează la el pentru comenzi, incompatibile, pe care publicul le solicită. Astfel, un editor mi-a cerut să fac un dicționar enciclopedic fiindcă socotea că numele meu trezea oarecare interes și că dicționarele în chestie erau căutate. Însă eu nu eram competent a face un astfel de dicționar și socotesc că și cititorii mi-ar fi retras stima. Librarul, considerînd cartea în sine, și despărțind-o de personalitatea autorului, mai crede că o temă, care a avut căutare printr-un autor de merit, poate fi reluată, comercial, printr-un autor obscur. El are mistica titlului gol al cărții. Nu-i vorba, sînt destui cititori care se lasă mistificați.

După librar vine bibliofilul. Acesta e un personaj mult mai vrednic de considerație, dar și clare comun, cu librarul, interesul numai pentru obiectul carte. El e un colecționar ca cel de timbre. O marcă rară poate să coste un milion, însă dacă o lipești pe scrisoare, scrisoarea nu merge. Bibliofilul nu iubește pe autor, ci îmbrăcătura cărții, raritatea ei, hîrtia, filigrana. Silvestre Bonard al lui Anatole France era un astfel de blînd maniac care ținea la colecția lui în chip vicios pînă acolo, încît, după ce o oferise în zestre pupilei, o diminuea prin furt.

Cu toate acestea, bibliofilia trebuia să intre într-o măsură oarecate în orice contact superior cu cartea. Poate cineva să ne asigure oricît că într-o pilulă sînt toate substanțele nutritive necesare corpului sau că o mîncare respingătoare la înfățișare, mucilaginoasă și de gustul reținei este excelentă pentru creșterea țesuturilor. Avem un cer al guri, un nas, doi ochi, voim ca hrana să placă și formal. Altfel se naște *nausée*, dezgustul. Cartea, hrană a spiritului, trebuie să fie bine înveșmîntată. Coperta decentă și fină, tiparul corect, ediția bine îngrijită, cartea în colecție sînt imperative ale bunului gust livresc. Mărturisesc că-mi place cartea bine tipărită și că am chiar instincte bibliofilice, totuși, colecționar de cărți și estet excesiv al lor am renunțat de mult a fi. Explicația este că veritabilul intelectual nu se lasă înșelat de aparențe. Sculptorul cutare de linii feminine perfecte nu se lasă ademenit de multicolorarea rochiilor. El dezbracă modelele. Un om care ține prea mult la forma cărții și nu poate suferi decît edițiile numerotate în tiraj restrîns, pe hîrtie de mină, este ca copilul care de dragul forme de cocoș a acadelei, o linge numai și n-o mîncîcă. Însă eu, de pildă, mîncîc cărți, adică vreau să spun mestec conținutul lor. Doresc vin bun în pahare Baccarat suave, dar cînd n-am Baccarat, același vin îl beau și în ulcică¹.

O veritabilă repulsie îmi produc cărțile insignifiante în ediție de bibliofili. Îmi fac impresia unor veșminte somptuoase puse pe manechine. Experianța mi-a spus că marele scriitor caută a se tipări decent, cu eleganță discretă, în vreme ce mediocrii au o preferință vădită pentru cartea cutie de bomboane.

În legătură cu bibliofilia e locul aci pentru o paranteză. Și în lectura cărților e necesară o anume gentilețe. Nu am bune păreri despre acela care citește cărțile pe stradă, în tramvai. Cînd nu e ostentație, adică un fel de a spune «vezi ce cult sînt eu», este indecentă. Lectura unei cărți e un act intim ca îmbrățișarea și sărutul și sărutările nu se dau pe stradă². Nici tăierea cărții nu se face la întîmplare. Întîi de toate un iubitor al cărții ține s-o taie el însuși. Decuparea cărții e un moment delicios, de nerăbdare. A lăsa pe altul să-ți taie o carte e cum ai lăsa să ți se vîre bucătura în gură. Din tăie-

1 Paul Souday s-a alarmat că André Gide vinde unii autori din bibliotecă. Scriitorul i-a explicat că nu se lipește decît de edițiile de lux. «Dans l'édition à 1 fr. 20, où je la relis à présent, que j'emporte avec moi en promenade et couvre de coups de crayon, l'*Éducation sentimentale* ne me paraît pas moins admirable que dans cette première édition dont je me sépare... Si je possédais quelque première édition d'une pièce de Racine ou de Molière, je m'en séparerais également; je préfère un livre de classe». Paul Souday. *André Gide* neuvième ed. Paris, Kra, 1927, p. 62 (n. aut.)

2 «Il n'y a pas de véritable amour sans quelque sensualité. On n'est heureux par les livres que si l'on aime à les caresser. Je reconnais du premier coup d'oeil un vrai bibliophile à la manière dont il touche un livre». Anatole France, *La vie littéraire*, II (Bibliophilie), Paris, Calman-Lévy-n. aut.

rea cărții rezultă o scamă care e grațioasă, plăcută ca talașii tîmplarului sau ca firul de păr al fetei luat pe haină. Un document al comuniunii. Nu mi se pare indiferent cu ce tai o carte. Repudiez astfel acul de cap, chibritul, degetele care violează brutal hirtia, cuțitul de masă. Sînt nuanțe: cine ucide oamenii cu toporul e un criminal de rînd, oamenii Renașterii foloseau pumnale cizelate. Totdeauna am fost mișcat de tristețea cărților netăiate în biblioteci. Ele sînt făcute să fie citite și aerul lor mi s-a părut stînjenit ca al unor vestale fără vocație. Intrînd mai deunăzi într-o bibliotecă de seminar la Facultate, am auzit suspinele discrete ale unor excelente ediții de nimeni atinse. Atunci am luat un coupe-papier și am început să tai. În general, mi-e milă de cărțile ilizibile lăsate netăiate. Cînd le văd în această stare, le tai și... nu le citesc.

Zarifopol a făcut odată spirituale observații asupra chipului de a apostila o carte, adică a o împodobi pe margini cu observații proprii. Apostilarea e o atitudine aproape obligatorie față de carte, fiindcă e un fel de a o lua în serios ca pe o ființă vie. Însă modurile sînt diverse și caracteristice. Sînt unii care subliniază violent și dezordonat, murdărind toată cartea și dovedind a nu avea nici un punct de vedere. Am văzut pe unii care se entuziasmează subit de orice frază și subliniază totul fără a aștepta să se desprindă ideile esențiale. Subliniind însă tot, sublinierea devine de prisos, căci nu poți deosebi ce e de reținut de ceea ce nu e. Unii apostrofează pe autor, cu duritate, și pun semne de întrebare cu vădită intenție de a se face interesanți față de cititorii ulteriori. Fetele lasă pe cărți însemnări sentimentale. Lucrul e cu totul așa de comun. Astfel, pe o carte găsesc asemenea triviale meditații și salutări:

«A iubi e bine
Dar să știi pe cine
Să nu ai credință
În orice ființă.

Numele meu cată să fie scris
În sufletul iubit
Nu pe foaie de hirtie
Ca să fie prăpădit.»

Dacă astfel de inscripții se găsesc, să zicem, pe un text de Paul Valéry, nu mai încap discuție că cititoarea n-are habar de poezia poetului francez, că nu pricepe «rien de rien». Oricît de naive ar fi sublinierile, apostilările și amintirile, rezultă nu mai puțin că pentru foarte mulți lectura unei cărți este un moment emoționant, ca șederea pe o bancă ori vizitarea unei grote, pe pereții căreia lăsăm inscripții tocmai fiindcă nu credem că ne vom mai întoarce. Majoritatea cititorilor tratează cartea ca pe jurnal, o citesc și o aruncă.

Mai este cineva care disociază cartea de cuprinsul ei: acesta e bibliologul, bibliograful, specialist folositor care se ocupă cu tehnica păstrării, așezării și găsirii cărților în dulapuri și întocmește liste de cărțile apărute, încercînd și oarecare descriții tehnice spre a caracteriza edițiile. Prin natura lucrurilor, bibliologul nu vede în cărți decît titlul și cotoarele, știința lui e o «cotorologie». Pentru el cărțile sînt ca niște cadavre într-o sală de morgă, simple numere de ordine și goale date statistice. Orice om care are de-a face cu cărțile trebuie să fie pînă la un punct bibliograf, însă bibliograful pur ajunge la această perversitate de a disprețui total miezul. El e ca blănarul care mîngie iepurele nu din dragoste, ci ca să vadă cît e de moale blana și pentru care carnea nu are nici o valoare. Sau e ca copilul care fură mielului tăiat arșicile. Bibliografii pun mîna pe cărți spre a le copia titlurile pe fișe și le resping îndată ce și-au satisfăcut nevinovata lor patimă.

Bibliograful este complet dezinteresat de ceea ce se vorbește asupra conținutului unei cărți. Poți tu spune cele mai strălucite lucruri despre *Novelas exemplares* de Cervantes, el se uită la aparatul critic și dacă ai făcut o greșală în citarea ediției rămîne

dezgustat. Din categoria aceasta fac parte oamenii de litere cu scrupule științifice, pentru care într-o carte totul e bibliografia, a cărei sărăcie atrage după sine discreditul întregii lucrări.

Un om care nu iubește cartea cum se cuvine este savantul care consultă. Acesta merge mai adânc ceva decât bibliograful cotorolog, însă nu merge pînă la inima vie a cărții. El umblă la indice și e contrariat de cărțile care n-au astfel de apendice. Într-o carte, dacă e lingvist, îl interesează cuvintele, pe care le subliniază spre a le extrage pe fișe, sau teme, dacă e tematolog, sau înrîuririle, dacă e comparatist. Specialistul e ca medicul unui pension de fete. El examinează fetele pulmonar, punîndu-le să spună 33,33, le privește în cerul gurii cu ajutorul unei cozi de lingură și a unei luminări, dar ochii acestor fete, cristalinitatea glasului, suavitatea chipurilor, el nu le vede sau le întrezărește, dar n-are timp să se oprească. La fel dentistul nu ne examinează decît dinții și este indiferent la farmecul elocuției noastre. Omul care consultă cartea, o examinează parțial, numai la plămîni, numai la dinți, de luat în brațe n-o ia.

Acum, că am cercetat cîteva cazuri de privire a cărții sub unghi material, putem trece mai departe, la interesul real pentru substanța cărții.

Sînt oameni care citesc o singură carte sau prea puține. Așa, spre pildă, multe femei bătrîne citesc *Visul Maicii Domnului*, mai puține *Psalmii* sau unele cărți bisericești. Ce fel de emoții au astfel de oameni e greu de determinat, fiindcă noi citim multe cărți. Lectura unei singure cărți este în tot cazul o manie, inocentă, și de fapt nici nu e o lectură ci o conjurație. Am văzut bătrîne care își pun ochelarii legați cu sfoară și citesc în felurite momente ale zilei fraze dintr-o singură carte silabisind tare pînă la pierderea înțelesului. Le-am văzut apoi părăsind lectura, cînd găinile pătrundeau în odaie, ori cînd veneau vacile de la păscut, spre a o relua mult mai tîrziu. Prin urmare, ele nu citesc ci fac un gest mecanic, de disciplină interioară, ca și genuflexiunea, cu speranța că gestului i se va răspunde de sus.

Oamenii simpli care citesc puține cărți au o stimă superstițioasă pentru textele lor, pe care le socotesc vrăjite, capabile de a răspunde la orice întrebare. Misticismul acesta este mișcător, esența reală a cărții se pierde.

Deși la noi se plîng scriitorii că nu se citește, sînt destul de numeroși aceia care citesc prea multe cărți. A citi prea multe cărți e un abuz, un semn foarte adesea de neîntelektualitate. Cunoșcătorul de vin nu bea nici mult și nici din orice vin. El alege și degustează. Sînt persoane care citesc din plictiseală tot ce le pică în mîini, dar îndeosebi romane ușoare, traduceri de narațiuni foiletonistice de autori de duzină. Abia sfîrșită o carte, ei o aruncă și trec la alta, absorbiți în faptul divers însuși, fără vreo preocupare de artă sau de personalitatea autorului, pe care nici nu-l țin minte. Singura lor judecată critică se reduce la formulele stereotipe: « cartea e frumoasă », « cartea e anostă », pentru că ei nu citesc decît ca să omoare timpul, așa cum unii fumează, și de cele mai multe ori citesc și fumează și aceste cărți put a tutun. Persoanele care devoră astfel cărțile n-au nici o noțiune de literatură, dar au cîteodată o ținută agresivă, agasantă pentru veritabilul intelectual. Prin faptul de a fi rumegat multă celuloză tipărită, ei cred a avea o competență și amestecă valorile și epocile, și pe cînd tu le vorbești de Boccaccio, ei îți răspund fără nici un raport la chestiune, cu Cronin sau cu alt nume de acestea curente și obscure, fiindcă pentru ei totul e de aceeași valoare, totul e un divertisment.

O varietate de individ care devoră cum nu trebuie cărțile este « pasionatul de o problemă ». Astfel, unuia i s-a trezit curiozitatea de a cerceta problema nemuririi sufletului, fără a fi luat mai înainte cunoștință despre felul cum această chestiune se pune în filozofie. Sînt librării care speculează aceste diletantisme procurînd cărți de teozofie, de ocultistică, de ezoterism superficial și misticism mistificator. Am văzut la un anticar un morman de astfel de cărți în toate limbile, colectate de un singur pasionat, care apoi s-a plictisit și și-a vîndut colecția. Un astfel de amator nu devine niciodată un om cu adevărat cult și nu știe să iubească veritabil o carte.

Un vrăjmaș onctuos al cărților e acela care citește cărțile desprinse de opera integrală a autorului. De atâtea ori s-a pus în Franța această întrebare: care sînt cele 12 cărți, cu care v-ați retrace în insula lui Robinson? Întrebarea este nelalocul ei, iar acei care își bat capul să răspundă sînt niște falși intelectuali, cînd nu răspund la întîmplare ca să scape. Ori 12 cărți, ori nici una e totuna. Adevăratului

iubitor de cărți îi trebuie siguranța că, vrînd, va găsi tot ce-i trebuie. Eu am

nevoie de toată biblioteca Academiei, chiar dacă n-aș con-

sulta-o toată, și de biblioteca arsă din Alexandria. Cum pot alege din

literatura română 12 cărți? Dar opera lui Sadoveanu cuprinde 100 de volume și opera lui Sadoveanu nu este vie decît dacă se cutreieră în cele 100 de volume, fiindcă esența ei stă în dimensionalitate, în extensiune. Nimeni nu-și face o idee despre tunătoarea Niagara punînd puțină apă din respectiva cataractă într-o sticlură. Victor Hugo e un monstru de genialitate, o divinitate cu 12 aripi, 12 mîini și 12 picioare. Nu-l cunoști în făptura lui citind numai *Orientalele*, ori numai *Mizerabilii*, ori numai *Hernani*, ori numai *Choses vues*. A citi o carte de ici și una de dincolo, și a-ți face o astfel de bibliotecă hibridă înseamnă a aduna un deget de la unul, un femur de la altul, un dînte cu o unghe. Un schelet întreg nu vei avea niciodată. Eu, de fapt, nu citesc niciodată cărți, ci numai autori și zic așa: am citit pe Eminescu, am citit pe Baudelaire, am citit pe Rebreanu. Chiar dacă se-ntîmplă să nu fi citit exact toată opera, totuși am făcut tot ce mi-a stat în putință ca prin cărți să-mi constituiesc imaginea omului întreg. Încît eu n-aș fi dat conferinței titlul *Prietenile noastre cărțile*, ci *Prietenii noștri scriitorii*. Din păcate, cum am spus mai sus, cine citește autori, însă după preferințe, are de a face cu schelete. Și scheletele sînt grațioase și au o expresie a lor proprie. În general, cititorii obișnuiți se opresc aci într-o societate de umbre descărnate. Numai la puțini natura ocupațiilor le îngăduie să scoată din cărți realități mai palpabile. Niciodată, citind unul sau mai mulți autori dintr-o literatură, n-am avut sentimentul a fi orientat și n-am căpătat emoții vii. Shakespeare e mare, și nu zic că nu poate cineva gusta

teatrul lui citindu-l exclusiv. Însă acest teatru reprezintă o lume și-ți dă setea de a percepe mai mult. Îl vreau pe Shakespeare într-o societate de autori englezi. Și dacă cunosc *Volpone or the Fox* sau *The Alchemist* de Ben Jonson, perspectiva îmi apare schimbată. Cine citește *Divina Comedia* nu are toate emoțiile cite le scoate un frecventator al literaturii italiene din lectura operei lui Dante. Dacă aș citi numai pe Dante, aș avea această impresie că m-aș sui într-o frumoasă navă cu pinzele desfăcute, ca să stau în ea două săptămîni, navă care, în loc să alunece pe Marea Mediterană, s-ar afla pe podeaua unei mari săli de muzeu. Prin urmare, n-ajunge lectura unui autor, trebuie și apă și aer, și astea le dă literatura respectivă. Veți zice: atunci, după dumneata, trebuie neapărat ca omul care vrea să guste o carte să citească toată literatura, să fie specialist. Resping cuvîntul «specialist»: specialistul nu citește, cum v-am spus, specialistul consultă, el e vrăjmașul cărților. Am vrut să spun că emoții înalte scoți atunci cînd cunoști monumentele unei literaturi, fără amănunțimi inutile. Astfel nu tragi profit citind pe Proust sau pe André Gide, nu-i pricepi ca cititor, nu-i vezi vii, decît dacă ai citit pe Montaigne și Rabelais, pe Corneille, Racine și Molière, pe Saint-Simon, memorialistul etc. Eu de mult nu mai citesc nici cărți, nici autori. Eu citesc literaturi. Adun monumentele unei literaturi, a cărei limbă o cunosc, laolaltă într-un raft sau pe dușumea, îi așez pe toți cronologic și apoi o iau de la capăt și citesc literatura. Emoția e indicibilă și profitul incalculabil.

Acum putem pricepe ce este un autodidact. Autodidact este acela care nu citește literaturi, nu citește autori, ci cărți. Viciul lui este de a face eforturi mari spre a extrage din cărți substanța nutritivă. Rumegetoarele, ființe fără mare complexitate digestivă, mănîncă multă iarbă. Autodidactul înghite multă celuloză tipărită, dar se hrănește puțin fiindcă nu știe să meargă de-a dreptul la sucuri. De aci rezultă și acest aparent paradox că omul cult citește puțin. Evident, el dacă vrea să cunoască literatura spaniolă citește monumentele: *Poema del Cid*, *Lazarillo de Tormes* și scrierile picarești, Celestina, Tirso de Molina, Calderon și Lope de Vega, Gracian, Cervantes etc. și habar nu are cine e un anume Caretero. Autodidactul suferă de o foame continuă ca în bolile de nutriție, ca diabetul. Mănîncă mereu și nu se satură. Fiindcă cu Pittigrilli și Luciano Zuccoli nu capeți hrana pe care ți-o dă *I promessi Sposi*, adică vreau să zic Manzoni.

Din cauza excesivei consumații de celuloză se produce intoxicația, iar intoxicația prin lecturi, proprie autodidactului, e mai periculoasă decît aceea alimentară. Cînd e vorba de lecturi ideologice, luînd de ici și de colo, fără legătură, autodidactul cade într-un fel de exaltație invers proporțională cu claritatea ideilor. Războiul terminat de curînd a fost stîrnit de autodidacții hrăniți cu cărți de adunătură, cu ideologii de mîna a treia. Se aduce intelectualului învinuirea că e inert, că fuge de viață, atunci cînd rămîne cu capul rece. Dar e o consecință firească a sănătății lui spirituale...

Altă consecință socială a autodidactismului este firea agresivă și suficientă. Autodidactul, citind mult cantitativ, crede că judecata lui e infailibilă. Cînd eu îi vorbesc cu emoție de *Milionul* lui Marco Polo, el îmi citează disproporționat niște cărți ale unui lamentabil oarecare Van Loon. Mie, atunci, îmi vine rău și schimb vorba.

Sînt popoare autodidacte ca și indivizii. Astfel, noi intrăm, vai, în categoria aceasta. La noi se traduce la întîmplare, fără grija de a reconstitui monumentele unei literaturi, numai din motive comerciale și atunci, în mod fatal, cine cumpără aceste cărți e un autodidact. Noi avem din cauza aceasta și un autodidactism universitar, din lipsa de organizare a lecturii cărții.

Dat fiind pericolul de intoxicare prin cărți, eu aș recomanda mai degrabă o lectură redusă mai ales pentru copii și femei. Copiii pun un interes extraordinar în ceea ce citesc, pentru ei totul este indelebil. Zadarnic spiritul meu critic, pe care mulți au bunăvoința a mi-l acorda, îmi spune că versurile lui Ion Nenițescu sînt absurde. Cînd nu mă vede și nu m-aude nimeni, las pe Mallarmé și declam cu mare patos:

«La Sarmisegetuza stă mîndrul Decebal
Ce-a frînt popoare multe de jos și de pe cal.»

Femeile citesc cu pasiune și fără spirit critic și caută printre rînduri sensuri pentru viața lor proprie. De aceea, sufletul lor trebuie tonificat prin lecturi zgîrcite și solide, pătrunse de logică. Eu aș comanda, în general, ca lectură pentru femei, *Biblia*, în latinește, și mai ales, pentru predispozițiile nupțiale, *Cîntarea Cîntărilor*:

« Sînt narcisul din cîmpie, sînt crinul din vîlcele
Negra sum, sed formosa — Neagră sînt, dar frumoasă »,

iar pentru momentele de melancolie, *Psalmii*:

« Dicta mea auribus percipe, Jehova; considera meditationem meam
La vorbele mele pleacă-ți urechea, Doamne; jalea mea ascult-o ».

Și asta cu acompaniament de pianoforte și flaut, căci am citat o rugăciune matinală de spus cu muzică.

Un vrăjmaș al cărților care contribuie și el la intoxicarea noastră este compilatorul. Acesta ia două cărți și le citește și pe baza lor face o a treia. Lectura dintr-o necesitate devine astfel un viciu. Lectorul nu mai este un iubitor al cărții, ci un ambițios, un parazit care trăiește de pe urma lor. Trebuie să mărturisesc, fără a exagera, că, în multe cazuri, criticul este un astfel de inamic secret, plin de invidie pe cărți, care neputînd face el una vie, alcătuieste un ce hibrid. Fără îndoială, critica își are rostul ei, foarte multe publicații eseistice ne complică totuși viața, umplu rafturile cu celuloză tipărită și prin prestigiul lor efemer ne împiedică să ne bucurăm de monumente. Criticul adesea ne taie orizontul, așezîndu-se în fața tabloului, încît îți vine să-i spui: dă-te la o parte să văd!

O formă de pervertire în materie de cărți este a confunda opera, adică autorul lăuntric, cu omul exterior. La acest fel de confuzie, între creație și biografie, ajută, din păcate, unii publiciști, prin faptul că apar în public, dau autografe, caută a fi pitorești. Lumea a început să citească cărțile nu pentru valoarea lor intrinsecă, ca să cunoască omul interior, ci dintr-o curiozitate specială pentru publicist. Nu rareori se întîmplă ca un autor să fie, ca om, foarte antipatic, prin cabotinism, prin obsesia valorii lui, prin lipsa de caracter. Dar dacă el e un mare artist, omul interior cu siguranță absolvă pe cel efemer. Sînt frecvente în presa literară anchetele și amintirile din intimitatea oamenilor de litere. Cînd cineva îmi propune a vedea « de aproape » un artist, eu protestez. Personal sînt, intelectualicește, un prezbiter; văd bine numai de la distanță. Dacă un autor mă plictisește prin prezența lui, fug de el, și îndată ce am scăpat de umbra-i, primesc cu afecțiune pe adevăratul om, pe cel din carte.

De aci înțelegeți că, intensificîndu-ne viața cu ajutorul cărților, noi trăim într-o lume mai statornică decît cea vizibilă și care, spre deosebire de aceasta, se ține după noi.

Eu o văd pe Lotte împărțind piine și unt fraților și surorilor ei, în număr de vreo opt și de diferite dimensiuni.

Îl văd pe Werther vîrsînd torente de lacrimi la o lectură agasantă din falsul Ossian, sau căzînd jos pe dușumea și cu capul pe canapea (cînd Lotte îi pune în vedere să cam rărească vizitele), împiedicînd prin această ținută ridiculă pe servitoare să pună mult necesara masă.

O văd pe Mignon, cea cu nume francez, născută din părinți italieni, dansînd un dans spaniol printre ouă.

Văd pe cei doi îndrăgostiți, din *Das Lebens Überfluss* de Tieck, stînd închiși iarna în odăița lor, ca într-o colivie, fiindcă și-au ars scara de lemn din lipsă de alt combustibil.

Îl văd pe Voltaire cel cu figură de babă făcîndu-și « les adieux à la vie »:

« Adio, mă duc în țara
De unde nu s-a-ntors tata. »

Văd pe César Birotteau al lui Balzac cumpărînd alune spre a prepara *uleiul cefalic*, pentru creșterea părului.

Îl văd pe Don Quijote mîncînd ghindă și făcînd elogiul vremurilor de aur, iar pe Sancho Panza, mai prevăzător, cumpărînd urdă și depozitînd-o în casca-lighenaș a stăpînului său himeric.

Îl văd pe Carducci, bărbos și fioros, făcînd teorii estetice fetei Maria care l-a întrebat ce e poezia:

« Esce la poesia
O piccola Maria
Quando malincolia
Batte del cor la porte ».

Îl văd pe Sf. Francisc dînd mîna cu lupul din Agobio.

Îl văd pe Salvador Rosa, poet și pictor, jucînd personajul napoletan de commedia dell'arte *Pascariello Formica* și pe Hoffmann privindu-l din alt secol spre a face o nuvelă pe această temă.

Văd pe Renzo din *I promessi sposi* culegînd de pe jos la Milano o piine din cele prădate de mulțime de pe la brutării.

Îl văd pe Machiavel părăsind crîșma și înveșmîntîndu-se în haine somptuoase spre a intra în odaia lui de lucru și a consulta clasicii.

Îl văd pe Dinu Păturică jucînd menuet cu vătafii în straie orientale.

Îl văd pe Lazarillo de Tormes sugînd prin găurică vinul din urciorul stăpînului său, orbul.

Îl văd pe Fabrice del Dongo din *La chartreuse de Parme* ținînd prin biserici predici lamentoase, ochind, spre a descoperi în public pe Clelia Conti.

Văd pe Laura lui Petrarca cu « i capei d'oro a l'auru sparsi » cu buclele de aur risipite în vînt.

Văd pe Beatrice trecînd juvenilă pe Ponte Vecchio din Florența și pe Dante cel cu nasul asemeni ciocului de acvilă aplecîndu-se ca în fața unei icoane.

Văd vocalele multicolore ale lui Rimbaud:

« A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu! »

Văd soarele negru al lui Gérard de Nerval.

Din cărți ies ca aburii sufletele lor subtile. Cei care mă văd cufundat în cărți, mă numesc singuratic și insociabil. Eu solitar?

Cînd merg izolat pe stradă, pășesc investit de umbre.

ORATORIA ȘI CEREBRALITATEA

Într-un articol polemic plin de spirit, Oratori, retori și limbuți, Maiorescu a făcut, precum se știe, o demarcație netedă între oratorie, ca artă de a spune ceva, și retorică și limbuție, ca simple beții de cuvinte. Criticul aplica și aci cunoscuta teorie a raportului între fond și formă, admitând că oratoria există ca artă numai în măsura în care exprimă un fond. Nici vorbă să tăgăduim valoarea articolului lui Maiorescu sau adevărul observațiilor lui sub unghi practic. Dar teoretic, Maiorescu greșește. Oricine privește cu atenție problema, este nevoit să constate că un adevărat orator cade în mod necesar în retorică și că retorică nu-i altceva decât o limbuție. S-ar putea înțelege că negăm existența oratoriei, dar nu negăm decât oratoria concepută ca meșteșug de a exprima frumos un conținut interesant în sine, tot astfel cum refuzăm să vedem în poezie arta de a îmbrăca în imagini adevărul. Oratoria există ca și poezia pură ca un simplu exercițiu de sonuri goale.

Vom pricepe mai bine chestiunea dacă vom alătura arta oratorului de arta actorului. Interesează cumva artistul dramatic sub raportul fondului? În nici un fel, fiindcă acest fond nici nu e cunoscut, el aparținând repertoriului întîmplător. Un actor are o mimică și o dicțiune, iar nu un grup de idei, și actorul mare obține succese jucînd indiferent pe Shakespeare ori pe un autor bulevardier. Ba chiar se cunoaște preferința actorilor pentru piesele rele și anonime, care îi scutesc de orice obligație conținutistică și le dă libertatea de a-și pune în valoare calitățile lor pur formale. Un actor poate storce lacrimi enumerînd

cu patos cuvintele cele mai anodine și mai prozaice. Dacă se poate vorbi de un fond în arta dramatică, fondul constă în emoții și comotii ale publicului. Un actor care a izbutit mimic și vocal să producă efecte emoționale asupra spectatorilor are un fond.

Deosebirea între actor și orator stă doar în aceea că în vreme ce actorul declamă un text străin, oratorul inventează și improvizează textul lui. Dar și actorii comediei dell'arte improvizau. Întotdeauna oratorii și-au îngrijit timbrul glasului, au cultivat mimica și diacritica. Și actorul și oratorul urmăresc succesul imediat. Să presupunem că un orator face un discurs impecabil, bogat în idei și strălucit în formă, după formula maioreșciană, dar care, din felurite motive, este primit cu o indiferență totală. În acest caz nu avem de a face cu un bun orator. Căci orator este acela care în condiții date captează fără greș bunăvoința publicului. Postumitatea unui discurs este un non-sens. Limbutele care are succes este un orator. Fără îndoială că se pune îndată problema calității publicului. Un actor care mișcă un public de elită cu tragedii de Racine, lasă nepăsător vulgul. În oratorie, însă, putem afirma că pe măsură ce publicul devine de-o calitate mai înaltă, preocuparea de fond primează și oratoria apare ca un artificiu fastidios. Papa Pius[al] II [-lea] zicea că un discurs făcut cu artă putea să miște numai « gente di volgare intelligenza » (Pasquale Villari, Niccolò Machiavelli e i suoi tempi, I, p. 116). Într-un cuvânt, oratoria este arta de a mișca vulgul, de a răscoli masele, o artă fonetică și musculară fără vreun raport necesar cu procesul ideologic, dimpotrivă, un instrument al iraționalului.

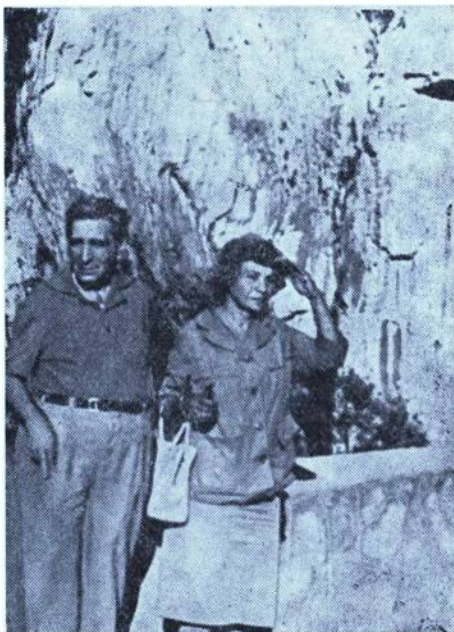
Epoca Renașterii a fost bogată în oratori după modelul antic. Caracteristica acestor oratori, care s-au bucurat de o faimă nemăpomenită, este o retorică meticuloasă. Maioreșcu spunea despre Giorgio Brătianu că și compunea discursurile după regulile lui Quintilian, cu exordium, narratio, propositio, probatio, reputatio, peroratio. Ironie gratuită, căci dacă scopul urmărit este câștigarea atenției publicului, mecanica ridiculă pentru intelectual a discursului violent retoric e aceea tocmai care provoacă deliciale vulgului. Orice artificializare a frazei uimește pe omul simplu, foarte indiferent la conținut. Se spune că Filelfo voind să acuze de pe catedră un persecutor al său, recurgea la astfel de puerilități ritmate:

« Cine este cauza atîtor suspiciuni? Cine este începutul atîtor injurii? Cine e autorul atîtor ultragii? Cine e acesta, cine e? Voi numi eu un atare monstru? Voi revela eu un astfel pe Cerber? Îl voi divulga eu? Trebuie neapărat să-i spun numele, îl spun, îl voi spune de-ar fi să-mi pierd capul. Este blestematul și fenomenalul, detestabilul și abominabilul... Oh, Filelfo, taci, nu spune pentru Dumnezeu! Ai răbdare. Cine nu se poate stăpîni pe sine, cu greu va putea învinovăți pe altul de intoleranță și inconstanță ». (Villari op. cit. I, p. 116.)

Astfel de oratorie înlemnea de admirație pe contemporani. G. Manetti, ni se povestește, felicita în numele Republicii florentine pe Papa Niccolò[al]V[-lea] cu prilejul înscăunării. Papa îl asculta cu atîta atenție încît un prelat, crezînd că doarme, îl atinse de mai multe ori cu cotul. Același vorbi și în fața regelui Alfons, la Neapoli. Acesta părea « una statua sul trono », de admirație. Și totuși, observă Villari (op. cit. I, 122), Manetti era « un orator fără originalitate », discursurile lui de un stil umflat și fals fiind cîrpele de fraze latine.

Culmea artificialității o atinge în oratorie, ca și în toate domeniile artei, secolul al 17-lea. Benedetto Croce în Saggi sulla letteratura italiana del seicento a studiat preînzăta oratorică într-un capitol special: I predicatori italiani del seicento e il gusto spagnolo. Oratoria religioasă se întemeia mai ales pe « concetti predicabili ». Pentru a obține un concept predicabil se lăsa la o parte orice speculație teologică și metafizică, dialectică, scolastică, examenul istoriei, experiența și observarea lucrurilor umane și se exco-gita pur și simplu o comparație. Metoda tratării simbolice, efigială, era generală. Dacă luăm, la împlinire, o carte serioasă de politică, un fel de anti-Machiavel, și anume Ideea de un principe politico cristiano, 1640, de Saavedra Fagardo, constatăm, cu oarecare plictiseală, că acele o sută de conduite recomandate principelui sînt deduse dintr-o sută de « empresas », adică embleme. Procedeu lui Fagardo nu era original și editorul ne indică o serie întreagă de opere emblematice. Sub o barză stînd în cuib pe un turn citim descri-

Cu Alice Vera Călinescu la Chelle Bleazului.

este general și tipic lumii simple. Cine nu-și aduce aminte ingeniozitatea cu care partidele scoteau motive electorale din emblemele partidului (linie, cercuri) care n-aveau în fond alt scop decât să distingă listele pe buletinul de vot? Croce însuși recunoaște că comparațiile bizare izbesc atenția ignorantului, că dezvoltările artificioase satisfac intelectul său: «jocurile de cuvinte îl seduc, materializarea ideilor în metafore continuate și exagerate dă acestor idei o corpolență și o tangibilitate care e luată nu arareori drept evidență».

Ca o exemplificare, iată ce scrie Settembrini (Lez. di letteratura ital. II, p. 376, apud Croce) despre Emmanuele Orchi da Como, predicator: «În prima predică începe ca păunul căruia îi descrie coada, apoi vorbește de măr, apoi de jocul cu mingea, de iarba pe pajiște, de știința lui Ptolemeu, de Tiche Breche, de Fracastoro, de unde sare la Hercule, la Alexandru, la Bucefal care seamănă cu amvonul. Și după toată această poliloghie dă un avertisment pentru salvarea sufletului».

Iezuitul padre Caselicheio în L'utile col dolce satirizează pe predicatori, care voind să vorbească despre scurtimea vieții încep așa: «— Domnilor, dacă vorbim despre copilăria noastră, ce este ea altceva decât o floare? Și cum n-ar fi, de vreme ce floarea etc. Copilăria se compară cu narcisul și pe drept cuvânt, deoarece narcisul, domnilor... (aci descripția narcisului). Dacă apoi, domnilor, vream să comparăm tinerețea noastră cu curcubeul,

frarea: «Pe turnurile bisericilor își așează barza cuibul, asigurându-și prin sanctuare progenitura. Principele care își va ridica monarhia pe piatra triumfiulară a Bisericii, o va păstra trainică și sigură». Urmează apoi dezvoltări și exemple. Cam de același soi sînt conceptele predicabile. De pildă, pe tema «Dumnezeu a făcut ca Mîntuitorul să se nască, atunci cînd răutatea omenească ajunsese la culme», predicatorul reflecta asupra «circumstanțelor» și nota că «Isus s-a născut în miezul nopții al solstițiului de iarnă, cînd umbra nocturnă, atingînd ultima lungime, soarele de la tropicul cel mai îndepărtat începe să se întoarcă spre noi și, mărînd ziua, scurtează noaptea». Dar Umbra nocturnă este păcatul, Soarele este Messia și Lumina e Grația.

Altă temă: «Plăcerile lumii sînt necazuri!» În loc să încerce o analiză psihologică, predicatorul pornea de la cuvîntul tannim, care în ebraică înseamnă și «vo-luptate» și «durere».

«Cum putea — se întreba Croce — mulțumi intelectele și sufletele acest soi de predicator și să le răpească în entuziasm? Cum putea mișca inimile spre sentimente și dispoziții religioase?»

Răspunsul îl găsește în pervertirea intelectuală a secolului pentru care «l'ingegnoso e il maraviglioso (o l'argento, secondo la parola del tempo)» erau considerate nu ca elemente ale artei, ci ca scopuri în sine. Acele acuzații, mai observă Croce, făceau adesea să curgă torente de lacrimi. În realitate, gustul pentru oratoria simbolistică

nu văd cine și cu ce motiv s-ar putea împotrivi? Căci, arcul ceresc, dacă cumva nu știți, este (aci face descripția curcubeului)...»

Croce citează o predică dintr-un manuscris, Quadragesimale del Padre Maestro Fontanarosa, care sună cam așa:

« Ingeniosul păianjen năzuiește câteodată să sugă murdara și rău mirositoare muscă, și neputînd căpăta aripi pe spinare ca să ajungă la aceea care zboară prin aer, trage din pîntec niște bale vîscoase, țese cu ghiare apucătoare fire artificiale, răsuțește fuioarele și întinde pînza sa umai bine zis rețeaua în aer; aci înaintează, aci se oprește, aci se ridică, aci se coboară, aci se lasă la pămînt, aci se avîntă spre cer, aci se-nădreaptă într-o parte, aci pornește într-alta, aci se face astrolog, observînd cînd răsăritul, cînd apusul, aci devine matematician trăgînd circonferințe și puncte, ori geometru care se urcă să măsoare firele pe pămînt etc. »

Uimit el însuși de imaginația lui, oratorul se oprea și exclama: « Oh, ce tropi! oh, ce figuri! oh, ce mistere profunde! oh, ce sacramente ascunse! ».

Acestea toate sînt procedee verbale. Însă oratoria implică o serie de exhibiții mimice care la predicatori atingeau bufoneria. Cel mai tolerabil metod și mai folosit e de a păstra un moment de tăcere patetică ori de a suspina din adînc asupra destinului rasei umane. Suspînul, plînsul, tremolarea glasului, ieșirea violentă, șoapta sînt mijloace actoricești în afară de cursul propriu-zis al ideilor. În La chartreuse de Parme de Stendhal, eroul, Fabrice del Dongo, care e prelat, ține, în scopul de a descoperi prin biserică pe Clelia Conti, predici lamentoase, foarte gustate de public. Stendhal nu făcea altceva decît să atribuie eroului un gen oratoric curent. În 1740, tatăl lui Goethe, I. C. Goethe, a făcut o călătorie în Italia. La Piave a văzut pentru întâia oară că preotul își pune în cap pălăria cînd predica. Amvonul era larg și predicatorul părea că se plîmbă de-a lungul lui. « Cospetto di Bacco! — exclamă bătrînul Goethe — ce gesturi și salturi făcea atunci acel brav popă, ca și cînd cuvîntul Domnului avea nevoie de așa ceva și fără salturi în aer nu s-ar fi putut explica evanghelia. Lume vrednică de compătimire, care judecă excelența slujitorilor bisericii după capacitatea de a face pe paiațele, căci mi s-a spus că dacă predicatorii s-ar lăsa de acele svîcniri și contra-svîcniri pe amvon și-ar pierde auditorul, și oratorul spiritual și-ar micșora faima, oricîtă eleganță și ușurință a limbii ar avea. »

D[oam]na de Staël, în Corinne, ne vorbește și despre predicatorii italieni și știm că romanul ei este, în privința aceasta, mai mult un jurnal de călătorie:

« Amvonul său — se spune despre un predicator — este o tribună destul de lungă, pe care o parcurge de la un capăt la altul, pe alît de agitat pe cît de regulat. Totdeauna începe cu o frază cu care revine la sfîrșit, ca limba unui pendul, și cu toate astea, face atîtea gesturi, are aerul așa de pasionat, încît l-ai crede capabil să uite totul. Dar este, dacă ne putem exprima astfel, o furie sistematică, cum se văd multe în Italia, unde vioiciunea mișcărilor exterioare nu indică adesea decît o emoție superficială. Un crucifix este alîrnat la extremitatea amvonului; predicatorul îl desprinde, îl sărută, îl strînge deasupra inimii, apoi îl pune la loc cu cel mai mare singe rece, cînd perioada patetică s-a terminat. Mai este un mijloc de a scoate efecte de care predicatorii se slujesc foarte adesea, este potcapul pătrat pe care-l poartă pe cap; ei îl scot și-l pun la loc cu o repeziciune nemaipomenită. Unul cășunase pe Voltaire și mai ales pe Rousseau pe motivul „îreligiozității“ secolului. Arunca potcapul în mijlocul amvonului, îi da însărcinarea să închipuie pe Jean-Jacques; și în această calitate îl probotea și-i zicea: Ei bine! filozof genovez, ce ai de obiectat la argumentele mele? Atunci tăcea cîteva clipe, ca spre a aștepta răspunsul; și cum potcapul nu răsպunea nimic, îl pune la loc pe cap și termina convorbirea prin aceste cuvînte: Acum că ești convins, să nu mai vorbim de asta ».

Exemplul dat de d[oam]na de Staël este grotesc, dar nu părea astfel publicului respectiv. Predicatorul bufon recurgea la astfel de mijloace fiindcă auditorul era avid de bufonerii. Efectele oratorice sînt raportabile la educația artistică a ascultătorului, iar în linie generală, oratoria ca pură artă vocală și mimică își pierde importanța pe măsura creșterii interesului auditorului pentru conținut. Este de prisos a da exemple din bogata istorie a oratoriei.

În fața unui Parlament cu tradiție, alcătuit din oameni specializați în problemele politice, toate acrobațiile din lume nu vor putea capta atenția într-o problemă financiară. Dimpotrivă, desfășurarea oricât de aridă de cifre poate emoționa profund. Oratorul operează asupra unui public distrat, referentul asupra unui auditor încordat, prevenit, atent la substanță. Într-un congres medical în care s-ar discuta descoperiri noi ori situații sanitare, comunicarea severă a faptelor și statisticile sînt acelea care produc interes, iar « salturile » de care vorbește I. Caspar Goethe par inconvenabile și sînt cel mult tolerate dacă fondul este real.

Fiindcă se pomenește adesea de « oratoria universitară » e cazul de a sublinia că Universitatea este tocmai instituția care trebuie să închidă porțile oratoriei. Aci, plăcerea de ordin cu totul interior trebuie să rezulte din interes pentru idei. Toată preocuparea vorbitorului se cade să fie de a goli fondul de orice excrescență verbală, de a gândi liber fără a ține seamă de public, ca și surprins de acest public în genuitatea meditațiilor sale. Dacă, de la Stendhal încoace, romancierul se preocupă de eliminarea stilului și cîteodată chiar de a compoziției și încearcă să perceapă viața cu mijloace de reporter, cu atît mai mult omul de știință are nevoie de un limbaj sever. Și cu toate că opinia ar putea fi contrară în materie de cursuri literare, tocmai aici se cere o dezgolire totală a gândirii. Un public care pentru a înțelege analiza unui poet are nevoie de zgomote vocale și de acrobații este inapt pentru literatură. O lecție literară cu caracter critic se cuvine să fie așa de « tăcută » încît să dea impresia auditorului că conferențiarul este numai un ecou al propriilor lor meditații.

lumea 1945

săptămânal literar artistic social

Director G. Călinescu

BUCUREȘTI 1.

Str. Sărindor 5-7-9

«...intelectualul trebuie să stea în mijlocul poporului...»

Iubiți Brăileni *

Fac un lucru cam neobișnuit, în sensul că venit la Brăila, spre a-mi pune candidatura, eu, în loc de a face propagandă, țin o conferință fără vreun raport cu politica. Ce vreți, eu sint un intelectual, și cu toată bunăvoința nu mă pot dezbăra de anume vițiu, acela de a specula despre tot ce văd. Da, domnilor, sint un speculant. Termenul a devenit odios însă vreau să vi-l explic. El vine de la *speculum*, oglindă. *Speculor*, în latinește, înseamnă a privi de la înălțime și chiar a contempla stelele. Vedeți, dar, ce fel de speculație fac eu. Sint bine încredințat acum, și am ajuns la această convingere printr-o lungă autocritică, cum că intelectualul trebuie să stea în mijlocul poporului și să examineze toate problemele acute și zilnice ale vieții. Totuși, eu sint contra comprimării excesive a naturii și socotesc că omul e bine să mai arunce din cînd în cînd o ochire la stele, să speculeze, cu alte cuvinte, căci viața pe pămînt e scurtă, iar cea printre stele imensă. Fiindcă a venit vorba de speculă, să vă spun de ce am ales Brăila pentru candidatură. Am avut noțiunea că pe lingă faptul de a cuprinde foarte mulți intelectuali, Brăila este un oraș unde se face comerț. Dar și eu fac comerț, comerț de idei cum se zice. Și gîndurile se schimbă între oameni ca și mărfurile, pentru profit, care în cazul ideilor e de ordin sufletesc. Am socotit, dar, că aici voi găsi mai multă înțelegere decît oriunde pentru circulația bunurilor cerebrale. Mai este și un mic motiv (mă rușinez a zice) de ordin mistic. Deși eu ca un progresist sint, firește, un raționalist, totuși nu pot să înving uneori o pornire de respect pentru ceea ce nu înțeleg. Am superstiția numerelor și dintre ele suport numai pe 3 și pe multiplii săi, 6 și în special 9. Astfel, orașul Iași, cu toate că e scump inimii mele, avînd în numele său patru litere, nu mi-a fost prielnic. Brăila are însă 6 și cred că toate vor merge perfect. Domnule, îmi va spune cineva: dar dîmneața bați cimpii. Asta și v-am

* Dăm în notă la această conferință, cu titlul inițial *Zgomotul liniștei*, un articol apărut în „*Națiunea*“, articol despre provincialism, Brăila și brăilenii, pe care G. Călinescu l-a semnat după trecerea sa prin orașul de la gurile Dunării.

«Brăila este un oraș, care deși la Dunăre, a făcut de secole comunicația cu marea și a fost o fereastră a Țării Românești spre Levant și mai departe, spre Cașmir. De aceea, ca orice port, are un aer cosmopolit, și, ca Marsilia ori Napoli, un pronunțat caracter de colonie maritimă greacă. Oamenii sint sau pletorici, însă cu scînteii malițioase în ochi, sau uscați, osoși, reduși la formula mediteraneană, dar placizi, contemplativi, ca și urmărind corăbii în larg. Toți, asemeni marinarilor, sint bine îmbrăcați, cămașă scrobită, pantalonii cu dungă, guler răsfrînt vara, fără cravată. Dacă merg în cămașă, asta e mai puțin sub înfrîurirea unei mode recente, cît o ținută de debarcader, un stil portuar.

Cu toate că în forma lui de azi, Brăila nu-i un oraș vechi, el nu-i lipsit de culoare de cartier. Este, de pildă, cîte o stradă, așa-zisă turcească, cu case scunde, totuși solide, acoperite cu niște olane aproape albicioase, încununate cu hogașuri vîruite, de diferite forme, în principii terminate printr-o înfloritură. De fapt, aceste foarte grațioase căsuțe, cu structură clasică, n-au nimic arab. Ele sint în stil italian levantin, în stil grecesc dacă vreți, și tema lor este o explozie geometrică de alb. Așezate în pantă, spre Dunăre, pe străzi acoperite cu mari dale de granit, ele evocă prin contrast o vegetație violent roșie și verde, ca la Amalfi. În centru, Brăila se remarcă printr-o tendință de arhitectură opulentă. Uși mari, ferestre colosale, etaje somptuoase, totul executat în tencuială și în vopsea și în stilul baroc (cîteodată și secession) propriu Europei

XI

XII

La Enciclopedia Italiana
 Dom. 14/10/1958
 Tre Pini, Roma

Draga Păpărie și-ntr-o Păpărie
 Jurnalul din Enciclopedia —
 Ce va mai fi la final —
 Te mîna-n-o, cine știu?

Șădărie ar-am ascuns din timp
 Sub un verset pîndos —
 Ca n-a fost chip să scap din timp
 Să trec în lume anonim,

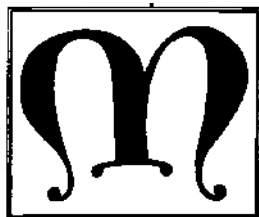
Așa am putut să văd
 În seara de migrație —
 Dacă dădea în grădina
 Gîndurile ce-am putut să văd.

Să jăbădă de apăr,
 Cînd mîo fi dat să iez din viață
 Cînd la mîndră, vom fi doi —
 Dar cînd cîndă a nocturnă

... Și acum, iată, cu puțin timp înainte ca Muzeul literaturii române să-și redeschidă porțile, grăbindu-se parcă să nu cumva să-l prindă larva festivităților ce veneau să-i încoroneze activitatea, ca o ultimă dovadă de supremă modestie, maestrul și directorul, omul Perpessicius, dispare dintre noi — și pentru totdeauna. Să-i nemurim exemplul de viață și de creație.

MANUSCRIPTUM

orientale. N-aş putea reţine o construcţie pentru valoarea ei individuală. Toate laolaltă alcătuiesc o suită pitorească prin extravaganţă. Ori de câte ori deplasezi un stil dintr-o climă într-alta, obţii un efect bizar. Oricum, Brăila sugerează îndată gustul pentru decor arhitectural şi catedrala elenă, cu tot eclectismul ei, impune ca un lucru serios gândit.

De un secol, Brăila are un plan particular, care este acela al Moscovei. Ea constituie un sistem clar de cercuri concentrice, adiacente Dunării. O asemenea concepţie i se potriveşte de minune. La drept vorbind, arhitecţii care au tras planurile oraşelor ruşesti au avut în vedere un gând clasic, acela de a lichida imensitatea teritoriului printr-o figură geometrică. Aici, la Brăila, rezultanta este alta, mai originală şi mai potrivită specificului local. Spaţiul tehnic nu-i de categoria imensului, însă domină imaginea masiv lineară a Dunării, care curge aşa de încet, ca şi când ar stagna, înclinând ideea heraclică a devenirii după un program milenar. Pe acest simbol al mutaţiei stau înfipite cercurile concentrice, semne ale gândirii logice şi ale fixităţii.

Ceea ce m-a surprins în mod deosebit la Brăila este caracterul absolut obiectiv al conversaţiei, în care orice element de invenţie personală, cu excepţia artei expositive, a fost exclus. Amicii se aşază în cerc (adevărată *tavula rotonda*) şi, ca într-un Decameron, încep să spună anecdote. Bineînţeles, anecdote şi epigrame se spun peste tot, în provincie şi în Bucureşti, aici însă principalul este regizura superioară a jocului, intrarea la timp a fiecăruia în sistemul circular, sentimentul de responsabilitate a participantului la spectacolul integral. Fiecare intră în scenă în chipul cel mai natural şi cu un program de anecdote mereu înprospătat. Nu ascund că unele sînt de genul *grivois* cel mai calificat, salvat prin graţia debitorului şi, aş putea zice, decenţa, demnitatea actorului. Arta salvează totul. Când nu poţi să participi cu nici o producţie proprie la această agapă malignă de anecdote, ai senzaţia de a te izola de geometria perfectă a cercului. Arta anecdotică implică de la sine existenţa socială cea mai cordială, oroarea de solitudine. O veselie cristalină, fără stridenţă, răsună peste tot.

Dar, mă rog, aveţi să mă întrebaţi, ce au de-a face toate acestea cu poziţia politică a Brăilei care ne interesează în chip deosebit. Au de-a face în acest înţeles că dovedesc supleţea logică şi capacitatea de a deveni, din partea unor oameni cari trăind din comerţ ar trebui să intre în formula burghezului ireductibil. Nicăieri însă o mai spontană pricepere a vremurilor noi. Aşa se explică de ce organizaţia P. N. P. din Brăila este dintre cele mai bune.»

promis de la început. E aşa de plăcut citeodată, după truda săptămîinii, să baţi cîmpii în faţa unui public inteligent.

Vorbindu-vă despre «oraşul de provincie», pe care îl opun «metropoliei», să nu vă închipuiţi că dau un înţeles peiorativ acestei expresii, nici că m-aş referi în mod deosebit la Brăila. Analizez, pur şi simplu, sentimentul de a fi provincial. Provincie şi metropolă sînt noţiuni cu totul relative. Pentru cine locuieşte într-un sat, capitala de judeţ este metropolă, pentru bucureştean, Paris ori Londra reprezintă centre, pentru parizieni şi londonezi, New York-ul începe să devină un pivot al sistemului planetar urban. Prin urmare, totul depinde de centrul pe care îl recunoaştem drept ax al revoluţiei interurbane. Cetăţenii Iaşului s-au considerat multă vreme a locui într-o centrală culturală şi nu greşeau, avînd, dar, un sentiment solar. Cu vremea însă, această afirmaţie a început să ascundă ideea secretă că, dimpotrivă, se situează la periferie. Atunci a apărut criza sufletească a ieşanului. Într-un cuvînt, un provincial este acela care se recunoaşte a trăi în orbita unui alt centru. Condiţia aceasta nu-i deloc una de infirmitate morală ci, cum vom vedea, constituie un motiv de energii sufleteşti. Leopardi a scris o frumoasă poezie *Il Sabbato nel villaggio*, a cărei filozofie este următoarea: sîmbăta este în sat cea mai frumoasă zi, pentru că sfîrşindu-se munca grea a săptămîinii, toată lumea visează odihna şi petrecerile de a doua zi, adică de duminică. Însă duminica nu-i o zi fericită, deoarece atunci fiecare se gîndeşte la ziua de luni, cînd reîncepe truda. Aceste relaţii temporale se pot transcrie şi spaţial. Cetăţeanul din Focşani e fericit fiindcă visează să se transfere la Bucureşti, bucureşteanul nu mai are nici o nădejde să se deplaseze. Fericirea stă în tensiunea idealistică. Un provincial poate trăi două nuanţe sufleteşti: centripetalitatea, năzuinţa de a se apropia de centru şi exorbitanţa. Astfel, ieşenii au mirajul Bucureştilor în așa grad, încît era mai ușor, acum un deceniu, a afla un ieșean la București decît în Iași. În Capitală ei constituiesc un cerc al ieșenilor. Ei manifestau de la București o nostalgie inversă: centrifugală. Ex-orbitanța (vedeți că dau cuvîntului sensul curat etimologic) este starea de spirit în care se găsesc unii provinciali depărtați de orice centru, de a fi scăpat de orice orbită, de a fi devenit ex-centrici. Orașul s-a prefăcut într-o cometă care zboară izolată. La Fălticeni, la Botoșani, mi s-a părut a constata această melancolie, acest sentiment de singurătate cosmică. Poeții au cîntat adesea orașul Huși, care se află, pe cît cred, într-o situație asemănătoare, cum nu-i cazul cu Brăila, care fiind pe marginea unui mare fluviu, poate visa Pontul Euxin, Mediterana și Oceanele, schimbîndu-și după plac soarele.

Oricît s-ar zice că aduc o mare doză de arbitrar în aceste observări, literatura ne-a dovedit că există realmente sensul singurătății urbane, pe care aş numi-o, cu un termen de filozofie, curent nu de mult, *Angst* (anxietate, neliniște). Aşa cum, temporal, a existat în istoria

literaturii un «mal de siècle», un rău al veacului, există, geografic, un rău *topografic*, îngrijorarea de a nu fi notat pe hartă, de a pica din sistemul planetar. Bacovia pentru Bacău, Demostene Botez pentru Iași, Perpessicius, chiar, pentru Brăila au exprimat această anxietate. În condiția aceasta intră ceea ce s-a numit «cetățile moarte», ca Bruges, Veneția, Siena. Ele sînt aștri care s-au stins, desprinzîndu-se din orice sistem planetar, rămînînd stinghere. Nici un oraș nu trăiește singur, ci în societatea altor orașe, fie într-un fel de simbioză, fie în chipul dependenței astrale. Astfel, Padova, Verona sînt vădit anexe ale Veneției; Siena, Pisa sînt prelungiri cu alte nuanțe ale Florenței. Buda și Pesta au fost așa de gemene încît s-au contopit prin poduri și cam acesta e cazul pînă la un punct cu Brăila și Galați. Disparația unuia din aceste orașe ar însemna o sciziune. Dar să ne întoarcem la orașele moarte. Siena era un satelit al Florenței. Aceasta din urmă a rămas deodată lipsită de calitatea de centru, Siena însă, care era satelitul său, s-a însingurat și mai mult, pierzînd cu totul ritmul planetar. Siena e mai moartă decît Florența și cetățenii ei acuză cea Anglă de care vă vorbeam.

Să studiem acum caracterele provinciei. Cel mai însemnat este, după mine, *rarefierea evenimentelor*. Dată fiind cifra redusă a populației, și prin urmare și numărul mic de întîmplări violente, acele puține cite sînt se văd într-un mod excepțional, ca niște celule mărite cu microscopul. Elementul banal, în altă parte, ia proporții gigantice, devine interesant. Se produce un elefantiasis epic, o tumefiere a cotidianului, căreia îi corespund în ordinea subiectivă *setea* de a percepe. Căci, invers decît v-ați putea închipui, un oraș de provincie nu trăiește în toropeala simțurilor. Cu cît materia percepută e mai mică, cu atît coeficientul subiectiv care intră în crearea noțiunii de realitate e mai mare. Bătrînele, tocmai fiindcă au o existență rarită, dau proporții cazurilor mărunte, nutrîndu-și curiozitatea cu nimica toată. Ele văd o molie care se așează pe o dantelă; sau un fir de praf pe un pahar de cleștar. Pe o stradă de orașel, pe care de obicei nu pășește nimeni, ivirea unui personaj înedit e o surpriză, capetele îl urmăresc de la fereastră și caută a determina proveniența lui.

De aici rezultă o superioritate pentru orașul provincial. El are acustica bună, este ca o pilnie care mărește și înfrumusețează sunurile cele mai neînsemnate. Întîmplările și operele de valoare care s-ar impune cu dificultate prin centru, se semnalează mai iute în anume puncte provinciale. Ce era Troia? Un oraș de provincie, așa de tipic și neînsemnat, încît, atunci cînd s-a ivit un cal de lemn la porțile lui, cetățenii plini de uimire s-au repezit la ziduri să-l vadă. Grecia antică, în genere, era o constelație de mici orașe cu o populație, pentru concepția noastră, neînsemnată. Și totuși, ce vîlvă pentru Elena și pentru Menelau, pentru Ahile și Agamemnon! Cîțiva greci atacă un orașel și școlarii știu și azi de această întîmplare. Veți zice: geniul lui Homer. Dar de ce Homer n-a cîntat altceva? Urechea lui însăși a fost atrasă de acustica nemaipomenită a unei lumi în care toți erau cunoscuți pe nume. Roma papală, în fond, era un oraș de provincie, cu totul mort, nu mai important decît Avignon-ul, dar tocmai de aceea papalitatea s-a slujit de sonoritatea lui cosmică. Azi, cînd Roma a devenit nu oraș mare, prin instinct Roma papală s-a provincializat reducîndu-se la Vatican. Tot ce se întîmplă pe coridoarele acestei cetăți se știe în universul catolic. Iașul s-a bucurat pînă deunăzi de acustica provincială. „Junimea“ la București n-ar fi avut același ecou și îndată ce „Convorbirile...“ au trecut la București și-au pierdut din importanță. Un Ibrăileanu (numele dă indicații spre Brăila) la București nu-i de conceput. Existența lui rarefiată și nocturnă nu putea fi notorie decît la Iași, de unde apoi a fost sonorizată și pusă în valoare.

Fiindcă a venit vorba de fenomene acustice, sărînd oarecum peste idei, printr-o asociație exterioară, am să vă spun un lucru care poate să vă mire. Mie îmi trebuie pentru lucrările mele liniște și singurătate și Iașul, bunăoară, de la care păstrez cele mai bune amintiri, mi le dădea pe amîndouă, însă în așa chip încît sufeream acolo tocmai de zgomot, de *zgomotul liniștii*. Am să vă lămuresc îndată acest pretins paradox. Întîi trebuie să vedem ce e liniștea. Ea, în nici un caz, nu este absența oricărei

vibrații, fiindcă timpanul nostru e în continuă mișcare, fiind în legătură de altfel cu sistemul nostru circulatoriu. Liniștea e o percepție pozitivă rezultată din zgomote uniforme, cu care timpanul s-a familiarizat. Fără un orologiu în casă, fără un riu care să murmure, nu avem senzația tăcerii și e știut că muzicianul transcrie liniștea în note, iar nu prin întreruperea frazei muzicale. Când nu sînt alte zgomote artificiale, e cel puțin un greier țîrîind în sobă, un lătrat îndepărtat de cline. La lași, impresia mea, subiectivă deci, de liniște era așa de mare, încît timpanul meu era iritat de inerția aerului, pus în panică. Creierul nu prididea să măsoare negația zgomotelor și rezultatul era sentimentul unei huii dureroase. Bineînțeles, exagerez puțin pentru priceperea lucrurilor. Atunci simțeam nevoia să caut locuri sonore pentru ca urechea să se liniștească și să aibă sentimentul tăcerii. *Singurătatea*, de asemenea, e o senzație care nu se capătă subiectiv, prin absența oamenilor. Bernardin de Saint-Pierre a observat cu multă finețe că nicăieri nu ai un mai dulce sentiment de solitudine decît în apropierea marilor orașe zgomotoase. Prin contrast. Aparentul paradox se poate explica și obiectiv. A fi singur, cîteva minute pe zi (și orice [om] are nevoie de o astfel de stare, recomandată terapeutic de medicină), înseamnă a te abstrage, temporar, de orice obligații sociale, a merge cu minile la spate, necunoscut. Vă întreb: e cu putință aceasta într-un orașel mic de provincie, într-un sat? Acolo, toată lumea te vede, te salută sau pretinde să o saluți, te întîmpină și te scoate din reverie. Nicăieri nu ești mai singur decît în marea mulțime anonimă, unde nimeni nu te știe, și eu cînd vreau să visez nu ies deloc la cîmp, ci înaintez curajos pe străzile cele mai populate. Marile metropole cu milioane de locuitori sînt orașele care oferă cele mai bune condiții de izolare pentru gînditori. Cînd însă aceștia au nevoie de intimitate, se reîntorc în locul lor natal.

Tot în legătură cu acustica orașelelor, poate nu e întîmplător faptul că G. Enescu, muzicant într-o țară fără tradiție muzicală cultă, s-a născut în provincie, acolo unde lipsa de sunete e mai apăsătoare. Urechea lui iritată și doritoare de odihnă s-a ascuțit și a început să-și fabrice singură o muzică de sferă pentru a-și afla un echilibru. Nimic nu mă impresionează cînd pic pentru întîia dată într-un oraș de provincie, seara, decît un zgomot caracteristic, răspîdit pe toată suprafața urbei, bătaia unui orologiu public, clopotul tramvaiului, carillon-ul unei biserici.

Prin urmare, veți zice, sînt mai multe șanse pentru un muzicant să aibă talent în provincie decît în metropolă. Aceasta este teoria mea, ținîndu-se, bineînțeles, seamă de relativitatea și subiectivitatea noțiunilor. Pentru cineva care trăiește în

orbita Parisului, București e un mediu muzical excelent, ca o provincie. Pot să generalizez problema și să mă întreb dacă sufletul, în general, nu-i mai bogat în provincie. Întîi, sub raport intelectual. Eu afirm acest lucru fără ezitare. Provincialul e mai inteligent decît metropolitul. Așa îmi explic marele număr de scriitori și savanți produs de provincie. Astfel, Brăila a adăpostit o mulțime de scriitori și publiciști, începînd cu G. Baronzi, pe Anton Bacalbașa, Th. Șerbănescu, Panait Istrati. Perpessicius, Mihail Sebastian, Ilarie Voronca, Ury Benador și mulți alții mai tineri. E un fel de tropism intelectual. La deal pomii dinspre cîmp cresc stufoși și scunzi; umbriți de dimburi, se ridică în sus în căutarea soarelui. La fel, anume plante, heliotropice, se răsucesc după soare. Melcul, vrînd să vadă pe unde

merge, avînd de transportat o grea sarcină, întinde ochii așa de mult încît ies afară în formă de coarne. Tot astfel, intelectualul care are sentimentul că stă în umbra provinciei, în setea lui de a se ilustra, supune creierul unei tensiuni mai mari.

Tensiunea e tot atît de sporită sub raport emoțional. Ce e bovarismul? O capacitate extraordinară de a-ți face din condiții neînsemnate o emoție de mare erou. M-me Bovary, care e provincială, are setea pateticului și încearcă să realizeze pe scena îngustă a provinciei marile drame pasionale ale Parisului romantic. Și izbutește, nefiind mai prejos sub raportul adîncimii decît Phedra.

Din punct de vedere al energiei, toată lumea știe că marile voințe politice s-au manifestat în micile cetăți grecești sau măcar au avut ca protagoniști oameni născuți în spații politice înguste. Napoleon e corsican, așadar un om împiedicat de un orizont mic, care capătă prin aceasta o mare exacerbare a voinței. Micile republici de Renaștere ale Italiei desfășurau o energie mai mare decît unele state impunătoare de azi și au lăsat monumente mai solide. Tiranii Siciliei antice păreau (?) filozofi. La noi Conu Leonida Condeescu, al lui Caragiale, care voia pentru urbea lui natală, Mizilul, onoarea măcar a unei opriri scurte a trenului internațional, e obiect de veselie. Cu toate acestea, ambiția lui, din punct de vedere psihic, reprezintă o forță explicabilă prin îngustimea spațiului de desfășurare.

Chiar din punct de vedere estetic, găsesc că un provincial se află în condiții mai bune. Se tot spune că orașul de provincie e *monoton*. Așa și este, de foarte multe ori, adică într-un singur ton. Avînd în vedere că un astfel de oraș se ivește treptat, pe măsura creșterii reale a populației, aspectul citadin conservă un ton unic, în vreme ce aglomerările mari rup tradiția și cad în polimorfie și în haotic. Florența e neagră, Siena e verde, Pisa e galbenă, Iașul are și el un ton lutos, iar de departe sclipitor, Sibiul e un joc de umbre gotice și pajiști de iarbă. Brăila, plănuită circular printr-o întîmplare care însă răspunde spiritului local, evocă spiritul de geometrie greacă al localnicilor. Brăila e un oraș de logicieni. El e o figură geometrică absolută, așezată lîngă un fluviu sugerînd devenirea. Monotonia în provincie e uneori și antropologică, oamenii seamănă între ei, aparțin unui tip, încît cunoști îndată cine de unde este, ceea ce la București, de pildă, este mai greu.

Social vorbind, se constată în viața grupărilor urbane restrînse un fenomen care, analizat bine, e foarte potrivit dezvoltării însușirilor omenești. Vorbesc despre « familiaritatea » provincialilor, care nu trebuie deloc înțeleasă ca o familiaritate de limbaj, lucrurile stînd tocmai invers. E o familiaritate rezultînd din șederea apropiată, ca în familie, și adesea în raporturi de consanguinitate a cetățenilor. Sînt sate vechi, cum este Rășinari, unde mai toți sînt rude, și numele cele mai cunoscute sînt Bratu, Vidrighin și Sas. Lucrurile iau o formă mai largă într-un oraș, totuși intimitatea rămîne. Acestei intimități nu-i corespunde, cum am zis, o simplificare a raporturilor, ci dimpotrivă un mare formalism. Ceea ce surprinde în opera lui Slavici, unde se zugrăvesc oameni de la sate, este protocolul rigid respectat acolo, ca în cea mai veche aristocrație. Pe aceeași punte nu poate trece decît unul mai întîi și celălalt, care a făcut un pas precipitat, dă înapoi rușinat. Fetele tinere ies înaintea cutărui bătrîn respectabil și-si apropie fruntea de mina lui. Fără a fi vorba în nici un fel de vreo aristocrație de ordin feudal, bazată pe inegalitate socială, se remarcă în grupările mici o tendință aristocratică în sensul respectului tradițional pentru cel mai bătrîn, mai notoriu. Viața socială este sever codificată, festivitățile ei obligatorii, lipsa cuiva de la o aniversare remarcată și sancționată. Te poți mai greu sustrage în mediul provincial obligațiilor sociale, boema nu-i gustată. Oricîtă pedanterie s-ar ascunde în aceste moravuri, din ele rezultă un spirit de finețe socială, și pot afirma cu toată tăria că în provincia organizată, buna creștere e mai solidă decît într-o metropolă, că mult mai mulți oameni au *l'usage du monde*.

Este o manifestare de care unii scriitori au ris, și anume sindrofia, mai frecventă în provincie, ba chiar de esență provincială. Sindrofia are, după mine, două cauze: întîi frica de liniște și de urît. Femeile, ca fiind mai sensibile, se adună căutînd a se liniști printr-un murmur tonic. A doua cauză este obligația socială. Sindrofia e salonul de tip vechi con-

ținut în scopul promovării manierelor și a limbajului și a stringerii legăturilor între afini mai apropiați sau mai îndepărtați. Evident că la o sindrofie se birfește mult. Dar n-ar exista nici un Balzac, fără materia oferită de o reuniune cu caracter provincial, chiar dacă lucrurile s-ar petrece într-o metropolă. Căci un salon reprezintă o selecțiune și Saint-Germain la Paris e o provincie. Șederea laolaltă a atîtor persoane prilejuiește, pe de o parte, o mare cunoaștere de oameni, pe de altă parte, arta de a suporta și a disimula. Numai cine s-a învățat să tolereze manile și malignitățile semenului său, pentru ca să le facă tolerabile pe ale sale, este un om civilizat. Sindrofiile produc diplomați și cunoscători ai eternului omenesc. *Decameronul* lui Boccaccio s-a născut în mediul provincial, *Hanul Ancuței* de M. Sadoveanu, de asemenea. Eroinele doamnei Papadat-Bengescu, chiar plasate în Capitală, au factură de provincie, în la aparatul social și denotă o mare sete de a cunoaște, disimulînd, pe aproape.

Cred a fi putut observa o deosebire notabilă între intelectualii și profesioniștii din Capitală și cei din provincie. Comerciantul din micul oraș, unde clientela e mică, face adesea comerț de idei. Își cunoaște clienții, le oferă un scaun, uzează de oculuri delicate și de convorbiri dezinteresate pentru, a nu-i pierde. Literatura ne-a familiarizat cu un magistrat de provincie visător ținînd un jurnal umanitarist asupra observărilor lui din sala de judecătorie. Profesorul din provincie trebuie să fie mult mai vigilent și activ intelectualicește decît cred unii. Școlarul, suferînd și el aerul local, pune întrebări ascuțite, cerînd răspunsuri imediate, profesorul cumulează astfel funcțiile de filozof, estet, îndrumător politic. Cine a urmărit în trecut viața școlară a Iașului știe ce agitată a fost școala secundară și ce elemente de valoare a dat învățămîntul secundar. Un singur soi de profesionist pare a nu se simți bine în provincie, dacă e localnic: actorul. Fără îndoială, talentul nu întrebă de loc, însă în orașul lui natal actorul nu are un public suficient pentru a avea sentimentul că vorbește umanității, sau cînd l-ar avea nu inspiră suficient respect artistic, pentru motivul că e prea cunoscut în viața lui directă, încît existența fictivă nu copleșește pe cea diurnă. Într-o metropolă, actorul e familiar publicului într-un singur mod, pe scenă, și foarte puțini știu în ce cartier locuiește și cum.

Fac la sfîrșit o observare de ordin arhitectonic, pe care puteam s-o pun mai înainte, dar o introduc acum, ca o impresie finală. Ceea ce m-a surprins aproape în toate orașele de provincie unde am fost, este tendința de a construi grandios. Și aici trebuie să explic, pentru că puteți să surideți. Nu vreau să zic că în provincie casele sînt uriașe, dar imită în mic grandiosul, construind marele în mic. Nu-i un simplu joc de cuvinte. Construcția mare are structura ei în care dimensiunea intră ca un element. Fosta casă Filipescu din București, pe atunci provincie, acum Casa Universitară, e o clădire rezonabilă, dar cu ogive, cu rozete extravagante la ferestre, cu coloane înăuntru, pereți vopsiți cu roșu pompean și crini burboni, ornamentații clasice în ștuc, boiserie, iar spre streășină, afară, fioroase creneluri miniaturale. Casa e totuși frumoasă. Aci, intrînd la sediul P.N.P., am întîmpinat o mare dificultate de a deschide ușa foarte înaltă de fier cu cristaluri, potrivită pentru un palat. Pentru ce se clădește astfel în provincie? Din nostalgie, dintr-o prejudecată asupra metropolei. E și acesta un soi de tropism arhitectural, fiecare năzuiește să-și facă în mic un decor al marelui.

Mă opresc aci în divagația mea. Ea e foarte discutabilă în toate punctele, însă mă simt nu mai puțin obligat a-i releva eu un unic merit. Ceea ce am făcut eu este o operă de pace, alimentarea unei sindrofii de către un individ care crede în liniște și în plăcerile convorbirii. Sînt un om de pătură mijlocie. Deși n-am venit să stau de vorbă cu d[umnea]voastră pentru chestiuni politice, puteți fi indiscreți și comunica acelora care votează că aveți impresia că merit încrederea inteligenților brăileni.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

A l e c u B E L D I M A N

UN MORALIST AMAR

ALECU BELDIMAN, TRADUCĂTOR PROFIFIC (printre alții al lui Voltaire, Metastasio, Regnard, Abatele Prévost, Gessner, Florian, Ducray-Duménil) și autor al Tragodiei, sau mai bine a zice jahnica Moldovei întimplare după răzvrătirea grecilor, nu s-a bucurat de un tratament prea amabil din partea istoriografiei noastre literare. Opera sa de căpetenie îi făcea lui N. Iorga impresia unei «păduri de versuri perfect asemenea și de un efect soporific irezistibil». Pentru Ovid Densusianu, «versurile lungi și monotone pe care le-a înșirat Beldiman fac din Tragodia o alcătuire greoaie, care nu se mai poate ceti pînă la sfîrșit decît de cine se ocupă cu istoria literară». Remarcînd aerul de «poliloghie umoristică» al lucrării și unele reușite în registrul caricatural, «acolo unde ciuda lui Beldiman e mai mare», G. Călinescu declara crud că scriitorul e «fără talent, fără spirit de observație, chiar fără un înalt punct de vedere». Al. Piru, deși depistează, la rîndu-i, o anumită vervă satirică, vorbește de «marea cantitate de vîietături, cu efect contrariu celui scontat», de cele 4266 versuri «prozaice», «reportaj monoton» ori «jurnal rimat». Nici G. Ivașcu nu este mai clement.

Versurile inedite pe care le publicăm alăturat nu-și propun și n-au cum să modifice opinia

în circulație despre autor, opinie după cum se vede, solid ancorată în spirite și, în esența ei, justă. Evident, Beldiman e un poet fără chemare. Nu însă și fără interes sub raport documentar, sociologic și psihologic. Elegia intitulată *Asupra lumii*, extrasă dintr-un grupaj mai mare, aparținînd ms. 3529 (copii răslețe și în alte msse, de ex. 877) ilustrează, pe de o parte, ruptura intervenită în raporturile dintre individ și societate către sfîrșitul epocii fanariote și, pe de altă, o predilecție neoclasică pronunțată, constînd în jugularea lirismului, conceptualizare, moralism și o puternică tendință satirică. La ambele aspecte m-am referit pe larg în *Originile romantismului românesc*, așa încît nu voi relua aci discuția.

Dintre poeziile manuscrise, *Asupra lumii* e mai interesantă. Pe un ton sceptic și blazat — care nu e «voltaire»-ian, în primul rînd fiindcă Beldiman n-are «esprit», apoi fiindcă nu e în stare să-și domine sentimentele, decantîndu-și veninul în literatură — ni se înfățișează atmosfera de intrigă, duplicitate și mefiență caracteristică vieții sociale a tîlnei boierimi moldovenești, de dinaintea și imediat de după mișcarea revoluționară de la 1821. Birfa și ocara se abat asupra individului indiferent dacă e vrednic sau sperjur, dacă îi înfruntă pe ceilalți sau dacă 'se așază sfios în umbra lor. Ipocrizia și egoismul domnesc, jurîm-prejur numai «zavisnici, răi și înșălători», ieșirea din rînd — chiar și în cele mărunte — e suspectată și osîndită cu strășnicie. Sugestia e că nu se poate trăi în armonie cu lumea, că însăși conviețuirea cu ceilalți conține un principiu nociv. Inspirația pare apropiată de un anume moralism clasic, dezabuzat și feroce, aplicat, ca la Rochefoucauld, să destrame cu o rece luciditate aparen-

fele poleite și iluziile despre așa-zisele bune purtări. Și, totuși, e limpede că sensul diatribei lui Beldiman nu e anti-rousseau-ist, nici de polemică împotriva «luminilor»; traducătorul lui Gessner și Florian nu condamnă, în ultimă instanță, omul, ci societatea. De aici și soluția adoptată, soluția dintotdeauna a cărturarului sufocat de mondenități și prins în păienjenitul unor relații aliene: evadarea într-o viață simplă și retrasă:

« Ah! fericitu-i omul cari ti-au biruit,
Din cursa că vicliană scăpînd,

s-au mîntuit,

Și stînd tras di o parti cu totul liniștit

Întru o mulțămiri ce nu-i de povestit
Viața îi tîcnește!... »

E ceea ce au povățuit în toate timpurile ho-
rașienii, ceea ce între alții alții recomandă
Racan, la jumătatea secolului al XVII-lea:

« O bienheureux celui qui peut de
sa mēmoire

Effacer pour jamais ce vain espoir

de gloire

Dont l'inutile soîn traverse nos plaisirs,

Et qui, loin retiré de la foule importune,

Vivant dans sa maison, content de
sa fortune,
A selon son pouvoir mesuré ses desirs »

În final, Beldiman aduce însă o notă confor-
mistă, admitînd că adevărata virtute e să-ți pă-
strezi conduita exemplară în mijlocul cetății, rezis-
tînd adică gravitației spre degradarea moravurilor.
Dar asta înseamnă că suveranitatea «răului»
nu e nici deplină, nici inevitabilă, concluzie ce
reinstalează aici morala creștină în drepturile sale.
Cum Beldiman nu e un poet profesionist, dintre
cei ce, jucîndu-se cu vorbe, ajung să-și simuleze
sentimentele, deoarece scrie ca să-și verse năduful,
trebuie să credem că umoarea neagră ce-i străbate
versurile exprimă o stare efectivă de dezintegrare
socială, de refuz al unui sistem pe care nu știa
cum și nici cu ce să-l înlocuiască. Bătrînul ursuz,
acrimonios și «prepuelnic» — cum se prezintă
singur în Tragodie — fusese totuși, cîndva, după
relatarea demnă de încredere a medicului sas
Andreas Wolf, un tînăr vesel, amator de vînătoare
și petreceri, bine înșipt în epocă. Deși stingaci
exprimată, drama cărturarului strivit între două
virste ale istoriei, una care nu-l mai satisface și
alta pe care n-o poate înțelege, e autentică.

Paul CORNEA

STIHURI ALCĂTUITE DE RĂPOSAT POSTELNIC ALECU BELDIMAN

ASUPRA LUMII

Ce lumi mult vicliană, ce lumi fără cap,
Ah, ci urmări urite! în mîntea mē nu încap.
Orici mișcări vei faci, oricum te vei purta,
Vai mie, niciodată pi cît te vei arăta;
De te-i purta cu cinste, ferit de difăimări,
Îți zic că ești nîtrebnic, nu ești di adunări.
De ti-i uni cu dînsa, hulînd pi cîni vezi,
Dușmanul omenirei te fac că ești să crezi.
Di vrei să urmezi legii, pravili să păzești,
Cui degîtul te arată, făfarnic zic [că] ești.
Și dinprotivă iarăși, ceva di-ai lînicat,
Îți zic, nelegiuitul mai credi că-i păcat.
Di vrei să trăești bine, purtînd, mîncînd și bînd,
Îți zic, distrămător, atîta ari în gînd.
Și iar iconomii a faci di-ai voit,

Îți zic, un scump și scîrnav, vrednic de tînguit.
 În adunări di-i mergi, amar cum ai întrat,
 Di cari difăimari poți a mai fi scăpat?
 De mergi cu îndrăznială și nu prîe mult supus,
 Viclian călător îndată ti-au pripus.
 Vezi îngîmfatul, zice, cum cantă de sus,
 Cum [îi] atîrnă briul, capite n-au supus,
 Cum își rădică șlicul, cum clatină din cap,
 La una ci-l privești credi c-a fi pi plac?
 Dacă ti-arăți mai smerit, plecat și rușinos,
 Ferit di sumești și oariști fricos,
 Îi auzi zîmbind îndată, cu mic spasmos din ochi,
 Di n-ar via sārăcul, zic că ar căde în gropi;
 Creștirii di țară, di ci vā mirați toți,
 Iată zăbavă bună la hiazul să-l scoți.
 Di ai întrat în vorbi și ti-ai înpotrivit
 Și după a lor plăceri cu ei n-ai vorovit,
 Sarcina adunării cu toții te număsc,
 Răspuns măcar să-ți dei nu ti învrednicesc.
 Cu inimă curată di vrei să vorovești,
 Să li arăți firești aceia ci gîndești,
 Îi vezi îndată în gînduri, îi vezi clătind din cap,
 Vezi molie, vezi vulpe, vezi sula di bumbac.
 Cele ci-ai zis îndată toate li-au prîfăcut,
 Noimă îți scot îndat ci gîndesc nu ți-au trecut.
 De mergi într-a lor ape, oricît i-ai măgulit,
 Cu toate că li plăci, dar nu scapi nihulit.
 Pușin iasti la minte, sārăcul, zic cu toții,
 Zioa di-i zici-o noapti, să-l faci a credi poți.
 Dacă prieteșugul și stare bună ai,
 Pe Dumnezău scoboară și toți sfinții din rai,
 Cu niști giurămînturi încît te îngrozăști.
 Cum dracu nu vei credi, cum să nu te amărăști?
 Și aciasta ține numai la mîna pără ti-au pus
 Și îndată îi perzi cu totul, prietini ei mai mult nu-s.
 De ai ninorociri și ești mai scăpătat,
 Îi fericiri mari dacă ti-au ascultat.
 Cu o gură mai străină auzind nu-i răspuns
 Să vii la altă vremi îndată ti-au supus.
 Vai și amar di acela ci ceri agiutor,
 Încît i să cuvini să fii răbdător.
 Alte ori să audă cîte de suferit
 Di-a fi acest sārăc apoi îi de perit,
 Căci di-i începi numai dureri ca să [le] spui,
 Caută în altă parti, cini s-asculte nu-i.

Fiilă din manuscris
 versurilor lui Ale
 Beldiman.

Cu greu ispravă îi faci de nu-i fi necinstit,
Să-i gîdili dobolîta ai cap pre iscusit,
Să-l lauzi, să-i porți vorbi, cît poți să-l măgulești,
Mantaoa fericirii ades s-o priminești
Și după a lor plăceri așa să ti prifaci
Căci chip altul nu iaste cu ei să te împaci.
Privești cum nacazul a omului cinstit,
De poate el să facă ceia ce am povestit.
Unde-i viacul acela pi cari toți doré,
În cari omenire așa nu pătimé?
Iubire cê de oamini acum ci s-au făcut?
Fapta cê bună unde-i, cum di s-au prifăcut?
Unde-i prieteșugul, darul acel ceresc
Pi cari cu văpae sufletile doresc?
Toți ti-au lipsit îndată, cu toate au apus.
Vai mie! răutății li vezi că s-au supus.
Ia s-au lătit atîta... cît nu să dă mai sus
Și omenire gemi, oftiază într-ascuns.
Om dacă vrei să cauți, să fii cu ochi deștepți,
Căci rari sînt di la cari dragoste s-aștepți.
Cei mai mulți sînt zavisnici, răi și înșălători,
Pirăsc, vicleni și scarnavi și scornici vînzători.
Au obrazuri în față, di-a purure îi privești,
Di nu-i pătrunzi cu ochii, îndată ti-amățești.
Nu știu, eșit din casă din ochi nu l-ai pierdut
Și cu neomeniri îndată ti-au vîndut
Și zici ci n-aude, spuni ci n-ai visat,
Te meri cu cari cuget sufletul l-au lăsat.
Cuib ești a răutății!... Din tini izvorăsc
Cei liniștiți la suflet cu toții ti urăsc
Deși ertăciuni toate după ci cunosc toți
Cu cîtă înșelăciuni legați a-i țîné tu poți.
Ah! fericitu-i omul cari ti-au biruit,
Din cursa cê vicliană scăpînd, s-au mîntuit,
Și stînd tras di o parti cu totul liniștit
Întru o mulțămiri ce nu-i de povestit
Vîiața îi ticnești, sufletul lui ferit
Di-a tali vicleșuguri, să află răcorit.
Dar eu număsc și laud oștian disăvîrșit
Pi-acela ci slujăști lumii pără în sfîrșit
Și să arată vrednic, cu cinste pitrecînd,
Ferit di răutate și celor bune urmînd.

poezie

proză

critică

Tudor ARGHEZI

A te juca sclipitor

ÎN TRE MARILE HARURI, CRED CĂ NIMENI N-A AVUT simțul miniaturii ca Poetul. Știa să incizeze într-o boabă de griu Geneva și să introducă nu cămila, ci Himalaia prin urechile acului. Nimeni altul nu se juca mai sclipitor cu imposibilul și cu nimicul. Îl ajuta și glasul. Când povestea despre furnică, despre mărgărint, despre borangicul Lunei, glasul i se făcea străveziu și mic, mai fin decît de obicei, fir de platin cu care izbutea să însăileze transparențe, făcîndu-le să scoată floare. I-ar fi ajuns și trei cuvinte ca să istovească arta.

Dar nu migala — aici a greșit cineva! —, ci linia tandră, care să nu ucidă, și tăietura iute, ca la niponi, dau miniaturii lui Arghezi unicitate. Artă lui de bijutier, de meșter neîntrecut al cuvîntului potrivit și unduit pînă la istovirea semnului, închipuie farmecul și taina miraculoasă a atelierului arghezian. Marele artizan este chiar în bruioanele versurilor sale un demiurg al minusculului, al miniaturalului. Poetul face ca dimensiunile inaproximabile, în mare și mic, să se întîlnească, iar prin miniatura aceasta abandonează decorativul și atinge fantasticul. « Rîma o literă știe și numai pe ea o scrie ». Zece vorbe pun în mișcare o nevertebrată, iar vorbele sînt poate mai multe decît artistul ar fi vrut, fiindcă mișcarea rîmei este orizontală, o nevertebrare recopiată la infinit. Deasupra, rîsul lui de suveran peste cele două lumi.

Cînd a scos „*Bilete de papagal*“, această « revistă de furnici », mai ales debutanții au avut curajul să se înghesuie în filele cît palma. Prin inocență, ei nu știau nici marile, nici micile canoane ale exigenței argheziene și de aceea uneori izbuteau. Izbuteau să treacă proba de foc a marilor dimensiuni mici. Ceea ce va rămîne întotdeauna o problemă. Problema sau dilema oricărui debut la niște eterne „*Bilete de papagal*“.

Aceeași artă de *orfèvre* o degajă și catrenele de față sau distihurile rămase printre hîrtiile poetului. Simple jocuri de rime? Artă meșterului face ca poezia să se însinueze perfid și eficace ca otrava unui șarpe, luată în cantități homeopatice.

Un frumos omagiu adus Patriarhului de la Mărtișor, în această primăvară decantată în esențele ei tari și biruitoare ca și poezia lui.

Paul ANGHEL

Dintre versurile pe care Tudor Arghezi le pregătea la diverse epoci, pentru o eventuală apariție, dar care n-au fost niciodată grupate pentru un volum anume, sînt și aceste trei poezii.

Sîntem convinși că cititorii le vor adăuga celorlalte cunoscute mai mult sau mai puțin.

Distihuri, a fost scrisă în Mărțișor, în același timp cu poemele volumelor 1907 și Cîntare omului.

Stihuri sînt versuri scrise tot în Mărțișor, în jurul anilor 1955–1956; trebuiau să facă parte dintr-un ciclu de poezii cu acest titlu, rămas în stadiu de proiect. Prima poezie, fără titlu, din primăvara anului 1966, reprezintă stihuri pentru Paraschiva ...

*Mîșura ARGHEZI și
Baruțu T. ARGHEZI*

cu imposibilul și nimicul

DIN VERSURILE MĂRȚIȘORULUI

Cu Paraschiva, Geneva, 1958.

[CATREN]

*Fii dulce și blajină în tot ce vrei să faci
De cînd începe ziua și pînă te dezbraci.
O mîngîiere fie-ți cuvîntul și necazul
Și să-ți surîdă ochii și gura și obrazul.*

DISTIHURI

*Din nimicuri
Faci distihuri.*

*Noi suflăm pe-acelaș flaut:
Laudă-mă să te laud.*

*E scriitor știut, de meserie,
Dar trebuia să-nvețe și să scrie.*

*Binișor ia-l și încet
Tot ce vrea-i că e poet.*

*Te aud în grai și șoapte
Și te-aștept prea mult la fapte.*

*Un crîmpei și-atît, de vlagă,
Să urăști o viață-ntreagă,*

*Tot căzînd din pizmă-n ură
Ai ajuns o căzătură.*

*Ai căzut: te uită bine,
Ai căzut ca-n groapă-n line.*

*Fiertu-n toate ciorbele,
Ți-au rămas doar vorbele,*

*Hai, birfește-mă la toți
Că eu pot ce tu nu poți.*

*Jubilați în grai și port
Pe cînd stam ascuns și mort.*

*Numără-ți păcatele
Acum de-a-ndăratele.*

STIHURI
Totul se petrece acolo sus
Vînt, stele, răsărit și apus.
Departe peste oameni, peste sate
În ceruri de cocori și șoimi umblate.

Tudor Arghezi.

GIB. I. MIHĂESCU

O NUVELĂ CU FINAL DESCHIS

proză

critică

poezie

UNELE DIN SCRIERILE LUI GIB. I. MIHĂESCU AU RĂMAS ÎN STADIU de proiect, fixînd sub o formă lapidară subiectele unor posibile nuvele sau romane; altele au apărut fragmentar sau au fost publicate de mai multe ori sub diverse titluri și referințe bibliografice. Astfel, Împricinații, fragment din romanul Donna Alba («Familia», nr. 4, 1935), a fost retipărit sub titlul: Cel din urmă roman în «Gîndirea» nr. 10, din 1935, cu indicația eronată că reprezintă unul din capitolele volumului neterminat Vămile văzduhului¹. Importanța restituirii lor exacte constă atît în dezvăluirea unui laborator de creație extrem de bogat și interesant, cît și în puternica senzație de unitate pe care aceste noi articulații epice o dau prin raportarea la ansamblul operei lui Gib. I. Mihăescu.

Cele cîteva pagini rămase în manuscris, pe care le publicăm aici, datînd, probabil, din primii ani petrecuți la Drăgășani după perioada clujană, prezintă interes doar în măsura în care vădesc încă de atunci predilecția scriitorului pentru anumite teme, întîlnite constant în creația sa. Ele pot fi încadrate în seria nuvelor și a romanelor sale cu eroi dominați de adînci pasiuni erotice. Întîlnim și aici mecanismul cunoscut al epicii lui Gib. I. Mihăescu care, pornind de la înregistrarea faptului divers, știe să extragă semnificația întîmplării, redusă în cele din urmă la un pretext ce-i permite să analizeze cu minuție consecințele ei pe plan psihic.

De aici disproporția care se creează între motivația conflictului și urmările sale, situația paradoxală a eroilor care par transplantați într-o lume cu reacții bizare. Literatura lui Gib. I. Mihăescu traduce o realitate interioară rebelă logicii comune, îndepărtîndu-se dintr-un anumit punct al demersului epic, de un realism pur.

În povestirea de față, scriitorul își supune eroul unui șoc puternic: el află, citind anunțurile mortuare de la mica publicitate, despre pierderea unui prieten plin de calitate. Impresia morții este imediat eclipsată de o altă, mai puternică, amintirea chipului suav al Sylviei, sora celui dispărut. Puterea obsesiei erotice schimbă poziția firească a evenimentelor.

Interesantă rămîne în paginile publicate acum, și pe care nu avem posibilitatea să le discutăm în structura lor epică încheiată, mai ales modalitatea cumulării — pe diverse planuri — și nuanțarea pregnantă a celor mai ascunse straturi ale rememorării ce susțin și alimen-

¹ Vezi *Tabel cronologic*, alcătuit de Nicolae Manolescu; ediția de Nuvele, vol. I, București, „Editura pentru literatură”, 1967, p. XXVII.

tează obsesia. În scurte crîmpeie de evocări, croul își amintește împrejurările în care a cunoscut-o pe Sylvia, stările psihice de care era stăpînit, despărțirea lor, își imaginează apoi scena revederii. Peste aceste proiecții revine în scurte secvențe realitatea, absorbită imediat și diminuată substanțial de planul fictiv al narațiunii. Relatarea epică se oprește într-un moment de încordare a acțiunii: confruntarea imaginară cu un posibil rival.

Există și în aceste pagini conturul fugar al femeii ideale imaginată de Gib. I. Mihăescu, amestec de puritate și profan. Silueta ei este recompusă, cu o mare putere de sugestie, printr-o tehnică proprie autorului.

Preocupat în primul rînd de motivarea obsesiei erotice, scriitorul, aflat la început de drum, neglijează aici logica, scoțînd totodată la iveală multe din viciile stilistice ale prozei sale.

Diana CRISTEV

[CLIFE DE RĂTĂCIRE]

Eu citeam acest anunț mortuar și-mi aminteam de Sylvia, voinică, brună, copilă cu cap rotund și cu ochi rotunzi, largi și profunzi. Curios. Extrem de curios. Figura aceea pe care stătea un năsuc poate prea mic pentru capul mare, de fată înaltă și brună, încununat de plete bogate, — figura aceea aducea cu figura plină de înțelepciune a bufniței care se află în permanență lingă statuia Pallas Athenei. Ochii mari și rotunzi ca niște ochelari ai gândului de-o parte și de-alta a năsucului îți dau perfect această impresie! Doamne! O bufniță frumoasă și nimic altceva. Căci pielea ei era de-o albeață și de-o puritate cum rar se mai găsește și adesea sub transparența ei invada sîngele cu un tumult de roșu, încît ți se părea că ai în față, de-a dreptul, cea mai ideală personificare a pudoarei.

Sylvia! Am spus o fată tînără și frumoasă și pudică. Exact: o fată. Era unica impresie pe care ți-o sugera apariția ei, mai ales figura care permanent rămînea îmbufnată. Totuși, atunci cînd am cunoscut-o, Sylvia se despărțea de soțul ei: divorțul era chiar pe sfîrșite...

Doamne, cum mi-au venit toate lucrurile acestea vechi în minte, doar că am citit acest anunț mortuar intercalat între atîtea altele la fel, pe pagina aspră, pe ultima pagină monotonă de gazetă, cu informații scurte și economice și petrolifere, uscate și indiferente ca niște procese verbale pe ușile unei percepții! Va să zică bietul Grigoraș a murit! Sărmanul! Pe figura lui aspră parcă, neconținut arsă de soare și bătută de vînturi, de-atunci chiar, de mult, se așternea ca un fel de lividitate... dar ce?... numai la moarte nu te-ai fi gîndit văzîndu-l, văzîndu-i fața lui bună și neconținut veselă pe care cădeau cîrlionții aurii ai părului totdeauna rebel. Parcă nici n-ar fi fost fratele Sylviei, într-atît părul lui era de auriu și de inelat, față de al ei, negru și lins, într-atît pe chipul lui plutea într-una voioșia, pe cînd figura ei sta într-una îmbufnată, parcă nemulțumită de toată lumea, de toate cele ce vedea și auzea, ca și cînd toate ar fi stat

cu mult dedesubtul înțelepciunii sale, de bufniță frumoasă, a zeiței științelor și artelor și a cugetului omenesc. Dar corpul Sylviei... silueta aceea prelungă, căreia mișcarea soldurilor înalte îi da o distincție, o alură...

Grigoraș, sărmanul meu prieten, iartă-mă... Dumnezeu, mi-e rușine de această stăruință bolnăvicioasă a amintirii, această stupidă insistență asupra amănuntelor trupești ale surorii lui acum, tocmai când îmi parvine într-un mod atât de tragic, prin banalitatea lui [*sic!*], vestea morții scumpului Grigoraș. Doar el îmi era prieten atât de bun atunci demult, mi-era tovarăș de visuri, de năzuinți... El a ajuns mare artist și adesea am citit cu plăcere, aici în sihăstria aceasta, în pacea de verdeață a pădurii și a podgoriei mele, despre succesele lui, despre sculpturile lui vaste de piatră, care rînd pe rînd a[u] cucerit pentru el țara și capitala și apoi unul după altul orașele cele mari din străinătate. Vai, și tocmai acum să moară, în plină bărbăție și în plină biruință.

Cum trebuie să plîngă Sylvia pentru asta. El era doar marea ei mîndrie. Oricînd și oriunde, ori în ce meleag al gîndirii și al preocupărilor s-ar fi găsit rătăcită, vorba ei aluneca într-una înapoi spre dînsul, pe nesimțite...

Știi ce crede Grigoraș despre asta? sau:

Știi ce-a zis Grigoraș într-o împrejurare la fel?

Parcă văd ochii aceia rotunzi și negri, împăienjenindu-se de lacrimi ca sticla sub aburul ceței. Ei vor privi acum lumea și mai supărați și mai neîncrezători ca pînă acum, îmbufnarea lor de ochi de copil se va preschimba poate în privire de dușmănie, către lumea asta inutilă care rămîne și care — (în disperarea-i de acum, ea crede cu tot dinadinsul desigur) i l-a răpit de lîngă dînsa, cu răutatea și nepăsarea-i de totdeauna.

Expresia aceea a ochilor Sylviei și rotunjimea obrazilor ei catifelăți de copil, parcă bosumflați de-o încontinuu supărare, m-au îndemnat de bună seamă, tocmai privindu-i mai mult timp și lăsîndu-mă mai mult dominat de sfiala și mai pe urmă de teama ce mi-o insuflau, să observ celelalte frumuseți ale corpului ei femeiesc, să-mi las ochii furați de luciul demonic al părului ei, de importanța pieptului bombat ca la fecioare, de mișcarea maiestuoasă a coapselor, de arcurile prelungi ale pulpelor. Dar ochii aceia mă țineau neconținut departe, tocmai desigur pentru a simți și mai impetuoasă în mine nevoia apropierii...

O, împrejurările m-au ajutat de minune. Odată, într-o reuniune din cele mai obișnuite, o petrecere familială, desigur, sau poate o logodnă de prieteni comuni, nu știu, ea stătea ca întotdeauna retrasă și privea la ceilalți cu obișnuita-i încruntare. În juru-i clocotea veselia cea mai zgomotoasă, care arunca necurmat serpentinele vorbelor de duh și ale rîsetelor printre capete, la capul și la inima cea dorită. Pe scaunul ei, Sylvia părea o zeiță a nemulțumirii, într-atît expresia feței ei se îmbina cu frumusețea deosebit de ieșită din comul a aceleiași fețe. Atunci gîndul acela ciudat, nu știu de ce-l vedeam negru, nu era doar nici o răutate și nici un pretext de amuzament într-însul, mi s-a mișcat, în cugetul luminat de veselia la care luam parte, ca o rîmă scoasă la soare de o lovitură de lopată. Cum trebuie, mi-am spus, să reacționeze, ce formă trebuie să ia figura aceasta, ce lumină trebuie să ia ochii aceștia întunecați la cel dintîi omagiu tineresc de recunoștință dreptă a farmecului ei deosebit, Doamne! sub fierbinta atingere a celui mai cald sărut?

Ea era singură acolo, căci noi toți ceilalți aveam fiecare tovarășa de gînduri și de inimă; ea privea cu delicioasa ei îmbufnare la veselia noastră și gîndul poate că stă ca o disonanță în această armonie de împerecheri, o îmbufna desigur și mai mult. Am surprins-o surprinzîndu-mi amica mea, cu care stăteam alături pe un divan, cotrobăindu-mi cu degetele pe sub manșetă, căutîndu-mi bătăile pulsului, pentru ca să constate cu cit numărul lor pe minut crește lîngă dînsa, față de numărul cel normal. O copilăroasă, fetița aceea subțire de lîngă mine, contrastînd atît de nesperios cu figura severă care ne descoperise un moment. Ochii Sylviei s-au refugiat, desigur, într-altă parte, dar eu am surprins într-însii păienjenishul acela de-nvăluire și mai sporită, de parcă genele i s-ar fi întrețesut unele de altele, cele de sus cu cele de jos.

Cînd ochii ei au revenit la divan, eu nu mai eram acolo; eram lîngă dînsa. Iar pe divan rămăsese doar prietena mea cea prea subțire și prea copilăroasă, care vărsa spre noi doar flăcări prin priviri... O timpuri...

I-am spus Sylviei la început glume inofensive și am răspuns răspunsurilor ei cu jocuri de cuvinte și cu alte giumbușlucuri verbale, așa cum se obișnuiește în astfel de împrejurări. Dar vedeam bine că gestul meu vorbea încă pentru mine.

Salonul în care ne aflam îmi da cel mai larg și mai binevoitor concurs. Toți se solidarizaseră cu stinghera mea subțirică, eu cu Sylvia eram țintuiți ca într-un joc de proiectoare de cele mai înverșunate priviri. Pînă și prietenul meu bun, Costache, din fund, de la masa pe care stau în permanență sticlele și paharele, îmi trimitea printre ele, cele mai prietenești dezaprobări. Iar [noi], împinși unul către altul, de puterea fluidică a acestor uri generale, eu îi destăinuiam Sylviei că mă atrage spre ea tocmai expresia figurii ei de nemulțumire, de respingere a oricărei apropieri, de izgonire... Izbutind să rămîn pe loc, despicînd în două cu statornicia mea încăpățînată acest val de repulsie, ce se abătea din persoana ei spre mine, eram un izbînditor. Și iubirea e înainte de toate o izbîndă, spuneam...

Ea mă aproba pe de-a întregul căci cei din juru-ne parcă erau juruiți să ne arunce acolo pe loc unul în brațele altuia, într-atît ne dam seama că am devenit indezirabili. O, Dumnezeu! să pleci cu ea, ținînd-o de mînă sub norul de săgeți al atîtor priviri dușmane!

Puțini sunt aceia care poate au avut vreodată parte de această rară, de această zdrobitor de delicioasă satisfacție pentru simpla îndrăzneală, pentru o subită nebunie. Încununarea a fost afară și a fost o prelungă, o strînsă, o spasmodică topire de buze, un sărut de lacomi, cari s-ar fi cunoscut și s-ar fi dorit de ani. Dar curiozitatea mea n-a fost potolită, căci întunericul m-a împiedicat să văd metamorfoza înțelepteî îmbrucări în blînda destindere a simpatiei fulgerătoare. Aveam însă timp. Înainte de fiecăre din întîlnirile prin parc, care urmară, îmi impuneam cu îndîrjire, sub amenințarea celor mai crunte automustrări, această cerință, această necesitate.

Dar, regulat, dorința cea imperioasă îmi scăpa fără să-mi dau seama. Nu mai înțelegeam nimic. Sărutul, el însuși pe semne, acoperea acest mister. Întotdeauna săruturile îmbîlînzesc și învăluiesc în trandafiriu brutalele năzuinți ale minții.

Vai, acum, după atîția ani și după atîtea săruturi, eu nu-mi amintesc, eu nu știu expresia, nu cunosc figura Sylviei sub puterea de vrajă a sărutului. Cum? Cum trebuie să fi fost ea? Cum m-a amăgit de rău acest sărut, încît n-am putut descoperi, tocmai ceea ce curioasa ei înfățișare de totdeauna m-a îndemnat mai mult să descopăr în scurtele clipe de rătăcire.

Și iată, asta în scurtele clipe de rătăcire. Simt acum în mine, deodată, un gol, o prăpastie de tristețe, ca atunci cînd îți dai seama, tîrziu, c-ai fost în preajma unei mari fericiri și n-ai avut-o...

Iată, simt în mine năvalnic aceeași curiozitate din trecut, cu neastîmpăr acum groaznic intensificat, de parcă ar fi crescut peste măsură ascuns în ascunsul sufletului, de-a curmezișul anilor și, acum irumpe cu furie de șuvoi, care tocmai a sîrșit să perforeze stîncă.

Mă voi duce la București! Știam de mult că s-a mutat lîngă fratele ei, la București. Mi-am amintit uneori de dînsa, m-am interesat, dar mi s-au dat răspunsuri vagi, odată mi s-a părut c-o văd în goana trăsuri. N-aveam pe cine să-nreb, decît pe fratele ei cu care mă întîlneam uneori în călătoriile mele pe străzi sau prin cafenele. Dar m-am sfiit totdeauna. Cuvîntul se strîngea prompt în gît, murea poltron pe buze. Și iată, acum, anunțînd acesta îmi spune: la Biserica Albă. Cadavrul lui, al bietului Grigoraș, îmi spune ceea ce nu mi-a spus cînd era viu la Biserica Albă... Acolo o vei găsi: cu siguranță miine, la orele 3, și nu-ți va mai scăpa. O vei privi cum privește îmbrucată și zbuciumată de plîns la cei din jurul ei și te vei apropia ca să-i șoptești consolarea perfidă... Vei sta neconținut alături de dînsa și îndrăzneala va lua poate aripi în mijlocul acestei mulțimi scandalizate de insistențele tale. — Aș vrea să-ți văd expres...

[illegible]

Nici nu mai e nevoie să-ți cer iertare, scumpul meu Grigoraș... Văd bine, dacă există încă puterea de a face minuni, pe aceea ai făcut-o tu; anunțul tău de moarte m-a chemat la adevărata fericire...

Aștept să mi se întoarcă feciorul ca să-i dau poruncă de împachetarea bagajelor. Pînă atunci privesc prin norii de fum ai țigării, pe fereastra dinspre răsărit cum crește

întunericul. Întunericul vine tot de la răsărit, întocmai ca lumina. Trimbe de întuneric țîșnesc de sub deal și împrăscă văzduhul învinetindu-l. Valurile înnegurate aduc cu ele, de parcă le-ar fi smus din locul lor, cu curgerea cea puternică, puncte de strălucire, boabe de lumină împinse de apele nopții.

Și gîndul întrevește scena, pe care mîine o voi trăi în întregime...

Iată-ne acum de-o parte și de alta a raclei. Zbuciumele-i necurmăte o împiedică să mai vadă ceva în juru-i.

Dar îmbărbătoarele cîntări ale preoților, care făgăduiesc o nouă viață și pomenire veșnică, aduc ca o ușurare și ochii cei mari și rotunzi împăienjeniți de ceața lacrimilor, vor începe să distingă. Astea toate îți amintesc că ești viu și că mai e mult pînă să te bucuri de îndatoritoarele lor promisiuni.

Din ce în ce se va desluși atunci aducînd parcă o înviorare de mîngiere, cu cît tot mai mult în gîndul ei se face tot mai multă ziuă, o siluetă cunoscută... o siluetă de mult cunoscută, o figură bărbătească încordată, cu doi ochi care o fixează... unde a mai văzut ochii ăștia? și statura asta, poate, ceva, ceva mai subțire atunci. Ah... Și-a amintit... o clătinare...

Dar cine e amicul ăsta care se lipește de ea și o susține cu atîta autoritate?...

Închipuirea are cîteodată cotituri neașteptate ca și viața, și-n ea ca și în viață, apar deodată indivizi sfrijiți și sălcii ca ăsta (de ce-o fi ieșit tocmai așa din cutia gîndului?) pe care nu l-ai mai văzut nicicînd și care apucă zdravăn, cu aplomb de soț, brațul jeluitor. Un soț? Tot ce e posibil de atîta amar de ani... sau poate un amant... Cum o să îndrăznească un amant să se așeze așa în fața mulțimii? Un soț... nu vezi ce mișcări sigure la el! nu vezi ce privire oblăduitoare... dar ce? în ochii ăia parcă sticlește o lumină... o surpriză... o bucurie... ca unul care obosit de obișnuință și-ar descoperi soția împodobită de-o frumusețe nouă, necunoscută... o frumusețe care-l face să privească nerăbdător la parada popească din juru-i, ce nu se mai termină odată... ah! cu ce ochi își îmbrățișează soția, cu ce ochi îi soarbe mărgăritarele lacrimilor și-i degustază cu perversitate de gourmet savoarea jălniciei, fără nici o rușine, nemernicul, aici, în fața lumii... lîngă mortul acesta, lîngă bunul Grigoraș, băiatul atît de delicat în viață, talentul atît de desăvîrșit, din care n-a rămas decît, vai, un scîrbos pretext de excitație pentru un soț obosit...

Peste măsură de scandalos... Bietule, sărmanule Grigoraș. Gloria ta în viață îți îndreptăța cadavrul la un înconjur mai sincer, mai cuviincios... Și nu-mi mai pot stăpîni ochii să se încălzească și să se umezească de milă și mai cu seamă de indignare... Oricît... gîndurile mele... în orice caz în fața mortului... cel puțin în fața lui... întrucît mă privește aș fi păstrat o atitudine ceva mai respectuoasă, cu totul mai severă, mai reculeasă. Pînă dincolo de groapă, ar fi reprimat în mine cu apsrime orice deșănțare a gîndului... ce vorbesc... aș fi reprimat cea mai mică trecere peste linia cuvenitei, îndeobștei cucernicii, cu care sufletul se îmbracă dinaintea misterului morții... pe cînd ticălosul acesta, ai cărui ochi nu mai păstrează nici o rușine... Să vedem, Sylvia, dacă-n inima ta puterea amintirii, de care se leagă speranța cea mai frumoasă tocmai pentru că nedusă la capăt, nu va învinge stupiditatea de alături, care te sprijină atît de autoritar... Între noi doi, amice... Să vedem care ochi vor fi mai tari...

— Am venit, boierule! mă întrepru din gînduri feciorul, tropăind cu dor de hărnicie pe podele... Da' unde umbli, măi zăpăciturile, cînd știi că trebuie să apuc... că poate vreau să apuc trenul de București... lasă, lasă protestările... hai repede... bagajele...

PERPESSICIUS

critică

NOI

«MENȚIUNI CRITICE»

ULTIMUL VOLUM DIN *MENȚIUNILE CRITICE* ALE LUI Perpessicius, cel de-al cincilea, a apărut în 1946, la „*Fundația regală pentru literatură și artă*“. El cuprindea, după expresia autorului, «însemnări despre cărți» apărute între 2 octombrie 1932 și 24 decembrie 1933.

Autorul *Jurnal-ului de lector* a fost primul cronicar literar al *Radio*-ului, calitate pe care a deținut-o timp de peste patru decenii. «Din activitatea de la *Radio* — își amintea mai tirziu Perpessicius — am extras, îndeosebi după 1933, când n-am mai avut foileton obișnuit la gazetă, materialul a cel puțin două volume ale seriei de *Mențiuni critice*, pe care le-am copiat de pe textele predate la arhiva *Radio* și pe care le-am recitat și mărturisesc că le subscru și astăzi cu destulă plăcere». (*Primele mele amintiri legate de Radio*, în volumul *Excurs sentimental*, București, 1971, p. 124).

Volumele selectate și ordonate de Perpessicius constituiau seria a VI-a și a VII-a din *Mențiuni critice*, cu adaosul: «N. B. — Textul se culege după modelul seriei a V-a și celelalte». Aceste materiale reprezintă, în selecția autorului, *Cronicile literare* rostite la *Radio*, între 1934—1938, în cadrul rubricii săptămânale *Buletinul cărții* transformată mai tirziu în *Cărți noi*.

Munții în literatura noastră — text difuzat în ianuarie 1936, unul din textele finale ale volumului —, împreună cu studiile despre *Literatura Bucureștilor vechi* și *Literatura Unirii*, sînt cîteva contribuții monografice care întregesc, în chip armonios, prezentarea peisajului literar de acum patru decenii. El reprezintă un adevărat excurs exegetic de la Miorița, «creațiune a geniului muntean», la Dimitrie Cantemir, care vorbește despre «munții și mineralele Moldovei»; de la scrierile lui Alecu Russo și Calistrat Hogaș la paginile pline de lirism ale lui Mihail Sadoveanu și ale lui Al. Odobescu și pînă la stihurile lui Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Adrian Maniu sau Vasile Voiculescu. Dacă Perpessicius ar mai fi zăbovit puțin asupra acestui subiect, ar fi citat și pe Emanoil Bucuța printre cîntăreții farmecului ascensiunilor montane, așa cum a făcut-o mai tirziu în studiul introductiv la primul volum de *Scrieri ale autorului Pietrelor de cad.*

proză

poezie

Într-un articol publicat în „*Rampa*“ acelor ani, Mihail Sebastian deplîngea lipsa lui Perpessicius din « scrisul activ » și-și încheia tableta cu acest regret: « Astăzi, cînd Perpessicius e redus la critica zgîrcit cronometrată a postului de radio, ne simțim în dubla noastră calitate de scriitori și cetitori de cărți, prădați de un îndreptar, lipsiți de un prieten ».

Finalul amintitei confesiuni perpessiciene, legată de anii colaborării la Radio, pledează însă pentru utilitatea cronicilor literare trans-

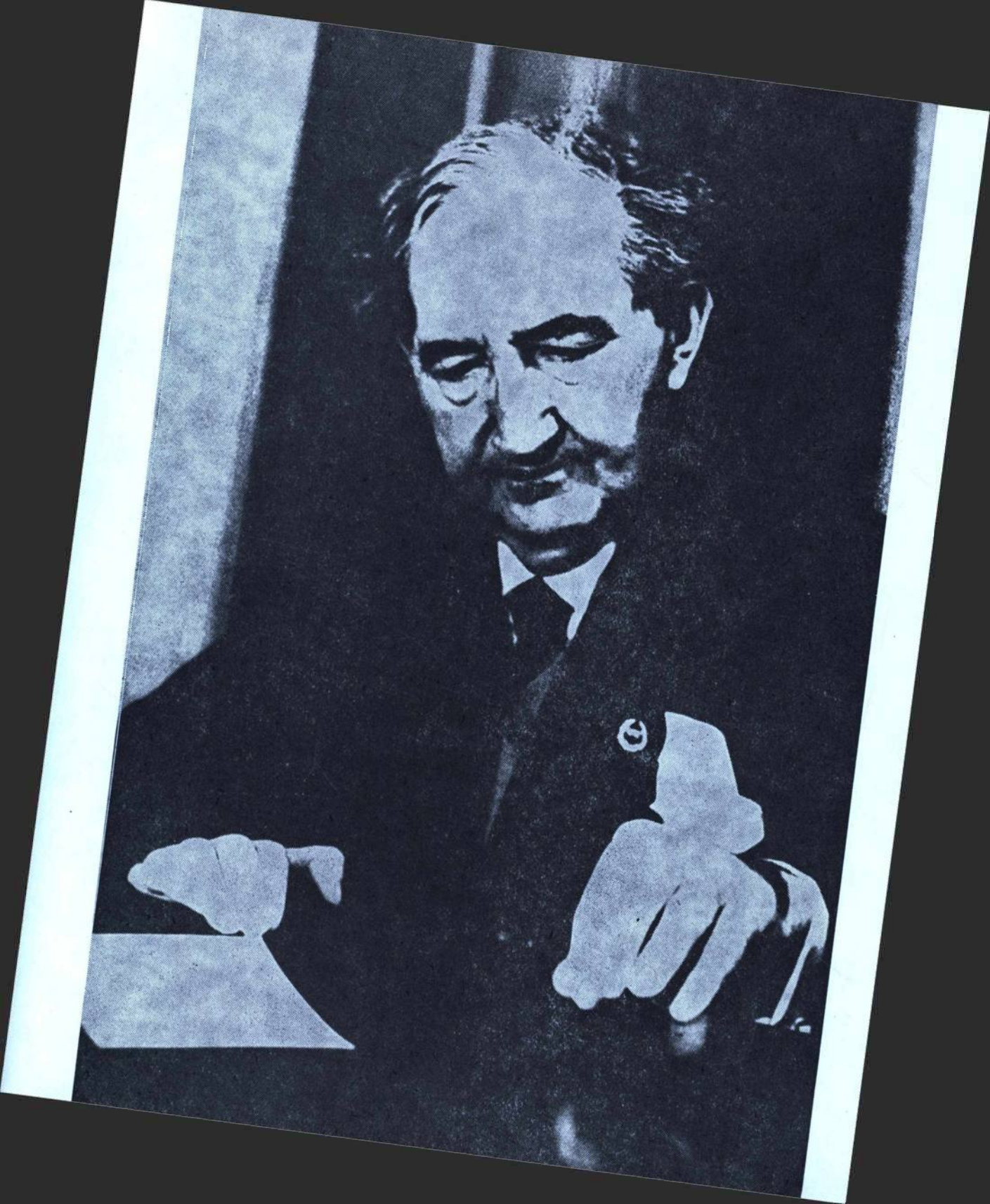
mise pe calea undelor: « Vreau să spun cu aceasta, — încheia autorul — că deși în aparență activitatea mea de cronicar la Radio ar părea nu numai efemeră, de la natura ei, dar și de puțină importanță, am ajuns la convingerea că și la Radio, la microfon, se poate emite o judecată de valoare, care să fie verificată de timp, deci, pe care s-o poți recunoaște, subscrie, fără nici un fel de rușine, chiar după trecere de ani ».

Dumitru D. PANAITESCU

MUNȚII ÎN LITERATURA NOASTRĂ

Prestigiul de care se bucură muntele, în atlasul celorlalte elemente geografice, explică, în bună parte, varietatea de teme la care a dat naștere și mulțimea de scriitori pe cari i-a inspirat. Altitudinea, pe de o parte, caracterul de vatră sacră a formațiunii neamului și de sălaș al poporului de ciobani ce vom fi fost intru început, pe de alta, decor grandios pentru fapte eroice și legendare, sau pură temă de desen și pastel și, cu anii din urmă, teatru al drumeției și sporturilor de iarnă — iată citeva din paragrafele acestui capitol pe care îl reprezintă muntele în literatura noastră. Cum, însă, a fi mers după această schemă, ar fi însemnat să ne izbim de repetiții, numele unora și altora dintre scriitori figurînd în mai multe din compartimentele clasificării amintite, precum și pentru a evita acestui sfert de ceas orice urmă de sistematizare rigidă, ne-am hotărît pentru un drum în cronologie, într-o cronologie relativă, desigur, dat fiind marelui număr de stațiuni pitorești ce se cer străbătute. Vom face, așadar, mai puțin o excursie după toate regulile organizării metodice cît una din acele călătorii de plăcere, imortalizate cu ani în urmă de Caragiale, în cari dacă de cele mai multe ori riscurile și neplăcerile precumpănesc bucuriile, tot mai rămîne loc și pentru cite o surpriză.

Literatura noastră populară, ca să începem chiar de la capătul cel mai din fund al cronologiei, a închinat dacă nu cea mai mare, dar cu siguranță cea mai bună parte a temelor ei munților, cu splendorile, cu meritele și cu tainele lor. Căci, simplificînd: poezia populară e *Miorița* și *Miorița* e, cu osebire, o creațiune a geniului păstoresc și muntean. Prefigurarea morții într-o cununie cu neființa, la care participă toate stihurile, în mijlocul cărora și-a dus existența — numai în sufletul, înălțat pe culmi, al păstorului, putea să se zămislească. Multiplicitatea de variante, în care se întîlnește această capodoperă a creațiunii populare, pledează pentru părerea acelor dintre etnografii noștri, după care la început am fi fost păstori. Și numesc, în primul rînd, pe d[omnu]l profesor Ovid Densusianu, al cărui studiu, cu specială aplicație, despre *Viața păstorească în poezia noastră populară*, deschide atîtea perspective în zarea trecutului. Blazonul doinelor noastre, însuși acel « Frunză verde... » de o specie sau alta, cu care încep tînguirile sau exploziunile de simțire ale poporului, nu este altceva decît mărturia acelei profesii de început și a acelei stricte dependențe dintre ciobănie și pășune. « Primăvară, mama noastră / ia zăpada de pe coastă / iarba verde să mai crească » ilustrează, ca și blazonul amintit, același imn pe care păstorii l-au înălțat, întotdeauna, celui mai neprielnic și celui mai rivnit dintre anotimpuri. Și pentru că nu este în intenția noastră să zăbovim la toate acele varietăți de motive, în care este integrată ființa muntelui, vom aminti, din studiul, și erudit și pasionant, al domnului Densusianu, capitolul despre « dorul » și poezia păstorească. Dacă în unele doine ciobanul pune mai presus de iubire, iubirea de turmă, în atîtea altele mărturisește nu numai o

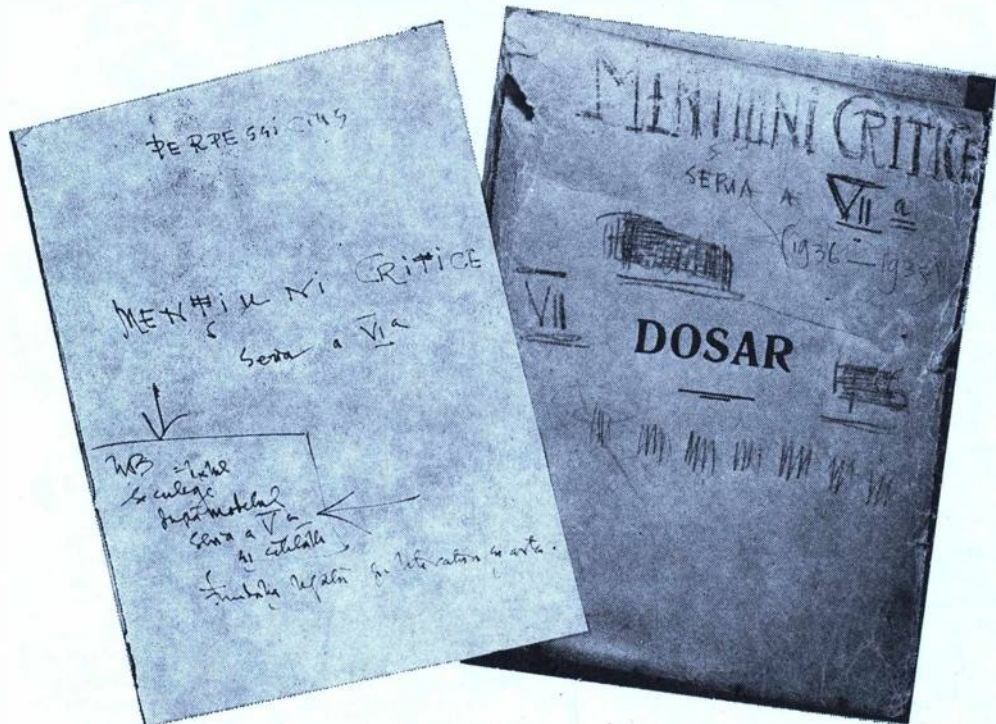

dragoste anume, pentru iubita lui, dar chiar acel sentiment idealizat, și dureros și adinc, al inimei, specific poeziei noastre populare, care este dorul. « Sus, la vârful muntelui — la curțile dorului » — se spune într-o doină și imaginea (minunată și semnificativă cum o caracterizează d[omnu]l Densusianu) în care împărăția dorului este localizată în sihăstriile purificate ale munților, închide într-însa nu numai o culme a imaginației populare, dar chiar o psihologie...

Literatura de obîrșie cărturărească s-a inspirat foarte adesea din amintirea acelei regiuni de munte, a Maramureșului, de unde a descălecat neamul moldovenilor și despre care mențiune se face într-una din cele mai aromate pagini ale letopisețului lui Ureche și Simion Dascălu. Alecsandri și Eminescu n-au fost străini de farmecul și prestigiul aceluia cuib al neamului. Și tot prestigiul este acela care-l urmărește și pe Cantemir în a sa *Descriere a Moldovei*, cînd vorbește « pentru munții și mineralele Moldovei ». Dacă amănunțirea bogățiilor munților Moldovei anticipează pe Bălcescu din binecunoscutul pasaj al bogățiilor Ardealului, ceea ce spune despre Ceahlău constituie aproape o lege în materie de consacrare prin literatură: « Muntele cel mai înalt este Ceahlăul carele, de s-ar fi fost pus în basmele celor bătrîni, ar fi fost asemenea de vestit ca și Olimpul, Pindul sau Pelias ». Omitere, pe care au încercat să o repare scriitorii noștri clasici și contemporani, de la Alecu Russo la Calistrat Hogaș, în opera cărora Ceahlăul este idolatrizat. Și pentru că ne aflăm în regiunea aceasta a Neamțului să spunem că nimeni, dintre scriitorii noștri moldoveni, n-a caracterizat mai cu pătrundere specificul munților noștri ca Alecu Russo. Inițiat în cunoașterea munților în Elveția adolescenței și studiilor sale, Alecu Russo era cel mai indicat să surprindă diferențele specifice.

Cu toate aparențele contrarii, sentimentul naturii, limitat la munte, nu este așa de străvechi. Sfirșitul evului mediu și Renașterea nu l-au nesocotit. Burckhardt identifica în *Purgatoriul* lui Dante, și anume în ascensiunea de pe Bismantova, prezența acelei aspirațiuni după spectacolele grandioase ale naturii, proprie autorului *Divinei Comedii*. Petrarca, unul din cele mai moderne spirite, n-a fost, zice-se, numai un geograf și un cartograf distins. Drumeț, în moderna accepție a cuvîntului, a urcat pe atîtea piscuri și nici o ascensiune nu l-a emoționat mai mult ca aceea a muntelui Ventoux, de lângă Avignon. « O, dacă ai putea ști, — scrie *dinsul într-una din epistolele sale familiale* — cu cită voluptate respir singuratec și liber, printre munți și codri, printre izvoare și fluvii, ș.a.m.d. (quanto cum voluptate solivagus ac liber, intra montes et nemora, inter fontes et flumina respiro...). Și în timpul acesta, cartea ce-l însoțea erau confesiunile Sf. Augustin și ochii îi cădeau pe rînduri ca următoarele: « Și oamenii se duc să admire munții înalți, talazurile mării și [*lectio incerta*] astrilor și în contemplarea aceasta își uită de ei ». Sylvius Aeneas, familiarul cronicarilor noștri și unul din cele mai reprezentative personalități ale începutului Renașterii, a lăsat descrierea multor ascensiuni și, cu osebire, magnifica descriere a muntelui Amiata, în a cărui mănăstire lombardă, San Salvatore, se retrăgea cu cardinalii săi, discutînd și admirînd spectacolele naturii. Nu zadarnic, cu aluzie la numele său, spunea despre sine că e un iubitor al pădurilor și că dorește să vadă cît de multe (*silvarum amator et varia videndi cupidus*). Dar poate că sînt cazuri sporadice. Patria muntelui și aceea de unde a pornit prețuirea sentimentelor legate de altitudine este, după aserțiunea oamenilor de știință, Elveția. De Saussure, întîiul ascensionist pe Mont Blanc, Jean-Jacques Rousseau, a cărui admirație pentru munte, după afirmația lui Töpffer, s-ar fi oprit la regiunea subalpină și Töpffer însuși, autorul acelor călătorii în zig-zag și pedagogul a numeroși copii moldovalahi, încredințați educațiunii sale, Amiel, solitarul, care a formulat acel excelent adagiu: un peisagiu este o stare de suflet și, în zilele noastre, Ramuz, romancier și rapsod, în opera căruia reînvie superstiția și legenda, legate de misterele munților — toate aceste nume glorioase la Elveția ne duc.

Din Elveția venea și Alecu Russo. Și în călătoria pe care o face în 1839, la Piatra Teiului, relațiune redactată în franțuzește, grasă de pitoresc și vervă, înrudită cu arta de povestitor, ale acelorași aventuri, a prietenului său Vasile Alecsandri, se citesc și

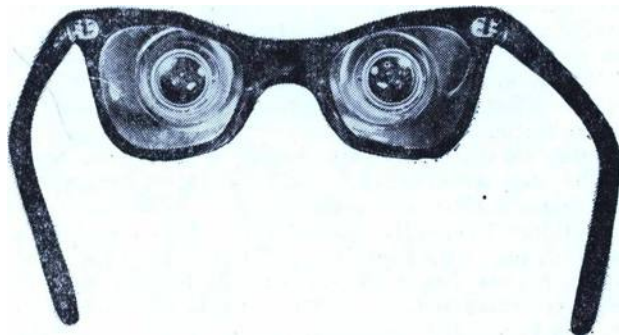

următoarele rinduri dintr-un pasaj pe care, din necesitate, îl limităm: « Am auzit prea adesea, pe unii și alții, comparînd Carpații noștri cu munții Elveției, cu toate că aceste persoane n-au văzut niciodată, nici chiar în vis, frumoasa Elveție ». Și după o distincție, dintre cele mai avizate pentru caracterele munților, de la noi și de acolo, această concluzie: « Este desigur măreție și sublim în culmile avîntate pe cari le încunună întunecații brazi, în coastele mincate de torenții ce acoperă văile cu stînci și hîrtoape, însă nu e măiestrie alpestră. În fața acestora ochiul se minunează, rațiunea rămîne neputincioasă. În prezența munților noștri sufletul se lasă visării: e o elegie nesfîrșită. S-ar spune că te afli în fața unor nobilimi decăzute, sau a unor suflete strivite de contactul cu lumea, cari au cunoscut decepțiile vieții ». Și mai departe: « Călătoriile în Moldova și mai cu seamă în munți se aseamănă cu pelerinajele la Mecca sau cu acelea pe care le făceau pioșii creștini la locurile sfînte ». Visare și religiozitate — iată cele două note caracteristice ale munților moldoveni pe cari Alecu Russo le-a intuit cu pătrundere, rămînînd ca cei de după dînsul, modernii, să le treacă din teorie în aplicație.

Sînt cele două note care și apar, în doze variate și după temperamente și după subiecte[le] scrierilor, în proza lui Calistrat Hogaș, a d[omnului] Mihail Sadoveanu, în aceea a munteanului Odobescu, a macedoneanului Marcu Beza și chiar a literatei de adopțiune, Bucura Dumbravă — ca să ne oprim doar la cîteva nume. Munții sînt întreaga literatură a lui Calistrat Hogaș. Acest specimen de Don Quijote, neînsoțit de vreun Sancho Pansa, călare, în loc de Rosinanta, pe Pisicuța lui și care și-a început, ca și confratele-i iberic, călătoria tot în iulie, odată cu căldurile, acest Homer altoit pe Ion Creangă, în peregrinările căruia, ca un alt Odiseu, sau Harap Alb, întîlnește atîtea din duhurile caricaturale ale schimnicilor din Munții Neamțului, acest mare umanist hrănit la armoniile de stil ale greco-latinilor, a pătruns ca puțini alții sublimul duh al munților, despre care vorbește cu atîta reculegere, în breviarul-i așa de puțîn cunoscut, *Cartea munților*, Bucura Dumbravă. Și ar fi poate interesant de urmărit, la

cei doi scriitori, flora munților și variațiunile la care îi predispune această grindină de grații polierome, a înălțimilor. Mihail Sadoveanu, astăzi în aceeași măsură expert romancier, precit fusese până mai acum zece ani numai povestitor și poet, a fost pe drept cuvânt decretat: marele liric al peisajului nostru, în toate multiplele-i aspecte. *Baltagul*, se știe, este romanul dramei din *Miorița*. Și drama *Baltagul*-ui se petrece prin munții Dornei, a căror ambianță și al căror decor fac una cu sufletul de aspră munteancă al croinei și al celorlalți eroi. Dincolo de om și de ursita lui, străjuiește și domină sufletul muntelui. Tot muntele și duhurile cite se stirnesc dintr-insul alcătuiesc substanța admirabilei întâmplări de pe valea Barnarului, din *Furtuna*, crispantul episod din *Cocostircul albastru*. Și ce înțelegere mai minunată a istoriei și a atmosferei subline dintr-un sălbatec cadru de munte decit expediția după zimbrul cel bătrîn a lui Ștefan cel Mare, în *Izvorul alb*. Odobescu este, fără îndoială, un tehnician al stilului și totuși în *Povestea Feciorului de împărat, cel cu noroc la vinat* pe care i-o spune bisoceanul este și elevație și religiozitate...

Pe poeți, din nefericire, nu ne rămîne decit să-i enumerăm, simplificînd și mai sărînd unul, doi sau și mai mulți. În cadrul munților, Alecsandri a așezat legenda lui Dan, căpitan de plai, pustnicul înrudit cu Eviradnus din *Legenda Secolelor* a lui Hugo.[...] Munții sînt unul din elementele de căpetenie ale decorului eminescian. Arald, Zamolxe și Călin locuiesc în castele sau peșteri de munte. Horia, Murășanu și Avram Iancu, din *Geniu Pustiu*, sînt eroi ai munților. Indicațiile de scenariu din poemul lui Murășanu precizează: «un peisagiu de o romanticitate sălbatecă în munți» și descrierea continuă. Coșbuc a descins din munții Năsăudului, de aceea poeziile lui respiră o atmosferă ozonizată. Cel mai adînc pastel al său, *Vara*, e închinat Ceahlăului. *Moartea lui Fulger* se desfășoară într-un cadru de munte. Priveliști din Bucegi, cu evocarea haiducilor din *Doina*, la Iosif, — misterul morții, ca-n *Ciobănașul*, și transpunerea San Marinei, în grandios mister muntean la G. Topirceanu. Ștefan Petică cu *Cavalerul Negru*, Adrian Maniu, V. Voiculescu, Aron Cotruș ne duc cu atîtea prilejuri în munți. Și pentru a termina mai vesel: Iancu Văcărescu, în Bucegi alege reședința Coconișelor din Pînd, transformate în Ielele, cari au stricat poezia românească, iar Daniile Sca-vinschi, memorabilul erou al lui Costache Negruzzi, s-ar cuveni îndelung citat pentru romanticiasca privială a munților din *Călătoria la Feredecele Borsecului*, din 1828, pe vremea cînd și Stendhal, în Franța, întrebuița, ca și ai noștri, poate pentru înția oară, acest nou termen din panoplia romantismului adolescent.

DESTĂINUIRI: Iorgu IORDAN

CORRESPONDENȚA MEA CU N. IORGA

Este vorba de un schimb de scrisori, în 1923 și 1937, cu marele erudit și savant. În ambele rânduri am discutat probleme de ordin cultural și științific, pornind, prin forța împrejurărilor, de la persoane. Date fiind excepționala personalitate a lui N. Iorga și conținutul corespondenței, am crezut că ea merită să fie cunoscută. De altfel, interesul ei se leagă și de atmosfera spirituală care domnea în țara noastră, mai ales după primul război mondial. Originalele scrisorilor primite de mine de la N. Iorga le-am depus, de multă vreme, la Academia R. S. R. Ale mele se vor fi pierdut sau rătăcit printre nenumăratele documente de tot felul existente în biblioteca și arhiva marelui cărturar. Pentru înțelegerea mai ușoară a problemelor puse în discuție sînt necesare unele lămuriri.

Scrisorile din anul 1923 au ca punct de plecare recomandarea mea, făcută de Facultatea de litere din Iași, pentru un loc de membru al Școlii române de la Paris, pe care o conducea N. Iorga. Eu urmasem în 1921—1922 și 1923, cursuri de specialitate în Germania. Din această cauză, directorul Școlii amintite n-a vrut să mă primească. (Dintr-o scrisoare a lui se vede motivul.) Trebuie să arăt, pentru necunoscători, că N. Iorga, care, înainte de 1914, fusese un mare admirator al științei și culturii germane, a devenit, după izbucnirea primului război mondial, provocat, cum se știe, de Germania, un dușman înverșunat al acesteia. Propaganda pentru intrarea noastră în război alături de «aliati» (Franța, Rusia, Anglia) a condus-o, timp de doi ani (1914—1916), cu pasiunea de care era capabil numai el, N. Iorga însuși. Dușmănia sa contra Germaniei a durat pînă la asasinarea lui, ordonată de hitleriști. Ea se manifesta și în probleme științifice. O dovadă, cu răsunset internațional serios, a fost refuzul de a invita pe specialiștii germani la Congresul de bizantinologie de la București (1924), organizat și prezidat chiar de el¹.

Correspondența din 1937 se leagă tot de Școala română de la Paris. De astădată Facultatea de litere din Iași a recomandat, ca membru, la Secția filologică, pe G. Ivașcu, licențiat cu mențiunea «foarte bine» și profesor suplinitor în învățămîntul mediu. O parte dintre profesorii Facultății (de-abia o treime din cei prezenți la ședință) au recomandat pe alții, numai pentru a se manifesta astfel, din punct de vedere politic, împotriva lui Ivașcu, publicist de stînga bine cunoscut. Un congres, la Iași, al Ligii culturale, prezidat de N. Iorga, a fost, pentru adversarii celui recomandat de majoritatea profesorilor, un prilej binevenit de a-i prezenta un memoriu plin de birfeli și calomnii la adresa lui Ivașcu. Acest fapt m-a determinat să intervin, trimițînd lui N. Iorga o scrisoare explicativă.

Prima serie de scrisori începe cu una a lui N. Iorga. Este răspunsul pe care îl așteptam eu după convorbirea cu dînsul din primele zile ale lui februarie 1923.

Iorgu IORDAN

¹Vezi despre această problemă articolul meu din revista „Arhiva”, Iași, 1924, p. 134—138.

I

26 Februar 1923

Scumpe d[omnu]le Iordan,

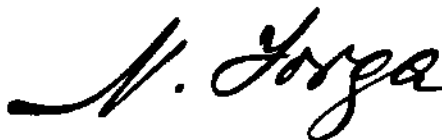
Am consultat pe sub-directorul meu administrativ, am cercetat actele, și iată răspunsul meu:

Universitățile au dreptul de a prezenta ministrului, care, la rîndul lui, cere avizul meu pentru a proceda la numire, *un* istoric și *un* filolog. D[umnea]voastră însă ați fost recomandat după d[omnul] Popa, care-și păstrează dreptul de a face cel dintîi un an sau doi la Paris, după ce în toamnă se vor deschide locuri vacante în marginile bugetului.

Adaug că persoana care s-a mai bucurat de o bursă în străinătate nu se poate folosi de școala noastră. D[umnea]voastră ați fost însă, mi se spune, la Berlin, și anume după război, ceea ce mi-ar fi displicut, date fiind cerințele naturale ale eponiei franceze, fără a mai pomeni de datoria noastră de demnitate națională.

La alte întrebări ale D[umnea]voastră, răspund că nu se plătește deosebit drumul, nu se acordă decît o vacanță de o lună pe an, nu se prevede momentan o îmbunătățire a condițiilor materiale și persoanele căsătorite pot trăi greu din trei sute de franci francezi pe lună.

Cu dorința de a vă putea fi folositor la alt prilej, vă rog a primi salutările mele.

II

Iași, 1923 Martie 3

Prea stimate Domnule Profesor,

Pentru răspunsul pe care ați binevoit să-l dați la scrisoarea mea de acum două săptămîni, vă mulțimesc cu atît mai mult, cu cît aveam absolută nevoie de el spre a ști ce hotărîre să iau în chestia călătoriei mele de studii la Paris. Cu privire la conținutul răspunsului însă, sper că nu-mi veți lua în nume de rău, dacă-mi voi permite să fac unele observații și rectificări.

D[umnea]voastră spuneți că, deoarece d[omnul] Popa a fost recomandat înaintea mea, ar trebui să aștept pînă cînd D[omnia]-sa își va fi făcut stagiul de 1 sau chiar 2 ani. Dar recomandarea d[omnu]-lui Popa a avut loc acum un an și mai bine, și n-ar fi exclus ca D[omnia]-sa să mai stea în țară încă o bună bucată de vreme. Urmează de aici că nici un alt candidat al Facultății de litere din Iași nu se mai poate duce la Paris înaintea D[omniei]-sale? Ar fi să mergem prea departe cu respectarea unui drept, care prin însăși natura lui se pierde, dacă nu se exercitează într-un interval de timp determinat. Afară de asta pare cam curios faptul că locul d[omnu]lui Popa trebuie păstrat numai față de un candidat tot de la Iași, nu și față de alții, care i l-au și ocupat de altfel. Căci, după vopsele D[umnea]voastră, în momentul de față nu există nici un loc vacant la Școala românească din Paris. Vrasăzică și cele două burse, rezervate prin lege Universității ieșene, s-au dat, firește, unor persoane care nu și-au făcut studiile la Iași. În chipul acesta Facultatea noastră e ștearsă de fapt din rîndul beneficiarelor, măcar că legea este foarte precisă în această privință.

Cît despre șederea mea în Germania, vă aduc la cunoștință că la Bonn, unde am audiat prelegeri de filologie romanică în cursul anului școlar 1921—1922, m-am dus cu banii

miei, fără a fi primit o singură centimă fie de la Minister, fie de la Casa Școalelor, Universitate sau vreo altă autoritate. Când am ales Germania și nu Franța, am făcut-o din motive pur economice: la Bonn am putut trăi într-un an cu cât mi-ar fi trebuit la Paris în trei luni. Dacă aș avea de unde, aș face toate sacrificiile să pot studia cel puțin un an și la Paris, iar înainte de a primi scrisoarea D[umnea]voastră începusem deja să mă străduiesc în acest scop, căci în împrejurările actuale cei 300 franci pe care-i dă Școala nu ajung chiar unei singure persoane nici pentru 20 zile.

În sfârșit îmi iau permisiunea a observa că aceste amănunte, pe care vă întemeiați în luarea hotărârii de a nu mă admite în Școala românească de la Paris, vă erau cunoscute și înainte de Crăciun, când am venit la D[umnea]voastră. Eu însumi v-am spus că am făcut studii la Bonn, după cum tot eu v-am adus la cunoștință că colaborez la „Arhiva”: voiam să limpezesc de la început situația și să nu vă las să aflați de la alții aceste două particularități...

biografice, despre care știam că nu vă pot fi simpatice. Iar D[umnea]voastră ați amintit de recomandarea încă de anul trecut a d[omnu]lui Popa, arătându-vă nedumerirea că D[omnia]-sa n-a căutat să se folosească de prilejul care i se oferea. Totuși rezultatul convorbirii mele cu D[umnea]voastră a fost destul de favorabil, întrucât mi-ați spus că mă pot prezenta la școală prin Februarie sau cel mai târziu prin Aprilie a. c. Data precisă aveți să mi-o comunicați chiar din Paris. Între hotărârea de atunci și cea de acum, amîndouă luate pe baza aceluiași informații, există o foarte mare deosebire, neînțeleasă și totodată dureroasă pentru mine.

M-aș mîngîia de această lovitură, dacă ea ar folosi cel puțin altora, care se găsesc în aceeași situație ca și mine, adică au nevoie să se instruiască în străinătate, dar în Germania nu trebuie să meargă, pentru că îi oprește demnitatea națională, iar în Franța nu se pot duce, pentru că nu dispun de 80—90.000 lei anual și nici de la Stat nu obțin ajutoare, chiar cînd le merită. Singura ieșire din această dilemă ar fi să rămîie în țară și să studieze aici filologia romanică, clasică etc., ceea ce echivalează oarecum cu sinuciderea lor științifică. Sper că conducătorii noștri sufletești, între care D[umnea]voastră ocupați desigur locul de frunte, vor cugeta serios la problema schițată în aceste cîteva rînduri și-i vor găsi soluția cea mai potrivită cu interesele culturale ale țării.

Mulțumindu-vă pentru făgăduiala de a-mi fi de folos cu altă ocazie, vă rog să binevoiți a primi salutările mele distinse.

Iorgu Iordan

6 Mart 1923

Stimate d[omnu]le Iordan,

Deși scrisoarea d[umi]tale cuprinde bănuiele pe care nu-mi îngădui a le primi și muștrări la care nu ai dreptul, țin să-ți răspund pentru ca situația d[umi]tale să ți se înfățișeze așa cum este.

D[omnu]l Popa nu mi-a declarat niciodată că renunță la dreptul său, pe care nu i-l pot ataca. Atunci când ți-am deschis o perspectivă apropiată, nu băgasem de samă că Universitatea din Iași are un singur loc pentru filologie. Acest loc nu e usurpat de nimeni, cum îți place a crede, dar suma prevăzută în buget nu-mi face cu puțință întreținerea a doisprezece membri ai Școlii. Cine a intrat la început își păstrează locul; cine are a veni pe urmă nu află în această sumă, redusă așa de mult prin schimb, puțința de întreținere.

Când ți-am vorbit de eventuala d[umi]tale călătorie, nu mi-ai spus nimic despre sarcini de familie și despre nevoia de a se găsi — ceea ce e imposibil — un supliment de bursă pentru a te susține. De atunci am avut trei cazuri de membri ai Școlii însurați: unul și-a retrimis soția, altul s-a mutat de la școală după cîtva timp, al treilea face azi chiar același lucru.

Părerea mea statornică e aceea că un Român care consimte, după ce am suferit de la Germani, să învețe acolo, își umilește țara. La vîrsta mea am dreptul la opinii cu privire la demnitatea personală și națională; nu interzic însă nimănui dreptul de a-și avea alt criteriu, deși nu-l felicit pentru aceasta. Nu puteam ști că n-ai avut o bursă acolo. Aceasta schimbă numai sub raportul material părerea mea despre studiile d[umi]tale acolo după război.

Acestea sînt împrejurările. Fără să voiesc a-ți răpi vr'un drept, nu e în puterea mea să le schimb.

Primește, te rog, salutările mele.

(ss) N. IORGA

IV

Iași, 23 August 1937

Mult stimat D[omn]ule Iorga,

Convins că-mi fac numai datoria într-o chestie care mă privește de aproape și pe mine, întrucît numele meu a fost amestecat de la început mai mult decît al altora, îmi permit să vă rog a da ascultare celor ce urmează. Știu că această intervenție ar putea fi interpretată altfel decît îmi este intenția. Dar tot atît de bine știu că D[umnea]voastră sînteți (și ați fost totdeauna) iubitor de adevăr și dreptate, indiferent de orice considerații personale sau politice. De aceea am luat hotărîrea să vă adresez rîndurile de față, cu nădejdea că ele vor găsi ecoul așteptat, în ciuda atîtor împrejurări de tot felul, care au contribuit, se pare, la crearea unei atmosfere foarte puțin favorabile intervenției mele. Nădejdea că veți acorda atenția cuvenită spuselor mele se întemeiază și pe un sentiment de ordin strict personal.

Ați avut, este drept că foarte rar, prilejul să vă ocupați, fie și numai din fugă, de munca și ostenețile mele în domeniul filologiei române. Ceea ce m-a impresionat în aprecierile D[umnea]voastră a fost afirmația că vă găsiți în fața unui cercetător serios, adică a unui om care se silește, obiectiv și cinstit, să descopere adevărul. Vă rog să credeți că aceeași seriozitate o pun în toate actele mele, așadar și în alcătuirea acestei

scrisori, care izvorăște tot din năzuința de a prezenta lucrurile așa cum sînt, fără nici un fel de interes care să le denatureze.

Este vorba de candidații pe care Facultatea de litere din Iași i-a recomandat pentru Școala românească de la Paris. Adică de un candidat, pentru care, după informațiile sumare obținute de la cancelarie (aflată în vacanță), nu v-ați dat (sau, poate, încă nu v-ați dat) asentimentul.

Îmi permit să vă informez că D[omnu]l Ivașcu — acesta-i numele candidatului neagreat — este un element excepțional de înzestrat. Fără să aduc prin aceasta vreo jignire celorlalți absolvenți pe care i-a recomandat Facultatea noastră, pot afirma că-i întrece pe toți și prin calitățile înnăscute și prin ceea ce a realizat pînă acum. A trecut examenul de licență în Filologia română acum patru ani cu mențiunea « foarte bine ». A publicat destul de multe studii, articole și recenzii prin reviste de specialitate și de cultură generală. Evident că avem a face cu simple încercări, cum nu se poate altfel la un începător, dar încercări asupra cărora sîntem îndreptățiți să facem aprecieri foarte favorabile și, mai ales, pline de speranțe pentru viitor. Dacă

n-a produs mai mult, asta se datorește faptului că a trebuit să muncească din greu pentru cîștigarea existenței sale și a familiei (o mamă sărmană, care trăiește la Bîrlad, și un frate, elev al liceului comercial din orașul nostru). Totuși, atît cît a publicat d[omnu]l Ivașcu, întrece și cantitativ și calitativ pe a celorlalți absolvenți recomandați de Facultatea noastră, ca să nu mai pomenesc pe cei nerecomandați, care, în mare majoritate, nu satisfac, în nici un fel, nici litera, nici spiritul regulamentului celor două școli românești. De altfel D[umnea]voastră înșivă i-ați lăudat, în „*Cuget clar*“, un articol despre Panait Istrati.

D[omnu]l Ivașcu a fost doi ani asistentul meu, adică înlocuitorul asistentului titular, G. Ivănescu, aflat la studii în străinătate. Datorită acestei ocupații, el a deprins — îmi permit să fac această afirmație, chiar cu riscul de a părea că mă apreciez favorabil pe mine însumi — o metodă ceva mai riguroasă decît aceea care se întîlnește în cercetările de istorie și critică literară românească.

Dar dacă activitatea desfășurată pe lîngă mine i-a adus oarecare folos de natură științifică, tot ea a fost motivul (aș zice mai degrabă pretextul) unei campanii politice odioase, al cărei ecou s-au făcut candidații respinși (în colaborare, nemărturisită, cu... profesorii nemulțumiți că propunerile lor au căzut în consiliul Facultății). Cu privire

la această latură a chestiei, poziția mea este, negreșit, mai delicată. Personal mă știu curat, cum nu poate fi cineva mai curat, cînd e vorba de acțiuni și atitudini politice. De aceea n-am încercat nici o dezmințire și nici un protest contra infamiilor care s-au debitat pe socoteala mea. Dacă spun totuși că mă aflu într-o situație oarecum delicată, aceasta din cauza gîndului că atacurile care mi s-au adus prin presă ar fi putut influența și pe oamenii de perfectă bună credință sensibili[...]

Cît despre D[omnu]l Ivașcu, vă asigur că el este și mai străin, dacă se poate, de asemenea idei. În cursul ultimilor 2—3 ani a supliniit pe D[omnu]l D. Popovici, astăzi profesor-agregat de Istoria literaturii române moderne la Cluj, atît la Școala comercială elementară, cît și la Liceul militar, iar din Octombrie trecut se află sub arme. Așadar, a putut fi urmărit, ca să zic așa, foarte de aproape și de către oameni care nu cruță în materie de activitate sau chiar numai de idei politice «subversive». N-am auzit pe nimeni plîngîndu-se de el, ceea ce rezultă, indirect, dar foarte elocvent, și din faptul că ziarele care l-au atacat pe tema aceasta n-au făcut nici măcar aluzie la vreo abatere cît de ușoară de la îndatoririle lui legale și morale de profesor.

Este drept că ideologia D[omnu]lui Ivașcu nu seamănă cu aceea a majorității tinerețului nostru. I se poate face o vină, și încă mare, din aceasta? Unde am ajunge, dacă toți tinerii ar profesa credințe politice ca acelea care duc, măcar din cînd în cînd, la atente și asasinat sau, în cazul cel mai bun, la atîtea mîrșăvii, ascunse sub anonim, contra profesorilor, cum au făcut (și vor mai face) unii din candidații respinși de la bursele solicitate.

Îmi permit să adaug, pentru a încheia, că din cei 15—16 profesori care au participat la consiliu, zece și-au dat asentimentul pentru D[omnu]l Ivașcu, iar ceilalți și-au arătat preferințele ba pentru unul, ba pentru altul dintre petiționarii respinși. Atitudinea lor a fost dictată numai de dorința de a combate candidaturi susținute de majoritate; altfel s-ar fi înțeles între dîșii să sprijine pe licențiatul care li s-ar fi părut că într-adevăr merită să fie trimis (din partea secției filologice) la Paris. Au lipsit de la ședință D[omnii] Marinescu și Minea, care erau și ei pentru recomandarea D[omnu]lui Ivașcu. Dacă ați avea curiozitatea să știți numele profesorilor care au fost contra acestui candidat, ați avea, sînt sigur, prilejul să faceți unele constatări interesante.

Cerîndu-vă scuze pentru amestecul meu în această chestie, care-i de competența D[umnea]voastră și a Ministerului Educației Naționale, vă rog să primiți asigurarea înaltei stime ce vă păstrez.

(ss) Iorgu IORDAN

V

.1 Septembrie 1937

Scumpe domnule coleg,

Trebuie să vă arăt întîi cea mai mare stimă pentru înțelepciunea și seninătatea scrisorii d[umnea]voastră, ca și pentru atît de frumoasa ei formă literară.

Dați-mi voie să vă spun că de la mai vechi manifestări ale d[umnea]voastră, în care se simțea influența unei întregi școli de nemulțumiri cu orice, mergînd chiar pînă la nedreptate și brutalitate, ați ajuns la un nivel cu totul apusean, care vă face vrednic și de recunoașterea pe care v-a acordat-o Academia Română, unde voi avea plăcerea să vă întîlnesc, voînd să vă propun a da ceva despre caracterul limbii noastre în latinitate

pentru Institutul de istorie universală. Cu cât veți avea mai multe legături cu lumea **din București, de** mai larg orizont, frumoasa d[umnea]voastră dezvoltare se va desăvîrși (veți vedea poate atunci că n-a existat o polemică Giurescu — Iorga, de care vorbiți în ultimul n[umă]r al Revistei, ci o grosolană agresiune, pe care spirite ca al d[umnea]voastră trebuie s-o condamne).

În ce privește pe tinărul Ivașcu, care a făcut greșeala de a colabora la o revistă de apucături cu totul dezmățate, n-am, științific, nimic contra lui. Cum a fost o contestare, am înaintat-o Ministerului pentru o cercetare. Aștept rezultatul ei și, dacă va fi favorabil, îl voi recomanda.

Primiți, vă rog, cele mai bune salutări.

(ss) N. IORGA

VI

Iași, 6 septembrie 1937

Mult stimat Domnule Iorga,

N-ar fi trebuit să treacă nici o clipă de la primirea scrisorii D[umnea]voastră pînă la redactarea răspunsului acestuia. Dar am lipsit patru zile din Iași, așa că de abia astăzi, la întoarcerea mea acasă, am putut lua cunoștință de cuprinsul ei. Pentru cuvintele extrem de măgulitoare pe care mi le trimiteți este greu să vă mulțumesc sub forma aceasta. Recunoștința mea, amestecată cu multă jenă, este cu atât mai mare, cu cât, din punct de vedere strict personal, ați avut motive să vă arătați rezervat.

Explicația pe care o dați unor amănunte din activitatea și atitudinea mea de pînă acum este foarte justă. Voi căuta să vă întîlnesc la Academie, și sper cît de curînd, căci voi avea bucuria să prezint acestei instituții cîte un exemplar din *Gramatica limbii române*, care se tipărește în momentul de față la „Cartea Românească”, și din ediția englezească a *Introducerii în studiul limbilor române*, ale cărei corecturi în pagini sînt gata de peste o lună. Cu acest prilej voi putea afla mai multe lucruri în legătură cu ceea ce-mi scrieți despre Institutul de istorie universală. Tot atunci îmi voi îngădui să vă informez mai amănunțit în chestia care m-a determinat să vă adresez prima scrisoare.

Mulțumindu-vă călduros pentru bunele D[umnea]voastră rînduri, vă rog să primiți asigurarea înaltei mele considerațiuni.

(ss) Iorgu IORDAN

DESTĂINUIRI: Șerban CIOCULESCU

«ACESTA ERA IORGA...»

Onorată asistență*,

Am asupra dumneavoastră un trist avantaj, avantajul vârstei. Spun un trist avantaj, pentru că, propunându-mi să-l evoc pe Nicolae Iorga, sînt singurul dintre dumneavoastră care l-am auzit vorbind, sînt singurul, cred, care i-am frecventat cursurile. E foarte mult de atunci, dar amintirile mele sînt foarte precise, aveam optsprezece ani cînd am intrat în Universitate și, deși mă înscrisesem la filologia modernă, la franceză, reputația cursurilor lui Iorga mă atrăsese. I-am frecventat cursurile, nu seminariile, firește, timp de doi ani și cîteva luni. Vă pot spune precis de ce nu trei ani încheiați. În anul al treilea, 1922—23, la 24 ianuarie, ținînd el o conferință despre ziua Unirii, studenții huligani ai lui A. C. Cuza i-au făcut o manifestație ostilă; el a părăsit sala, și-a dat demisia din învățămînt, pe care doctorul Angelescu nu i-a primit-o, i-a lăsat concediu pînă la sfîrșitul anului. Cum eu am făcut numai trei ani de universitate, pe atunci se putea, n-am avut plăcerea să-l am și-n anul al treilea pînă la capăt și n-am avut nici plăcerea să dau cu dînsul examen la istoria Franței, unul din obiectele mele obligatorii. Nicolae Iorga scrisese o carte substanțială despre istoria Franței, unde totul era foarte bine, în afară de Revoluția franceză. Se exprima cam în genul lui Taine despre eroii mari ai Revoluției, despre iacobini, pentru care eu aveam un adevărat cult. Ca și Camil Petrescu, el era girondin. Deci n-am avut ocazia să mă prezint la examen, a trebuit să schimb obiectul — se putea — și așa am trecut, cred, examenul la istoria artelor cu Tzigara-Samurçaș.

Dar să ne întoarcem la cursul lui Iorga. Marea popularitate în rîndul studenților, marea faimă a lui Iorga, imediat după război, era în declin și lucrul era de mirare, pentru că în timpul războiului Nicolae Iorga, la Iași, după înfrîngerea noastră din toamna anului 1916, a fost unul din factorii spirituali cei mai viguroși ai redresării noastre morale, cel care a luptat cel mai mult împotriva defetismului. Cei mai mulți dintre politicieni, și chiar dintre oamenii de cultură, erau atît de abătuți de mizeriile războiului, de boli, de morți, de toate nenorocirile ce se abătuseră peste Moldova, încît foarte puțini mai credeau în victoria finală. Nicolae Iorga în acea împrejurare a fost un element providențial pentru rezistența sufletească a românilor în Moldova. De aceea, la el veneau fie ofițeri din rezervă, foști învățători, profesori secundari, preoți, veneau chiar oameni politici. Un ecou interesant al acestor vizite îl găsiți în *Memoriile* lui, memorii propriu-zise, unele telegrafice, apărute la „Ciornei”, dacă nu mă înșel, în 7 volume. În momentul în care unul dintre cei care îl vizitau foarte des ca să ia baloane

* Confesiunile pe care le dăm acum publicității au constituit subiectul primei *Rotonde 13*, organizate de Muzeul literaturii române în aprilie 1972.

de oxigen, e vorba de I. G. Duca, pe atunci tânăr, n-a mai venit — era în plin ofensiva lui Foch —, Iorga, într-o zi, neavînd altceva de însemnat, scrie așa: « Domnul I. G. Duca a uitat drumul care duce la casa mea ». Vedeți, deci, era și foarte susceptibil, înregistrează frecvența vizitelor în momentele triste prin care treceam, în momentele fără speranță, și a simțit imediat făcîndu-se gol în jurul lui în clipa biruinței.

Același lucru s-a petrecut cu tineretul. Eu am intrat la Universitate în anii 1920—1921 și nu mai era afluența cea mare, nu mai era cultul cel mare în jurul lui Iorga, noile generații nu știau că Iorga fusese o flamură și o flacără în timpul războiului, că n-a fost nevoie de un al doilea, el fiind suficient ca să întrețină speranțele și curajul în victoria finală.

Cum vă spuneam, nu mai era înghesuială la cursurile lui Iorga, dar eu totuși le frecventam cu intensitate, luam și note și în plus am avut norocul ca în primul an să audiez un curs admirabil, care a apărut la Pavel Suru, pe atunci editorul lui — *Papi și împărați*.

Dumneavoastră, care nu l-ați cunoscut pe Iorga, dar care îl iubiți atît de mult, și aveți foarte mare dreptate, pe G. Călinescu, vă aduceți aminte de imaginea pe care o dă el, a vorbitorului — comparația cu Făt-Frumos, care aruncă buzduganul în poartă, și pe urmă vocea care i se auzea încă de afară, tumultul vocii. E și puțină literatură aici, e foarte frumos, dar nu e chiar așa. Este adevărat că el cum intra începea să vorbească și vorbea în toate chipurile, adică începea în ritm de cozerie, pe urmă se încălzea, avea momente de indignare, avea momente de profetism, avea momente de aluzii personale; bunăoară, dacă în momentul acela era rău cu Mihalache, pomenea de cămașa scoasă afară — e vorba de frunzașul țărănist Ion Mihalache, care păstra portul țărănesc; cînd era rău cu palatul, arunca o săgeată la adresa reginei Maria. El era, în general, palatist, adică el credea că monarhia este o instituție necesară, ba chiar în Moldova fusese unul din sfetnicii apropiați ai lui Ferdinand. Cînd Ferdinand a anunțat reforma agrară, ideea a fost a lui Iorga, care și-a dat seama că greu vor mai putea lupta țărani dacă nu știu pentru ce luptă. Și atunci s-a dus la rege și i-a spus: « E momentul să amintești de reforma agrară, care le stă mai mult la inimă ca votul universal ». Ele fuseseră înscrise în programul guvernului Brătianu, încă din 1914, fiindcă erau legi de modificare a constituției. Iorga este cel care l-a convins pe rege, deși Brătianu a ezitat, dar totuși pînă la urmă și-a dat seama că e un factor coagulator și, într-adevăr, dacă țărani au luptat cum au luptat la Mărășești și la Mărăști este că au avut acel cuvînt regal dat lui Nicolae Iorga.

Firește, Nicolae Iorga nu avea o viziune socială clară a viitorului, însă în momentele de primejdie națională, în momentele de mare cumpănă, nimeni ca el nu avea darul să sintetizeze în cîteva cuvinte sentimentul unanim și să găsească soluția cea bună. În politică a făcut foarte multe greșeli, dar în momentele decisive, în momentele grele, un instinct îl ducea spre formula cea justă.

De aceea, eu eram printre puținii, în toamna anului 1920 — acestea s-au petrecut acum cincizeci și doi de ani —, eram unul dintre puținii care ascultam cu religiozitate cuvîntul lui Iorga. Dumneavoastră ați citit, firește, și memoriile lui Lovinescu, vă aduceți aminte că Lovinescu vorbea de susceptibilitatea lui, se supăra cînd cite un student se întorcea în toate părțile sau cînd un student ieșea afară, la mijlocul lecției. Cîrula o anecdotă: un auditor, care nu prea avea nici o legătură cu problemele de istorie, care se rătăcise la cursul lui Iorga — pentru că nimeni n-ar putea spune că prelegerile lui Iorga n-ar fi fost interesante, erau extrem de interesante și de vii, de animate —, dar erau unii care din greșeală intraseră, și pe urmă, după un sfert de oră, ziceau: « Dar ce caut eu aici? » Și odată, unul din ei ieșind afară, Iorga întreabă: « Dar, domnule, cum te numești? » « Radu m-a chemat, domnule profesor! » Firește, a fost o vorbă foarte spirituală. Dacă ar spune cineva că Iorga a ris împreună cu toată sala, n-ar spune adevărul.

Faptul însă că i-am audiat doi ani și jumătate cursul și c-am regretat că n-am putut să-l audiez și în anul al 3-lea pînă la capăt, arată cît de viu era cursul lui. E adevărat,

că el nu avea talent expositiv, adică dacă nu aveai deja un bagaj de cunoștințe istorice, dacă nu aveai vocația studiilor istorice, cum o aveam eu, oarecum, îl urmăreai cu greu, pentru că vorbea la un nivel foarte ridicat, cu numeroase digresiuni și nu punea concluzii la sfârșitul orei, nu își începea lecția c-un rezumat, adică nu făcea lecția după planuri pedagogice. Se pare că și la seminar era cam grăbit, însă era de o punctualitate extremă. Și ca președinte al Camerei și ca prim-ministru, își făcea cursurile cu aceeași punctualitate și avea simțul datoriei în cel mai înalt grad. Puțini studenți îi rămăneau până la urmă credincioși, pentru că avea unele toane, avea unele răbufniri, era puținel nervos, dar nici nu încerca să capteze, nu făcea politică cu studenții, nu era ceea ce se cheamă ciracliu, cum ziceau buncii noștri, nu urmărea să facă discipoli, nu urmărea să țină în jurul lui o trenă de studenți.

Trebuie să vă mărturisesc că admirația mea era foarte vie și pentru istoricul literar și citisem toate cărțile de istorie literară, citisem toate paginile lui de critică din tinerețe, în parte publicate la „*Saraga*“, dacă nu mă înșel. Dar îmi dădeam seama cu oarecare regret de un fenomen ciudat care se petrecuse cu Nicolae Iorga, trebuie să-i spun pe nume, fenomen involutiv. La vârsta de optsprezece ani și jumătate era deja licențiat și chiar profesor titular cu concurs câștigat — la catedra de greacă și latină a liceului din Ploiești. Ei bine, în momentul acela el avea lecturi de literatură universală imense, lecturi de critică literară tot atât de imense, cunoștea lucrările lui Brandes, cunoștea lucrările lui Sainte-Beuve, lui Taine, cunoștea toată critica occidentală nouă, Brunetière, Faguet, Lemaitre, despre critica științifică nu mai vorbim. Cunoștea tot, tot, tot, adera la generația lui, era foarte deschis la problemele contemporane. Pe atunci nu simțise încă vocația de apostol, nu o spun cu ironie, fapt este că la puțină ani după aceea s-a deșteptat în el o vocație pedagogică și o vocație apostolică, poate și sub influența lui Vlahuță.

Dumneavoastră, generațiile tinere, sînteți surprinși de cazul enorm care se făcea de Vlahuță și care s-a făcut chiar pînă în momentul cînd a murit. Vlahuță era considerat, după moartea lui Caragiale, cel mai mare scriitor român în viață. Fără îndoială că era o exagerare: trăia Macedonski, trăiau alții mai talentați ca el. Totuși, din pricina unei seriozități fundamentale, din pricina unei aure apostolice, pe care o avea mult mai discretă ca Iorga, avea o autoritate morală enormă.

Era un omuleț scund, cu mâini delicate, feminine, cu o suviță de păr care îi cădea în ochi și care-i făcea impresia tinărului Iorga că-i aripa Corbului lui Edgar Poe. Vedeti, făcea și puțină literatură Iorga. E adevărat, dacă judecăm fără părtinire, proza lui Vlahuță rezistă și astăzi, poezia lui nu mai rezistă. Nu era cu totul lipsit de calități, dar, fără îndoială, nu era cel mai mare scriitor român în viață. Vlahuță știa să capteze oamenii, Iorga era fermecat de el, pentru că la vârsta de nouăsprezece ani, deci în 1890, cînd Vlahuță avea treizeci și doi de ani și diferența de vîrstă era enormă între nouăsprezece și treizeci și doi de ani, el îi spunea *frate Iorga* și se năștea un sentiment de frățietate pe care maestrul generației vechi o arăta față de un tînăr care se ridica. Acest temperament de apostol, cum spuneam, cu surdina de discreție pe care o avea Vlahuță, îl va fi influențat, poate, și pe Iorga.

Fapt este că Nicolae Iorga, la sfîrșitul secolului, după cîțiva ani de debut năbădăios, în cursul căruia scandalizase lumea, afirmînd, bunăoară, despre Mihai Viteazul că era un condotier, lucru care era din două puncte de vedere fals: întîi, pentru că imita pe Taine, care spusese același lucru despre Bonaparte, și al doilea, pentru că Mihai Viteazul, dacă a fost ucis, a fost tocmai pentru că n-a fost condotier, fiindcă condotier este cel care rămîne credincios patronului, îi cîștigă încrederea și stă cuminte, la locul lui, pe cită vreme Mihai Viteazul era pentru casa de Habsburg un aliat îngrijorător, era prea independent, lucra pentru el, lucra pentru gloria și mărirea lui, voia Transilvania pentru el, nu pentru împărat. Chiar dacă lua bani de la împărat, înțelegea să domnească autocrat.

Fac o digresiune. Printre cusururile lui Nicolae Iorga, cel mai grav era acela că păstra resentimentul foarte tenace. În momentul cînd a vorbit și și-a publicat conferința,

făcându-l condotier pe Mihai Viteazul, un profesor de mare talent, n-o să vă mire când o să-i aflați numele, a ținut o conferință în care a pus la punct pe Iorga. Acest profesor nu era altul decât Calistrat Hogaș, care, în modul cel mai civilizat, în modul cel mai urban, a respins cu argumente temeinice această teză. Ei bine, Iorga nu i-a iertat-o niciodată și dacă ați citit *Istoria literaturii române* în două volume, apărută în 1934, veți vedea că în două sau trei rânduri îl execută în câteva cuvinte. O dată spune: «Încercările nereușite ale lui Calistrat Hogaș de a fi spiritual». Or, Calistrat Hogaș este unul din scriitorii noștri de umorul cel mai rafinat și un poet, un poet al naturii, un poet grandios. Și Iorga, el însuși poet, trebuia să simtă acest lucru.

Iorga era omul tuturor contradicțiilor. Spuneam adineauri că Iorga era el însuși poet. Iorga era poet în tot ce făcea și în tot ce scria, numai în versuri nu era poet. Vedeți, unde trebuia să fie poet, acolo unde începea poezia și unde este, ca să zic așa, elementul ei firesc, versul, acolo eșua sau era teribil de mediocr. Poeziile lui sînt neînsemnate, însă amintirile lui de călătorie, memoriile lui, mai ales volumul I din *O viață de om — așa cum a fost. Orizonturile mele*, chiar articolele lui de ziare, articole care în tinerețe erau lungi, cam ca acelea ale lui Eminescu, și care în ultimii lui ani de viață erau foarte scurte, dar foarte concentrate, avînd în ele o încărcătură, o energie extraordinară, sînt excepționale.

O să fiți uimiți când o să aflați ce ușor scria el și cum niciodată nu se recitea. În timpul campaniei duse de Iorga și de „*Neamul românesc*” împotriva lui Arghezi sub pretext de pornografie, când noi, șapte inși, ne-am coalizat ca să luptăm contra lui constituind gruparea criticilor literari români, cu Perpessicius președinte, Pompiliu Constantinescu secretar general, cu Vladimir Streinu, cu Biberi, cu Șuluțiu, cu Sebastian și cu mine. Deci noi șapte ne războiam cu Iorga și mai ales cu Georgescu Cocoș care era incontinent și, cînd nu publica proză, publica cronici rimate împotriva lui Arghezi și a noastră, a tuturor.

Ei, într-o vreme, încetînd lupta dintre noi, îl întreb pe Georgescu Cocoș cum face profesorul Iorga că atunci cînd pleacă la Paris e prezent totuși în fiecare zi în „*Neamul românesc*”, și atunci mi-a explicat secretul. Zice: «Profesorul mă invită, chiar în ziua plecării, la ora 6». El pleca, să zicem la 11 cu Simplonul, așa se chema trenul care pe vremea aia făcea trei zile și două nopți, deci 60 de ore, pînă la Paris; făcea atît de mult, încît îi permitea lui Iorga, în cele șazece de ore, să scrie o piesă de teatru în tren. Așa a scris *Tudor Vladimirescu* în tren; evident, n-a fost o capodoperă. Și-mi spunea Georgescu Cocoș că la ora șase îl invita la el — lua masa la șapte și jumătate — scotea o carte din bibliotecă și îi spunea acolitului său: «Cocoș, instruiește-te», îi punea cartea în mînă «și taci din gură». Iar el lua un blocnotes și începea. În șase minute un articol era gata. Rupea cele două foi, reflecta cincisprezece, douăzeci de secunde — găsise al doilea subiect. Și așa mai departe. Într-o oră și un sfert, înainte de șapte și jumătate, cînd cucoana Catinca — vrednica lui soție, născută Bogdan, soră cu Ioan Bogdan, slavistul, și cu Bogdan Duică — îl chema la masă; prin urmare, la ora șapte și jumătate, douăsprezece articole erau predate.

Vă mărturisesc că din douăsprezece articole ale lui Iorga, poate unul să fi fost mai puțin interesant.

Eu, care am citit sute de articole ale lui, poate peste o mie de articole, nu pot să afirm că am citit un articol total neinteresant. Majoritatea din ele erau scăpărătoare, de o vigoare, de o energie!... și toate loveau drept la țintă.

Fără îndoială că n-am avut un creier electronic ca cel al lui Iorga. Parlamentarii erau surprinși de faptul că el se așeza la pupitrul său de deputat — a fost deputat treizeci de ani în șir, a fost și senator de drept din cauza asta, se alesese în zece legislații — se așeza la pupitru și făcea corecturi, citea jurnalul, auzea pe orator, întrerupea. Făcea trei lucruri deodată. Avea ceea ce se cheamă atenția distributivă. Uneori se și enerva și atunci era teribil; banca ministerială tremura, nu știau cum să-i facă pe voie. Combătîndu-l pe Stere, în 1921, ne-am dat seama, pentru prima dată, de forța lui extraordinară. Stere, fiind în opoziție, luase împotriva guvernului treizeci și șase de

mii de voturi, iar guvernul luase șase mii. Totuși, guvernul a vrut să-l invalideze. Iorga a ținut un discurs care era o ghilotină. La un moment dat a îndreptat degetul spre el și a spus: « Iată un om pe care l-a uitat plutonul de execuție ». Fără îndoială că era teribilă această invectivă. Ei bine, spre surpriza tuturor, după rechizitoriul său teribil, și-a încheiat discursul așa: « Cum însă Constantin Stere s-a ales în condițiile cele mai legale, fără nici un viciu de formă, voi vota pentru validarea sa ». Desigur, a fost o adevărată stupefacție.

Acesta era Iorga, era poet, dacă vrei, dacă prin poet înțelegem un om a cărui fanfanzie îi autoriza toate incoerențele, cu condiția talentului, firește. Iorga avea și fanfanzie, avea și incoerențe, iar talentul său era indiscutabil.

Mărturisesc că nu l-am văzut și n-am stat de vorbă cu dînsul decît de două sau trei ori. O dată m-a trimis la dînsul Mircea Iorga, care era colegul meu la Școala superioară de meserii de pe Polizu. (Am trecut și pe la acea universitate înainte de a ajunge la Universitatea la care sînt astăzi.) Îi spusese că am documente vechi. M-am dus, le-am arătat, dar nu i le-am dat să le publice, i-am spus că știu și eu să le public. Așa că am fost puțin impertinent.

Am fost a doua oară impertinent cînd el, uitîndu-se la mine... La treizeci de ani eram foarte « lăptos », așa, și juvenil. Făcuse un calambur foarte reușit Oscar Lemnaru. Îmi pusese la „*Facla*” întrebarea: « Pentru ce scrii? ». Eu, foarte bățios, am spus: « Scriu într-un scop profilactic, împotriva imposturii, nonvalorii... » « Firește, zice Lemnaru, ne uităm la dînsul: are un profil lactic. » Ei, aveam un profil lactic.

Iorga se uită la mine: « Cum se poate, dumneata, cu o privire așa de curată și cu o frunte așa de senină, să admiri pe scatologul de Argezi? » Și atunci eu, puțin obraznic, spun: « Domnule profesor, știți ce spune lumea? Face o comparație între dumneavoastră și Argezi sub raportul scatologiei ». L-am văzut că s-a încruntat: « Ei, ce spune lumea? » « Zice, domnule profesor, că în timp ce dumneavoastră gătiți din materialele respective un singur fel de mîncare, Argezi face un meniu complet ». Adică, spuneam, prin alte cuvinte, că e un poet cu imaginație mai bogată decît Iorga. La care Iorga spune: « Ei da, e adevărat că și eu fac cîteodată cîte o epigramă, dar între prieteni ». Și într-adevăr, eu știu cîteva epigrame ale lui Iorga, care se pot spune între domni și domnișoare, dar cum sînt și unele doamne între dumneavoastră...

Lui Iorga îi plăcea chiar să scandalizeze. Îi întreba pe venerabilii canonici de la Blaj, care păstrau, sau cel puțin se prefăceau că păstrează, legea castității, cum stau din celălalt punct de vedere. Vă închipuiți cum puneau canonicii ochii în jos și spuneau: « Domnule profesor, vă rog!! »

Și asta a fost prima vizită pe care am făcut-o. La care, a doua sau a treia zi, Mircea Iorga îmi reproduce impresiile: « Simpatice prietenul tău, dar cam obraznic. De vreo două ori mi-a venit să-i arunc cu călimara în cap, dar m-am stăpînit ». Prin urmare, vedeți dumneavoastră, că era extrem de sensibil la independența celor tineri față de el.

Altă dată, mergeam pe Calea Victoriei, împreună cu Biberi. Biberi își publicase o carte a lui care e poate cea mai bună, cartea lui în limba franceză despre scriitorii români, care e păcat că nu s-a reeditat. Salutîndu-l pe Iorga, m-am oprit și l-am prezentat pe Biberi, care îi trimisese cartea, unde era un admirabil portret al lui Iorga, care-i spune: « Să mai scrii așa, să mai scrii așa! »

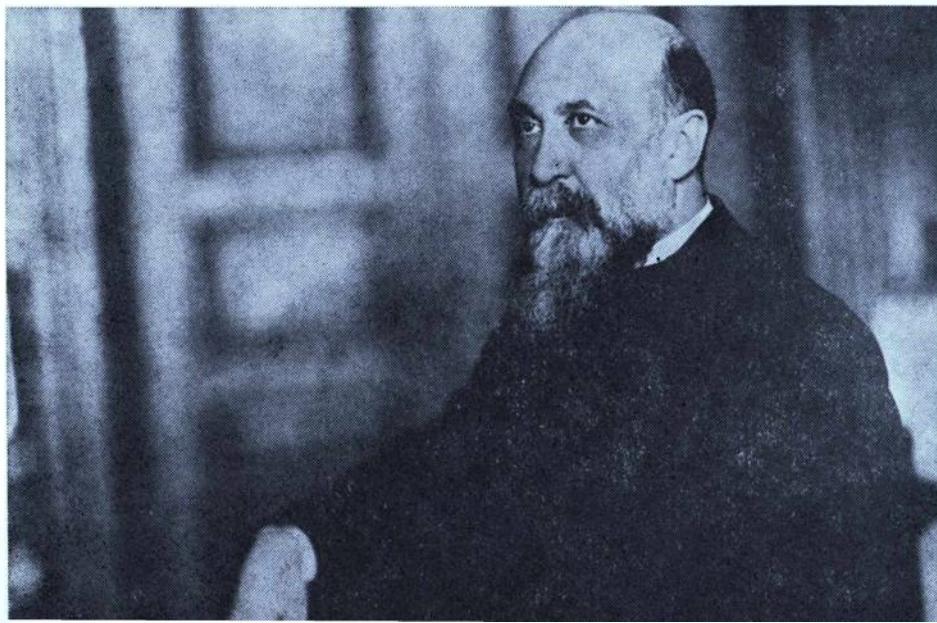
A treia oară l-am întîlnit în anul tragic, 1940. Nicolae Iorga era furibund din cauza marii manifestări pe care frontul criticii o făcea cu ocazia centenarului nașterii lui Titu Maiorescu, la 15 februarie. Era suficient de inteligent Iorga și avea antenele foarte fine ca să-și dea seama că noi îl ridicăm pe Titu Maiorescu pe scut împotriva lui. Pentru că Iorga venea cu criterii extraliterare, în timp ce Maiorescu reprezenta pentru noi critica pură. Și în ziua aceea intru la anticarul Mișu Pach, la Casa anticarilor, care era la Vama Poștii. Și zic în gura mare: « Bună ziua, Mișule! » El îmi face semn să tac. Mă uit, profesorul Iorga, cu spatele la mine. S-a întors, mi-a întins o mînă — el dădea o mînă flască, grăsuță, dar flască, și nu strîngea mîna și atunci,

firește, te jenai să i-o strângi tu, și trebuia, la strînsoarea lui flască, să răspunzi cu virful degetelor. Mai era acolo un singur cumpărător. În urma intervenției lui, obținuseră anticarii acea clădire, deci aveau o recunoștință enormă față de el. Cel mai în vîrstă dintre frații Pach, Iuliu, își intitulase, cu aprobarea lui Iorga, anticariatul *Nicolae Iorga* și era foarte mîndru de firma lui. Dintre toți frații, era singurul pedant care își bomba pieptul și de aceea frații își băteau joc de el și-i ziceau « filozoful ».

Dar n-am intrat la « filozof », am intrat la Mișu, care era foarte cordial, foarte simpatic. Profesorul, zic, îmi întinde mîna flască și-mi spune: « Ei, cite articole ai scris despre Maiorescu, cinci, șase? » Eu, obraznic: « Le-ați numărat, domnule profesor? » Zice: « Ei da, sigur, eu citesc toată presa și pretutindeni m-am lovit de articolele dumitale ». Și într-adevăr, în 1940 era „*Jurnalul*” lui Braniște, „*Revista fundațiilor regale*”, „*Libertatea*” lui Gigurtu. Nu mai știu unde scrisesem, dar pretutindeni unde mi se ceruse, dădusem articole. Ei bine, a început pentru Pach, pentru celălalt ascultător și pentru mine, să țină o prelegere veritabilă despre Maiorescu. Acum, unele lucruri le știam din ce scrisese. Bunăoară ne-a evocat momentul cînd Maiorescu a fost aproape revocat din învățămînt. Într-adevăr, momentul a fost trist pentru învățămîntul românesc.

Ce se întîmplase? În 1909, cu un an înainte de ieșirea la pensie a lui Maiorescu, secretarul general al lui Spiru Haret, care era Gh. Adamescu, îi dă o delegație pentru un examen. Maiorescu răspunde că nu poate să se ducă la acel examen și roagă să fie înlocuit. Adamescu, uitînd cu cine vorbește, îi dă ordin să se prezinte la examen. Maiorescu își prezintă demisia și Adamescu i-o primește ca oricărui indezirabil, ca oricărui om care ar încurca culoarele Universității. Atunci, firește, a fost o emoție mare în toată Universitatea. Ministrul a regretat și toată lumea aștepta retragerea demisiei. Însă Maiorescu a refuzat. A venit o delegație de profesori, între care era și Iorga, și el i-a primit impasibil. Atunci Iorga a căutat să pedaleze pe sentiment: « Domnule profesor, dar dumneavoastră nu simțiți ce simțim și noi în acest moment? » Și el spune: « Nu simt nimic, simt numai nevoia să ies din învățămînt ». « Atunci n-aveți inimă. » « Poate o am, spune Titu Maiorescu, dar o am pentru mine, nu pentru ceilalți. » Adică nu fac etalaj de sentiment. Nu i-a plăcut lui Iorga acest lucru. El era pentru revărsarea de sentiment.

Aici fac o mică digresiune filozofică. Generația tînără întrebuintează cuvîntul « sufletist » în sensul « om care se revărsă sufletește ». Adevărul este că a avut altă

accepțiune. În momentul în care Stere s-a retras din viața publică, se aștepta ca elevii săi — Mihail Ralea și Petre Andrei — să-l urmeze. Și ei spuneau pretutindeni: « Cu suflul sîntem alături de el, dar trebuie să rămînem în partid, că, dacă plecăm, rămînem singuri. Dizidenții n-au nici o șansă ». Și li s-a zis lor suflătoriști, adică celor care erau cu inima alături de Stere, dar nu îndrăzneau să-și taie craca de sub picioare. Sufletist, în sensul în care întrebuințați dumneavoastră cuvîntul, era Iorga, era omul sentimentului, care căuta să i se răspundă tot cu sentiment, și a întîlnit gheața aparentă a lui Titu Maiorescu. El nu i-a iertat lui Maiorescu toată viața că nu și-a retras demisia dacă el, Iorga, în fruntea unei delegații, a venit și l-a rugat.

Și, în sfîrșit, a vorbit patruzeci de minute. Și după patruzeci de minute și-a dat seama că era o exagerare să vorbească într-un anticariat, față de trei oameni, atît timp numai despre marea lui adversar Maiorescu și-atuncea, ca să-mi dea lovitura, zice: « Ei, știi dumneata, în definitiv, cine a fost Titu Maiorescu pentru cultura română? » « Știu, domnule profesor! » « Nu știi, un Hildebrand Frolo, un Epaminonda Francudî. » La care eu zic: « Nu se poate, domnule profesor, nu se poate, nu se poate!! » De trei ori i-am spus: nu se poate! Și atunci el îmi spune: « Mai scrii despre Maiorescu? » zic: « Da, domnule profesor, mai scriu despre Maiorescu, dar am să scriu nu numai despre cei cincizeci de ani de profesorat ai dumneavoastră, dar și despre cei cincizeci de ani de publicistică ai dumneavoastră. Fiindcă, în februarie 1890, ați debutat la „*Lupta*” cu strălucitul articol despre *Năpasta* lui Caragiale ». Și, într-adevăr, am scris un articol: *Un dublu semicentenar*, în ziarul lui Braniște. Însă, în momentul acela, Iorga era în răceală cu palatul — palatist, palatist, dar erau momente cînd nu era bine cu el. Așa că doar un ziar de la Cluj a reprodus articolul meu în întregime. Nicolae Iorga a fost foarte sensibil la acest lucru, mi-a trimis un pachet de cărți de-ale lui, una din ele cu dedicație, celelalte — fără.

Tot cu pachetele de cărți proceda și cu anticarii. Adică, alegea o jumătate de oră vreo sută de cărți și de broșurele și făcea o grămadă. Tot el le fixa prețul, să zicem două sute de lei, și le trimitea cărți de-ale lui în valoare nominală de două sute de lei, pe care ei, dacă le-ar fi revîndut, ar fi avut cincizeci la sută rabat.

Fiindcă trebuie să știți un lucru foarte întristător pentru cultura noastră: cărțile lui Iorga, vorba aceea, se vindeau, dar nu se cumpărau pe vremea aceea. Astăzi sînt foarte scumpe și mi se întîmplă și mie însumi, cu plăcerea mea posesivă, deși pot să iau de la Biblioteca Academiei orice doresc, să cumpăr chiar o simplă broșură, dacă o găsesc, cu zece, douăzeci de lei.

Fără îndoială că Iorga, orice a scris, și despre orice, a aruncat lumini noi — niciodată nu repeta părerea altora. Totdeauna aveai ceva de învățat de la el. Lumea spune că scria ilizibil, dar cine își dă osteneală să-l citească obține, vorba lui Rabelais, aceea « *substantique moelle* », învață ceva, eu pot afirma chiar că pe o singură pagină din cele zece volume din *Istoria românilor* — încheiată în anul morții — se găsesc cîte două, trei sugestii pentru teze de doctorat. Nimeni n-a dat atîtea sugestii ca el, fie ca să adopti teza lui, fie ca s-o combați. Nici un scriitor n-a fost un răspînditor de idei și de ipoteze ca Nicolae Iorga. *Istoria* lui e de o bogăție incalculabilă. Au fost istorici mai metodici ca el, și Xenopol înaintea lui, și C. C. Giurescu, dar nici unul nu se poate compara cu el. Poate Xenopol îi era superior ca filozof al istoriei, dar materialul istoric pe atunci era prea sărac pentru ca Xenopol să fi putut da mai mult decît a dat. În schimb, cu Nicolae Iorga s-a petrecut un fenomen extraordinar. Acest om tumultuos, acest om neastîmpărat, acest om care nu putea sta în pielea lui cîteva minute, omul acesta, zilnic, scotocea ceasuri întregi arhiva, cu o răbdare nemaipomenită, a transcris zeci de documente, și-a fost, pe lîngă cel mai mare istoric al nostru, și hamalul numărul unu al istoriei românilor. Aici e marea nedreptate a momentului nostru cultural. Un istoric mare ca el, dacă ar fi avut la dispoziție arhive organizate ca cele franceze, sau germane, sau italiene, sau engleze, presupun și cele sovietice de acum, ar fi putut lucra cu mult mai mult folos. Închipuiți-vă, ca să fac o comparație banală, era și arhitectul, și cel care căra cărămida, și cel care punea cărămidă peste cărămidă. În acest fel, munca lui de

istoric a fost o muncă titanică, și cu toate acestea îi mai rămânea timp pentru a face literatură, piese de teatru — care sînt slăbuțe —, poezii — care sînt nule —, articole — care sînt absolut uimitoare; el a fost, fără îndoială, cel mai mare gazetar al nostru, memorialist admirabil, istoric, neîntrecut profesor.

Omul era însă teribil de susceptibil. Era un mare nervos, era un jupuit de viu. Singurul mod de a stăpîni demonul lui, și care era la îndemîna tuturor, era măgulirea. Se lăsa foarte ușor măgulit și ceda — la el orgoliul era puternic căpțușit cu vanitatea. Vedeți, sînt unii oameni absolut insuportabili, care sînt orgolioși fără a fi vanitoși, și alții, și ei foarte insuportabili, și orgolioși și vanitoși, dar pe ăștia cel puțin știi să-i captezi. Să vă dau un singur exemplu. Mihail Ralea descoperise în călătoria lui din Spania, care a prilejuit admirabila carte *Memorial*, apărută la „Cultura națională”, că un așa-zis port la Mediterană, dat de Iorga ca atare, era cam la optzeci de kilometri depărtare de mare. Și a făcut această rectificare. Iorga s-a înfuriat și a început: «Tinăr impertinent și superficial, uns cu puțină sosologie», adică sociologie. Ralea era și deputat și vicepreședinte al Camerei și se întîlneau acolo foarte des. Ralea se înclina, Iorga nu-i răspundea. Azi așa, mîine așa, Ralea era de o perfectă politețe — era tînăr atunci, avea treizeci și șapte de ani, dar prietenii îi spuneau: «Mă, Mișule, ce te tot înclini? Nu vezi că-ți întoarce spatele? Cît timp ai să mai saluți un om care îți întoarce spatele?» Dar Ralea, imediat, are o idee genială: «Facem prinsoare că peste cinci minute mă ia la braț și ne plîmbăm pe culoare?» «Ei, cum o să te ia el de braț?» «Facem prinsoare?» «Facem.» «Pe cît?» «Pe o petrecere cu zece sticle de șampanie.» «Perfect.» Ralea se ia după Iorga. «Vă salut, domnule profesor.» L-a văzut, a întors spatele. «Am văzut aseară *Doamna lui Ieremia*.» Iorga: «Ei, ei?» «O capodoperă, nerv dramatic, acțiune, caractere, un dialog strălucit!» «Ei, dragă, trebuia un om cult ca dumneata.» Și l-a luat de braț, s-au plîmbat! Așa că Iorga era ușor de îmblînzit.

Aș vrea să închei amintind o vorbă a unui mare adversar al lui Demostene. Iorga a fost, cred eu, cel mai mare orator al nostru, în momentul în care a fost asasinat mișelește. Avea toată gama oratoriei, cum spuneam, de la cozerie pînă la accente profetice și apocaliptice. Nu-ți dădeai seama cum trecea de la un registru la altul, fie urcînd, fie coborînd, era absolut uimitor. Te uimea, te strivea cu prezența lui și cu tumultul sonorității lui, cu fluxul lui verbal și totdeauna maiestuos. Atunci mi-am adus aminte de vorba lui Eschil, care era adversarul lui Demostene, — nu trebuie confundat cu dramaturgul Eschil. El spune la un moment dat: «Trebuia să fi văzut monstrul cînd se dezlănțuie». Prin monstru înțelegînd daimonion, înțelegînd acel om posedat de un suflet în plină vibrație. Ei, cred că n-a existat în România un suflet mai vibrant, un suflet care să se ridice la tensiuni mai mari ca Nicolae Iorga, un om care să electrizeze masele în momentele lui cele de furie sacră. Poate că acel om a fost foarte rareori urmat, dar în momentele grele, cum a fost în 1907, cînd a scris cele mai frumoase articole, în 1917, în timpul războiului, la începutul războiului hitlerist, cînd spunea: «Da, da, are Hitler victorii, dar noi cunoaștem din paleontologie pe acei monștri care erau ceea ce sînt astăzi trupele motorizate, care au dispărut înaintea tuturor și au rămas făpturile mici și viabile. Acești monștri nu sînt viabili».

Ei bine, cu aceste mari intuiții și cu acest mare talent de a exprima tot clocotul simțirii și gîndului, Iorga a dominat o epocă. Era foarte ușor să-l ironizezi, pentru că el era foarte vulnerabil, politicește mai ales, avea inconsecvențe, trecea repede de la o atitudine la alta. Și în știință se contrazicea, i s-au găsit foarte multe erori, dar ele sînt absolut indiferente, pentru că și Soarelui i se găsesc pete, și el continuă să lumineze și va mai lumina, după calculele unor astronomi, încă optzeci de milioane de ani. Nu știu cît va mai exista națiunea noastră, cîte mii, cîte sute de mii de ani, dar Iorga va crește mereu, el va fi una din creștele culturii noastre, care pe măsură ce se vor aduna secolele, se vor înălța mereu și urmașii noștri îl vor înțelege și îl vor simți mai bine decît l-am simțit și l-am înțeles noi.

PER ASPERA AD ASTRA

Mateiu I. CARAGIALE

ARHETIPURILE

CRAILOR

DE

CURTEA

VECHE (II)

DESIGUR, EXPERIENȚA BERLINEZĂ A avut o înfrîngere deosebită asupra formației tinărului student în drept. Amintiri foarte precise de locuri apar în **Remember** și o descriere de întindere a Berlinului se află în chiar prima scrisoare pe care i-o adresează Mateiu Caragiale lui N. A. Boicescu, cea datată simbătă, 4 decembrie 1904. Trei ani mai târziu, orizontul viitorului scriitor s-a lărgit, cea de-a doua călătorie berlineză îi îngăduie contacte mai numeroase, experiențe noi de viață:

Wilmsdorf b. Berlin. Vendredi, 21 Juin 1907
— Sans défaillir*1.

Dragă amice, Acum o săptămână am plecat din București și după câteva ore petrecute în Pesta, am pornit la Berlin. Cîteva zile am fost

foarte plictisit și obosit (un bogumil se cramponasese de mine și mă dezgusta cu conversația lui). Acum m-am scăpat de el cu un plan subțire. Pentru că tata are un musafir cu soția acestuia¹, eu am o cameră în tîrg, la cîșiva pași. Cîla m'arrange înfinimînt beaucoup*2. Și totuși eram plictisit. Cînd, ce să vezi, ieri mă întîlnesc cu Henri Coandă, care e un mare pontagiu, aleargă în curse de automobile, de cai (mi-a spus că a cîștigat 75.000 mărlei), și-a spart toți dinții, căzînd după cal sau din auto, a inventat o mașină de zburat și face sculptură, pictură, tennis², sport etc., etc. Are un apartament chic. Zilele astea mă va prezenta comtessei D'Arlong, amica eneazului Petru Petrovici Wulkowski (un huligan mare). Această comtesă se nebunește după români. Henry i-a urlat la telefon că a venit un comte român. Mă voi arunca într-un complect violet, cu ghețe cu capace (sau ghetre albe) și voi trece ca un tînăr dilettante. Înainte de a părăsi Bucureștii, am pus la cale ceva, care dacă se va întîmpla va consterna pe toți capsomanii. Ce anume pusese la cale, corespondentul nu-i comunică prietenului său, dar se poate presupune cu destulă verosimilitate că era vorba fie de una din încercările de a intra în grațiile vreuneia din bătrînele proprietărese pe care tocmai le cunoscuse, fie de manevre în legătură cu ideea care pusese stăpînire pe el, de a deveni șef de cabinet. La revedere în curînd și grande chance*3, îi urează Mateiu Caragiale prietenului său, la

¹ Pianistul Dumitriu, probabil.

² Îmi convine de minune.

³ În transcrierea noastră am păstrat ortografia specifică scriitorului,

⁴ ...mult noroc...

*1 Fără slăbiciuni.

I. L. Caragiale cu fiul său, Mateiu.

sfirșitul scrisorii. Pe azurul heraldic, dubla noastră stea începe să se ridice.

Prin Berlin trece și prietenul lor comun: Dragă Amice, Vlădoianu Mișchi a fost singur la Berlin. Nu-ți mai spun nimic altceva, cred că mă pricepi, mai ales tu care nu poți să-l înghiiți. A stat 12 zile aproape (3 septembrie 1907). Este prima aluzie la gaturile depravate ale celui care-l calomnia pe N. A. Boicescu, în

lipsă. În *Remember*, tema va fi mult mai dezvoltată. Deocamdată i se întâmplă lui Mateiu ceva mult mai firesc, dacă nu pentru firea, atunci pentru vîrsta lui — se îndrăgostește: *Wilmersdorf Berlin, Hohenzollernplatz 4, Hp; Vendredi 16 Août*^{*4} [1907]. Dragă Amice, Serisoarea ta mi-a făcut o plăcere considerabilă, deoarece un moment îți pierdusem urma și nu știam în ce centru operezi. Eu în această serisoare mă voi încerca a-ți rezuma toate aventurile, și mai ales nenorocirea care m-a lovit în ultimul timp sub forma unui aristocrație béguin^{*5}. Serile, aici ca pretutindeni, les regulat și dacă un pont fin se ivește, o abordez pe nobila damă cu un aplomb și un toupet oriental, pe care, la urmă, trebuie să mărturisesc și ele că îl admiră. Nenorocirea e însă că știu prea puțin nemțește, așa că o'etul nu e deplin decât cu cele ce știu franțuzește. După un lung flirt zilnic cu două tipe artistice (*Mademoiselle Geneviève Granger de Paris*, o sculptoare [sic!]) care-a făcut medalia împăratului și a căpătat o broșă cu brillante și saphire, și amica ei *Gertrude Flatow*, care avea niște ochi fascinatori), am socotit că trebuie să găsesc și un pont rentabil.

După acea săptămînă de flirt (am fost ireproșabil de galanterie, cu toate că la sfîrșit mă plictiseam așa al dracului că adormeam între ele pe terasa cu trandafiri de la *Grunewald*), după o săptămînă, *Mlle Granger* pleacă. Am condus-o la gară, m-am suit cu ea în tren și cu *Gertrude Flatow* și... din vorbă în vorbă, trenul a plecat cu noi. Eu, subțire și agil, în acel moment, am parvenit să sar, ca un huligan mare, jos din tren. *Mlle Flatow* a rămas însă în tren și-a plătit vreo 80 Mărci amende și taxe acest voiaj forțat. Pentru *emblem*^{*6}, n-avea nici bani la ea! De-atunci s-a amoretat mai rău de mine, în fiecare zi *billet doux*^{*7} la miază seara. (Tata era consternat.) Eu care mîroșisem planul ei bogumilic de căsătorie, am rupt-o fin, rămînînd firește în limitele unei amicitii corecte (depun cărți). Aș mai fi continuat poze, dar într-o zi cînd zburam la *rendez-vous* pe care îl pierdusem regulat de trei zile, am dat peste o tînără damă din *Hanovra* pe care am acostat-o în metro. Dar, apoi a urmat deșă, *Hanovriana* nu mi-a scris nimic, după cum îmi promisese, și a urmat cum îți spun o eră de 8 săptămîni, o lună aproape, de

*4 Vineri, 16 august.

*5 ...capriciu.

*6 Pe deasupra...

*7 răvaș dulce...

melancolie neagră, o slăbiciune generală și o depresiune funestă. Îmbătrânisem cu 10 ani. Coandă nu-mi făcuse vorba cu Mme d'Arlon[g], eram trist, abătut de moarte. Profesoara de englezește a fraților mei, miss Skinner, găsise momentul să se certe cu bogata Americană, miss. Cockshell, tocmai când trebuia să mă introducă ca dilettante la acel monstru grotesc, care tot mi-ar fi pus la dispoziție 1200—1500 mărci lunar, cum pune încă și azi unui escroc de tenor care o speculează fără rușine. E un bogumil urit și aproape diform, dar e singurul om care a putut să se apropie de așa o uriciune, și se consideră ca o victimă a nedreptății soartei.

Vinerea trecută, însă, cum mă întorceam acasă, trist și așa de impasibil ca un mort, grăbindu-mă să beau cîteva Sherry-Brandy și să adorm, văd alergînd pe strada Meinecke, colț cu Lietzenburger, o tină rădămă care semăna enorm la mers cu Ionica³. Pierduse strada și cîtea toate plăcile. M-am simțit odată așa de energie că m-am mirat eu singur, de ce decizie, și ce aplomb am cînd văd așa ceva. Și cînd după ce-am abordat-o în mod subtil mi-a spus că e Franceză, elocința mea a devenit așa de bogată, că aș îi putut, cred eu, vorbi în versuri. Ca să nu dispară și ea, i-am luat un volum ca să-l citească, poeziile lui François Coppée. Care a fost mirarea mea cînd a doua zi pe terasa de la Grunewald, unde îmi aduc toate conquetele, am aflat că noua mea amicică este tinăra Mlle Fernande de Bondy, din familia conților Tallepiet de Bondy, o ilustră familie din Berry. Trei zile sau mai bine trei seri eu ea m-au schimbat cu totul. Însă acum m-a părăsit pentru o săptămînă pentru niște rude la Baden-Baden. Mi-e tare frică să nu mi se întîmple și mie cu Fernande ce ți s-a întîmplat ție cu Florica, o pasiune fulgerătoare care la mine [sic!] să mă distrugă fără milă. E așa de frumoasă, de fină, cu o figură puerilă, cu niște ochi catifelești, cu o gură mică de dinți albi, așa de fraiche⁴ și de pufoasă ca o piersică pîrguită. Are o singură prietenă aci, pe o Sabran-Pontèves.

Dragă Amice, dacă într-adevăr amorul mă săgetează acum, sînt un om pierdut. Cu ea sînt melancolic și seara, cînd fugeam din oraș și ne plimbam bras-dessus-bras dessous pe aleile singurate de la Grunewald, în mirosul îmbătător al teilor înfloriți, mă gîndeam că de ce n-avem niște rente suficiente ca să ne baladăm fiecare

din noi cu așa o ființă și să trăim cu toții împreună, să avem un appartement artistic, un auto fin, o garderobă sumptuoasă, să nu ne bată nici vîntul, nici ploaia, nici gîndurile triste. Anii cei frumoși ai tinereții se duc, pier și cine știe ce va aduce și ziua de mîine. Numai vocea cea dulce a mignonnei mele mă mai aduce la realitate și atunci o string lîngă mine și o sărut eu desperare, parc-ar fi pentru ultima oară. Ea mă remontează mult, se cunoaște că e dintr-o rasă care-a știut să se urce pe eșafod cu fruntea sus strigînd « Vive le roy! »⁵. Îmi spune să am curaj și mă convinge așa de bine că aș fi în stare să mă sui, cu ea de mîină, pe eșafod fără să clipească din ochi. Abia o aștept să se întoarcă, abia aștept să primesc scrisoarea, că vine să o mai văd o dată cel puțin. Am devenit ca M. de Tournières⁶, am să cad în platonism. Declarația a fost splendidă.

Dragă Amice, cu toate acestea lucrez și într-un sens practic, am făcut la voi acasă cunoștința unei cucoane care are un béguin pentru mine și-mi va servi ponte de creuzet pentru că are foarte multe relații. Cînd mă gîndesc însă la examenul al II-lea⁷, mă revolt. Pe lîngă că n-am nici o carte, dar n-am nici gust de a citi. Vlădoianu e la Kissingen și-mi scrie că va veni la Berlin.

Dragă Amice, îți urez sănătate și noroc, nu te lăsa pradă gîndurilor triste, în definitiv avem abia 22 de ani, mai putem aștepta un an, doi. Să nu ne desperăm. Bonne chance¹⁰ în ce întreprinzi, dragă amice, la revedere. Eu te îmbrățișez cu drag ca un frate și sper încă în dubla noastră stea.

Mathieu

P. S. Scrie-mi cît poți de repede, ce părere ai despre afacerea mea cu Mlle de Bondy. Cum ai proceda tu în locul meu. Creierul meu se epuizează în combinații (financiare mai ales). Fernande are un frate ofițer în Indo-China, un fel de Vilfredo Le Casanova. Je m'en fous comme de l'an deux¹¹. Fernande are niște rude foarte bogate. Eu m-am informat de toate. Ar fi chiar un pont de mariaj, cine știe? Ca un frate M. Și, în fine, un ultim P. S.: Dragă Amice, imediat ce primești această scrisoare, citește-o, pune-o

³ Trăiască regele!

⁴ Personaj de roman, platonice în iubire (Le bonheur de Mr. de Tournières).

⁵ Adică de anul II.

¹⁰ Mult noroc...

¹¹ Puțin îmi pasă.

³ Kalinderu.

¹⁰ proaspătă...

iar în plic, lipește-l, și arunc-o la cutie. Cînd Fernande va citi că sînt la Tronville va rămîne consternată. Îți mulțumesc dinainte. Ca un frate: M.

Pasiunea se dovedește a fi fost totuși un foc de paie. Rănit în orgoliu, tînărul care se declara gata să suie pe eșafod împreună cu iubita sa, o reneagă. Se pare însă că aceasta nu-i pretinsese chiar atît de mult: Wilmersdorf-Berlin, Hohenzollernplatz 4, Hp, simbătă — 7 sept[embrie] 1907. Dragă Amice, Serisoarea mi-a făcut o imensă plăcere, mai ales azi, cînd am rămas iar trist, în prada melancoliei. Afacerea cu Fernande mergea admirabil, deveneam din ce în ce mai afectuoși și despărțirea a fost chiar romantică[ă]. După întoarcerea ei de la Baden-Baden s-a schimbat cu totul. N-a mai voit să se întîlnească cu mine și dacă mă întîlnia fugea, parcă aș fi vrut s-o mîniuc. Nu puteam pricepe nimic, am așteptat, m-am plietisit (aveam și de ce) și iată că alaltăieri, vrînd s-o rup definitiv, i-am adresat o serisoare (neiscălită). Din detaliile care urmează rezultă că nici tonul, nici cuprinsul scrisorii nu aveau prin ce s-o mulțumească pe destinatară: Afară de asta serisoarea se putea compara cu discursurile reacționarului Purișkiewicz, chîr Duma, era plină de versuri, și de citații cu dublu sens. [...] Aseară, am primit de la ea o serisoare către tata (înțelegi bine că am primit-o eu), o serisoare indignată și plină de greșeli de ortografie, unde spunea că i-am scris une lettre, la plus ignoble, et la plus basse qu'un français du peuple ne se serait jamais permis devant une femme des rues*¹², și spunea tatei că să nu se mire cînd fratele ei, care vine la Berlin, are să mă provoace la duel. (Mi-a spus însă odată, că frate-său e în China; eu am crezut că e Chinez. Cum îți spun, însă, serisoarea am prins-o eu, tata nu știe nimic, și eu împing intriga mai departe, poate, poate iese ceva. Frică nu mi-e; dacă într-adevăr vine chinezul ăla, și e

unul mai pignouf*¹³, îl zdrobesc, dacă e unul mai forte, îl evit. Berlinul e mare, și eu sînt huligan și mai mare. Spune că a rupt cu mine, pentru că eram prea întreprinzător, și asta în interesul meu, nu înțeleg de ce? Dragă Amice, asta m-a amuzat nițel, și dacă n-am avut-o nu-mi pare rău. Am crezut un moment că o iubesc, mă înșelam însă. Dacă ar fi fost amor, altceva era, ca o nebulie, ceea ce la mine n-a fost. Și pe urmă Fernande e săracă, are să fie nevoită să dea lecții pentru că mindria ei o împiedică să practice sporturi mai rentabile. Aș vrea să văd ce fel de bandit e chinezul ăla de frate-său, care pentru mine este o problemă. Eu am să urmez intriga, astfel, de exemplu, <în aceeași serisoare> odată cu această serisoare îți trimit și o serisoare pentru Fernande. După ce o citești, lipește plicul, pune-i, te rog, o marcă de 25 centime, și arunc-o la cutie. Cînd are să o primească, are să-i vie dambla, eu cred, n-are să-și mai revie, cum am sărit de la Berlin la perla Coastei de smarald. [...] În Berlin timpul care a fost ploios două săptămîni, a redevenit splendid. O toamnă dulce și aurită poleiește străzile aristocratice unde zvînesc auto-uri fine și cînd ieși uneori și vezi așa cum deseri tu, tipi și tipese cosmopoliți, auto-uri limousine luminate cu pontagii și gonzeze, candelabre cu sute de luminări electrice, toate hotelurile parvenților milioneri te apucă un fel de sentiment zdrobitor. Eu sînt foarte încurcat în finanțe, nu mai mă ajung, sper că Krachul care e aproape, nu mă va ucide, și aștept să vîndă tata moșia. Afacerile tatei stau mai bine decît îmi imaginasem eu, și tata mă are iar în favor, ce-are să fie dacă trec și examenul II. Dragă Amice, îți urez bonne chance, și te îmbrățișez ca un frate. Măthieu-Jean Caragiale.

Sîntem foarte departe de patimile din iubire ale personajelor mateiene. Fermecat de gîndul de a fi iubit de către o aristocrată autentică, corespondentul își pierde răbdarea de îndată ce tînăra se distanțează, spre a se putea despărți la timp sau, poate, pentru a-l determina să facă un pas hotărîtor, să o ceară în căsătorie. Oricum, remarcăm înclinația către intrigi « infernale » (de fapt, livrești), nici prea complicate, nici foarte inspirate, la studentul în anul II, găsîm în peripecțiile acestui episod nu tema « scrisorii pierdute », ci pe aceea a « destinatarului schimbat », de care Mateiu Caragiale

*¹² ...serisoarea cea mai mizerabilă și josnică pe care un om simplu nu și-ar fi permis-o nicio-dată în fața unei femei de stradă...

*¹³ ...bădăran...

se va folosi în Craii, când va introduce faimosul testament rătăcit în spatele sertarului, în scriu. Oricum, momentul pentru o căsătorie era prematur, iar tonul cinic din scrisori, amestecat în chip atit de firesc cu cel naiv, maschează suferințe reale și nostalgii. Numele Fernandei de B. va reveni și în alte scrisori, stăruitor. S-ar părea că Mateiu își caută, dacă nu justificări, tot mai ample explicații. De altfel, întors din Berlin în București, de pe Hohenzollernplatz 4 (Hochparter!), pe str. Crîngași-Grant nr. 1 (probabil parter!), el îi scrie numaidecît prietenului său, punînd, în grabă, Post-scriptum-ul în capul scrisorii și data la urmă, așa cum nu proceda niciodată.

P. S. Eu azi am debarcat la orele 12 ziua, și mă grăbesc să-ți scriu.

Dragă Amice, Te rog să mă scuzi că nu ți-am putut răspunde imediat, pentru că plecăm din Berlin, în mod urgent, și eram așa de desemparé*¹⁴ că n-am avut nici timpul să-mi fac ultimele emplettes*¹⁵. Sunt mai nenorocit decît ți-ai putea închipui, să stai trei luni și jumătate la Berlin să flirtezi, să te plimbi liber, necunoscut și plin de toate spețele de curaj, și azi să te întorci în această țară Românească unde totul e mizerabil, insuficient și grotesc, unde damele fine sînt inaccesibile, tipii imposibili, și unde mă așteaptă examenul de drept. Capul meu care va trebui să înmagazineze 4 cursuri în 15 zile e de pe acum o curată locomotivă. Am avut atîtea neplăceri, o înecăcătură financiară, în sfîrșit, o serie de guignoane. Dragă Amice, Fernand e o tipesă săracă care rezumă pe cunoscutele demi-vierges din romanele moderne. Se amuză, flirtează, vibrează un moment, dar mania virginității o distruge și o pune mai presus de încercările unui seducător. Te asigur că am fost ireproșabil, am crezut într-o seară că are să-și arunce fustele pe un arbor secular, așa m-a strîns de braț și s-a lăsat pe mine [...] Mai tirziu a explicat unei amice (o înconjurasem cu o conspirație întreagă) că eram un om periculos pentru o domnișoară și că i-a fost frică de o surpriză neplăcută (să o violez, să o adorm, dracu mai știe ce). În timpul din urmă nici nu mai puteam încerca, fondurile îmi slăbiseră și un flirt nou apăsător pe orizontul amozurilor mele. Cine știe dacă voi mai revedea pe adorabila Fernand de Bondy. Poate că, dacă aș avea galettă, aș răpl-o

en auto ca să o deprind cu oarecari sporturi intime. De amor, ca la tine, nici nu poate fi vorba. Săgeata lui Cupidon e încă prea slabă pentru mine. (22 Septembrie, Vendredi.)

Cine fusese persoana care luase locul Fernandei de Bondy, în inima îndrăgostitului ultragiati? În scrisoarea imediat următoare (De Bucarest — 5/18 Octobre, 1907), în care-l vedem pe tinărul Caragiale reintegrîndu-se mediului, vine din nou vorba de vacanța berlineză.

Peste tot am fost acceptat ca un tinăr dilettante cunoscător consommé*¹⁶ al artelor fine. La Berlin erau multe ocazii și găsisem într-o damă cu care am flirtat (pe față la tort et à travers)*¹⁷, comtessa de Rendies (născută Tullea-Falcovano), un bun piston. Comtele (?) e un fel de pirat din Triest, are o mică rentă dar posedă un écriu*¹⁸ princiar, 145 de inele massive cu pietre enome, cercei, colliere, brățări furate de la naufragiații din Ragusa sau din Dalmația din biserici. Comtele Emilio Rendies pretinde însă că e fideicomissul mamei lui. El era pictor (numele lui e Rendici) și avea un aspect caricatural. Acești oameni erau însă extrem de lanșați, cunoscînd cei mai fini tipii din lumea echivocă, ambasadorii Persiei și ai republicilor sud-americane, Madame Keyling, o slrenă, metresă de milioneri, artiste lesbiene, tout un*¹⁹ bazar de perversités. Eu i-am făcut comtessei o curte așa de provocatoare, în fața lui bărbatu-său, încît lumea din casă s-a scandalizat. (Era la noi.) Aceasta însă nu din scopul de a o avea pe ea (care nu-mi plăcea), ci pentru a fi prezentat unor dame bogate, tipese exotice ce vin la ea. Cum însă era vara, salonul ei era en état de chômage*²⁰. Toate erau cari la castele, cari pe plaje. Și ceea ce m-a întrerupt de la execuția planului meu și m-a distrus a fost examenul pe care-l am peste 4 zile. Nu știu ce să fac, e

*¹⁴ ...încurcat...

*¹⁵ ...cumpărături.

*¹⁶ ...desăvîrșit...

*¹⁷ ...în toate chipurile...

*¹⁸ ...casetă...

*¹⁹ ...un întreg...

••• ...șoma.

...cești
M. Crănguș - Grant no 1 -

P.S. Eu aș am debarcat la ora 12
și m'ă grabă să-ți scriu.

Dragă Anice

Te rog să mă scuzi că nu ți-am
răspuns imediat, pentru că plecam
Berlin în mod urgent și eram așa
împresurat că n'am avut nici timpul
să fac ultimele emplette. Sunt nău-
tă de cât ți-ai putea închipui.
Am doi luni și jumătate la Berlin
și teji, să te plimbi liber, necondi-
ționat de toate zilele de cursă, și aji-
le întorci în aceeași țară românească
unde totul e miserabil, insuficient
profes, unde damele fine sunt in-
imaginabile, tipuri imposibile, și unde m'e-
ntă examinal de d'neș. Capul
care va trebui să imagineze
în 15 zile e depreacum o

foarte sever, și eu n-am citit nimic, mă mir
de ce mai mă chinulesc degeaba, c'est de la pelne
perdue*²¹. Poate vreun effort extrem, vreo şansă,
vreun piston solid, altfel greu. En tout cas*²², mă
prezint. Iar mai departe: Ți-am scris atât de
mult pentru că tu ești unicul meu confident
(așa cum erau Mortimer și Bougreton în romanul
lui Jean Lorrain).

În pasajul dedicat contelui și contesei Rendics,
cu giuvaerurile lor somptuoase și relațiile pe cit
de sus puse, pe atât de deochiate, întrevădem
începutul conturării atmosferei din Remember,
nu în ceea ce are tainic, în elementele ei de decor
material — ci de echivoc. Contactul cu aristo-

*²¹...este chin inutil

*²²În orice caz...

crația străină, fie ea și dubioasă sau de dată
recentă, se vădește anevoios. O singură vară
berlineză nu-i permite lui Mateiu Caragiale
stabilirea unor raporturi temeinice, dacă nu din
alte motive, cel puțin din acela că vara, aristo-
crația părăsea orașul. La o primă ochire, mo-
bilul acestei tentative de abordare a aristocrației
cosmopolite pare interesat și impur, însă trebuie
să ținem seama că pe studentul rebarbativ nu-l
încerca nici o îndoială asupra apartenenței lui
la aristocrație, la cea mai ilustră chiar, iar în
sinul acestei clase, cel puțin pe atunci, cîști-
garea mijloacelor de trai prin muncă părea o
aberație și nu era o necesitate. Faptul că Fer-
nande trebuia să dea lecții spre a-și putea câștiga
existența, o deklasase în ochii admiratorului.
El i-ar fi propus o soluție de cu totul alt ordin,
dar mult mai apropiată de mentalitatea aristo-
cratică. Și cit de afundat era în problemele
aristocrației ne-o demonstrează scrisoarea din
23 noiembrie a aceluiași an (Samedi. nr. 42
Miron Costin). De București — firește: Căsătoria
princesselor Luise de France m-a încântat. Ce
oameni, ce timpuri! Dar ce a fost prost, a fost
ca politică. O fiică de duce exilat (le comte de
Paris) se căsătorește cu fiul unui comte exilat
(Caserte-Bourbon). Nimeni din partea împăra-
tului Austriei, Germaniei, Suediei, Danemarcei
chiar, cu care e aliată casa de Franța. Nimeni,
și nimic. Afară de marele duce Wladimir, care
a mers ca la niște curse, sau o vinătoare, pentru
că soția lui e o Mecklembourg. Fără misiune, a
fost familia de Franța și Spania, regina Portu-
galiei și niște prințipi de Saxa. Nici Mecklem-
bourg, nici nimeni de la curtea Englițerei, e
ceva prea găunos. Înțeleg regele și regina să
nu vie, dar mai e prințul de Galles, ducele de
Connaught și alții. Asta e un simptom puțin
favorabil pentru regalismul francez. Comtesa
Lonyais egal cu zero. Sînt niște simpli particulari.
Toată asta e afacere de pură politică. Acum îmi
explic eu de ce Alfonso nu s-a căsătorit el cu
Louise de France. N-ar mai fi avut nici cel mai
mic filon politic. Cît despre noi, locul nostru

era la Woordnorton, dar daca nu se ivește filonul metalic!

Dar analiza strinsă a supărărilor aristocrației franceze, nesuținută în temeiurile ei monarhice de cercurile dinastice mai fericite de aiurea, este părăsită pentru vechea temă sentimentală: Dragă Amice, ea și mine, trebuie să fii însă în privința amorului un om sceptic și să te convingi că cele observate de mine, după o experiență de 3 luni și jumătate în străinătate, în privința damelor franceze e just [sic!]. Daca sunt demoiselle le place să le servești de « chaperon »*²³ (trone Marghioalo!), daca sunt măritate, de armăsar « étalon de race orientale »*²⁴. Și în amândouă cazurile de cassier pentru cheltuiala zilnică (mon petit « trésorier-payant »)*²⁵. Ceaiuri, trăsuri, auto-uri, chocolată, flori, musee. C'est navrant!*²⁶ O singură persoană m-a epatat: Fernande de B. Cum într-o seară n-aveam schimbat, s-a oferit ea ca să cheltuiască ea să mergem în trăsură la Grunewaldt [sic!]. Era Duminică seară, toate prăvăliile erau închise. Se înțelege că am refuzat: nu concep pescărie la consumații cu o damă, dar acum mă gîndesc că am făcut rău. Era însă una Mademoiselle Gêneviève Granger, care e din Paris și stă rue Denfert-Rochereau nr. 22, era așa de ahtiată și de stricătoare, încît comanda un ceai și nu-l putea bea, sau pentru ca să mă încerce la socoteală cu 5 pfenigi, dădea o franzelă la vrăbii. Eu nu sunt omul mesquin, dar aceasta mă indigna, cînd vedeam bine în ochii ei de bestie nemiloasă plăcerea de a face pe bărbat să cheltuiască. De aceea nu te mira de Rolande că n-a vrut să continueze [sic!] seria ceaiurilor fine, plătind ea, adică împrumutîndu-te. O amică a Gênevièvei Granger, Mademoiselle Gertrude Flatow, era așa de amoretată de mine, încît o plantam cîte 3 ore prin vreun Kaufhaus, și nu se supăra, eu tourbillonam după altele prin Metro sau pe străzi.

*²³ ...însoțitor...

*²⁴ ...exemplar de rasă orientală.

*²⁵ ...micul meu vistiernic care plătește.

*²⁶ ...Este dureros!

Această Flatow mă tot întreba că miine unde mergem? Făcuse chiar un plan odată să luăm cîteștrei un tren, un vapor, să prînzim pe la Potsdam și să ne întoarcem cu alt vapor etc. Eu eram consternat și numai grație unei ploii de 3 zile am scăpat. Nu eram embeguînat*²⁷ de nici una, și abia mă așezam la masă că bîng, factorul cu o scrisoare. Mon petit Turc! par ci, mon petit Turc, par la*²⁸. Și asta era numai ea să le baladez în lung și în larg.

De la scrisoare la scrisoare apar mutații de impresii, de ordinul contradicțiilor. Aceeași persoană care, bunăoară, îndrăgostită de el, îi trimitea bilețele, revine după scurtă vreme în

*²⁷ ...îmbrobodit...

*²⁸ Micul meu Turc! pe aici, micul meu Turc, pe dincolo.

corespondență pe tema acelorași bilețele, dar, de această dată, ca interesată. Schimbarea însăși de opinii a corespondentului, la rîndul ei, apare condusă de simpla necesitate a argumentării. Ne duce gîndul, probabil Mateiu Caragiale nu păstra copii după scrisorile trimise, riscînd, astfel, să producă versiuni diferite ale acelorași fapte. În realitate, cazul relevă doar de la schimbarea de umoare, care operează asupra memoriei, la cold, ca la toți marii subiectivi. Corespondentul este, deci, tot timpul sincer și deschis. De altfel, nici opinia asupra bucureștencelor, în aceeași lungă scrisoare, nu e mai bună: *Situația mea financiară e ca a Greciei și ar trebui să mă sinucid dacă nu m-aș gîndi la viitor. Sunt ocupat cu fațada, și îmi pare rău că F. de Montesquiou pleacă zilele astea. Nu că e ceva de cîștigat, dar am punctele mele. În București e foarte greu de lucrat cu damele. Sunt dintr-o rasă imposibilă. N-au încredere, le e frică și n-au tradiții de galanterie. Cele mai multe nu sunt capabile să iubească numai pentru amor, trebuie să aibă sau un scop politic, sau mai ales un plan financiar. Pentru jouissance* nu riscă nici una ca străinele situația lor. Lică Fillitti, ofițerul, mi-a spus că de trei ani de cînd se zbate, nu poate face nimic, cu toată uniformă și dolmanul lui. S-a desperat de răceala lor. (Mi se pare că i-au tras chelulul și nu știe că trebuie uneori să constrîngi pe femeie, aproape cu violențe, cînd vezi că se pierde în ezitări.) Eu am rupt cu desă-*

*29 ...plăcere...

virșire cu tipii găunoși, și sper că, dacă se realizează numai o parte din planul meu, să ne vedem toamna viitoare la Paris, unde e sigur că vin, depline însă cum. Nu se știe de azi, pe mîine, și viața, cum o duc și cum o ducem, în definitiv e grea și enervantă. Zinkutza e collată de mult cu un tip cu care voyagează, pe care-l întretine bine, dar un om de condiție neegală, un espèce de lărbîn³⁰. Ca să pătrunzi e deci greu, și pe urmă nu e o tipesă care să-și dea drumul și să se entuziasmeze, c'est une aigrie³¹. Iar în P. S. Am auzit că Olga Mavrocordat, care a moștenit încă o avere imensă de la fratele ei Georges, mort la Viena la 20 ani, a propus lui Cantemir Cîmpineanu să-l ia de soț și acel nefericit om a refuzat-o din motive intime. Ce ființă extraordinară să refuzi 150.000 livre de rente, trebuie să fii nebun. Și ceva mister[?] M. Un al doilea P. S.: Nu știu dacă ți-am scris cauza pentru care fiica lui Edouard nu se mărită. Este epileptică. Persoana indicată pe numele mic era Edouard al VII-lea, monarhul britanic, a cărui viață de petreceri în tinerețe se pare că lăsase urme. După date mai recente, și băiatul său cel mai mare suferea de turburări nervoase grave, ba, într-o amplă lucrare, se presupune că ducele Clarence, în demența sa, ar fi fost chiar celebrul Jack spintecătorul, ceea ce ar explica, la multă trecere de vreme, pentru ce fiorosul asasin n-a fost niciodată prins. În fine, cel de al treilea și ultim P. S.: Dacă vrei să vezi portretele familiilor de Franța, bine executate, uită-te în „Illustrated London News“.

De la București la Berlin și apoi iar acasă, anul 1907 este marcat de evenimente importante în existența tinărului Mateiu Caragiale, întâmplări care îi vor cristaliza caracterul, furnizîndu-i totodată materiale de observație copioase. Vacanța berlineză scoate în evidență un cert misoginism, nici măcar mascat, ca și preeminența acordată relațiilor de clan, de castă, față de puțină însemnătate a relațiilor sentimentale. Din acest fond care exclude femeia, sau o utilizează zonal, se va naște însăși ideea Craiilor, iar dintr-un anumit echivoc și din ideea răcelii fundamentale a femeii, *Remember*.

Barbu CIOCULESCU

(continuare în numărul viitor)

*30 ...un fel de servitor,

*31 ...e o acritură,

DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Titu MAIORESCU

NOTĂ BIOGRAFICĂ

Prenumele: MAIORESCU.

Numele de botez: TITU.

Data nașterii: 15 februarie 1840.

Locul nașterii: Craiova.

Numele sau originea părinților: Ion Maiorescu născut la Bucerdea, lângă Blaj, și Maria născută Popasu, din Brașov.

Studiile făcute succesiv, cu localitățile și instituturile în cari au fost făcute:

Clasele primare acasă, cl[asa] I gimnasială în anul școlar 1850—1851 la gimnasiul Român din Brașov, cl[asele] II—VIII și bacalaureatul în Academia Teresiană din Viena (1851 Sept[embrie]—Iulie 1858), 1858 și 1859, 1860 filosofia la Berlin, 1860—1861 jurisprudența la Paris. Diploma de Doctorat în filosofie și Licența în drept.

Etatea terminării studiilor: 21 de ani.

Primele scrieri și publicațiunile succesive: (Cărți originale, ori traducțiuni, redigere sau colaborarea la ziare sau reviste) cu titlul, anul, locul de tipărire și întinderea fiecărei opere.

1) *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form* (Berlin, Nicolai, 1861, 1 vol[um] în 8°, (VIII și 248).

2) *Die alte französische Tragödie und die Wagnerische Musik*. Conferință și discuțiune în Societatea filosofică din Berlin, 27 Apr[ilie] 1861. (În revista filosofică din Berlin *Der Gedanke* vol. II, 1861, nr. 5.)

3) *Ueber des Herbartianers Cornelius teleologische Grundgedanken*. (Disertațiune publicată în Organul Societății filosofice din Berlin, vol. III, 1862, pp. 18—22.)

4) *Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnasiu?* Disertațiune în Anuarul Liceului din Iassi [sic !], 1863.

5) *Regulele limbii române pentru începători și observări didactice*, în Anuarul Institutului normal de la Trei Ierarhi, 1864.

6) *Vocea națională*, foaie politică din Iassi, redactată în Aprilie și. [Anexă pe o pagină alăturată], Mai 1866 în contra mișcării separatiste din Moldova.

7) *Die Vereinigten Fürstentümer Moldau und Walachei unter Fürst Alexander Johann I (Cuza)*, în revista „*Unsere Zeit*“, Lipsca[,] Brockhaus[,] 1866, pag. 53—63.

8) *Despre scrierea limbii române*, Iassi, 1866 ([în] 8°, 152 [pag.])

9) *Poesia rumana*, cercetare critică, Iassi 1867 ([în] 8°, 206 [pag.])

10) *Contra Școalei Bărnuțiu*, Iassi, 1868 ([în] 8°, 108 [pag.]).

11) *Beția de Cuvinte*, Iassi, 1873 ([în] 8°, 30 [pag.]).

12) *Răspunsurile Revistei Contimporane*, Iassi, 1873 ([în] 8° [,] 56 [pag.]).

13) *Critice*, București, [Editura] „Socec“, 1874 ([în] 8°, XV și 466 [pag.]).

- 14) *Asupra broşurei Germania, România şi principele Carol de Hohenzollern*, Iassi, 1875 ([în] 8°, 20 [pag.]).
- 15) *Raport către Măria Sa Domnitorul asupra lucrărilor Ministerului Instrucţiunii Publice*, Bucureşti, Noemvrie 1875 ([în] 4°, 20 [pag.]).
- 16) *Logica*, partea I, Bucureşti, 1876 ([în] 8°, 110 [pag.]).
- 17) *Aforismele lui Schopenhauer*, traducere publicată în „Convorbiri literare”, vol. X, 1876.
- 18) „*Timpul*”, ziar politic cotidian, redactat şi scris în articolele sale de fond de la 18 Ianuarie pînă la finele Aprilie 1877.
- 19) *Ministerul Brătianu-Kogălniceanu şi Tratatul de la Berlin*. Discurs, Bucureşti[,] 1878 ([în] 8°, 38 [pag.]).

Occupaţiuni şi funcţiuni succesive, cu datele lor :

- 1 Iunie 1862—Sept[embrie] 1862[,] membru supleant la Tribunalul Ilfov.
- 2 Octomvrie—12 Noemvrie 1862[,] Procuror la trib[unalul] Ilfov.
- 13 Noemvrie 1862—Octomvrie 1863[,] Director[ul] Liceului Iassi.
- Octomvrie 1863—Ianuarie 1868[,] Directorul Institutului normal de la Trei Ierarhi Iassi.

Ianuarie 1863—Noemvrie 1871[,] Profesor de filosofie la Universit[atea] Iassi.

7 Aprilie 1874—29 Ianuarie 1876[,] Ministru de Culte şi Instrucţiune publică.

Aprilie 1876—10 Iulie 1876[,] Agent diplomatic la Berlin.

Occupaţiuni şi funcţiuni actuale : Advocat şi deputat.

Titluri onorifice şi ordine sau decoraţiuni : Membru onorariu al Asociaţiunii Transilvane pentru cultura pop[orului] rom[ân].

Membru extern al Societ[ăţii] filosof[ice] din Berlin.

Medalia Bene Merenti cl[asa] I.

Marea Cruce a Ordinului Francisc-Iosef I de Austria.

Locul reşedinţei actuale :

Ţara : România.

Comuna : Bucureşti.

Strada şi Nr. : Mercur, No. 1.

Nota biografică¹ pe care o publicăm nu modifică biografia lui Maiorescu, dar ea vine să probeze încă o dată gravitatea olimpiianului în faţa buchiei scrise şi responsabilitatea academicianului în raporturile sale cu înaltul for de cultură. Pentru că, de la 20 iulie 1867, cînd a fost numit ca membru fondator, şi pînă la 1 iulie 1917, cînd s-a stins, Titu Maiorescu a fost unul din cei mai străluciţi membri

ai Academiei Române. Cincizeci de ani de viaţă academică exemplară, din păcate, în mare parte necunoscută². Studiul scris şi publicat de către Dimitrie Onciul: T. Maiorescu şi Academia Română, „*Convorbiri literare*”, Anul XLIV, vol. I, Bucureşti, 15 februarie 1910, pp. LXII—XCII), a devenit şi el de restrînsă circulaţie.

Petru POPESCU-GOGAN

¹ Aceste file au fost înaintate de către Titu Maiorescu Academiei Române, în august 1879, la cererea acesteia. La iniţiativa lui Al. Odobescu şi sub semnătura sa, în calitate de secretar general al Academiei, aceasta a adresat tuturor membrilor un formular, intitulat *Notă biografică*, cu rugămintea să completeze datele şi s-o restituie. Mulţi n-o vor restituit şi printre ei se numără şi Al. Odobescu. T. Maiorescu o va face însă cu lux de date şi o va depune imediat. (Originalul la *Arhiva Academiei Române*, mapa a 7-a, 1879.)

² Demisia, cerută cu scrisoarea pe care o reproducem mai jos, nu modifică cu nimic aprecierea noastră: « Domnule Preşedinte, Am onoarea a depune în minele D[umneavoastră] demisiunea mea de membru al Societăţii Academice Române, ne-

maiîndu-mi cu putinţă a lua parte la lucrările acestei Societăţi. Primiţi, vă rog, Domnule Preşedinte, încredinţarea prea distinsei mele consideraţiuni. Iassi 10/22 octombrie 1868. Titu Maiorescu. Domniei Sale, Domnului Preşedinte al Societăţii Academice Române, la Bucureşti ». La rîndul său, preşedintele — Ion Heliade Rădulescu — înscrie următoarea apostilă: « Se va supune Societăţii Academice » şi semnează. Societatea Academică Română — care va mai primi astfel de scrisori de demisie de la V. Alecsandri şi de la Episcopul Melchisedec — îi va trece pe toţi trei în rîndurile membrilor onorari, iar în 1879, prin transformarea Societăţii Academice în Academia Română, ei vor figura din nou, în postura de membrii activi ai Academiei.

DOCTOR
ÎN
DREPT
LA PARIS

ACADÉMIE
DE PARIS.

Université de France.

Paris, le 29 Juin 1860

1. Bureau de l'Etat de l'Etat
 Directeur de l'Administration
 de Paris 1. - Bureau de l'Etat
 du grand de l'Etat de l'Etat
 et - Bureau de l'Etat de l'Etat
 de l'Etat de l'Etat de l'Etat

Fish Live Mirrored

DUPĂ DOCTORATUL ÎN FILOZOFIE TRE-
cul ca o «jucărie» la 26 iunie 1859, la Geissen,
în Germania, cum se ştie din însemnările zilnice şi
din biografiile exegeţilor săi, Titu Maiorescu pleca
în toamna aceluiaşi an la Paris, cu o bursă facilitată
de conjunctura favorabilă în care se găsea tatăl său,
după Unire. Obligaţia asumată pe lângă Eforia
şcoalelor, instituţia care suporta cheltuielile bursei,
era de a trece o licenţă în litere la Sorbona. Biografia
de pînă acum s-au mulţumit cu eleve consideraţii
aproximative şi cu deducţii nu o dată în afara ade-
vărului. Toată elapa pariziană se reduce, pînă
în prezent, la eleve rînduri. Cercelarea Epistola-
riului pentru anii 1859—1861, precum şi documen-
tele din dosarele Ministerului Instrucţiunii Publice
şi al Cultelor din Franţa, păstrate în Archives Na-
tionales de la Paris, ne permit o reconstituire rigu-
roasă a acestor ultimi ani de studii universitare al
lui Titu Maiorescu. Încă din 25 august 1859, tînrul
doctor în filozofie îl informa, din Bucureşti, pe
dr. Câmpeanu, de bursa Eforiei pentru «junii care vor
fi trimişi la Paris spre a studia 3 ani. Leafa pe
an 240 ₣ şi de drum 50 ₣¹. Dorinţa de a continua
învăţătura în Franţa părea acum un fel de orgoliu
al lui Ioan Maiorescu. «După voia tăii, voi con-
cure şi eu în 15 septembrie a.c. Dacă reîşies (de
care eu unul nu mă îndoişesc), voi merge la 5 octom-
brie la Paris»². Rezultatul concursului se decidea
la 15 septembrie. Mai înainte, la 5 ale aceluiaşi luni,
se interesa la braşoveanul Ştefan Iosif, tatăl poetului
Ştefan Octavian Iosif, de o programă gimnazială.

probabil în vederea concursului. Îl asigura și pe acesta că dacă «va reuși concursul, plecând la Paris, trec prin Brașov»². Bineînțeles, concursul fu câștigat și Maiorescu plecă de îndată spre Franța, însă drumul dură enorm. La 15 octombrie se găsea la Brașov, iar a doua zi poposi la Sibiu, doar pentru o zi³, înell nici nu-l vizită pe Andrei Mureșanu. Abia la 25 octombrie ajungea la Berlin, unde șezu mai mult timp. Biografia lui Maiorescu — de la Soveja Mehedinți pînă la G. Călinescu — spun că la 3 noiembrie era la Paris, dată anulată de documente, căci la 5 noiembrie el era tot la Berlin și i scria lui Vicențiu Babeș-Ministerialscrăler⁴: «Mîine plec la Paris»⁵. Deci pe 6 noiembrie. Dar la 7 noiembrie nu părăsise capitala Germaniei! Avusese ghinion, și în ziua plecării își scrtinise piciorul. În loc de opt zile, ell prevăzuse să șadă la Berlin, unde se simțea bine în mijlocul familiei Kremnitz, înlăg Clara și Mile, stălu cu «oblojeji» cu apă de

³ Scrisoare din 17 septembrie 1859, *Epistolarium*, volumul 24, 4 iulie—17 august.

⁴ Scrisoare către Emilia, 16 octombrie și către Andrei Mureșanu la 17 octombrie, *Epistolarium*, volumul 26. 8 septembrie—21 noiembrie 1859.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

¹ *Epistolarium*, volumul 25, 13 august—7 septembrie 1859. Biblioteca Academiei Române, Arhiva Titu Maiorescu, I (*Correspondență*) 2.

² *Ibidem*.

plumb cincisprezece zile⁷. O primă scrisoare expediată din Paris apare abia la 18 noiembrie⁸ (se instalase în 6, rue Racine, în plin cartier Latin), iar la 19 noiembrie îl informa pe tatăl său la București, pentru a-l liniști, că nu întârziase în Germania, întrucât rețre-ul universitar francez avea loc la 21 noiembrie. Încă de la Berlin își indica pentru corespondența sa la Paris «chez M. Royer-Collard», profesor⁹ recomandat fie de vreun profesor al său de la Berlin, fie de Krcmmltz.

Obişnuit cu mediul urban austriac și german, Titu Maiorescu rămase rece la panorama Oraşului-Lumină. Nu-l mişcă nimic, nu-i plăcu nimic, încercând chiar un sentiment de repulsie. Ciudată întâlnire cu Parisul:

«Parisul îmi făcu o impresiune foarte neplăcută. Strade strimle și întunecoase (afară într-adevăr de câteva pompoase), necurale, casele înalte, înguste, afumate și întocmite numai spre câştig; toată cetatea cu un aer de realism cras¹⁰».

Nu trecuseră decât câteva zile și se plîngea că «singurătatea» îl «deprimează» de parcă ar fi fost aruncat într-un oraș de provincie. Nu-i priau nici muzeele, nici monumentele, nici librăriile. Cereea de la Berlin un Herbart complet, iar odată cu opera acestuia ti va veni și opera lui Kant. «Cu cît e Parisul mai viu, cu atît contrastul între mine și el e mai vătmătoriu.»

Ajuns la Paris, Maiorescu se interesă de condițiile de înscriere la facultate. Un dezastru financiar pentru buzunarul său. Scumpete! Îl apucă disperarea și scrisese tatălui său: «Cu 240# e absolut cu neputință să ies din cauza plăților pentru școală. Mai întâi nici un testimoniu de maturitate străin n-are valoare în Franța». Trebuia să se adreseze ministrului pentru a-l numi, în baza diplomei germane, bachelier ès-Lettres. «Plata era 100 fr.» Apoi ce urma? «Plata pe fiecare trimestru este de 40 fr. Va să zică 160 fr. La fiecare an se face un examen; examenul prim 100 [?] fr., al doilea 300 fr., al treilea 500 fr.»

Deocamdată trebuia să umble pentru a nu pierde anul de drept făcut la Berlin: «să mi se recunoască anul cel din Berlin, să șed numai 3 ani, atunci însă trebuie să plătesc banii de colegiu ca [și] cînd aș fi urmat în Franța anul prim, apoi dar pe lîngă 100 fr. pentru test[imoniu] de maturitate, și pe lîngă 100 fr.

bani de înscriere la anul al doilea, cu care voi începe, mai am să plătesc 100 fr. bani pentru anul prim care ar fi fost să-l urmez în Franța, și 100 fr. pentru examenul prim».

Nici studiile, înula universitară, atmosfera studențească nu-l atrăgeau. Nu era mulțumit de nimic: «Studiile sînt de tot incomplete. Le lipsește facultatea filozofică. Studiul filozofiei întregi, dar apoi și ce se află este incongruat de un formalism» și de «un pedantism»¹¹ străine spiritului său.

În corespondența adresată tatălui său la București, abundă calculele de bani, încredințarea în care se află cel de-abia descins la Paris. Deja Maiorescu făcuse o opțiune de studiu. Avea în vedere, indiscutabil, diploma de la Facultatea de drept. După aceea, se întreba dacă mai poate suporta financiar și examenele de la Litere.

«Vrînd însă să urmez la Litere, să înțelegă că plățile se îndoiesc. De se va putea să mi se schimbe jurnalul și să nu fiu forțat (o formalitate goală) a aduce Eforiei diplomă de Litere. Căci în cazul din urmă, spre a mi se recunoască diploma germană [de doctoral] trebuie să plătesc la 1200 fr., ca [și] cînd aș fi urmat toate colegiile în Franța.»¹² Apoi, ca să-l înduplece pe tatăl său de povara cheltuielilor, îi făcu un nou pomelnic: pentru camera nelcăzită 45 fr., pentru mîncare 80 fr., serviciul 4 fr. Tot plătind în dreapta și în stînga, rămăsese «despuat» de bani pînă la 12 decembrie. Din această cauză nu mai avea nici o rețicentă: îi cerea 100 de galbeni de la Știrbei și plănuia o intervenție pe lîngă Cuza pentru 100 de galbeni anual.

Maiorescu se interesează mereu de examene, înscrieri, cursuri la Facultatea de drept. Deocamdată nu pomenește nimic de obligațiile sale imediate pe lîngă Facultatea de litere. Planul său prevede o carieră juridică. Lui Ioan Maiorescu îi vorbește de examenele ce trebuia să le dea la Drept și nu la Litere: «examenul întîi de drept roman și Code Napoléon». «Peste alte trei luni, examenul al doilea spre a deveni avoué (Code Napoléon, procedura civilă, legislația civilă, dreptul criminal), apoi peste vro 6 luni (ultimele?) examene pentru advocatură.»¹³

Toate forțele erau puse în mișcare pentru a-și încheia anii de învățătură la Facultatea de drept:

«Cum vezi, am să fac într-un an ceea ce de regulă să face în 4. Da va merge.»

⁷ Idem, scrisoare către Emilia la 19 noiembrie.

⁸ Ibidem.

⁹ Royer-Collard, Albert-Paul, jurisconsult 1(797-?), apoi profesor, decan la Facultatea de Drept din Paris.

¹⁰ Scrisoare către Emilia la 19 noiembrie.

¹¹ *Epistolarium*, volumul 27, 21 noiembrie—23 decembrie 1859.

¹² *Epistolarium*, volumul 26.

¹³ *Epistolarium*, volumul 27.

«Trebuie să studiezi cîte 7 ore pe zi, dar apoi va merge.» Nici vorbă că Maiorescu să se ocupe acum de diploma de licență în litere, dobindită «fără nevoia unei sforjări»¹⁴. Documentele de arhivă pe care le-am găsit la Paris în această toamnă concordă perfect cu datele din Epistolar și vădesc dorința sa de a desăvîrși studiile în drept. Prima etapă a șederii sale la Paris se consumă cu umblatul și așteptatul de aprobări pentru a se putea înscrie la Drept. Dosarul cu actele de student la Paris, ale lui Titu Maiorescu, în perioada 1859—1861, aflate în Arhivele Naționale de la Paris¹⁵, ne oferă posibilitatea recalcătuirii acestei etape în biografia intelectuală a lui Titu Maiorescu, evitînd imaginarul și apologetismul. În primul rînd, documentele pe care le-am adus de la Paris corectează opinia istoriei noastre literare după care Titu Maiorescu ar fi avut înaintea licenței în drept, o licență în litere în capitala Franței. Abia descins la Paris, Titu Maiorescu adresa, la 10 decembrie 1859, o cerere Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, din care aflăm că avea un an de drept la Berlin, deci frecventase, paralel cu filozofia, Facultatea de drept. Poședă pentru aceasta actul respectiv. Nu fusese un auditor oarecare. Planul lui Maiorescu, la Paris, era să absolve Facultatea de drept, cîștigînd acel an universitar de la Berlin. Nici un cuvînt despre Facultatea de litere, cu altă mai mult despre licență. El propune echivalarea diplomei sale de doctor în filozofie cu o modestă diplomă de bacalaureat în litere numai pentru că o atare diplomă de bacalaureat îi era indispensabilă înscrierii sale ca student la Drept. El specifică acest lucru. Dealtmîntri nici nu era posibilă o echivalare directă între un doctorat în filozofie și o licență în litere, în timp ce acel doctorat german putea constitui o certificare de bacalaureat în litere, adică dreptul de a frecventa cursurile unei facultăți. Mai mult, chiar și pentru licența în litere la Paris, Maiorescu avea nevoie în prealabil, ca și în cazul licenței în drept, de o echivalare de bacalaureat care să-i permită apoi dreptul la înscrierile la cursuri și prezentarea la examene. În dosarele pentru echivalarea de diplome străine al Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor în perioada 1859—1861, unde există piesele de arhivă

pe care le publicăm în anexă, nu se află nici un indiciu că Maiorescu ar fi luat inițiativa unor demersuri și pentru licența în litere. El solicită, pentru a putea să intre în drepturile și obligațiile studențești la Facultatea de drept, echivalarea doctoratului său (străin pentru francezi) cu un bacalaureat în litere și cu dispensa pentru examenele anului I. În acest serial de documente, Maiorescu nu invocă nicidecum Facultatea de litere din Paris. Nu vîd atunci cum ar fi rezolvat într-o lună de zile, între 3 noiembrie—10 decembrie 1859, echivalarea «doctoratului nemțesc cu licența în litere», cînd el abia de acum înainte începea demersurile pentru echivalare, nu cu o licență în litere, ci cu un simplu bacalaureat în litere, fără de care nu se putea apuca de treabă la Drept. În practica vremii, asemenea echivalări de diplome străine, cu simple diplome de bacalaureat franceze, erau curențe în rîndul tînorilor români veniți să învețe la Paris. Maiorescu era, în plus, îndreptățit să ceară, paralel cu echivalarea de diplome, și o absolvire de înscrieri și examene prevăzute în clauzele primului an universitar la Facultatea de drept. Răspuns la cererea sa din 10 decembrie, ministerul adresează o «minută» vice-rectorului Universității din Paris, cerînd consultarea și avizul atît al Facultății de litere — pentru legalitatea echivalării doctoratului lui Maiorescu cu diploma de bacalaureat în litere, cît și a Facultății de drept — pentru legalitatea echivalării anului de studii la Berlin cu un an de studii la Paris, în cadrul unei facultăți cu aceeași specialitate. Totul, administrativ, decurge rapid. La numai 2 zile după depunerea cererii¹⁶, ea este luată în discuție, la 15 decembrie există deja exprimat punctul de vedere al ministerului, iar la 22 decembrie, în ședința Facultății de drept, numele lui Maiorescu apare în Registrul de deliberări cu cererea sa ca «certificatele de studii» făcute la Berlin să-i dea dreptul la echivalarea doctoratului cu diploma de bacalaureat. Facultatea este de acord și propune ministerului echivalarea și dreptul la cinci înscrieri «extraordinare» (Maiorescu ceruse numai patru înscrieri), obligîndu-l să treacă examenele prevăzute în regulament. Nu se cunoaște răspunsul Facultății de litere, însă vice-rectorul, în răspunsul său din 31 decembrie 1859, implică și acordul acestei facultăți. Cererea lui Maiorescu era, astfel, rezolvată. Rămînea doar să achite taxa de 100 de franci. La 20 martie 1860 se echivala oficial diploma de doctor și i se da dreptul la cele cinci înscrieri. La 29 martie, Maiorescu semnă de primirea actului. O urgență anunțată în hotărîrea

¹⁴ E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, ediție îngrijită de Maria Simionescu, Editura „Minerva”, București, 1972, p. 55. Și la G. Călinescu, aceeași informație luată din *Însemnări zilnice* (Material documentar în „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*”, an IX, 1960, nr. 3, p. 534).

¹⁵ Archives Nationales, Paris. Dosarele F. 17⁶⁵⁷⁷ și Aj 161720. (A se vedea anexa documentară).

¹⁶ Archives Nationales, dosarul F 17⁶⁵⁷⁷.

ministrului era aceea de a se prezenta de îndată la secretariatul facultății pentru a șasea înscriere. După matricola descoperită în Mapa Aj. 16,1720 de la Archives Nationales, la 29 martie 1860, deci în aceeași zi cu primirea echivalării diplomei, Maiorescu făcea și cele șase înscrieri, cte probabil trebuiau pentru a-i da dreptul să se prezinte la examene. Acestora le mai adăuga, în 1860, înscrierile de la 13 aprilie, 9 iulie și 15 noiembrie. În așteptarea răspunsurilor oficiale, pretextând «imprimarea unei broșure» — *Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form*¹⁷, Maiorescu plecase în februarie în Germania¹⁸, de unde continua să-i scrie tatălui său, cu tot felul de socotele pe seama taxelor școlare la Paris. Propunea, printre altele, ca Eforia să-i trimită stipendiul pe trei ani în doi ani, cînd avea de gînd să termine studiile. Logic era acoperit dacă, numai în doi ani, pulea să se achite de îndatorirea sa față de cei care suportau cheltuiala. Logica nu este însă întotdeauna suficientă! La 4 martie revenise de «6 zile la Paris»¹⁹. Lucra cte șapte ore, «apoi casc de urît, mai tîrziu mă mai animează cte o convorbire cu Roselli [Theodor] și pe urmă mă culc». Prompt, scrisese și Onoralei Eforii a școalelor, pentru a o informa despre planurile sale de studii. Acum vorbește de licența în litere ca de un lucru subînțeles, pentru care nu mai trebuia să se insiste. Într-un mod delicat și protocolar, ti cerea dezlegarea pentru studiile sale de drept: «La înfățișarea diplomei mele de doilor de filozofie, decanul Pellat îmi spuse că acest document corespunde cel puțin licențiatului de litere. Îmi zisei dar a face uz de beneficiul acordat de On[or] E[foria] spre continuarea studiului de drepturi la Paris, avînd convingerea că acest studiu este cel mai esențial pentru coroborarea și chiar pentru existența statului nostru.

Deciderea mea se înțelege că depinde de la aprobarea On[oralei] Eforii. De această aprobare mă rog prin rîndurile de față, promițînd totdeauna a nu neglija literile, ci a supune parlea lor filozofică ca bază fundamentală întregii activități juridice».

Asupra acestei hotărîri, va reveni, nemulțumit că nu primise nici un răspuns, cu o nouă petiție spre a-i «schimba mandatul de litere în mandat de drepturi»²⁰. Tot acum anunța că examenul prim va fi la 12 aprilie («că pentru dîst examen preparai

deja dreptul roman». Mai avea de pregătît *Codicele Napoleon*)²¹. Îndată însă preciză exact data examenului la 11 aprilie. În ziua examenului, dădu vestea ca pe un triumf: «am re[ș]eșit foarte bine»²². Urmă o pauză, alegîndu-și ca loc de recreere Berlinul. Din aprilie pînă în iunie îl găsim acolo. «Ocaziunea călătoriei fu o chiemare destul de lingusătoare și onorabilă spre a mai fi irezistibilă din partea consilierului Kremnitz la Berlin spre a ținea în salonul lui prelegeri despre filozofie, și mai ales despre psihologie și estetică cu sistemul meu original care după cum văd află toată aprobarea la Berlin.»²³

Ținea prelegeri — deși termenul este destul de pretențios pentru salonul lui Kremnitz — de două ori pe săptămîină, în rest prepara examenul al doilea de la Paris. Desigur, nu era un mod de a absenta de la Paris și motivul, cum se va vedea, era altul decît prelegerile de care avea nevoie Kremnitz, Mile și Clara. Îl liniști din nou pe tatăl său că plecările sale la Berlin nu-l bîgau «în cheltuieli»²⁴. Broșura se imprima în Germania, iar el voia să unească «erudițiunea filozofică căștigată în Germania» cu «studiul practic al dreptului în Franța» pentru a face ca profesor în țară filozofia dreptului, «studiu de universitate pentru care încă n-avem pînă acum nici un bărbat». Îngrijorat că nu primea dezlegare de la Eforie pentru studiile de drept, la 23 iulie ti scria tatălui său că s-a decis de a trece, cel mai tîrziu în aprilie, licența în litere²⁵. Curios, după ce susținuse că decanul i-a dat din oficiu acest act! Cerea o reglementare a stipendiului, bani în plus. Trece și examenul al doilea la 16 august, tot cu foarte bine²⁶. Devenise «bachelier ès-Droit». În octombrie-noiembrie era iarăși la Berlin. Vorbea des de «examenul de litere». I se propusese să fie membru la Cerele

²¹ Scrisoare către Cămpăneanu. *Epistolarium*, volumul 30, 27 martie—6 iunie 1860.

²² *Idem*, scrisoare din 11 aprilie.

²³ *Idem*, scrisoare către tatăl său la 19 mai 1860.

²⁴ *Idem*, scrisoare din 4 iulie 1860.

²⁵ Scrisoare către tatăl său, *Epistolarium*, volumul 32, 18 iulie—20 august.

²⁶ Scrisoare către tatăl său, 17 august, *Epistolarium*, volumul 33, 17 august—9 noiembrie 1860.

¹⁷ A apărut la „editorul Nicolai” în același an.

¹⁸ *Epistolarium*, volumul 28, 24 decembrie 1859—2 februarie 1860.

¹⁹ *Epistolarium*, volumul 29, 11 februarie—25 martie 1860.

²⁰ *Epistolarium*, volumul 30, Scrisoare din 27 martie 1860, I (Correspondența) 3.

des sociétés savantes și era gata să accepte, plănuind să le țină prelegeri franjuzești «sur l'état actuel de la philosophie allemande»²⁷. La 3 noiembrie scrise la București solemn și cald despre «alegera ce a făcut-o» pentru Clara. După două săptămâni pleca la Paris²⁸.

Schimbă locuința în 37, Quai des Augustins și se apucă să pregătească examenul al treilea (Intitul de licență). «Asemenea studiez cu asiduitate literale». Exagerare, firește, pentru a câștiga credit la tatăl său. Timpul ții ti mai rămnea în afara obligațiilor în cercul familiei Kremnitz, abia ti ajungea pentru învâșarea la examenele de la Drept. Era mntndru de biblioteca sa de 500 de tomuri cu «exemplare complete de Schiller, Lessing, Platon, Rousseau, Le Sage, Corneille, Boileau, Racine, Molière, Pascal, Chateaubriand, Shakespeare, Bossuet, Montesquieu, Aristotel, Descartes, Spinoza, Kant, Herbart, Fichte, apoi literatura juridică franceză». Grație lui Kremnitz, Maiorescu cunoscuse pe profesorul de greacă de la Sorbona, Egger²⁹, și pe Laboulaye³⁰, juriconsult, care ti facilitaseră la Paris consultarea de bibliotecă, vizitele și relații. Școala propriu-zis ti plictisise («mi s-a urât cu școala»); voia «să intre în viață». («Mai mult de 7 lune nu mai pot rămnea în Paris, și de ce să rămân?»). Planurile erau mari, dar pe acest fond de lipsă de interes didactic, ce avea să rămână în picioare? Ți comenta tatălui său tezele de la Litere, în timp ce pentru Drept era presat de examene. Astfel raporta lui Ioan Maiorescu că «pentru teza franceză» avea în vedere lucrarea: La relation. Essai d'un nouveau fondement de philosophie. («Aci voi căuta între altele a demonstra că filozofia franceză propagată de Royer-Collard, Coussin³¹ etc. în eclectismul ei e semn de impotență filozofică»), iar pentru teza latină, lucrarea De sophistarum philosophia («O apologie a sofistilor în contra lui Platon și a falselor opinii de astăzi asupra lor») ³².

Fiind convins că ambele lucrări «stau în opozițiune vie cu direcțiunea filozofică a Sorbonei», din capul locului se ridică un semn de îndoială asupra șanselor unor asemenea tentative. La 22 noiembrie

1860, ti scria ministrului Roland de la Instrucțiunea Publică și Culte că «étant destiné à la fin de mes études de droit à occuper une chaire de philosophie à la faculté de Bucarest, je voudrais me soumettre d'abord à un examen du doctorat ès-Lettres de l'Université de Paris pour répondre avec pleine conscience à la vocation dont on m'a honoré dans ma patrie»³³. Pentru aceasta cerea o dispensă și o echivalare în același timp a doctoratului german cu o licență în litere pe care, deci, n-o avusese niciodată. Pentru sobrul și probul Maiorescu graba nu era însă un argument: «le temps me manque absolument pour passer en France aussi la Licence ès-Lettres». Nu era adevărat că ti lipsea timpul necesar, cînd doar pentru această licență venise la Paris pentru... trei ani. E posibil ca în această situație să fi frecventat cteodată unele cursuri de la Litere (cursul lui Philarete Chastes)³⁴. Dintr-o altă ciornă către tatăl său, aflăm că Maiorescu ceruse audiență la ministrul în vederea unui doctorat imediat în litere. «Ministerul ordonă Universității a-mi examina opul. Acest examen îmi fu foarte favorabil, asemenea o apărare verbală făcută înaintea facultății în mod brillant a opiniunilor generale»³⁵. În acele pentru echivalări de diplome străine ale ministerului, nu există pînă acum nici un act care să ateste acest eveniment în afara echivalării doctoratului în filozofie cu o diplomă de bacalaureat în litere, care e cu totul altceva. În acest timp, el se agita pentru cea din urmă echivalare. Totuși, la 17 decembrie, se declara licențiat ès-Lettres, iar la 9 ianuarie, depunea examenul de licență (primul) în drept («dreptul roman întreg»). Iarăși se desfășura un plan laelc stabilit minușios, în lanț: «De la 9 ianuarie pînă la 7 martie îmi lucrez teza franceză pentru doctorat în litere. De la 1 martie pînă la 1 aprilie prepar examenul ultim de licență în drept, pe care ti depun în 5 aprilie. De la 5 aprilie pînă la 1 iunie termin teza latină pentru doctoratul în litere. Amîndouă tezele le prezint în acest timp facultății. În luna lui iunie, pe cînd facul[talea] de litere îmi examinează tezele, eu lucrez teza juristică pentru licență ce o apăr în public la 3 iulie. La 5 iulie apăr tezele cele 2 de litere. Și așa peste 6 lune stînt doctor de litere și licențiat în drept»³⁶. Nu-l interesa doctoratul în drept, cum nu-l interesa nici cel în litere. La insistențele tatălui său, ti răspunse rîspicat: «De

²⁷ Idem, scrisoare din 2 noiembrie 1860.

²⁸ Scrisoare din 20 noiembrie, Epistolarium, volumul 34, 17 noiembrie 1860—1 ianuarie 1861.

²⁹ Egger Emile (1813—1885), elenist, savant și profesor francez.

³⁰ Laboulaye Edouard-René Lefebvre de (1811—1883) juriconsult, profesor la Collège de France.

³¹ Victor Coussin (1792—1867), celebritate a epocii în filozofia franceză eclectică.

³² Scrisoare din 20 noiembrie. Epistolarium, volumul 34, 17 noiembrie 1860—1 ianuarie 1861.

³³ Epistolarium, volumul 34.

³⁴ Idem, scrisoare din 10 decembrie.

³⁵ Idem, scrisoare către tata, 19 decembrie 1860.

³⁶ Ibidem.

doctoratul în drept n-a fost vorba pentru mine și nici nu-l voi depune»³⁷.

Cerea bani, făcea calcule și asigura Eforia că în șase luni va avea doctoratul în litere și licența în drept, că era deja licențiat în litere, dar că «pentru acele rezultate extraordinarii îmi trebuiesc și bani extraordinari».

În scrisori el vorbește de primul examen la 11 ianuarie³⁸, cînd de fapt a fost la 9 ianuarie, după aceea se arăta interesat de invitația Societății literare a Franței pentru «a ține un discurs public în sala ei asupra tragediei franceze în raporturile estetice cu muzica. Wagner...»³⁹. În jurul lui se scema dragostea sale pentru Clara și a șederii sale ca bursier de la Paris... la Berlin. El se apără, luînd pavyză însăși Eforia, care nu numai «că nu luase în nume de rău excursurile» sale la Berlin, dar după tipărirea broșurii sale acolo, îi «îndoise teafa de la 1 ianuarie 61», acordîndu-i 500 ₣. Foarte des îl informa pe tatăl său de evoluția pregătirii examenelor și a tezelor, într-o deplină seninătate. În februarie 1861 pleca la Berlin, pretextînd nu dragostea pentru Clara, ci... studiul sofistilor greci. Prevedea întâlniri de studiu cu profesorii Tredelenburg și Michelet, căci pe profesorii francezi Garnier, Saissel și Jules Simon nu-i simțea necesari spiritului său. Era îndrăgostit și nu mai putea să-și ascundă adevărata pasiune: «Cauza esențială și focul central a progreselor mele științifice și sociale este Clara. Cu spiritul său fin și judicios, dezvoltat prin educațiunea fundamentală, ce se află în Germania, îmi fu pînă acum și îmi va fi totdeauna un tribunal competent pentru lucrările mele, mai ales în competența eleganței formale».

La 20 februarie, teza franceză era gata la Berlin în proporție de «trei pătrare; partea istorică și speculativă. Mai îmi rămîn consecințele practice»⁴⁰. Clara era apoteozată ca o madonă: «elementul principal care mă reține în astă activitate este...» Spre 1 martie, anunță că a revenit la Paris⁴¹ și că teza franceză era terminată la Berlin și în «vro 10 zile» o prezenta Sorbonei. În schimb, studiul sofistilor îi tăia din entuziasm («peste puterile actuale, din cauza timpului»), și cu «nîmicuri» nu voia să se prezinte la concurs. De aceea plănuia abandonarea acestui subiect, tentat acum de «scepticismul grec, anume de Sextus Empiricus». Păstra

entuziasmul pentru teza franceză. Din ea însă retrăctase partea de analiză critică («Sorbona nu este locul unde să propun asemenea critice»). Singurul risc deocamdată care umbrea cînta acest evantai de planuri tinerești era de ordin financiar. Titu Maiorescu avertiză delicat că dacă nu primește banii de care are nevoie pentru cheltuielile din oficiu — «bani pe un an întreg» — «alunci sînt forțat nici o îndoială să întrerup tot studiul, bu chiar șederea la Paris». Corect, se adresă și Eforiei, la 26 martie, invocînd succesele și restanțele, pentru a-i trimite suma prevăzută pentru întregul an, precum și cheltuielile de întoarcere, anunțată pentru luna august. Se mai înscrisese la cursuri la 10 aprilie și ultima oară la 5 iulie. Anunțase Prefectura de poliție pentru a-i permite să vorbească public despre *La Tragédie française du passé* (P. Corneille) et la musique allemande de l'avenir (R. Wagner) dans leurs rapports esthétiques⁴². Pentru aceasta, dovînd mult simț practic, făcu o adresă și la Journal des Debats, pentru a i se insera în pagină anunțul conferinței sale. La 15 aprilie sosise cu Clara la Anvers. Vizitară «faimoasa locuință a lui Rubens în patria picturii flamande. Ce celute minunate!»⁴³. În aceeași zi, anunța pe tatăl său că trecuse cu bine examenul. Îi mai rămînea teza la Drept, iar teza franceză pentru Litere o depunea la Sorbona pentru a fi citită. La 20 aprilie era deja la Berlin, de unde visa la momentul instalării sale la București («am ajuns la finea studiilor mele în străinătate»). Raporturile cu C. A. Rosetti erau foarte bune, căci, în România, Stolojan îi pregătea întoarcerea în țară prin cîteva articole elogioase, chiar și despre «dizertațiunea franceză în Litere», pe care Maiorescu abia o terminase la Berlin. Acum era concentrat asupra tezei latine. «În septembrie voi termina și acest opus și mă apuca de teza juristică care este o formalitate goală». Însă își anunțase sosirea definitivă în țară în august. De la Paris se pomeni cu o scrisoare din partea lui Egger în care i se arătau rezerve serioase în legătură cu teza franceză depusă la litere.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Epistolarium, volumul 35, 3 ianuarie — 13 februarie 1861.

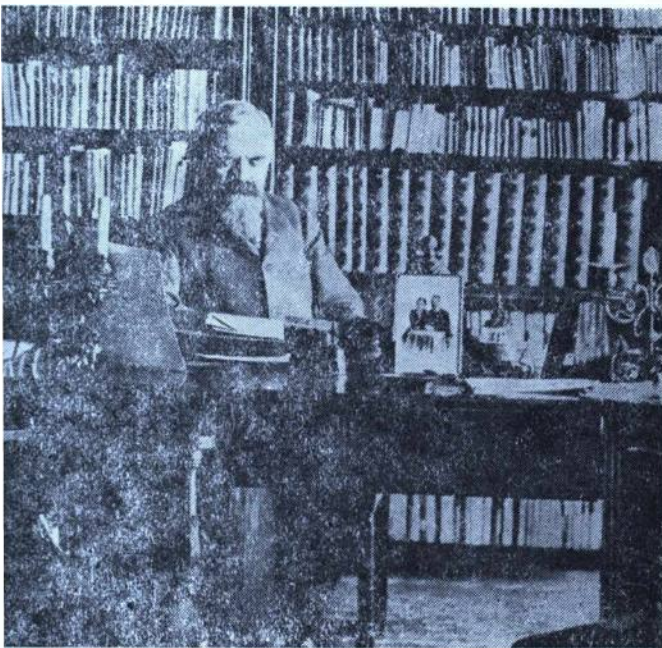
³⁹ Idem, scrisoare către Câmpăneanu, Paris, 15 ianuarie 1861.

⁴⁰ Epistolarium, volumul 36, 18 februarie — 6 mai 1861.

⁴¹ Idem, scrisoare către tatăl său, 19 martie, Paris.

⁴² Idem, scrisoare din 1 aprilie 1861.

⁴³ Idem, scrisoare către Niculeanu, Paris.

Situația era gravă și Maiorescu îi răspunse, la 8 mai, rugându-l să-i spună cu franchețe dacă lucrarea a fost refuzată sau dacă are șansa să fie luată în discuție în luna iunie. La mijloc era vorba de obiecții serioase de fond care puteau naște «numeroase contradicții în Franța»⁴⁴. Maiorescu își apără punctul său de vedere, dreptul de a-și exprima «un système original». Nu era de conceput că «une nouvelle idée onthologique, une nouvelle manière d'arriver au même but que l'idéalisme français pour-rait peut-être, malgré toutes les contradictions, être refusée par la Sorbonne?» Universitatea îi comunica politica de dezacordul său, regretând că dizertația «n'a pas encore atteint une forme française». El promise lui Egger că o va revedea în celva săptămâ-

⁴⁴ *Epistolarium*, volumul 37, 8 mai—3 iulie 1861.

mini, cu ajutorul unui francez. La 20 aprilie i se napoie teza refuzată («Je ne m'attendais pas à une telle opposition contre mes opinions historiques»). Nu se arăta intimidat și se punea iarăși pe lucru. În zece zile proiecta sosirea la Paris pentru a-și susține teza în drept⁴⁵. Într-adevăr, la 4 iulie⁴⁶ era la Paris, iar a doua zi prezintă și teza de latină, pentru a-i rămâne timp pentru teza «juristică». Avea al doilea examen de licență la 17 iulie⁴⁷ și-l convins pe Ubicini «a scrie un șir de articole în diferitele gazete franceze în favoarea românilor Transilvaniei»⁴⁸. În matricola școlară mai apar două examene: la 13 august și 13 noiembrie. Chiar la 13 august, Maiorescu contramandase plecarea de la Paris în august. Nu putuse termina teza de licență în drept. Mai vorbește apoi de un examen de drept comercial pentru care nu era pregătit. Pe amândouă le raportă în noiembrie. Acum era pasional de traducerea Rațiunii pure de Kant, filozoful cu care visa să deschidă cursul de filozofie la București. Se gîndea acum la ce ar fi vrut să facă în țară, în nici un caz nu profesor de drept. «Mă țin de filozofie», apoi de «limba latină» sau de «istoria veche». Îl mai interesa filozofia dreptului și probleme de filologie română în raport cu filologia latină. În acest sens, îi scrisese și lui I. Zamolă, optînd pentru o catedră la București, fără concurs, la materiile de mai sus. Pe Niculeanu îl învoca, în numele prieteniei, să-i laude noua sa familie berlineză, despre Kreninilz, «nu numai bine în vinl, ci bine special», pentru a împrăștia zvonurile care circulau la București pe seama lor⁴⁹. Ioan Maiorescu ajunsese și el pe la Triest pînă la Viena. Fiul său îi repeta vechile și știutele noutăți și îi da mereu vești optimiste despre învătătură. Teza respinsă în prima formă și-o autolăuda printr-un citat pus în gura lui Egger: «une oeuvre vraiment profonde et originale et le travail d'une intelligence ardente». Nici o vorbă de insuccesul ei. La Paris nu mai voia să rămînă în noiembrie decît maximum 15 zile, înclt, «pe la mijlocul lui noiembrie», gîndea că va fi acasă asigurîndu-l că nu-și face «iluziuni asupra stării mele future. Eu nu sper decît două lucruri: a fi profesor și a deschide advocatura»⁵⁰. Publică și un articol în ziarul „Nord“, grație lui Ubicini

⁴⁵ *Idem*, scrisoare către Egger la 20 august 1861.

⁴⁶ *Idem*, scrisoare către tatăl său la 5 iulie 1861.

⁴⁷ *Idem*, scrisoare către Receptorul Academiei din Paris.

⁴⁸ Scrisoare către Babeș, 3 august 1861. *Epistolarium*, volumul 38, 17 iulie — 1 septembrie.

⁴⁹ *Idem*, scrisoare din 22 august 1861.

⁵⁰ Scrisoare din Berlin, 1 septembrie, *Epistolarium*, volumul 38.

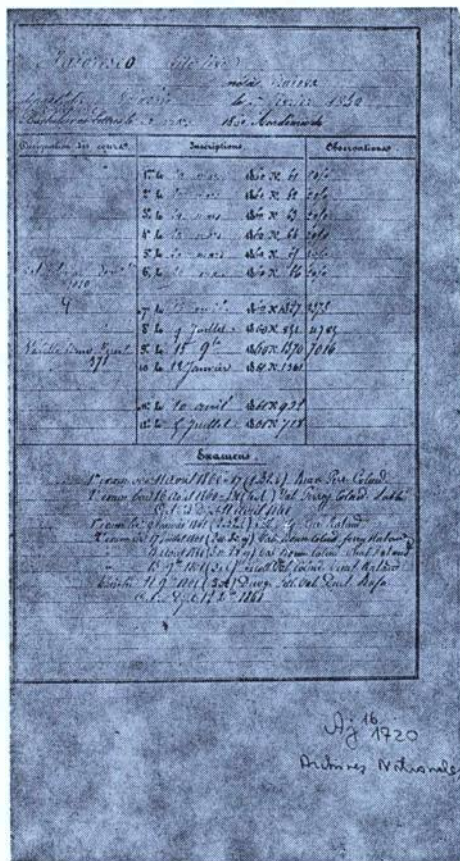
(la 29 august). Era mîndru că biblioteca sa ajunsese la 640 de volume⁵¹. Veni vremea să înștiințeze pe ai săi că la 29 octombrie părăsea Parisul, dar nu avea bani nici de dus de la Berlin și nici de întors de la Paris. Îl rugă pe tatăl său să-i trimită minimul de cheltuială, fiind cea de pe urmă cheltuială pentru el⁵². Nerăbdător își expedie lăzile de cărți, averea sa, către țară. Mamei îi dădu socoloala de mobilele pe care le expedia de la Berlin, de fapt trusoul Clarei⁵³.

* Alegem numai piesele pentru odaia Clarei: o canapea de plisă, sofa deschisă, apoi nouă scaune împletite, o masă înaintea canapelei, o măscioară de cusut, două mese de cărți, toate de mahagoni, perdele[?], un corten pentru argintării și o oglindă, tot cu postament de marmură. Pentru odaia mea, o canapea de plisă verde și 9 scaune de mahagoni, un jejiu mare și comod de scris cu plisă verde, o masă mare cu galerie și cu lăzi, un dulap de bibliotecă. »⁵⁴ Tatăl său, necruțător, îl cicălea ca pe un fiu risipitor, la care Titu Maiorescu afirma că « n-am cerut și n-am întrebuințat nici o sumă de bani fără a-ți spune D[um]itale destinarea ei ». Se dădea exemplu de cumpătare, cunoscînd pungile conașionalilor săi. Conform matricolei de la Archives Nationales, Maiorescu dădu examenul restanțier la 13 noiembrie, iar la 28 noiembrie⁵⁵ își susținu teza de licență (« du régime dotal »), eliberîndu-i-se diploma la 12 decembrie 1861⁵⁶. Era sigur dinainte că o va lua cu « excelențe ». Plecă de la Paris chiar în seara susținerii tezei⁵⁷. Găsi o acoperire că se întorcea fără doctoratul în drept și fără trecerea tezelor de franceză și latină pentru doctoratul în litere:

* Tezele de litere se află și acum în lectură. Astăzi tmi spuse decanul că moartea profesorilor Arlaud și Arnaud de la facultate a provocat un concurs spre împlinirea posturilor vacante care a luat dimensiuni enorme: peste 250 de lucrări sunt trimise Sordonei spre a le cerceta ».

Cine știe cît de adevărată era și licența în litere!

Îi lăsa lui Ioan Maiorescu o speranță că șansele nu erau pierdute și « că în anul viitoriu o să capăt doctoratul în litere care pentru mine deveni un

punct de onoare »⁵⁸. La 30 noiembrie ajunsese la Berlin și îi trimitea lui Sergiu la Paris suma de 200 franci, împrumutați înaintea plecării. Prima scrisoare expediată (către Kremnitz) de la București era din 8/20 decembrie⁵⁹ și se semna Profesor... În 1862 merse la Berlin, se căsătorii și nu mai ajunse la Paris pentru cele două doctorate.⁶⁰ Maiorescu se știa pe sine cînd se pomenise cu Eminescu întors de la Berlin fără doctoratul pe care i-l promisese, neavînd nevoie de o diplomă pentru un geniu.

Marin BUCUR

septembrie 1973
Paris

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Scrisoare în același *Epistolarium*.

⁶⁰ Pentru epoca pariziană a lui Maiorescu, a se vedea studiul cel mai recent, Titu Maiorescu, doctorand la Sorbona de Simion Ghiță, în „*România literară*“, 1973, martie, nr. 12, p. 8.

⁵¹ Scrisoare din 20 septembrie 1861, *Epistolarium*, volumul 39.

⁵² Idem, scrisoare din 4 octombrie.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Nu în august, cum se știe. Vezi E. Lovinescu, op. cit.

⁵⁶ Vezi anexa cu matricola școlară Aj16₁₇₂₁ de la Archives Nationales.

⁵⁷ Scrisoare din 27 noiembrie 1861, *Epistolarium*, volumul 39.

I

Nr. 1

1. 1.

Fo 4444 p.

[Referat]

După titlurile alăturate
Domnul T. L. Maiorescu ar
putea fi scutit de diplomă
de bacalaureat.

(indescifrabil)

[ștampilă]

MINISTERUL INSTRUȚIUNII PUBLICE
ȘI AL CULTELOR

Înregistrată la 12 decembrie
2305

[Referat]

Domnul Graziani
A fi scutit.

Domnule Ministru,

Mi-am terminat de curind studiile de filozofie. În același timp, am absolvit primul an la Facultatea de drept de la Berlin. Alături, ca probă, piesele doveditoare studiilor mele.

Am dulcea mângiere, Domnule Ministru, că examinînd aceste titluri, veți binevoi a-mi acorda o echivalență a diplomei de bacalaureat în litere și a mă scuti în același timp de examenul pentru primul an de Drept, astfel ca eu să pot începe din momentul de față studiile pentru al doilea an de Drept la facultatea de la Paris.

Am onoarea, Domnule Ministru, de a fi al Excelenței Voastre,
Prea supusul servitor,
Titu-Liviu Maiorescu,

Doctor în Filozofie

*4 bis, Boulevard Sébastopol (Rive gauche)
Paris, 10 decembrie 1859.*

Excelenței Sale, Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

II

Antet]

MINISTERUL

INSTRUȚIUNII PUBLICE

ȘI AL CULTELOR

MINUTĂ

1 Divizie

1 Birou

Nr. 4444 p.

Răspuns la scrisoarea din... 18

OBIECTUL

Bacalaureat în Litere

Studii juridice

Echivalență

D. MAIORESCU

Intocmit de Domnul (indescifrabil)

Expedit de Domnul

Paris, 15 decembrie 1859

Domnului Vice Rector al Academiei din Paris.

Domnule Vice Rector,

Am onoarea să vă aduc la cunoștință o cerere adresată de Domnul Maiorescu din Principatele Unite. Vă rog să consultați Facultatea de litere și Facultatea de drept și să-mi înaintați un raport special în legătură cu această chestiune.

(indescifrabil)

III

ACADEMIA DIN PARIS

EXTRAS DIN REGISTRUL DELIBERĂRILOR FACULTĂȚII DE DREPT DIN PARIS
ȘEDINȚA DIN 22 DECEMBRIE 1859

Cereri asupra cărora facultatea este chemată (să-și dea avizul)	Avizul facultății
1. MAIORESCU fo. 4444 p.	Facultatea socotește că există posibilitatea de a considera actele prezentate de petiționar drept echivalent al diplomei de bacalaureat în litere, și de a-l autoriza să procedeze în mod excepțional la cinci înscrieri, însă de a susține în fața Facultății de drept toate examenele prevăzute în Regulamente.
2. PEGHOUX (referat) Și-a retras cererea 29 decembrie 1859 fo. 4445 p.	Facultatea socotește că motivul invocat de Domnul Peghous nu poate să justifice scutirea unei părți din timpul de studii. Pentru extras conform Secretarul facultății (indescifrabil)

IV

{Antet}

ACADEMIA
DE LA PARISDiviziunea I
Biroul IRăspuns la scrisoarea din 15
decembrieEchivalență de grade și de studii
juridice.

{stampilă}

Ministerul Instrucțiunii publice și al Cultelor—
Înregistrată 5 ianuarie 1860

{Antet} UNIVERSITATEA FRANȚEI

1.1

fo. 4444.4445.p.

Domnule Ministru,

Am onoarea a vă retrimite, odată cu avizul Facultății de litere și acela al Școlii de drept, cererea formulată de Domnul Maiorescu, cu scopul de a obține : 1 — echivalarea diplomei franceze de bacalaureat în litere, 2 — aceea (echivalarea) a primului an de studii juridice, cu dispensa primului examen de bacalaureat.

Socotesc, ca și Domnul Decan al Facultății de litere, că există posibilitatea de a se acorda petiționarului echivalarea de grad pe care el o solicită și, întocmai ca Facultatea de drept, gîndesc că el poate fi autorizat să se înscrie la cinci examene, cu îndatorirea din partea sa de a se supune tuturor examenelor prevăzute prin regulamente.

Binevoiți să primiți, Domnule Ministru, omagiul respectului meu.

Vice Rector

ARTAUD

Excelenței Sale, Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

a se accepta

V

[Seninal] Gr.
[Antet]

MINISTERUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE ȘI AL CULTELOR

1 MINUTĂ

1 Diviziunea

Birou

Nr. 4444 p.

Îtăspuns la scrisoarea din ...18

OBIECT

Bacalaureat în litere

Echivalare de grad

Domnul MAIORESCU

Întocmit de Domnul

(îndescifrabil)

Expedit de Domnul

Paris, 6 februarie 1860

Domnului Vice Rector al Academiei din Paris.

Domnule Vice Rector,

Am onoarea a vă aduce la cunoștință că în legătură cu raportul dumneavoastră, sint gata să declar titlul prezentat de Domnul Maiorescu ca echivalent al diplomei franceze de bacalaureat în litere.

Ținînd seama însă de precizările articolului din decretul de la 22 august 1854, eu nu voi lua o decizie definitivă decît atunci cînd Domnul Maiorescu va fi depus la Secretariatul Facultății de litere din Paris, suma de 100 franci, suma drepturilor pe care ar fi avut-o de achitat pentru obținerea gradului francez de bacalaureat în litere.

Vă rog să invitați pe Domnul Decan al Facultății de litere să ia măsurile necesare pentru ca această încasare să poată fi făcută prin Secretariat, care va elibera o adeverință Domnului Maiorescu.

Binevoiți a informa de această dispoziție, pe Domnul Maiorescu, care locuiește la Paris..., Bd. Sebastopol (Rive gunche), No. 4 bis.

(Îndescifrabil)

VI

[Antet] FACULTATEA DE LITERE DIN PARIS

Număr de ordine
4

Secretarul agent contabil recunoaște că a primit de la Domnul MAIORESCU

suma de o sută franci
pentru drepturile de mai jos:

Dreptul de examen	fr.	c.
Dreptul de certificat de aptitudine.....	fr.	c.
Dreptul de diplomă	fr.	c.
Dreptul de echivalare.....	100	
Timbru		35
Total...	100 fr.	35 c.

La Paris, 14 martie 1860

N. B. Această chitanță trebuie să fie *păstrată*, chiar după *admitere*, pentru a retrage *diploma*.

(îndescifrabil)

VII

Paris, ...18

[Antet]

MINISTERUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE ȘI AL CULTELOR

MINUTĂ

Diviziunea

Birou

Domnului,

Văzînd dovezile arătate de Domnul Maiorescu, din Principatele Unite,

Văzînd avizul Facultății de litere de la Paris,
Văzînd articolul Decretului din 22 august 1854 asupra regimului și organizării din Învățămîntul superior,

Nr.

Răspuns la scrisoarea din... 18

OBIECT

Domnul MAIORESCU

Alcătuît de Domnul

Expediat de Domnul

HOTĂRĂȘTE:

Diploma de doctor în filozofie eliberată la 10 iulie 1859 Domnului Maiorescu (Titu-Liviu), născut la Craiova (Valahia) la 27 februarie 1840, de către Universitatea din Geissen (Hesse-Cassel), este declarată echivalentă diplomei franceze de bacalaureat în litere și conferă numitului Domnul Maiorescu drepturile și prerogativele atașate diplomei franceze de bacalaureat în litere prin Legi, Decrete și Regulamente.

Paris, 20 Martie 1860
(indescifrabil)

VIII

MINISTRUL SECRETAR DE STAT
AL DEPARTAMENTULUI INSTRUȚIUNII
PUBLICE ȘI AL CULTELOR

HOTĂRĂȘTE:

Diploma de doctor în filozofie, eliberată la 20 iulie 1859 Domnului Maiorescu (Titu-Liviu), născut la Craiova (Valahia), la 27 februarie 1840, de către Universitatea din Geissen (Hesse-Cassel), este declarată echivalentă a diplomei franceze de bacalaureat în litere și conferă numitului Domnul Maiorescu drepturile și prerogativele decurgînd din diploma franceză de bacalaureat în litere prin legi, decrete și regulamente.

(indescifrabil)

Încheiat la Paris, 20 martie 1860.

Semnat: Rouland.

Conform cu originalul:

Directorul Personalului și al Secretariatului general:

(indescifrabil)

IX

[Referat]
Echivalare

400

Paris, 26 martie 1860

Domnului Vice Rector al Academiei din Paris.

Domnule Vice Rector,

Am onoarea a vă înainta duplicatul unei hotărîri din data de 20 martie a. c. și prin care diploma de doctor în filozofie eliberată de Universitatea din Geissen Domnului MAIORESCU este declarată echivalentă a diplomei franceze de bacalaureat în litere.

Prin decizia de astăzi, în baza raportului Dumneavoastră, luînd în considerație studiile juridice pe care le-a făcut la Universitatea din Berlin, am acordat Domnului Maiorescu permisiunea cu obligația plății pentru cinci înscrieri pe lingă Facultatea de drept din Paris.

Domnul Maiorescu este autorizat să porceadă de îndată la cea de a șasea înscriere. Binevoîți și încunoștințați pe Domnul Decan al Facultății de drept.

Vă rog să chemați la Dumneavoastră pe Domnul Maiorescu care locuiește la Paris, Boulevard Sébastopol (Rive gauche), nr. 4 bis, și să-i remiteți hotărîrea alăturată, în schimbul unei recipise care, Dumneavoastră veți hotărî, să ajungă la mine.

(indescifrabil)

[Antet]

MINISTERUL
INSTRUȚIUNII PUBLICE
ȘI AL CULTELOR

Dir ecțiunea Personalului și a
Secretariatului general
Biroul III

Nr. 828

Extras

[Antet]

MINISTERUL
INSTRUȚIUNII PUBLICE
ȘI AL CULTELOR

MINUTĂ

1 Diviziunea

1 Birou

Nr. 4444 p.

Răspuns la scrisoarea din... 18

OBIECT

Bacalaureat în litere

Echivalare de grad.

Domnul MAIORESCU

Înțocmit de Domnul

(indescifrabil)

Expediat de Domnul

ARCHIVES NATIONALES
DE FRANCE

F176577.

DÉCLARATIONS DE L'ÉTUDIANT EN PRENANT SES INSCRIPTIONS

DEMEURE DE L'ETUDIANT	NOMS, PROFESSION ET DEMEURE DES PARENTS
1 ^{ère} insc. 4bis, boulv. Sébastopol, rive gauche.	Jean Maioresco, directeur de l'Instruction publique, à Bucharest en Valachie
2 ^e insc.	
3 ^e insc.	
4 ^e insc.	
5 ^e insc.	
6 ^e insc.	
7 ^e insc. 4 bis, boulv. Sébastopol (rive gauche)	
8 ^e insc.	
9 ^e insc. Maiorescu, 37, Quai des Augustins	
10 ^e insc. Maiorescu, 37, Quai des Augustins	
11 ^e insc.	
12 ^e insc.	
17, Quai St. Michel.	

Indication et signature du répondant

M. Royer Collard

ARCHIVES NATIONALES

AJ 16,1720

MAIORESCO (Titte-Live)

né à Craiova le 27 février 1840

départ VALACHIE

«Bachelier ès-Lettres» Equivalence 20 Mars 1860 ACADEMIE DE...

Désignation des cours	Inscriptions	Observations
	1 ^{ère} le 20 Mars 1860 No. 61	2050
	2 ^e le 20 Mars 1860 No. 62	2050
	3 ^e le 20 Mars 1860 No. 63	2050
	4 ^e le 20 Mars 1860 No. 64	2050
	5 ^e le 20 Mars 1860 No. 65	2050
	6 ^e le 20 Mars 1860 No. 66	2050
Val. Colm. Ort. (indescifrabil) 1010		
	7 ^e le 13 Avril 1860 No. 1327	3373
	8 ^e le 9 Juillet 1860 No. 851	4785
Valette, Brav.	9 ^e le 15 9bre 1860 No. 1370	7016
Vual. 971	10 ^e le 12 Janvier 1861 No. 1361	
	11 ^e le 10 avril 1861 No. 932	
	12 ^e le 9 Juillet 1861 No. 715	

Examens

- 1er exam. bachelier en d[ro]it]. 11 Avril 1860 (1B2A) Brav. Perr. Colmd.
 2e exam. bad. 16 Août 1860 „321 (4A) Val. Perrey, Colmd. Labbé Cert[?] Dipl. 11 Avril 1861
 1er exam. lic. 9 janvier 1861 (2B2A) pell. Orto. Gir. Rataud
 2e examen. lic. 17 juillet 1861 (2. n 3. z. aj) Val. Bonn. Colmd. Vual. Rataud
 id. 13 Août 1861 (3. n.2.r.aj) Val. Bonn. Colmd. Cuad. Rataud
 id. 13 9bre 1861 (5A) Pe Coll. Val. Colmd. Vuad. Rataud
 Thèse 28 9bre 1861 (5A) Duvg. Pell. Val. Dart. Bufrn. Cert. [?] Dipl. 12 X^{bre} 1861

Deplatarea adevăratelor nume aseunse sub abreviații convenționale ne este, în lipsa unui specialist în materie, destul de dificilă. De aceea o dăm cu rezerva de rigoare. Val. credem că este unul și același cu Valette, Claude-Denis-Auguste (1805—1878), profesor la catedra de drept francez; Orto. este Ortolan-Joseph-Louis (1802—1873), profesor de drept roman, autor al lucrărilor: Histoire du Droit Constitutionnel en Europe pendant le Moyen-âge; Sur la souveraineté du peuple; Elements

du Droit pénal etc.; Colmd. este Colmed de Santerre (1821—1903), profesor de drept civil după 1850; Duvg. este Duverger Al. (1818—1892), profesor de eod civil; Bonn. = Bonnier Ed.-Louis Joseph (1808—1877), profesor, autor al lucrărilor; Traité théorique et pratique des preuves; Elements de procédure civile etc.; Bufrn. = Bufrnoir Claude (1832—1899), specialist în eodul civil; Gir. = Giraud Charles etc.

ÎN JURUL UNUI DIVORT

ÎN CONTURAREA PERSONALITĂȚII LUI Titu Maiorescu, semnificația evenimentelor de ordin sentimental i-a preocupat pe mai toți exegeții criticului; desfacerea primei sale căsătorii nu a fost trecută sub tăcere, ea fiind considerată drept cea mai profundă zguduire din viața lui.

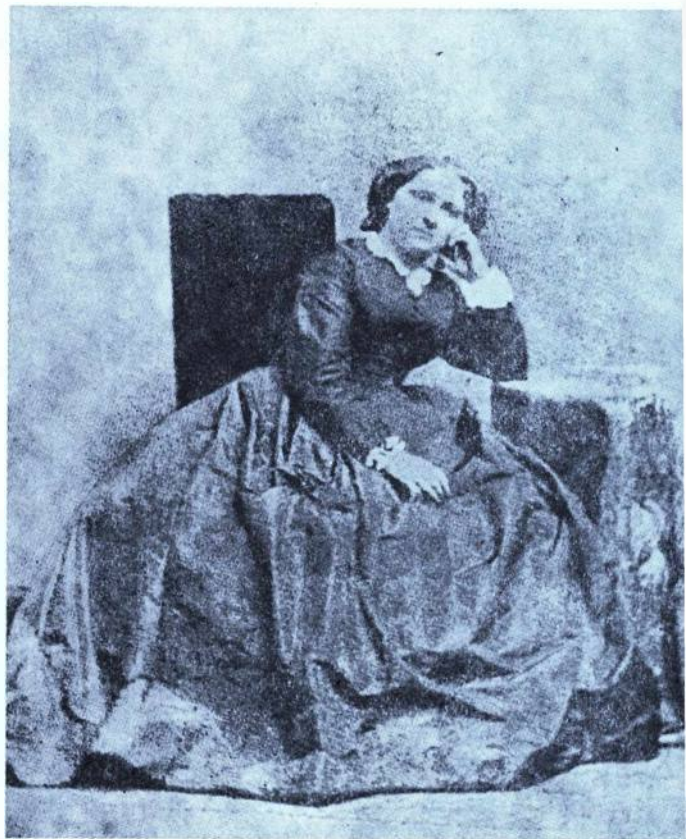
Înțelegerea dramei conjugale a autorului Însemnărilor zilnice s-a făcut «pe pîrtia propriilor lui pași», un rol determinant avîndu-l indicațiile memorialului, cărora li s-au adăugat pagini de corespondență maioresciană².

Documentele prezentate de noi, rămase de la Clara Maiorescu, reprezintă un grupaj de 15 file manuscrise, datînd din perioada deznodămîntului, și anume, din anul 1887, după ce Titu Maiorescu înaintase cererea de divorț³.

¹ Vezi: Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*. Editura „Eminescu”, București, 1973, p. 153.

² Vezi: I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VI, pp. 1—82.

³ Viața de familie a soților Maiorescu, inițial, oglinda unei căsnicii solide, cunoaște prima criză în anul 1875, odată cu apariția în preocupările lui Maiorescu a scriitoarei Mite Kremnitz, soția cumnatului său; în anul 1876, Maiorescu se gîndește pentru prima oară la divorț; în anul 1878, în drama sentimentală a lui Maiorescu intervine un element esențial — Ana Rosetti, viitoarea lui soție; în 1882, după o scurtă perioadă de acalmie, datorată îmbolnăvirii Clarei Maiorescu, fapt ce-i prilejuiește lui Maiorescu trăiri de o adîncă sensibilitate, drama conjugală reapare; în 1885, soții Maiorescu convin să divorțeze după ce se va căsători fiica lor, Livia. Apoi, lucrurile se precipită: la 20 decembrie 1886, Maiorescu înaintează petiția de divorț, iar la 2 ianuarie 1887, Clara, împreună cu Livia, părăsesc definitiv țara.

Clara Kremnitz-Maiorescu.

Livia Maiorescu
(în 1879).

Clara Kremnitz, stabilită la Berlin, se adresează, în problema divorțului, unui cunoscut jurist, insistând cu multă dirzenie asupra stabilirii condițiilor materiale. Cu acest prilej, comunică, în copie⁴, atât cererea de divorț a lui Titu Maiorescu, cât și propunerile pe care el însuși înțelege să le facă soției, sub forma unui angajament asupra modului în care se obligă să asigure pe mai departe cele necesare fostei sale familii.

Trebuie arătat, dintru început, că acest lot de materiale existent în arhiva Muzeului literaturii române nu schimbă datele esențiale cunoscute pînă acum. Confirmă, însă, observațiile făcute pe baza notațiilor din *Însemnări*, prin confruntare cu punctul de vedere mai obiectiv pe care îl impune actul oficial.

Avem, astfel, posibilitatea de a remarca concordanța perfectă dintre gândurile lui Maiorescu, dezvăluite în paginile jurnalului, și modul său de acțiune, stabilind un paralelism între *Însemnări* și unele fragmente ale documentelor noastre: «...în casă, merge greu... ceea ce mă face să rămîn liniștit e momentana imposibilitate de a schimba lucrurile... Mi-este peste puțină să mai suport această stare și trebuie acum să ispășesc vina

vieții și a întregii mele slăbiciuni de mai înainte către soția mea. Toate acestea însă vor împinge spre deciziune, îndată ce voi fi scăpat de datoriile de acum și voi fi făcut soției și fiicei mele o existență posibilă» —, se confesează Maiorescu, la 15 februarie 1876⁵. Iar la 8 decembrie 1877, notează: «Advocatura bine, am scăpat de datorii, casa este în bună rânduială, însă dorul după fericire mă chinuiește ca o idee fixă... În fundul sufletului mi-e groază de existența mea zilnică... Dacă advocatura merge așa mai departe, pot economisi un mic capital pentru soție și fiică. Asta e de datoria mea, după aceea însă n-aș mai vrea să exist. Nu mai pot»⁶.

În angajamentul lui Titu Maiorescu, aflat în aceste materiale, găsim, exprimate ca o concluzie, la propunerile concrete pe care le înaintază soției, următoarele: «Dau prin aceasta Clarei și Lievei bucuria întregii mele averi, realizată pînă acum; totuși ea nu acoperă nici pe departe obligațiile luate mai sus, eu trebuind să obțin restul din munca mea continuă. Cu toate acestea, doresc ca ceea ce am agonisit pînă acum să folosesc pentru asigurarea lor».

Impresionează, de asemenea, în procesul de divorț pe care-l comentăm, grija pe care o manifestă Maiorescu pentru situația materială, în viitor, a fostei sale soții. Stabilind o rentă anuală pentru Livia, chiar și după căsătoria acesteia, paragraful aduce drept clauză «...rugămintea de a da această sumă mamei sale, atîta vreme cît Clara va trăi. Sper că sub această formă — continuă Maiorescu — Clara să nu refuze propunerea mea». Cu atât mai mult e impresionant detaliul, cu cît documentele pe care le deținem ne-o arată pe Clara Maiorescu foarte aprigă în revendicarea unor drepturi bănești și materiale. Nu ne surprinde că în *Însemnări* Titu Maiorescu nota, la 8/20 decembrie 1886, faptul că soția sa și-a dovedit biruitoare trăsătura de caracter moștenită de la familia Kremnitz, avînd desigur în vedere pretențiile ei de ordin material (caietul nr. 8). Astfel, dincolo de cauzele discutate și discutabile ale divorțului lui Titu Maiorescu, în care nu o dată a fost învinuit de oarecare ușurință, această împrejurare dramatică din viața marelui critic i-a dezvăluit, incontestabil, și trăsături de caracter alese. Sensibilitatea și noblețea sufletească a autorului *Însemnărilor zilnice* transpar chiar și din paginile documentelor de față, cu tot caracterul lor oficial.

Rodica IOVAN

⁴ Copia petiției de divorț către Prim-prezidentul tribunalului Ilfov apare întocmai și în caietele de *Însemnări*, la data de duminică 7/18 decembrie 1886 (caietul nr. 8); în ediția *Însemnărilor zilnice*, publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, nu este dată această petiție, menționîndu-se doar prezența ei în jurnalul maiorescian.

⁵ Vezi: T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 243.

⁶ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 297.

Berlin I. 11/1. 88. nr. 11.

Dragă G. Măndrea,
 îți scriu din suflet din nou!
 polymunde Măndrea, fetea îți zâmbește 121.
 mîndrea. (într-o Măndrea.)
 București I. 15.

Președintele
 Trib. civ. de Ilfov.

Sect. IV

No. 1527/ citatiune

Doamnei Clara T. Maiorescu
 născută Krennig Ghada Mercur I
 este citat prin această unică și
 singură chemare ca la 12/ două
 spre zece săptămâni 87 orele de zece și
 minuta să vie pregătit de toate
 actele necesare spre a se infățișa
 în proces cu are cu D. m. T.
 Maiorescu pentru divorț
 cunoscând că refuzul armator cauze
 se va judeca în lipsă conform art. 198
 procedura civilă cu copie

Donar 11.1385/86.

Dragă domnule Mandrea,²
vă rog să mă ajutați! Citația³ am primit-o pe 12. I [indescifrabil] București d. 17.

Președintele

Trib[unalului] *civ[il]* de Ilfov

Sect. IV No. 15271

Dosar nr. 1585/86

Citațiune

Doamnei Clara T. Maiorescu, născută Kremnitz, Strada Mercur 1, este citat prin aceasta una și singură chemare ca la 12 (două spre zece) ianuarie 87 orele zece dimineața să vie pregătit de toate actele necesarii spre a se înfățișa în procesul [1] ce are cu D[om]nu[1] T. Maiorescu pentru divorciu.

Cunoscind că nefiind următor, cauza se va judeca în lipsă, conform art. 198 procedura civilă, cu copie.

[F1 v°] Copie

Domnule Prim-Prezident,

Mă văd silit a cere desfacerea căsătoriei mele⁴ și vă rog pentru acest scop să binevoiți a chema în judecată pe soția mea Clara, născută Kremnitz, cu locuința Strada Mercur No. 1⁵. Cauza determinantă a cererii mele⁶ este una din cele prevăzute la art. 212 cod civ[il], ce mi-a adus soția mea prin refuzul de a mai trăi împreună cu mine. Acest refuz se dovedește prin propria D[umnea]ei declarare făcută într-o scrisoare către mine, pe care o voi prezenta la audiență.

Oricare ar fi motivele pe care soția mea le poate invoca în conștiința sa în contra mea, virsta la care am ajuns și împrejurările sociale în care mă aflu, îmi face [sic!] imposibilă o asemenea situație precară și îmi impun datoria de a introduce cererea de față și de a ruga pe Tribunal să o admită. [F2 r°] Alături hirtie timbrată în valoare de 225 lei noi și o copie a reclamației de față.

Primiți etc.

Semnat T. Maiorescu
domiciliat Calea Victoriei 55 bis⁷

Domniei-sale

Domnului Prim-Prezident al Tribunalului Ilfov

¹ Este, desigur, anul 1887 și nu 1878; greșeala comisă este sesizabilă încă de la început, Clara Maiorescu referindu-se la citația și copia petiției de divorț primite în ianuarie 1887.

² Junimistul Nicolae Mandrea, doctor jurist și prieten apropiat al familiei Maiorescu.

³ Cererea de divorț a fost introdusă de Maiorescu la 8/20 decembrie 1886: «Introdus petiția de divorț; a căzut la secția a 4-a» — Maiorescu, *Însemnări zilnice*, București, Ed. Librăriei Socec, vol. II, p. 370.

⁴ Titu Maiorescu s-a căsătorit cu Clara Kremnitz în 1862, îndată după întoarcerea sa în țară și numirea în magistratură, urmare a raporturilor avute cu familia Kremnitz chiar din primele luni ale perioadei relativ scurte din epoca studiilor berlineze (la 30 ianuarie 1859 Maiorescu notează în *Însemnări*: «Dau lecțiuni de franțuzește. Fui rugat de către justizrath Kremnitz... Sunt patru copii ai consilierului care învață cu mine. Fata cea mai mare, Clara, germană de o paloare mată, cam trecută de anii învățaturii — avea 20 de ani — și de aceea,

cînd lucrează, făcînd multe greșeli» — T. Maiorescu, *op. cit.*, vol. I)

⁵ Strada Mercur nr. 1 devine adresa soților Maiorescu din ianuarie 1879. Venind la București, în aprilie 1874, Maiorescu peregrinează în căutarea unei locuințe potrivite pînă cînd se stabilește în «casa istorică» din str. Mercur nr. 1, devenită apoi salonul junimii bucureștene.

⁶ Este vorba, desigur, nu de o cauză determinantă reală, căci motivele despărțirii soților Maiorescu sînt în general cunoscute, ele fiind discutate de toți exegeții autorului *Însemnărilor*, ci de un lucru convenit între Maiorescu și Clara Maiorescu, fapt care reiese cu deplină certitudine din parcurgerea documentelor noastre.

⁷ Domiciliul vremelnic al lui T. Maiorescu. La 13/25 noiembrie 1886, în preajma înaintării acțiunii de divorț, criticul închiriază această locuință, pentru ca, după ce Clara Maiorescu împreună cu fiica sa Livia părăsesc țara (21 decembrie 1886/2 ianuarie 1887), să revină la vechea adresă din str. Mercur 1 (2/24 ianuarie 1887).

Den Brief auf Trennung von dem mein Mann spricht hatte ich gesagt zu schreiben wann er mir zusicherungen für Livia das Haus a, für mich die Existenz geregelt giebt. Er schickte mir folgende verpflichtung. (Sie haben sie damals gelesen); Ich schicke Ihnen die Abschrift.

Verpflichtung

Ich halte es für meine Pflicht folgendes freiwillig zu bestimmen:

So langa Clara und Livia in Bucarest zusammen wohnen, überlasse ich Ihnene mein Haus Strada Mercur 1 mit aller Einrichtung, wie [f. 2 v°] sie vornanden ist, zur uneingeschränkten Benutzung.

Alle Steuern für das Haus, sowie die Feuerversicherung, bezahle ich,

Ausserdem zahle ich ihnen jährlich zehn Tausend fres., d. h. monatlich anticipando je 834 (acht hundert vier vier und dreissig fres in rumänischen Papier.

Dazu werde ich die Mehr- Ausgabe welche Livia wegen ihrer Stellung bei Hof für Toilette u. sonstige Bedürfnisse zu machen hat, soweit sie sie aus ihrem Hofgehalt nicht decken kann, bis zur Höhe von 2400 Francs jährlich selbst bestreiten. Für den Fall einer Heirath Livia's gebe ich ihr ales Mitgift Einhundert — Tausend francs baar; das Haus tritt aber dann in meinen Besitz zurück, doch sollen Clara und Livia alle beweglichen Sachen daraus ales [f. 3 r°] ihr Eigentum zu sich nehmen.

Sollte aber Livia bei der Heirath anstatt der 100.000 Frcs das Haus Mercur 1 vorziehen, füge ich mich gerne ihrem Wunsch und werde ich ihr aldann (!) das Haus in ihr volles Eigenthum als Mitgift unter gerichtlicher Form übergeben.

Ausserdem bestimme ich für den Heirathsfall Livia's anstatt der bisherigen 10.000 Francs, ihr eine Rente von 6000 Francs jährlich, zahlbar in monatlichen Raten von je 500 francs so lang Clara lebt, mit der Bitte diese Summe ihrer Mutter Clara zu geben. Unter dieser Form hoffe ich, dass Clara die Annahme nicht verweigern wird.

Indem ich Clara u. Livia den Genuss meines gesamten bisher erworbenen vermögens überlasse, genügt dessen Ertrag bei Weitem nicht [f. 3 v°] zur Deckung der obigen von mir übernommen Leistung, und ich muss den grösseren Rest aus meinem fortdauernd den Arbeitserwerb bestreiten. Doch will ich wenigstens das bisher Capitalisirte zu ihrer Sicherung verwenden (von Emilliens Anleine habe ich auf die Zinsen verzichtet) und cedire hiermit Livia-n die Zinsen meiner 33.603 Francs Hypotheken (!) in Meteleu zur theilweisen Deckung jener jährlichen Zahlungsverpflichtung an sie, zugleich erkläre ich diese Capitalien meinerseite unangreifbar und verpflichte mich das daraus flüssig werdende Geldkapital nur im Einverständnis mit Livia weiter für sie zinstragend anzulegen.

Bucarest 14/26 December 1886

T. MAIORESCU

Xfolgender Artikel unnütz geworden durch Livias Demission, die sie eingereicht.

[F. 4 r°] Mir schien das nicht genug Sicherheit und ich habe folgende „Proposition“ Herrn Rosetti geschickt; sie muss mit der vorhergenannten Verpflichtung zu Verschmelzen (mit Buiaelia Hille) und damit sie dann meinen Mann vorgelegt wird.

Propositions faites par moi à mon mari pour l'arrangement de notre fortune.

I Donner comme donation inscrite au tribunal à sa fille Livia la maison St. Mercur 1, Bucarest.

a) Pour que les frais de donations devant les tribunaux soient moins grands, déclarer la maison seulement au prix pour laquelle elle est inscrite à l'assurance: 60.000 fres., lors-même que la valeur réelle en soit maintenant de 100.000 fres en or.

b) Pendant le temps que Livia ne demeure pas à Bucarest son père habitera la maison, mais il payera les chambres pour sa fille Livia. Les impôts et l'assurance pour la maison à Bucarest Str. Mercur 1 seront payés par Titus pendant le temps qu'il y demoura. En cas de mariage de sa fille Livia et si Livia en ce cas veut vendre la maison son père peut l'acheter pour 100.000 fres. en or, ou s'il ne le vent pas il lui viendra en aide en cherchant des acheteurs.

Serisoarea pentru divorț, de care vorbește soțul meu⁸, am spus că o voi scrie atunci cînd îmi va da ca garanție casa pentru Livia, iar mie îmi va reglementa existența. El mi-a trimis următorul angajament (Dumneavoastră l-ați citit la timpul cuvenit). Eu vă trimit copia.

Angajament

Consider a fi de datoria mea să stabilesc, nesilit, următoarele:

Atîta vreme cît Clara și Livia locuiesc împreună la București le las, în folosire nelimitată, casa mea din strada Mercur 1 cu tot mobilierul ei, așa cum se află în prezent.

Toate impozitele pentru casă, ca și asigurarea împotriva focului, le plătesc eu.

În afară de aceasta, le plătesc anual zece mii de franci, ceea ce înseamnă anticipando lunar cite 834 (opt sute treizeci și patru) franci în bancnote românești.

La aceasta voi adăuga surplusul de cheltuieli pe care le are de făcut Livia, datorită funcției sale de la curte, pentru toalete și alte necesități, atîta vreme cît aceasta nu le poate acoperi din salariul de la curte, pînă la valoarea de 2400 franci anual. (Articolul acesta devine neavenit prin demisia Liviei.)⁹

În cazul căsătoriei Liviei, îi dau ca zestre una sută mii franci lichizi; în schimb casa va trece atunci din nou în posesia mea. Totuși Clara și Livia pot considera ca proprietate a lor toate lucrurile mobile din casă.

Dacă însă Livia va prefera, în cazul căsătoriei, casa din Mercur celor 100.000 franci, voi fi de acord cu dorința ei și îi voi trece în proprietate totală casa, ca zestre, conform uzanțelor legale.

În afară de aceasta, hotărâsc în cazul căsătoriei Liviei, în locul celor 10.000 franci de pînă acum, o rentă de șase mii de franci anual, plătită în rate lunare de cite 500 de franci, cu rugămintea de a da această sumă mamei ei, atîta vreme cît va trăi Clara. Sper ca sub această formă Clara să nu refuze propunerea mea.

Dau prin aceasta Clarei și Liviei bucuria întregii mele averi realizată pînă acum; totuși ea nu acoperă nici pe departe obligațiile luate mai sus, eu trebuind să obțin restul din munca mea continuă. Cu toate acestea, doresc ca ceea ce am agonist pînă acum să folosească pentru asigurarea lor (am renunțat la dobinzile provenite din acțiunile Emiliei)¹⁰ și cu aceasta cedez Liviei dobinzile ipotecilor mele în valoare de 33.603 franci din *Meteleu*¹¹ pentru acoperirea parțială a obligației mele de plată anuală; în același timp declar acest capital intangibil din partea mea și mă oblig ca banii deveniți lichizi din acest capital să-i plasez ca aducători de dobinzi numai cu incuviințarea Liviei.

București 14/26 decembrie

T. MAIORESCU

Acestea nu mi s-au părut suficient de sigure și am trimis următoarea « propunere » domnului Rosetti¹². Ea trebuie să se combine cu angajamentele de mai sus (cu ajutorul lui Buiuciu)¹³ și să-i fie apoi prezentată soțului meu.

Propuneri făcute de mine soțului meu pentru împărțirea averii noastre:

I. Să dea sub formă de donație fiicei sale Livia, cu forme înscrise la tribunal, casa din strada Mercur 1, București.

a) Pentru ca cheltuielile pentru întocmirea formelor de donație la tribunal să fie mai mici, să se declare casa numai la valoarea cu care este înscrisă la asigurări: 60.000 franci, chiar dacă valoarea reală este în prezent de 100.000 franci în aur.

b) În timpul cît Livia nu stă la București, tatăl său va locui în casă, dar el va plăti chiria camerelor fiicei sale Livia. Impozitele și asigurarea pentru casa din București, strada Mercur 1, vor fi plătite de Titus, atîta timp cît el va rămîne acolo. În cazul căsătoriei fiicei sale Livia, și dacă Livia în acest caz va vrea să vîndă casa, tatăl său o poate cumpăra cu 100.000 franci de aur sau dacă nu o vinde el, o va ajuta căutîndu-i cumpărători.

⁸ Fapt convenit, evident, între soții Maiorescu.

⁹ Livia Maiorescu era mînișoară de onoare la Palat, funcție la care demisionează în decembrie 1886, ntru a-și însoți mama Berlin în urma desrtirii părinților.

¹⁰ Emilia Humpel, a lui Titu Maiorescu.
¹¹ Dobinzi ale moșiei Meteleu din județul Iuzău, în ipoteca căreia este înscris și Maiorescu.

¹² Probabil Teodor Rosetti.

¹³ Junimistul Grire Buiuciu, procuror fost membru al Curții Casație.

II Titus cède à sa femme Claire les hypothèques de 33.603 fres (trente trois mille, six cent trois francs) en or de Meteleu. Vingt mille francs en papier qui sont chez sa soeur M-me Hümpel (ces derniers c'est à dire les 30.000 fres. sans intérêts).

a) Titus payera à sa famille, (sa femme Claire et sa fille Livia) 10.000 fres (dix mille francs en or) [l. 5 °] par an, ce qui revient à 834 fres (huit cent trente quatre fres) par mois. Toujours en or (le papier roumain n'ayant pas de valeur à l'étranger).

Sont pour sa femme Claire de cette somme: 6000 fres (six mille fr.) par an en or, que les intérêts du capital de Meteleu, nommé plus haut (M-me Hümpel ne payant pas d'intérêts) couvrent en partie.

En tant que les intérêts du capital n'atteignent pas la somme de 6000 fres (six mille) en or, on pourrait les compléter par une hypothèque prise sur la maison de Livia avant l'inscription au tribunal.

b) Livia s'oblige en cas de mort [l. 5v °] de Titus s'il ne pourrait plus compléter par son travail, la somme fixée pour sa femme Claire de payer à celle-ci (sa mère) des intérêts par sa maison Strada Mercur 1 la somme nécessaire pour compléter la somme fixée plus haut pour Claire.

Ou bien, pour le cas où elle vendrait la maison, d'assurer cette partie du capital qui en serait nécessaire pour compléter par les intérêt qu'il donnerait la dite somme de 6000 (six mille) francs par an en or.

Clara MAIORESCU

Berlin 7 ianuarie

Nun nach der Termin, die Zeit ist kurz, es ist noch Nichts gerichtlich gemacht, nicht einmal die Zeit mehr es zu thun. Also bitte ich Sie den Termin zu verschieben. Die Scheidung kann erst geschehen, nachdem alles gerichtlich festgestellt ist, Livchen das Haus geschenkt und mir meine Existenz geregelt.

Ich schicke des Antrag an Gericht zur Verschiebung des Termin's mit. Sie werden wohl so gut sein es mir einreichen können, geht es wegen Ihrer hohen Stellung nicht, bitte ich es auf anderem wege zu thun.

Auch habe ich meinen Mann gebeten zur verschiebung einzuwilligen, Nur einen kurzen Aufschub von 6 Wochen, sollte das nicht so einfach gehen, aber nur in dem Fall, dass mein Mann nicht Verschiebung des Termins einwilligt und mein Antrag mit Verschiebung des Termins nicht ausreichend ist, würde ich Herrn Penescu bitten, als Adwokat meine Rechte wahr zu nehmen. — N B Alle Beweise (ich weiss von keinen) abzuweisen bis auf Gegenbeweise von mir einen neuen Termin zu setzen.

Verstehen Sie, Herr Maudrea, ich möchte Alles gütlich mit meinem Mann regeln, mich von ihm scheiden. Ich kann mich aber nicht verurteilen lassen, ich bin ja doch eine anständige Frau u. habe nichts getah. Ich kann ja gegen meinen [l. 7 r °] Mann klagen, ich verspreche es damit er frei wird, wenn er uns meinen Propositionen geändert, kurz geregelt zugeht. Ich muss doch unabhängig von ihm jetzt meiner Tochter die gesellschaftliche Stellung für in Berlin halten. Da Herr Rosetti, der so guetig sich schon für mich immer zu bemüht, noch in Jassy ist, bitte ich Sie meinen Mann um Aufschub u. Fixirung eines neuen Termins zu fragen und des Nöthigen dazu zu veranlassen.

Wollen Sie so gut sein mir eine dortige Form für das Gericht in's rumänische zu machen.

Beantworten Sie mir folgende Frage:

Soll ich für später einen Adwokaten nehmen, oder macht es sich so einfacher ?

1. Termin von 12 §. auf 6 Wochen verschieben.

2. Soll ich nach Bucarest zurück kommen ?

3. So wie die gerichtliche Schenkung u. Sicherstellung erfolgt ist soll die Scheidungsklage schnell von sich gehn.

4. Schreiben Sie mir bitte, wann Sie sich mit Rosetti besprochen haben u. die Absichten meines Mannes erfahren haben, Sie haben nun das und das zu thun. Si viel liebe Freunde und die besten Juristen des Landes werden mir arme Frau doch helfen, eine Gerechtigkeit zu erlangen!

Bitte, Herr Maudrea, Schreiben Sie mir umgehend ich bin in grosser Aufregung, hier kann mir ja keiner richtig rathen. Empfangen Sie den Ausdruck meines tiefsten Dankes.

Clara MAIORESCU

Berlin d. 12 1. 87

II. Titus cedează soției sale Clara ipotecile moșiei Meteleu, în valoare de 33.603 (treizeci și trei de mii șase sute trei) franci în aur.

20.000 franci în bancnote care sînt la sora sa — doamna Humpel — (aceștia din urmă reprezentînd cei 30.000 franci fără dobînzii).

a) Titus va plăti familiei sale (soției sale Clara și fiicei sale Livia) 10.000 (zece mii) franci în aur pe an, ceea ce înseamnă 834 (opt sute treizeci și patru) franci pe lună. Numai în aur, bancnota românească neavînd valoare în străinătate!

Din această sumă, revin soției sale Clara: 6.000 (șase mii) franci în aur pe an, pe care dobînzile capitalului moșiei Meteleu, mai sus numite, le acopăr în parte (doamna Humpel neplătînd dobînzii). În măsura în care dobînzile capitalului nu ating suma de 6000 franci în aur, s-ar putea completa cu o ipotecă pe casa Liviei, înscrisă la tribunal.

b) Livia se obligă în cazul morții lui Titus, dacă el nu va fi putut completa prin propria-i muncă suma fixată pentru soția sa Clara, de a-i plăti acesteia (mamei sale), din dobînzile casei sale din strada Mercur, banii necesari pentru completarea sumei fixate mai sus pentru Clara. Sau, în cazul în care ea va vinde casa, să asigure acea parte a capitalului care va fi necesară completării prin dobînzile provenite din numita sumă de 6.000 (șase mii) franci în aur pe an¹⁴.

Clara MAIORESCU

Berlin 7 Ianuarie

Dar termenul se apropie, timpul este scurt, nu s-a făcut încă nimic legal, și nici nu mai este timp pentru aceasta. Deci, vă rog să amînați termenul. Divorțul poate avea loc abia după ce totul va fi stabilit pe cale judecătorească: casa dăruită Liviei și mie, asigurată existența. Trimit cu aceasta cererea de amîinare către judecătorie. Veți fi desigur atît de bun a mi-o introduce, iar dacă aceasta nu se poate din cauza funcției dumneavoastră înalte, vă rog atunci să o faceți pe altă cale.

L-aș ruga, de asemenea, pe soțul meu să fie de acord cu amînarea, numai o scurtă amîinare de 6 săptămîni. În cazul că acest lucru nu ar merge atît de simplu, adică soțul meu nu ar fi de acord cu amînarea termenului și cererea mea de amîinare nu ar fi suficientă, l-aș ruga pe domnul Penescu să-mi reprezînte, ca avocat, drepturile. N. B. Toate dovezile (eu nu știu vreuna) trebuie respinse în afară de contraargumentul din partea mea, de a fixa un nou termen.

Înțelegeți-mă, domnule Mandrea, aș dori să reglementez pe cale pașnică totul cu soțul meu, să divorțez de el. Dar nu pot lăsa să fiu condamnată; sînt totuși o femeie serioasă și nu am făcut nimic. Eu pot să fac plîngere împotriva soțului meu. Dar pentru ca el să devină liber, să accepte imediat schimbările ce provin din propunerile mele. Cu toate acestea trebuie, independent de el, să-mi asigur acum o poziție socială în Berlin. Dar pentru că domnul Rosetti, care a fost atît de bun și s-a preocupat într-atîta de mine, este încă la Iași, vă rog pe dumneavoastră să-l întrebați pe soțul meu de amînarea și fixarea unui nou termen și să întreprindeți cele necesare pentru aceasta.

Vreți să fiți atît de bun și să-mi faceți pentru tribunal formalitatea respectivă în limba română? Rezolvați-mi următoarele probleme:

Trebuie să-mi iau pentru mai tîrziu un avocat sau se poate face și așa mai simplu?

1. Termenul de pe 12. I, amînat cu șase săptămîni.

2. Să mă întorc la București?

3. Imediat ce va fi rezolvată donația și asigurarea legală, plîngerea de divorț să-și urmeze repede cursul.

4. Scrieți-mi, vă rog, după ce ați discutat cu Rosetti și ați aflat intențiile soțului meu: aveți asta și asta de făcut. Ațiți prieteni dragi și cei mai buni juriști ai țării îmi vor ajuta mie, unei sărmane femei, să obțin o dreptate.

Vă rog, domnule Mandrea, scrieți-mi imediat, sînt foarte neliniștită și aici nu mă poate sfătui nimeni. Primii expresia celei mai adînci mulțumiri ale mele.

Clara MAIORESCU

Berlin 12. I. 87 [îndescifrabil]

astă clauză nu
azul să se aplice,
maiorescu murind
1917, iar Clara
lu-se la numai
ani după divorț

CITIND POEZIE

ÎN ANUL 1892, PUBLICÎND ÎN TREI VOLUME prima ediție a *Criticelor* sale, Titu Maiorescu includea în volumul I și vastul său studiu intitulat *Poezia română la 1867*, apărut în „*Convorbiri literare*”.

Odată cu reproducerea în volum a acestui studiu, el înlătura însă «exemplele de poezii mai bune», care însoțeau studiul din 1867, ținînd să precizeze în prefață că «de atunci încoace s-au ivit în literatura noastră multe alte bucăți». În continuarea studiului, Maiorescu va cita apoi «pastelurile și baladele războinice» ale lui Alecsandri, pceziile lui A. Naum, Al. Vla-huță, Th. Șerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Ro-beanu, C. Ollănescu-Ascanio, Samson Bod-nărescu, G. Coșbuc, N. Volenti, ale Matildei Cugler-Poni, ale Lucreției Suci, Veronicăi Micu și mai ales ale lui Eminescu.

Numele cel mai necunoscut din lunga listă a celor citați era, fără îndoială, al Lucreției Suci, o poetă de la Oradea Mare (născută în 1859), care publicase la Sibiu, în 1889, un volum de *Versuri* dedicate lui Ioan Slavici, dar nu colab-orase pînă atunci nici la „*Convorbiri literare*” și nici la alte reviste transcarpatine.

Maiorescu o considera însă o scriitoare în toată puterea cuvîntului, și îndată după apariția primului său volum de critică el s-a grăbit să i-l expedieze în semn de omagiu, cu dedica-ția de rigoare.

La 14/26 mai 1892 — joi seara — Maiorescu nota în *Insemnările zilnice*: «Am dat volumul I al noiei ediții *Critice*: 1) D-nei Elisa Marghi-loman, născută Știrbey [soția lui Al. Marghi-lo-man]; 2) lui Duiliu Zamfirescu [la] Roma; 3) lui D. C. Ollănescu [la] Atena; 4) lui Pompiliu

Eliad [la] Paris; 5) Liviei [la] Berlin; 6) lui I. L. Caragiale; 7) d-nei Lucreția Rudow Suci [la] Okök, Bihor [sub a].»

O mai delicată atenție nici că se putea!

Ce credea el despre această Lucreția Suci, care între timp înființase la Oradea revista „*Foaia literară*” (16/28 aprilie 1897), și ce motive îl determinaseră să o introducă în ga-leria poezilor apreciați de dinsul avea să arate, în anul 1898, cînd va publica în „*Convorbiri literare*” (nr. 2, 15 februarie) articolul intitulat *În memoria poetului dialectal Victor Vlad Dela-marina*, articol ce avea să provoace îndelungate discuții, atît prin elogiul adus poetului bănățean și literaturii dialectale, cit și prin considerațiile de ordin general ce îl însoțeau. Acestea se concretizau în constatarea că, în timp ce, în acel moment — ca o consecință a dispariției lui Eminescu, Creangă și Alecsandri și a oboseli sau îndepărtării de beletristică a unor scriitori ca I. L. Caragiale, Delavrancea sau Vla-huță — literatura din vechea Românie, intrase într-o fază de stagnare, în Transilvania, cu surprindere, se putea constata apariția unei adevărate *renaș-teri literare*. «Cea dintîi surprindere în această privință — afirma Titu Maiorescu în articolul

care avea să fie apoi atât de discutat — ne-au adus-o poeziile d-nei Lucreția Suciu (mai pe urmă d-na Rudow) publicate într-o broșură de la 1889. E ațita adevăr al simțirilor în unele din ele și pe alocurea atât naturalism senin, până aproape de libertatea antică, încît mica broșură de la 1889, cu toate defectele ei, merită să fie considerată ca *primul simptom* al renașterii de care vorbim.»¹

Simțind nevoia unor informații și a unor argumente mai stăruitoare asupra activității și talentului Lucreției Suciu, „*Convorbirile*“ reveneau în numărul de la 15 martie asupra poetei și publicau notița de mai jos însoțită de reproducerea a cinci din poeziile sale: «În numărul trecut al „*Convorbirilor literare*“ — preciza redacția — d[omnul] Titu Maiorescu a pomenit în articolul său și despre poeta Lucreția Suciu, foarte cunoscuta scriitoare la românii de peste munți. La noi însă fiind prea puțin cunoscută, credem că facem un serviciu cititorilor noștri publicînd aci cîteva poezii din volumul său de versuri.»

Poeziile reproduse în „*Convorbiri*“ — *La poartă* (p. 297), *La Dunăre* (298), *La scaldă* (p. 298—299), *Norii* (p. 299—300) și *Întîia vorbă* (p. 300) — fuseseră selecționate direct de către Titu Maiorescu și purtau urmele intervențiilor sale stilistice și ortografice.

Urmărind în urmă cu cîțiva ani activitatea literară și publicistică a Lucreției Suciu, am avut surpriza de a descoperi, la Biblioteca centrală Universitară din București, chiar volumul trimis de poetă lui Titu Maiorescu, avînd astfel ocazia, însoțită de o firească emoție, nu numai de a urmări primele sale creații, ci și felul cum citea marele critic, cum adnota poeziile citite, modul său de apreciere critică exprimat prin note obișnuit didactice.

Pe lingă primele patru poezii din volumul menționat, Maiorescu a trecut cu indiferență, dar pe a cincea, intitulată *Frică*, atras de sinceritatea și naturalitatea sentimentelor poetei, a notat-o cu «b» (bine) — scriind cu creionul —, i-a schimbat versul 1 din strofa a doua (*Cînd te văd stînt fericită, / Uit necazul tăinuiri*) în loc de: *Cînd te văd, de fericită, / Uit necazul tăinuiri*) și a modificat punctuația ultimelor două strofe. Poezia următoare, *Întîia vorbă* — care avea să fie reprodusă și în „*Convorbiri*

literare“ — e notată «binișor», cu cerneală violetă. Tot cu «binișor», scris cu aceeași cerneală, au fost notate și poeziile *La poartă*, — reprodusă și ea în «*Convorbiri*» —, *Bat vînturile calde*, *Giaba ies și Dragoste*. Poeziile *Norii*, *Singurătate*, *La scaldă*, *La Dunăre* au fost notate cu «b» (bine), toate, cu excepția *Singurătății*, avînd să fie republicate în „*Convorbiri literare*“. «Binișorul» acordat onora din poezii e scris complet, «binișor», pentru a se evita orice confuzie, iar «binele» numai cu «b».

Lucreția Suciu n-a dobîndit însă nici un «foarte bine», dar totodată, nici un «rău», Maiorescu mulțumindu-se în astfel de cazuri cu simpla suprimare a unor versuri considerate neizbutite sau inutile. La p. 45 întîlnim totuși un «nu» pentru poezia *Nu erau de-o seamă*.

Volumul a beneficiat de trei lecturi, observațiile lor fiind notate cu trei rînduri de ustensile: mai întîi cu un creion negru, apoi cu cerneală și, în cele din urmă, din nou cu un creion de culoare albastră.

Citind versurile Lucreției Suciu, Maiorescu s-a arătat preocupat în primul rînd de punctuația lor, aceasta fiind la el unul din modurile de a releva subtilitățile textului, așa cum în discursuri sublinia ideile, etapele sau nuanțele prin mișcările atât de originale ale degetului.

O punctuație incorectă sau inadecvată îi atrăgea imediat atenția și îl făcea să intervină cu promptitudine, cu gust și competență. Punctuația lui Maiorescu a făcut ca unele din cele mai reușite sensuri ale poetei de la Oradea să cîștige în fluiditate, claritate și sens.

Iată două exemple de această natură:

În volumul menționat, prima strofă din poezia *Întîia vorbă* (p. 6) avea punctuația următoare:

*Eu zîmbiam și tu cu frică
Mi-ai șoptit ce mi-ai șoptit,
În urechi de-atîta vreme
Toată vorba s-a oprit.*

În „*Convorbiri*“, după intervenția lui Maiorescu, punctuația a devenit:

*Eu zîmbeam, și tu cu frică
Mi-ai șoptit ce mi-ai șoptit,
În urechi de-atîta vreme
Toată vorba s-a oprit.*

¹ Critice, 1968, p. 501 (antologie și prefață de Paul Georgescu, texte stabilite de Domnica Stoicescu.)

Redăm și cele două punctuații ale penultimei strofe din poezia *Dragoste* (p. 60), notată de Maiorescu cu « binișor »:

La poetă:

Numai dragostea mai pune
Cîte-o floare pe sicriu
Măi, gropare, cui sapi groapă?
Cui o sap? Nici eu nu ştiu.

La critic:

Numai dragostea mai pune
Cîte-o floare pe sicriu.
„Măi, gropare, cui sapi groapă?” —
„Cui o sap? Nici eu nu știu“.

Pe lângă punctuație, la unele poezii modifica sau completa ortografia, ca în strofa a III-a a poeziei *De bunăsamă*, pe care poeta o publicase în modul următor:

Cum să mai ști de ce a fost
Cînd nu ști nici ce este?
Te-ai plictisit să răsfoești
Vechi file din povești.

Meticulos față de propria-i lectură, criticul i-a dat, cu aceeași corneală violetă, ortografia cuvenită:

*Cum să mai știi de ce a fost
Cînd nu știi nici ce este?*

Nu întotdeauna intervențiile lui Maiorescu, în punctuația versurilor Lucreției Suciu, au urmărit scopul practic al republicării, ci, ca în cazul de mai sus, pur și simplu pe acela al perfecționării lor.

Versurile considerate inoportune sau mediocre au fost suprimate, ca în poeziile *La drum* (p. 44) și *Nu erau de-o seamă* (p. 45).

Unele poezii, ca *Singurătate* (p. 21) și *Întunec* (p. 35), deși notate cu «bine», sînt considerate reușite numai parțial, partea pozitivă fiind subliniată cu o lungă linie marginală. Nedumeririle sau dezaprobările sînt exprimate prin semne de întrebare și exclamare, ori prin sublinierea unor cuvinte și expresii izolate: comparația «mantaua ca cerneală» și crepusculul înfățișat ca «focul roș ca de bengal», din poezia *Întunec*.

Uneori, în locul interogației sau exclamației negative apare însăși înlocuirea cuvîntului considerat neoportun cu un altul, chemat să dea versului mai multă expresivitate.

În poezia *La scaldă* (p. 43), reprodusă în „*Convorbiri*“, versul al 11-lea:

*Și s-așează deodată, când ea
țipă lin, cuminte.*

devine în republicarea lui Maiorescu:

*Și s-așează deodată, cînd ea
tipă-ncet cuminte,*

În poezia, numai de o strofă, *În inima caldă* (p. 65), versul al 2-lea e scris de poetă în forma:

În groapa geroasă îmi fac mie loc,

este modificat de Maioreseu:

În groapa-nghețată îmi fac mie loc.

Uneori, schimbarea se reduce la o singură vocală, ca în poezia *La Dunăre* (p. 51), în care, în versul al doilea din strofa a II-a, poeta vorbea de «șoptiri dulci somnoroase», «șoptiri» pe care, republicându-le în „*Convorbiri*”, Măiorescu avea să le prefacă în *somnoroase*, aceeași intervenție făcându-se și în strofa a IV-a a poeziei *Norii*, în care ultimul vers prezenta în scrisul poetei «gînduri vechi și gînduri *nuoi*», transcrise apoi de Măiorescu ca «gînduri *noi*».

Dintre poeziile notate cu «bine» și reproduse în „*Convorbiri*” se vede, după afirmațiile din articolul dedicat lui Victor Vlad Delamarina, că Maiorescu a apreciat îndeosebi poezia *La scaldă*, aceasta caracterizându-se prin acel «naturalism senin» care o apropie de «libertatea antică».

Poezia va atrage mai tîrziu și atenția lui N. Iorga, care în *Istoria literaturii românești* (1934, I, p. 369), relevînd că *La scaldă* fusese reprodusă de Titu Maiorescu în „*Convorbiri literare*”, va afirma că ea «se poate pune alături de bucata lui Victor Hugo în *Orientale*».

O viață dintre cele mai chinuite și o moarte care o va secera pe neașteptate la vârsta de 41 de ani (5 martie 1900), au împiedicat pe Lucreția Suciu să-și continue și desăvârșască mesajul liric început sub steaua lui Eminescu, punând totodată capăt și unei remarcabile activități publicistice.

Cei cinci «binișor» și cei cinci «bine» dați de Titu Maiorescu, precum și comentariul său din 1898, ți vor asigura însă întotdeauna un loc propriu în lirica românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Vasile NETA

RESTITUIRI

Nicolae CARTOJAN

DUPĂ CUM SE ȘTIE, LA PUȚIN TIMP DUPĂ înființarea sa (1866), Academia Română a introdus — asemenea Academiei Franceze — regula ca noli membri să pronunțe, în răstimp de un an de la alegere (eventual, mai târziu), un discurs de recepție, în care să facă elogiul personalității dispărute, al cărei loc îl ocupau și să trateze, în cazul în care doreau, un subiect la alegere din domeniul științific, literar sau artistic pe care-l cultivau.

Acestul frumos obicei, inaugurat în 1869, cu discursul lui Al. Papiu-Illarian despre Gheorghe Șincai, îl datorăm cîteva cuvîntări celebre, care au făcut epocă în știința, cultura și literatura română: Ion Câmpineanu de Ion Ghița (1880); Istoriografia română și problemele ei actuale de Ioan Bogdan; Răspunsul lui Titu Maiorescu la discursul lui Dulfu Zamfirescu, Poporanismul în literatură (1909); Două concepții istorice de N. Iorga (1911); Din estetica poeziei populare de B. Delavrancea (1913); Locul limbii române între limbile romanice de Sextil Pușcariu (1920); Poezia populară de Mihail Sadoveanu (1923); Ființa și menirea Academiei de Dimitrie Gusti (1923); Despre Iacob Negruzzi și despre intrarea muzicii la Academia Română de George Enescu (1933); O privire asupra evoluției picturii românești de Gh. Petrașcu (1937); Elogiul satului românesc de L. Blaga (1937); Lauda țărânului român de Liviu Rebreanu (1940); Lingvistica românească de Iorgu Iordan (1946) ș. a. Chiar și atunci cînd sînt consacrate numai vieții și activității predecesorilor — adesea personalități ilustre ale științei, literaturii și artei românești — aceste discursuri reprezintă texte de preț nu numai prin latura lor informativă, ci și prin forma aleasă, care le înserie cu cîntece printre modelele genului oratoric. Astfel, A. D. Xenopol a vorbit despre Mihail Kogălniceanu (1895), Nicolae Gane despre Bogdan Petriceicu Hasdeu (1909), G. Țițelea despre Spiru Haret (1914), Ovid Densusianu despre Barbu Delavrancea (1919), Octavian Goga despre Coșbuc (1923) ș. a. m. d.

Această îndatorire academică s-a pregătit s-o îndeplinească și N. Cartojan ales — pe locul rămas vacant prin dispariția lui N. Drăganu — membru al Academiei Române, la 26 mai 1941, în baza raportului prezentat de Ștefan Ciobanu, semnat, de asemenea, de C. Rădulescu-Motru și Mihail Sadoveanu¹. (Era membru corespondent de la 1 iunie 1929, cînd fusese ales în urma propunerii prezentate de Ion Blanu și semnate, de asemenea, de Iacob Negruzzi, Sextil Pușcariu, Ștefan Ciobanu, Octavian Goga și Al. Brătescu-Voinești.)² Dar împrejurări independente de voința lui — plecarea la Padova pentru a primi titlul de doctor honoris causa (1942) și participarea la festivitățile consacrate de Universitatea din acest oraș Stolnicului Constantin Cantacuzino (1943)³, exact în timpul sesiunilor anuale ale Academiei, apoi evenimentele de război prin care a trecut țara noastră în primăvara și vara anului 1944 — preludiu al insurecției armate naționale de la 23 August — l-au împiedicat să se prezinte în mod solemn în fața înaltului for academic. Dar el și-a scris textul Discursului de recepție și l-a expediat, la 25 martie 1944, vicepreședintelui Academiei Române, C. Rădulescu-Motru, care se afla în satul său natal, Butoiești, și care trebuia să-și pregătească

¹ Vezi „Analele Academiei Române. Dezbaterile”, t. LXI, 1940—1941, pp. 170—174.

² *Ibidem*, t. XLIX, 1928—1929, p. 246.

³ Vezi și cartea scrisă împreună cu R. Ortiz: *Un grande erudito romano a Padova. Lo Stolnic Cantacuzino*, București, 1943.

Autograful pe care-l reproducem aici constituie dedicația de pe verso-ul fotografiei de mai sus.

Amicului
N. Georgescu-Tistu
o plăcută amintire din
partea comiscantului său
N. Cartoian
1939.

răspunsul. Or, în primăvara anului 1944, Academia Română n-a putut să-și țină sesiunea generală obligată, în cadrul căreia urma să se prezinte, în ședință solemnă, și discursul de recepție al lui N. Cartoian, astfel că acesta a fost amintat pentru primăvara anului 1945. Pe neașteptate însă, N. Cartoian s-a stins din viață, la 20 decembrie 1944, în vîrstă doar de 61 de ani. (S-a născut la 4 decembrie 1883.)⁴

C. Rădulescu-Motru, care a rostit la înmormintare cuvîntarea de doliu din partea conducerii

Academiei⁵, a depus ulterior la Academie textul discursului de recepție al lui N. Cartoian, text păstrat în prezent în Biblioteca Academiei R. S. România, Arhivă, sub cota 494, în plicul în care-l primise.

⁴ Vezi: Dan Simonescu, *N. Cartoian (1883—1944)*, extras din „*Revista istorică română*”, vol. XV, fasc. II, București, 1945, pp. 193 — 215 (cu *Bibliografia operelor lui N. Cartoian*, pp. 206 — 215); I. C. Chițimia, *N. Cartoian*, „*Revista de istorie și teorie literară*”, XV, 1966, nr. 3, pp. 471—477.

⁵ Textul este reprodus în A. A. R. Dezb., LXIV, 1943—1945, pp. 162—163: «Academia Română — spunea el la adunarea de doliu — înscrisese în programul sesiunii din mai viitor, discursul tău de recepțiune, amintat în două rînduri din cauza împrejurărilor neprevăzute în care ne aflăm. Discursul tău a și fost terminat și înaintat biroului. Acela care urma să răspundă la discursul tău și să-ți arate meritele, urîndu-ți totdeauna o activitate prosperă în viitor, este tocmai acela care în momentul de față are neterficita sarcină de a-ți aduce din partea Academiei ultimul salut înainte de înmormîntare», (p. 163).

De format mijlocu, acesta are antetul tipărit:

«FACULTATEA DE LITERE
SEMINARUL DE ISTORIA LITERATURII
ROMÂNE
PROFESOR N. CARTOJAN
STRADA ENĂCHITĂ VĂCĂRESCU, 17 bis,
BUCUREȘTI V»

și este adresat:

«DOMNULUI PROFESOR UNIVERSITAR
C. RĂDULESCU-MOTRU
VICE-PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE,
COMUNA BUTOIEȘTI,
JUDEȚUL MEHEDINȚI».

Stampila poștel din București are data «25.III. 1944», iar a celei din Butoiești «28 mar. 44».

Pe plic, sub antet, se află mențiunea, scrisă cu cerneală:

«LUCRARE ȘTIINȚIFICĂ PENTRU
PUBLICAȚIILE ACADEMIEI ROMÂNE».

ceea ce înseamnă că a existat intenția de a publica discursul nepronunțat, asemenea altor două din istoria Academiei (Augustin Bunea, Stăpînii Țării Oltului, 1910; Gh. Bengeseu, Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea, 1923, chiar cu Răspunsul lui N. Iorga).

Textul discursului este format din două părți, dactilografiate pe jumătăți de coală și numerotate separat: prima parte (19 file, dactilografiate pe recto, reprezentînd exemplarul 1) cuprinde introducerea și elogiuul lui Ovid Densusianu, fost membru al Academiei, ales la 15/28 octombrie 1918 (membru corespondent de la 30 martie 1903)⁶; partea a doua (24 file, dactilografiate la fel, reprezentînd însă exemplarul 2), reprezintă o redactare anterioară și cuprinde introducerea — reluată în redactarea finală din partea întâi, cu unele prescurtări și modificări — și elogiuul lui N. Drăganu, ales membru al Academiei la 20 mai 1939 (membru corespondent de la 4 iunie 1923)⁷, dar care n-a mai avut posibilitatea să pronunțe discursul de recepție și să prezinte activitatea predecesorului său, întrucît a fost răpus de boală la 17 decembrie 1939.

Inițial, cum rezultă din această redactare, N. Cartoian intenționase să se ocupe numai de activitatea științifică și socială a lui N. Drăganu, spunînd

doar cîteva cuvinte despre O. Densusianu, asupra cărui a își rezerva să revină cu alt prilej. Ulterior, fie din proprie inițiativă, fie la sugestia conducerii Academiei, reputatul profesor de istoria literaturii române vechi și-a schimbat planul, revizuiind introducerea și introducînd o amplă expunere despre activitatea științifică și literară a lui Ovid Densusianu⁸.

Mai jos, reproducem acest text, și anume partea întâi (redactarea finală), integral, iar din partea a doua numai textul consacrat exclusiv lui N. Drăganu, omițînd introducerea, din care reproducem în notă doar unele pasaje ce prezintă interes, nerelevante în forma definitivă. Normalizînd ortografia și punctuația (mai ales, întrucît unele inconsecvențe se pot datora și dactilografierii), am păstrat doar cîteva particularități fonetice evidente. Cele cîteva corectări cu cerneală ale autorului la introducerea, în mod tacit, în text, în care am intervenit, în rare cazuri, înscind intervențiile noastre prin [...] Notele noastre din subsol sînt menite să dea informațiile strict necesare, să precizeze sursele citatelor — care au fost controlate și, în cazurile necesare, corectate — sau să explice anumite particularități ale textului.

Ne îndeplinim o plăcută datorie de a mulțumi directorului general al Bibliotecii Academiei, prof. Șerban Cioculescu, membru titular al Institutului for științifice, lui Gabriel Ștrempel, șeful cabinetului de manuscrise și carte rară, și Gabrielei Smarandache, paleograf, pentru concursul dat la scoaterea la lumină a acestui prețios text inedit al renumitului istoric literar, consacrat personalității multilaterale a lui O. Densusianu, teoretician al simbolismului românesc și primul istoric al limbii române, și a filologului N. Drăganu, care a lăsat urme durabile în istoriografia literară veche și în lingvistica românească.

Publicarea acestui proiectat discurs coincide cu mai multe date memorabile: în decembrie 1973 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea lui Ovid Densusianu (n. la 17 dec. 1873) și 90 de la cea a lui N. Cartoian (n. la 4 dec. 1883), iar la 20 decembrie 1974 se vor împlini 90 de ani de la nașterea lui N. Drăganu (n. la 18 febr. 1884).

Gheorghe MIHAILĂ

⁶ Vezi: A.A.R., Dez., XXXIX, 1916—1919, pp. 149—150; *ibidem*, XXV, 1902—1903, pp. 152—155, 159.

⁷ Vezi: A.A.R. Dez., LIX, 1938—1939, pp. 181—182; *ibidem*, XLIII, 1922—1923, p. 133.

⁸ Adăugăm aici că elogiuul academic al lui N. Cartoian însuși a fost făcut în cuvinte de căldă apreciere de acad. Iorgu Iordan, în discursul de recepție, *Lingvistica românească*, rostit la 28 mai 1946 (București, 1946, pp. 7—15).

DISCURS DE RECEPȚIE¹

Primul gând în acest ceas al vieții, în care se desăvârșește actul prin care ați binevoit să mă chemați în mijlocul D[umnea]v[oastră] ca să ocup fotoliul mult retregatului Nicolae Drăganu, este un gând de recunoștință și de mulțumire pentru votul atât de măgulitor cu care m-ați onorat.

O bună tradiție academică cere ca noul venit, în clipa în care se face primirea lui solemnă, să cinstească, în cuvântarea lui, amintirea predecesorului său. Este în această tradiție de bună omenie nu numai un act de dreptate și de pietate față de cei care au lucrat la sporirea și întărirea patrimoniului național, dar este în același timp în această dublă consacrare, în care munca înaintașilor se întâlnește cu a urmașului, un simbol al continuității strădaniilor comune, ale noastre, ale tuturor, pentru zidirea culturii românești.

Nicolae Drăganu, ales în mai 1939, a închis ochii la 17 decembrie 1939, fără să se fi putut bucura de primirea solemnă în forul cel mai înalt al culturii noastre, care consacrase munca lui științifică, și fără să fi avut prilejul de a cinsti amintirea predecesorului său, Ovid Densusianu. Este, dar, pentru mine o datorie de onoare să împlinesc eu ceea ce, din fatalitatea destinului, nu a putut împlini regretatul nostru coleg. Trezind peste tot ce m-a despărțit în viață de Ovid Densusianu ca păreri și atitudini, împlinesc cu plăcere această îndatorire, pentru că înțeleg să împlinesc un act de recunoștință față de profesorul meu Ovid Densusianu, căruia îi datorez inițierea în studiul limbii vechi românești și trezirea interesului pentru literaturile medievale ale Occidentului.

*

Ovid Densusianu și Nicolae Drăganu au fost, pe câmpul filologiei românești contemporane, doi reprezentanți de seamă pe care ni i-a dăruit Ardealul. Densusianu, desăvârșit ca formație sufletească în Parisul cenaclurilor literare, pe vremea când simbolismul era în plină ascensiune și când Gaston Paris punea în Franța temeliile studiilor de filologie romanică, a reprezentat cu strălucire în cultura noastră spiritul de înnoire științifică și literară. Drăganu, format în școlile modeste de tradiție sănătoasă ale Transilvaniei și stimulat în mediul de filologi de la „*Dacoromania*”, a izbutit să pună în lumină partea de contribuție pe care a adus-o Ardealul în cultura românească. Densusianu ne-a apropiat de cultura popoarelor romanice din Occident, Drăganu, cu spiritul de dîrzenie al școalei latiniste, a apărut în filologie, împotriva științei ungare, chestiunea continuității romane în nordul Dunării.

¹ Scris cu cerneală.

Ovid DENSUSIANU²

Ovid Densusianu, fiul cunoscutului profesor al Universității ieșene, născut la 17 decembrie 1873, stil vechi, în comuna Făgăraș, și-a început studiile la Brașov și le-a terminat la Iași în 1892. În toamna anului 1893, după ce ocupase în primăvară, prin concurs, catedra de la liceul din Focșani, Densusianu plecă la Berlin, unde a făcut două semestre ucenicie la școala de severă disciplină filologică a cunoscutului romanist german Adolf Tobler. În toamna anului 1894, Densusianu se afla la Paris, înscris la *École des Hautes Études*, unde se găseau atunci lingviști ca A. Meillet, Gilliéron, care a pus bazele geografiei lingvistice, etnografi și folcloriști ca H. Gaidoz, directorul celebrei reviste „*Mélanges*”, și mai ales personalitatea proeminentă a marelui Gaston Paris. Gaston Paris era atunci în apogeul gloriei sale. Cu 20 de ani în urmă, izbutise să creeze instrumentele științifice de care avea nevoie pentru consolidarea specialității: *Société des anciens textes* și revista „*Romania*”, și azi în curs de apariție. Orizontul lui larg în cîmpul limbilor și literaturilor romanice, darul de a evoca lumea medievală, în legende și epopee, cu mult talent literar, dar și cu toată probitatea omului de știință, care pentru a verifica un detaliu din *Chanson de Roland* întreprindea o călătorie la Roncevaux, îndemînarea cu care trecea de la o lecție de fonetică la una de literatură medievală, spiritul meticulos de metodă și, mai presus de toate, pasiunea lui pentru adevăr, din care făcuse o adevărată dogmă (« Je professe absolument et sans réserve... que la science n'a d'autre objet que la vérité, et la vérité pour elle même, sans aucun souci des conséquences bonnes ou mauvaises, regrettables ou heureuses, que cette vérité pourrait avoir dans la pratique »³), toate acestea i-au stabilit o faimă mondială. Sub conducerea maestrului său, Densusianu izbuteste să colaboreze la „*Romania*”, din primul an al sosirii la Paris, atacînd probleme dificile de fonetică romanică sau de clasare de manuscrise medievale ori de datare de producțiuni epice.

Teza pentru diplomă a lui Densusianu⁴ surprinde prin pasiunea pentru adevăr și pentru curajul cu care înlătură opinii mai vechi și cu care ia poziție chiar împotriva convingerilor directorului tezei. Densusianu nu putea oferi maestrului său, care profesa cultul adevărului, un omagiu mai frumos decît susținîndu-și cu tenacitate convingerile: « Je dois dire — scria la sfîrșitul prefeței G. Paris — que sur certains points... les très savants et ingénieux raisonnements de M. Densusianu ne m'ont pas toujours convaincu; mais après lui avoir communiqué mes objections, dont il a tenu compte dans la mesure qui lui a convenu, j'ai cru devoir lui laisser toute liberté d'exprimer sa pensée »⁵ dar, după această « coup d'épée », în ziua învestiturii, urma și îmbrățișarea tutelară. Maestrul recunoștea că lucrările lui Densusianu: « ont une valeur incontestable, et qu'il apporte toujours des idées personnelles et intéressantes dans la mise en œuvre des matériaux amassés par son érudition... Je regarde M. Ov. Densusianu comme un des élèves les plus distingués qui soient sortis de l'École des Hautes Études, et je suis heureux de lui en donner ici le témoignage »⁶.

Cu asemenea recomandări, întorcîndu-se în țară, Densusianu e numit în 1897 profesor la catedra de limba și literatura română de la Facultatea de litere din București, pe care o ocupă pînă în 1901, cînd este trecut ca titular la catedra cu orizonturi mai largi de filologie romanică, atunci creată într-adins pentru dînsul. Cu puțin timp înainte, el publicase la Paris primul fascicul din opera lui fundamentală *Histoire de*

² Adăugat pe margine cu cerneală.

³ Citatul se află reprodus în broșura lui O. Densusianu, *Gaston Paris*, București, 1903, p. 14.

⁴ *La prise de Cordres et de Séville, chanson de geste du XIIe siècle*, Paris, 1896.

⁵ *Ibidem*. Introduction, p. CL, n. 1.

⁶ Certificatul semnat de G. Paris și reprodus de O. Densusianu în *Memorii de tiluri și publicațiuni*, Iași, 1899 (*Opere*, Ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, I, București, EPL, 1968, p. 731).

la *langue roumaine*⁷, care vădește o disciplină științifică — cum nu avea nimeni atunci la noi și puțini la vîrsta lui în Occident. Această mare operă de sinteză și de investigație, în care liniile mari ale construcției se îmbină admirabil cu detaliile cele mai mărunte și cele mai riguros controlate, venea să umple o mare lacună în filologia romanică, fiindcă limba noastră era aproape necunoscută romaniștilor. Era pentru noi o operă deschizătoare de drumuri noi, decît care — spunea cu dreptate Io[a]n Bogdan în raportul prin care propunea pe autor ca titular la catedra de filologie romanică — « mai bune în felul ei nu posed nici limbile surori »⁸. Dar era în același timp și o lucrare de mare curaj în vremea aceea, cînd filologii noștri se pierdeau în studii de detaliu sau, preocupați de ideea de a răsturna teoria lui Rösler (că românii au revenit în Dacia în secolul al XIII-lea din sudul Dunării) — se străduiau să dovedească formarea limbii române în nordul Dunării și tăgăduiau importanța elementului slav. Densusianu, aducînd probe de continuitatea limbii române la nordul Dunării, așeza totuși nucleul formării ei în sudul Dunării, unde se constituise în contact, pe de o parte, cu albaneza și bizantina, pe de altă parte, cu dalmatina și italiana⁹. Invazia slavilor în sec[olul] al VI[-lea] a rupt masa românească în două dialecte: dacoromână și macedoromână, iar invazia ungarilor în sec[olul] IX a silit o frîntură de populație românească să treacă în Italia, dînd naștere istroromânei¹⁰. Ideile lui Densusianu nu se împăcau cu totul cu ideile marilor săi contemporani, Hasdeu, Philippide. El însuși își dădea seama de obiecțiunile pe care le putea ridica studiul său, cînd scria în prefață: « Le patriotisme, tel qu'il est compris aujourd'hui en Roumanie, entravera longtemps encore le progrès de la philologie roumaine, en empêchant les travailleurs de chercher ou de dire la vérité... Ce n'est pas en cachant la vérité qu'on sera honnêtement à son pays »¹¹.

Din nenorocire, opera lui Densusianu a înaintat cu greu. După primul volum, apărut în 1901, fascicula primă a celui de-al doilea volum apărui în 1914, pentru ca volumul întreg să apară abia în 1938¹². Călea pentru o operă cu proporții așa de vaste nu fusese pregătită prin monografia de detaliu. Studiile dialectale ale lui Weigand aveau nevoie de verificări și precizări. Textele vechi — mai ales cele din sec[olul] al XVII-lea — nici nu erau publicate. Densusianu a trebuit să-și culeagă singur materialul pentru volumul II. Manuscrisul era redactat în preajma războiului trecut, cînd, trimis la Moscova, s-a pierdut și a trebuit să fie reconstituit. Această operă, începută la 28 de ani, care pune pe temelii riguros științifice studiul istoric al limbii noastre și care l-a impus în atenția și stima tuturor romaniștilor, a rămas opera monumentală a vieții lui. Dacă n-ar fi dat decît această mare construcție de sinteză, și numele lui ar fi rămas pentru totdeauna în filologia românească. Dar Densusianu era un filolog cu vederi largi și cu pasiune pentru creațiile literare.

⁷ De altfel, întregul volum a apărut în 1901 (nou tiraj, reproduc fotomecanic, București, 1929).

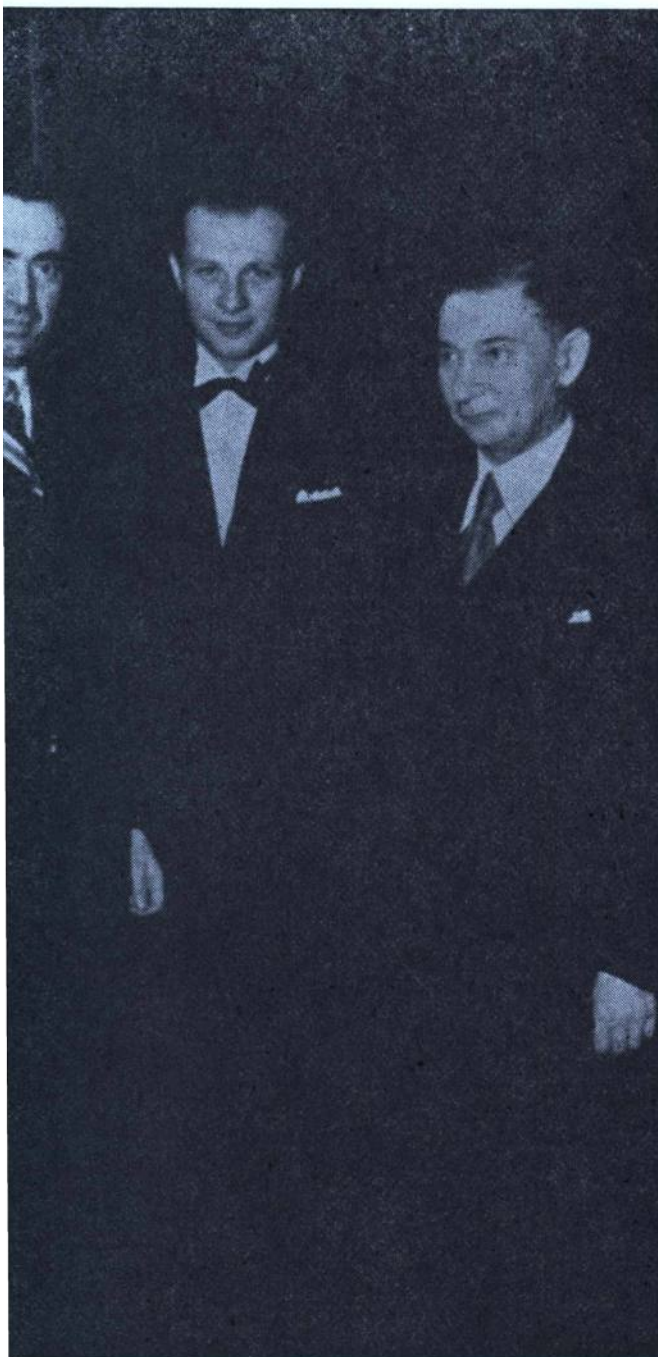
⁸ Raportul lui Ioan Bogdan, intitulat *Lucrările filologice ale d[omnului] Ovidiu Densusianu*, a apărut în „*Convorbiri literare*”, XXXV, 1901, nr. 3, martie, pp. 254—266 (Scrieri alese, București, „Editura Academiei”, 1968, pp. 598—606). Citatul este însă din notița *O istorie a limbii române*, publicată de I. Bogdan în numărul precedent al revistei (nr. 2, februarie, p. 192).

⁹ Întelegînd prin *română* limba comună formată prin divizarea latinei în mai multe limbi romanice, în jurul secolelor V—VIII, limbă continuată atît de *dacoromână* (româna propriu-zisă), cît și de dialectele sud-dunărene (*aromâna*, *meglenoromâna* și *istroromâna*), este evident că O. Densusianu are dreptate, cu precizarea că nu se poate vorbi de un « nucleu » localizat într-o regiune sau alta. Alceva este însă formarea *poporului român* sau *dacoromân* la nordul Dunării, precum și la sudul ei, în Dobrogea, popor care vorbește *româna* propriu-zisă sau *dacoromâna*. Vezi, dintre lucrările consacrate special acestei probleme, în afară de tratatele recente de *Istoria României*: C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, „Editura Academiei”, București, 1963; C. C. Giurescu, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Ed. „Meridiene”, București, 1972.

¹⁰ De fapt, în peninsula Istria (Jugoslavia), care a aparținut Italiei între cele două războaie mondiale.

¹¹ Citatul e, de fapt, din *Introducere*, pp. XXX—XXXI.

¹² În text greșit: 1928. La acest al doilea volum prof. I. Coteanu a întocmit un *Index*, apărut la Copenhaga-București, în 1943. Ambele volume au fost traduse în românește, ulterior, sub îngrijirea lui J. Byck: *Istoria limbii române*, vol. I—II, București, „Editura Științifică”, 1961.

Ca profesor și om de știință, el a înțeles filologia în sensul larg al cuvîntului: limba, ca expresie a gândirii și simțirii sufletului național în toate multiplele ei aspecte, de la formele arhaice dispărute din circulația limbii, dar păstrate în cele mai vechi monumente de limbă și literatură, pînă la formele curente, care viețuiesc azi în toate ținuturile românești; de la formele rudimentare și naive încrustate în vechi formule de exorcism pînă la formele cele mai complexe create artistic de marii scriitori ai neamului (*Evoluția estetică a limbii române*)¹³.

Realizarea unui program atît de vast, pentru care puterile unui singur om nu erau de ajuns, l-au îndemnat pe Densusianu să încerce a da un impuls mai puternic studiilor de filologie la noi. Pentru aceasta, a creat, în 1905, cu cîțiva colegi de universitate și din învățămîntul secundar (I. A. Candrea și Theodor Speranția), o societate filologică, cu scopul de a dezgropa materialul din trecut, publicînd textele vechi însoțite de studii amănunțite și de a explora dialectele, culegîndu-se materiale de folclor, date toponimice, categorii de cuvinte rare. Ședințele se țineau la Universitate; discuțiile și studiile s-au publicat în „*Buletinul Societății filologice*”, care, deși a apărut numai 4 ani (1905—1909)¹⁴, a întreținut, totuși, într-o vreme cînd curentul pentru studiile filozofice și istorice era atotputernic la noi, interesul pentru studiile migăloase de filologie. Realizarea cea mai prețioasă a fost o serie de anchete dialectale pe teren, întreprinse de elevii lui Densusianu, care au culminat în importanta colecție *Graiul nostru* (2 volume, 1906—1908), în care s-au publicat texte rupte din graiul viu al poporului privitoare la credințele și preocupările lui din toate cuprinsurile vechii Dacii. În cadrul acestor preocupări, Densusianu însuși și-a luat sarcina de a aprofunda într-un studiu, care a rămas un model pentru acest gen de cercetări,

¹³ Curs ținut de O. Densusianu în anii universitari 1929—1930, 1930—1931 și 1931—1932 — și editat de studenți de-ai săi.

¹⁴ De fapt, publicația a apărut între anii 1905—1907 (Vezi D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, E.D.P., 1965, pp. 99—100).

graiul din regiunea care a fost leagănul familiei lui și în care a văzut lumina zilei (*Graiul din Țara Hațegului*).¹⁵

Anchetele dialectale cu cercetări pe teren, începute astfel, i-au sugerat lui Densusianu un punct de vedere nou și în culegerea folclorului. Folclorul este, după cum se știe, alcătuit din straturi de credințe, datini, obiceiuri, povești și cântece, autohtone sau împrumutate, transmise din generație în generație pe cale orală din vremurile îndepărtate, care se pierd în negurile preistoriei, până în timpurile noastre. Până la Densusianu, cercetările de folclor se făceau, exceptând materialul literar, ca să zic așa, în adâncime. Culegătorii de folclor își îndreptau cu deosebire atenția către materialul care atestă, în clasele rurale ale popoarelor europene, supraviețuirea unor stări de cultură primitivă, venind din mari adâncimi de timp, iar cercetătorii căutau, mai ales în Occident, să descifreze sensul mai adânc al unor datini și practici la lumina materialului pe care-l aduceau anchetele asupra triburilor primitive din celelalte continente. Densusianu a înțeles, din anchetele făcute, importanța pe care o are explorarea straturilor de la suprafață, care pune în lumină mentalitatea clasei țărănești în contact cu natura și realitățile politice, sociale și economice ale timpului. « Motivele populare — spune el într-un articol programatic: *Folclorul, cum trebuie înțeles* (1910) — se întîlnesc, aproape neschimbate, la toate popoarele... » E « un material prea uniform ori prea sărac », care nu ne poate da « icoana... întreagă a unui popor »¹⁶. Aceasta nu se putea avea decât extinzînd cercetările folclorice și asupra vieții sufletești actuale a păturii rurale. « Să se culegă de la țăran, spune el, în afară de ce s-a cules de obicei pînă acum, tot ce dînsul exprimă prin grai, tot ce alcătuiește judecata lui asupra diferitelor împrejurări în care trăiește, tot ce crede el despre actualitate. Precizînd, colecțiunile de folclor trebuie să ne aducă informațiuni din care să se poată vedea ce crede omul de la țară despre cei mai apropiați sau mai îndepărtați de el, cei din satul lui ori cei de la oraș despre neamurile străine cu care vine în atingere, despre biserică și școală, despre armată și administrație, despre unele evenimente la care a luat parte sau despre care a auzit povestindu-se, cum l-au impresionat unele lucruri pe care le-a văzut afară de satul lui, ce-și mai amintește din copilărie, care personalități însemnate se impun mai mult simpatiei lui, cum și le înfățișează și ce cunoaște din viața lor »¹⁷. Cu un cuvînt, viața sufletească actuală a satelor.

În această direcție au mers cercetările pe teren inițiate de Densusianu prin elevii săi: V. Vircol, Vasile Naneș, G. Giuglea, Titu Dinu, Alex. Istrătescu, Ion Diaconu ș. a.

Cu aceeași rivnă cu care a cultivat filologia, Densusianu s-a ocupat și de literatură, deschizînd și în această direcție un drum nou, prin împămîntenirea poeziei simboliste la noi.

Densusianu asistase, pe timpul studiilor sale la Paris, la ascensiunea unui curent literar nou, ridicat în Franța zgomotos după unii 1880, ca o reacțiune împotriva esteticii parnasiene și a realizărilor spiritului pozitivist. Un tînar atenian, stabilit la Paris, Jean Papadiamantopol, cu pseudonimul literar Moréas, definind tendințele noi ale liricii revoluționare într-un manifest publicat în ziarul „*Figaro*” (din 18 septembrie 1886), găsisse termenul fericit de *symbolism*, care de atunci a rămas în literatură pentru denumirea curentului. Poeții simbolişti renunțase[ră] la contemplarea pasivă a vieții și a lumii, la ceea ce aduceau ca pitoresc parnasienii. Ei pretindeau ca poetul, trăind intens realitatea, să se ridice printr-o înălțare extatică dincolo de hotarele ei, în țara visării, acolo unde se duc glasurile tainice ale naturii, să descifreze misterul lucrurilor și să-l evoce prin simboluri. Nu idei și stări sufletești conturate precis, care să fie ca o copie a naturii, ci imagini și simboluri, care să sugereze taina vieții și a lucrurilor. Simbolisții au reformat și tehnica poetică. Pentru cuprinsul noilor vibrații

¹⁵ București, 1915. Reprodus parțial în: *Flori alese din cântecele poporului...*, Ediție îngrijită de Marin Bucur, București, EPL, 1966, pp. 57—91 (Texte); *Opere*, I, pp. 399—412 (*Introducere*).

¹⁶ Pag. 9, 10 (reprodus în volumul *Flori alese...*, pp. 41, 42).

¹⁷ *Ibidem*, pp. 11—12 (respectiv, p. 44).

¹⁸ Autorul a șters cuvîntul *misterul* și l-a înlocuit cu *taina*, dar n-a mai corectat pe al în a.

sufletești, ei au creat și o muzică nouă, *versul liber*, care, descătușat de toate constrîngerile tradiției clasice — ritm, hemistih, rimă, asonanțe chiar — se frînge capricios în ritmuri de cele mai neașteptate măsuri, capabile să prindă cele mai subtile nuanțe și să sporească impresia de mister.

Densusianu sosise la Paris după ce bătlia fusese cîștigată. În cînacluri, în saloane, în cafenele literare, discuția în jurul noilor tendințe ale liricii franceze era aprinsă. Sute de reviste răspîndeau în Franța întreagă și dincolo de hotarele ei noul crez al tinerei generații de poeți. Este interesant de știut că în anii de studii ai lui Densusianu la Paris au apărut operele celor mai de seamă reprezentanți ai școlii simboliste¹⁹.

Ieșind din bibliotecile Parisului, după ce-și terminase munca zilei, de comparații de texte și clasări de manuscrise medievale, Densusianu dădea în ziarele și revistele timpului, în cafenele literare, peste poezia simbolistă și discuțiile stîrnite în jurul ei. Cu spiritul lui de independență și de probitate științifică, nu se putea să nu recunoască ceea ce recunosc azi toți istoricii literaturii franceze: că simbolismul a cucerit pentru lirica contemporană domenii noi de inspirație și o altă tehnică poetică. Noua școală a liricii franceze era cunoscută la noi cu numele — pe care, de altfel, ea însăși și-l atribuisese cîndva — *decadență* și socotită ca un produs de decadență al literaturii franceze. Densusianu, convins că simbolismul este expresia cea mai aleasă a geniului latin, că împămîntenirea lui în literatura noastră ne integrează în familia romanității occidentale și că aducea în același timp o reînnoire a liricii românești, se desparte de gruparea „Sămănătorului” pentru a deschide în 1905, cu revista „*Vieța nouă*”, un drum nou în cultura românească.

Promotorul curentului nu s-a mărginit numai la polemici îndreptate împotriva tradiționalismului „*Convorbirilor literare*” sau în contra interesului pentru clasa țărănească a scriitorilor grupați în jurul „*Sămănătorului*” și a „*Vieții românești*” nici numai la articole de critică literară, care să pună în valoare noutatea de concepție a poezilor simbolști, ci a căutat să creeze el însuși modelele noii literaturi, dînd glas frămîntărilor sale sufletești în mai multe volume de versuri: *Limanuri albe*, 1912; *Heroica*, 1918; *Sub stîncă vremii*, 1919; *Salba clipeilor*, 1921; *Raze peste lespezi*, 1924, și *În zorile vieții*, 1925. Adunînd în jurul revistei un cînaclu de prieteni și de elevi devotați, Densusianu a dus revista, întreruptă numai în timpul războiului pentru întregirea națională, pînă în 1925. Cu trei ani mai înainte el izbutise să regroupeze forțele filologice tinere, create în parte prin străduințele sale, în jurul revistei de înaltă ținută științifică „*Grai și suflet*” (1923—1938)²⁰, revista pe care a condus-o pînă a închis ochii și în care a publicat ultimele sale studii filologice, inspirate de vederi noi și alimentate de o erudiție aleasă.

Destinul vieții ne poartă pe drumuri al²¹ căror capăt este învăluit în neguri. Densusianu, răpit poate prea mult de lupta literară, a închis ochii în sera zilei de 8 iunie²², lăsînd *Istoria limbii române*, începută în zorile tinereții și care trebuia să fie apoteoza vieții lui de benedictin²³, neterminată. Cursurile sale universitare despre estetica limbii române în veacurile XVI—XIX, care urmau să fie propileele Templului pe care maestrul îl ridica spre gloria științei românești, au rămas neîncadrate în operă, în stare de manuscris²⁴.

¹⁹ Urmează o frază lungă încercuită cu creionul, deci destinată omiterii, întrucît cele mai multe titluri de volume enumerate în sprijinul ideii formulate au apărut în anii 1897—1899, după întoarcerea lui O. Densusianu de la Paris.

²⁰ În text, greșit: 1922.

²¹ În text: *ale*.

²² 1938.

²³ În text, dactilografiat greșit: *benedicții*.

²⁴ Despre viața și opera lui O. Densusianu, inclusiv ca promotor al simbolismului și folclorist, vezi, dintre lucrările publicate în ultimii ani: D. Macrea, *Linguști și filologi români*, „Editura Științifică”, 1959, pp. 174—197; Lidia Bote, *Simbolismul românesc*, EPL, 1966; Marin Bucur, *Ovid Densusianu*, „Editura Tineretului”, 1967; B. Cazacu, *Ovid Densusianu*, EDP, 1968; Gh. Vrabie, *Folcloristica română*, EPL, 1968; Dumitru Micu, *Început de secol*, Ed. „Minerva”, 1970; Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900 și 1918*, Ed. „Junimea”, Iași, 1970.

Nicolae DRĂGANU²⁵

[.....]

Ridicat din pătura cea mai autentică a neamului românesc din Ardeal, într-un ținut grăniceresc, Drăganu și-a început studiile la liceul din Năsăud, unde profesorii săi: Grigore Pletosu, colaborator la revista „*Transilvania*” și „*Enciclopedia*” lui Diaconovitch, Ioan Pecurariu, redactor la „*Gazeta Transilvaniei*” și colaborator la revista „*Transilvania*”, și mai ales unchiul său Constantin Moisiu l-au îndrumat în studiul limbii române și i-au format temelia culturii sale clasice. Bacalaureat în 1902, Drăganu a intrat în colegiul „*Eötvös*” din Budapesta — un fel de Școală Normală Superioară a Statului unguresc — și a urmat în același timp cursurile Facultății de litere. Aici, în locul unui Gaston Paris, a avut de călăuză în studiile filologice pe Gombocz Zoltán, « un mare poliglot și lingvist... distins filozof... cu o rară putere de sinteză », « savant cu reputație mondială », cum îl caracterizează Drăganu însuși. Din prima lucrare a lui Drăganu, *A román azbösszetétel — Compunerea cuvintelor în românește*²⁶ — se poate vedea în mulțimea izvoarelor întrebuințate în limba română, maghiară, germană și franceză, un orizont larg de cultură filologică, pe care-l dobândise sub călăuză profesorului său.

Pregătirea filologică a fost atât de temeinică încât, sub regimul stăpînirii maghiare, sub care cu greu putea pătrunde un român în învățămîntul superior, s-a încumetat să ceară și a izbutit să obțină docența la Universitatea din Cluj. În această situație l-a prins războiul pentru întregirea noastră națională și el a fost cel desemnat de soartă să predea autorităților românești Universitatea, din care avea să pulseze viața de cultură națională în tot Ardealul. Și prin această împrejurare, și prin formația filologică, și prin posibilitățile de cercetări științifice pe care i le oferea conviețuirea îndelungată într-un mediu româno-maghiar, Drăganu era cel mai indicat să ocupe la Cluj o catedră de limba română. A preferat pe cea de limba și literatura veche românească. Deschiderea universității s-a făcut într-un cadru solemn, de mare sărbătoare națională, în prezența regelui Ferdinand și al reginei Maria și a marilor demnitari ai statului, în ziua de [1 februarie 1920]²⁷. Curînd după aceasta, d[omnu]l coleg Sextil Pușcariu, primind din partea Academiei noastre misiunea de a duce la capăt *Dicționarul Academiei Române*, început pe o bază prea largă de regretatul Hasdeu, fundează institutul numit Muzeul limbii române și asociază la această muncă, între alți colaboratori prețioși, și pe Nicolae Drăganu.

Directorul Muzeului și colaboratorii săi, animați de nobila pasiune de a impune prestigiul noii universități românești în țară și peste hotare, își luaseră obiceiul de a se întruni în fiecare sîmbătă seara, în sala Muzeului pentru a-și comunica recolta științifică adunată în cursul săptămînii și a pregăti materialul ce urma să publice în anuarul

²⁵ Acestui subtitlu îi precede titlul: *Discurs de recepție în Academia română*. Urmează introducerea pe patru pagini și o treime, reluată, în cea mai mare parte — după cum am arătat — în redactarea finală. Reținem, totuși, aici, următoarele pasaje: « O obligație de onoare față de Universitatea din Padova, de la care nu mă puteam abate, acum doi ani, și sarcina pe care D[umnea]v[oastră] mi-ați încredințat-o după aceea, în anul trecut, de a face parte din delegația care a predat bustul Stolnicului Constantin Cantacuzino Universității din Padova m-au purtat doi ani de-a rîndul dincolo de hotarele țării, pe tot timpul sesiunii generale a Academiei noastre, și m-au silit astfel să amin pentru astăzi datoria de recunoștință pe care o am față de D[umnea]v[oastră] » (p. 1). « Pentru Ovid Densusianu, romanistul prețuit în lumea științifică din Occident și promotorul unui nou curent în literatura noastră, vă rog să-mi îngăduiți favoarea unei ședințe speciale, fiindcă ziua solemnă în care eu vin să ocup în această incintă fotoliul pe care l-a ocupat înaintea mea mult regretatul prieten Nicolae Drăganu este ceasul consacrat lui. » (pp. 4–5).

²⁶ Bistrița, 1906.

²⁷ N. Cartoian a lăsat aici loc gol, marcat prin puncte. Am completat data inaugurării festive după: Șt. Pascu, *Universitatea „Babeș-Bolyai”* din Cluj, Ed. „*Dacia*”, Cluj, 1972, pp. 19–20. Cursurile universității se deschisese anterior, la 3 noiembrie 1919, cu lecția lui V. Pârvan, *Datoria vieții noastre*.

„Dacoromania”. Unul din cei mai activi a fost Drăganu. Iată cum ni-l înfățișează la lucru directorul instituției, d[omnu]l coleg Sextil Pușcariu:

« Venea... la Muzeu... cu ghiozdanul plin de notițe. Comunicările lui erau întotdeauna întemeiate pe un material documentar bogat, pentru stringerea căruia avea o adevărată pasiune. Simțea o voluptate să-și claseze argumentele după puterea lor probatorie. Așezându-se lângă soba din sala de ședințe, își scotea ochelarii și citea fișă după fișă, lăsând să treacă pe dinaintea ochilor noștri exemple prin care-și întemeia o argumentație, chiar când nu mai era nevoie de ea. Dar, citind totul, el retrăia plăcerea descoperirilor sale. Cîteodată întreruperile noastre îl scoteau pentru moment din cumpăt. Neavînd promptitudinea replicii, el venea abia în săptămîna viitoare cu argumentări noi și mai ample. Căci grănicerul năsăudean, atît de blind la aparență, era plin de temperament războinic atunci cînd critica părerile prea hazardate ale altora și mai ales cînd și le apăra pe ale sale. În asemenea împrejurări, fața i se îmbujora, vocea începea să treacă în registrele înalte și mîna care ținea fișa tremura ușor. Odată, pentru apărarea priorității unei idei scumpe lui, a fost gata să părăsească Muzeul. Dar s-a întors repede între noi și a continuat să dea comunicărilor și criticilor nota sa personală și să ia din toată inima parte la agapele vesele pe care le aranjam de cîte ori apărea un nou volum din „Dacoromania” »²⁸.

Asocierea lui Drăganu la opera de alcătuire a *Dicționarului limbii române* i-a oferit astfel, în mediul de continuă stimulare de la Muzeul limbii române, ocazia cea mai prielnică pentru desfășurarea activității sale filologice.

Colaborarea la dicționarul unei limbi este o muncă ingrată. Ea impune să citești sute și mii de pagini — în cazul nostru — de texte chirilice, copiate adesea cu cerneală spălăcită, ștersă de vreme și cu filele mîncate de cariu, să străbați toate culegerile de material folcloric, să citești fără nici o legătură între ele opere științifice și literare, creații de superioară valoare sau maculatură de nici un interes, fără altă preocupare decît izolarea cuvintelor și extragerea lor pe fișe cu sensurile lor diferite, cu formele lor arhaice și dialectale. Este o muncă uriașă, de adevărat benedictin, care de cele mai multe ori se pierde în umbra anonimatului. Ani de zile, Drăganu a muncit răbdător la *Dicționarul Academiei* noastre, grămădind fișe peste fișe. Dar, cu curiozitatea sa scrutătoare, el a mers dincolo de adunarea materialului brut, către interpretarea lui filologică pînă la aflarea prototipului necunoscut. Una din cele mai prețioase contribuții ale sale pe cîmpul filologiei românești au fost etimologiile.

Cu cunoștințele lui solide de limbă maghiară, Drăganu a rectificat multe etimologii greșite și a scos la lumină o serie de cuvinte de origine maghiară nebănuite pînă la dînsul, unele circulînd numai în graiul maselor populare din Ardeal, mai ales în ținutul Năsăudului, dar cîteva atestate și la vechii noștri cronicari. Cercetările au fost tot atît de fructuoase și în exploatarea fondului romanic al limbii. Drăganu avea o intuiție plină de ingeniozitate în descifrarea prototipului latin al unor expresiuni populare, care viețuiesc azi restrînse în unele ținuturi românești de peste munți, încrustate în descîntece sau în anume expresii populare, și care păreau pînă la el o adevărată enigmă, ca bunăoară *zotecuște* — care derivă din *deus te constet* (Dumnezeu să te trăiască, să-ți dea viață); sau *mărin* din descîntecele populare, care își are obîrșia în latinescul *malignus*; sau *sătul cince*, din Banat, cu înțelesul « sătul ca o ploșniță », în care cuvîntul *cince* derivă din prototipul latin *cimice(m)*, din *cimex*, *cimicis*²⁹.

Pregătît astfel prin îndelungate studii etimologice, Drăganu a abordat în anii din urmă una din chestiunile cele mai grele ale istoriei românești din evul mediu: dovedirea pe cale filologică a continuității romane pe teritoriul colonizat.

²⁸ Nicolae Drăganu (18. II. 1884—17. XII. 1939), necrolog rostit la Muzeul limbii române în ședința din 9 ianuarie 1940. Extras din „Dacoromania”, X, Partea 1, 1941, pp. 6—7.

²⁹ Vezi: „Dacoromania”, I, 1921, pp. 308—312 (*so te cuște*); ibidem, IV, 1927, Partea 2, pp. 742—745 (Această explicație a subst. *mărin* « nume dat unor bube sau inflamații (purulente) » și a vb. *a se mărină*, *a se mărină* « a se îmbolnăvi de stomac » a fost acceptată de T. Papahagi *Dicționarul dialectului aromân*, „Editura Academiei”, 1963, p. 667, nu însă și de altele, care încearcă să meargă pe alto căi); ibid. I, p. 293 (*cince*).

Chestiunea aceasta nu ar fi fost așa de grea, dacă n-ar fi fost complicată inutil de școala istoricilor și filologilor maghiari. Zic inutil, fiindcă teza lor nu poate distruge nici drepturile la unitate națională a unui popor pe care furtunile vremurilor l-au rupt în bucăți, și nici vitalitatea lui robustă, care-i asigură dreptul asupra teritoriului pe care-l locuiește și-l muncește de veacuri. Istoricii și filologii maghiari admit azi că ungurii au găsit la epoca invaziunii lor în Transilvania populații străine: slavi, bulgari și chiar neolatini — dar acești neolatini, pretind ei, n-au fost în nici un caz români, căci aceștia ar fi venit din sudul Dunării, în secolul al XIII-lea, după ce ungurii luaseră în stăpânire Ardealul. Pentru elucidarea acestei probleme, Drăganu a apucat un drum pe care nu-l mai străbătuse nimeni pînă la el, în studiul său *Românii în veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei și a onomasticii*, apărut în colecția Academiei noastre de „*Studii și cercetări*”³⁰. Anume, să caute în documentele Ungariei dintre veacurile IX—XIV numirile de persoane și de localități și, din formele transcrise adesea greșit în limba latină sau maghiară, să descifreze urmele populației românești din vremea aceea, cînd apele invaziilor o acoperise și o dăduse la fund. Nume ca *Buny*³¹, *Buna*, *Fatrin* (transcris greșit pentru *Batrin*)³², *Olt* din *Aluta*, *Crăciun*, *Puyn*, *Tunala* sînt o adevărată revelație. Și ele l-au condus pe Drăganu la concluzia că «românii au fost găsiți de unguri nu numai pe teritoriul care-l locuiesc astăzi, ci chiar pe o întindere mult mai mare», «în Panonia, Moravia, Carpații Nord-Estici și Galiția», «în locuințe statornice și în organizații politice și militare»³³.

Materialul cercetat și cules de Drăganu reprezintă o muncă titanică. În năzuința de a da problemei relieful cuvenit și de a deschide drumul pentru noi cercetări, el a pus în discuție întregul material adunat din publicațiile documentare ungurești — chiar și cel discutabil. Faptele aduse de dînsul nu au, poate, toate aceeași valoare probatorie, totuși Drăganu, cu conștiința unui savant preocupat numai de aflarea adevărului, le-a consemnat ca să poată folosi — cum îmi spunea dînsul — ca punct de plecare pentru noi investigații și interpretări.

Ceea ce este de admirat în această operă, plină de erudiție, este tonul de desăvîrșită seninătate cu care pune și discută problema și care contrastează în chip fericit, pentru noi, cu pamfletele îndreptate împotriva lui din partea erudiților maghiari, care, mai ales în timpul din urmă, au început să înhame telegarii propagandei la căruța științei. Cine urmărește adevărul și l-a găsit, și este convins de el, nu are nevoie de agresivitate și nici de propagandă. Adevărul își face singur drumul și nimic nu-l poate opri în mersul lui triumfal.

Și în domeniul literaturii vechi, Drăganu ne-a lăsat studii prețioase privitoare la viața de cultură a Ardealului. Transilvania a avut de la început un rol important în viața suflătoare a neamului. Ea ne-a dat începuturile literaturii românești, preocuparea de alcătuire a unei limbi literare comune pentru întregul neam și ea, la începutul veacului trecut, ne-a trimis pe apostolii redeșteptării și ai unității naționale. De aceea e firesc că ea păstrează încă în arhivele și bibliotecile ei regionale multe surprize pentru cultura veche românească. În numeroasele lui drumuri prin orașele Transilvaniei, Drăganu a avut norocul să dezgroape un bogat material de manuscrise vechi. În biblioteca cunoscutului bibliofil și arheolog Iulian Marțian din Năsăud și în a lui Iuliu Teodorescu din Budapesta a descoperit cîteva copii interesante ale textelor apocrife publicate de Hasdeu în *Cuvinte den bătrîni*, copii care au format primul lui studiu pe tărîmul literaturii vechi: *Două manuscrise vechi*³⁴. În colegiul „Kün” din Orăștie, a dat peste un caiet cu note și versuri românești, latinești și ungurești ale lui Mihail Halici, călător spre meleaguri străine, către «Țările de Sus», unde i s-a pierdut

³⁰ București, 1933.

³¹ În text: *Bunu*.

³² N-am găsit această formă în *Indicele* cărții lui N. Drăganu (figurează *Batrina*, *Batryna* ș. a.).

³³ Pag. 588.

³⁴ București, 1914.

urma ³⁵. În Biblioteca arhiepiscopală din Blaj, a aflat un codex al pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei, care pentru « puținii creștini de ai noștri moldoveni », după ce s-a sfătuit cu « rugătorul » său, arhimandritul Andonie, cum să-i păzească « de a se rățăci după alții », a tradus însuși și a pus să se traducă un ceaslov și un molitvenic ³⁶.

Cu aceeași meticulozitate care caracterizează întreaga lui muncă, Drăganu s-a aplecat și asupra acestor rămășițe ale literaturii vechi românești. Cum însă bogatul tezaur de manuscrise al Academiei Române era, putem zice, inaccesibil, precum este, din nefericire, și azi pentru cercetătorii din provincie — fiindcă ne lipsește încă un inventar complet și precis al depozitului nostru de manuscrise —, Drăganu nu se putea întinde în studii de variante, de clasificări de texte, de reconstituiri de arhetip — o întreagă muncă pregătitoare — fără de care nu se poate [*sic* !] aborda probleme de comparație cu prototipe slave, bizantine sau occidentale. De altă parte, înclinările lui îndrumau mai mult spre cercetarea filologică a textelor.

Studiile sale de literatură — de la cel dintîi: *Două manuscrise vechi*, apărut în 1914, pînă la cel din urmă, o cronică despre cucerirea Vienei, care va fi curprinsă în colecția noastră de „*Texte de literatură veche românească*” ³⁷ — excelează prin minuțiozitate în latura filologică: manuscrisul măsurat în lungime și lățime cu centimetrul, paginile rupte sau pătate notate cu precizie, transcrierea în alfabetul latin redactată prin transliterație, toate caracterele de limbă și ortografie notate atent. Pînă și sfîrșitul rîndului din manuscris — detaliu pe care mulți dintre noi îl socotim fără importanță — el îl notează cu grijă. În aceste studii de literatură veche este un domeniu în care Drăganu rămîne neîntrecut: legăturile literaturii române cu literatura maghiară. Studiile lui despre Mihail Halici și despre *Psaltirile* calvine ³⁸, prin utilizarea izvoarelor maghiare, rămîn definitive.

Drăganu a fost prin toată ținuta vieții lui un om al cărții și al catedrei. Marile lui satisfacții sufletești și le-a căutat în mijlocul elevilor și al bibliotecii. Nimic nu egala pentru el bucuria de a descoperi un manuscris necunoscut, de a afla o etimologie nebanuită, de a explica, în lumina ultimelor cercetări ale lingvisticii, tiparele caracteristice ale sintaxei românești. N-a rîvnit niciodată după demnități și onoruri. Ținîndu-se, pe cît s-a putut, departe de frămîntările și pasiunile vieții politice, Drăganu a fost totuși adus, prin împrejurările speciale în care se desfășura viața Universității clujene, să ocupe în ultimii ani ai vieții sale un post de comandă politic.

Clujul a fost inima din care pulsa viața spirituală românească în toată Transilvania. Era deci firesc — mai mult, era o necesitate — ca, în procesul de integrare al Ardealului în viața de stat românesc, profesorii Universității din Cluj să aducă, ca exponenți ai țării dezrobite, partea lor de contribuție în opera de guvernare și administrare. Căci cine mai bine decît acești cărturari de elită puteau așeza peste viața românească a Transilvaniei, complicată atît de mult printr-o milenară stăpînire străină, pecetea geniului creator românesc? De aceea, sub toate guvernele care s-au succedat la cîrma țării, de la Unire pînă la tragedia de la Viena, Universitatea din Cluj și-a avut reprezentanții săi în guvern, în parlament și în administrarea orașului. Chiar cei care nu s-au agitat deloc în viața politică a țării, ca Drăganu, au trebuit să-și părăsească liniștea așa de prielnică studiului, pentru a aduce partea lor de contribuție în marea operă de a da o viață nouă ținuturilor dezrobite. Drăganu a fost și dînsul între 18 noiembrie

³⁵ Mihail Halici (*Contribuție la istoria culturală românească din secolul XVII*), Cluj, 1926 (extras din „*Dacoromania*”, IV).

³⁶ *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei. Studiu și transcriere*, Cluj, 1926 (extras din „*Anuarul Institutului de istorie națională*”, Cluj, 1924). De fapt, în textul lui Gheorghe Ștefan este:

« să să rățăcească » (p. 10).

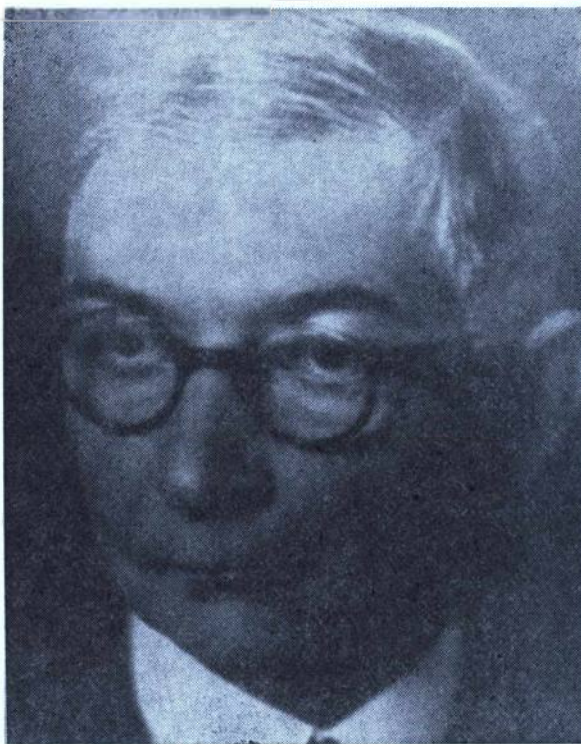
³⁷ Cartea n-a mai apărut în colecția amintită, care însumează doar trei volume, publicate de prof. Dan Simonescu, prof. I. C. Chițimia și acad. Al. Rosetti (Vezi I. C. Chițimia, *N. Cartojan*, pp. 474—475, n. 15).

³⁸ Vezi *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea*, București, 1936, (extras din volumul omagial pentru frații Alexandru și Ion I. Lapedatu).

1933 și 1 ianuarie 1938 primar al Clujului. Cu temperamentul lui cumpătat și blînd, prietenos față de toți, Drăganu a condus treburile obștești cu aceeași pasiune cu care lucrase pînă atunci cu fișele la masa lui de la „Muzeul limbii române“. Primariatul lui de 5 ani a marcat și s-a distins printr-o serie de lucrări edilitare care sînt o frumoasă dovadă a spiritului de gospodărire românească.

Ca profesor, era firesc să se ocupe în primul rînd de locașurile așezămintelor de cultură: o bibliotecă publică „O. Buzea“, o grădiniță de copii la periferie, o școală primară model în centrul orașului și mai multe în diferite cartiere. Dar, în același timp, a dat o atenție deosebită și celorlalte lucrări edilitare începute de înaintașii săi, și este interesant de amintit o cifră, acum cînd beneficiarii tratatului din Viena au umplut lumea cu broșuri de propagandă pentru a pone gri tot ceea ce administrația românească a realizat în Ardeal în mai puțin de un sfert de veac de stăpînire. În 1918, cînd administrația românească a intrat în Cluj, a găsit 1.055.797 m.p. pavaj; în 1938 a lăsat 1.992.312. În 20 ani numai, românii au dublat suprafața pe care o primiseră de la cei ce stăpîniseră Clujul veacuri de-a lungul. Partea cea mai mare din această operă edilitară este înfăptuirea lui Drăganu. La abatorul comunal, Drăganu moștenise o clădire a cărei capacitate era pentru 35.000 de animale, el a mărit și a transformat clădirea în 1935—37 pentru o capacitate de circa 100.000 animale. Sub primariatul său, s-a înființat apoi aeroportul de la Someșeni, prin care Clujul a fost încadrat în traseele aeriene internaționale. În sfîrșit, tot el a desăvîrșit lucrările pentru refacerea instalațiunilor centrale, refacerea rețelei de distribuție și intensificarea iluminatului pe străzi.

Regretatul nostru coleg a fost o personalitate remarcabilă și prin distincția sa sufletească. Temperament blînd, modest, sincer și loial, Drăganu nu s-a încurcat niciodată în discuții care atrăgeau după sine controverse supărătoare. Chiar în puținele polemici în care a fost tîrît, el a evitat cu grijă tot ceea ce ar fi putut aluneca pe tărîmul atît de irascibil al personalităților și a menținut totdeauna discuția la un nivel academic. Polemicile lui sînt lipsite complet de agresivitate. Mărginindu-se numai la chestii de principii, aducînd în discuție fapte noi, strîngînd mai de aproape argumentarea pentru dovedirea tezei sale, polemicile lui Drăganu sînt, de fapt, adevărate articole științifice. Cu acest fericit temperament, el a înțeles că în vremurile noastre, mai mult decît

oricind, se impune ca o *necesitate* — nu atât a noastră, cât a neamului — să trecem peste tot ceea ce desparte, pentru a întări, cu puteri unite, frontul științei românești și a-i impune prestigiul peste hotare. Cînd Societatea română de lingvistică din București, la care se afiliase[ră] de curînd și filologii ieșeni, a făcut apel și la filologii clujeni, Drăganu, întinzînd mîna, a răspuns cu modestia care-i era caracteristică: «Dacă D[umnea]v[oastră] credeți că pot figura în „consiliul” Societății de lingvistică, primesc cu plăcere această sarcină. Totuși, mă simt dator să vă atrag atenția că titlul catedrei mele este acum „Istoria literaturii române vechi” și că sînt la Cluj alte persoane care, prin titlul catedrei lor și prin activitatea lor mai mult lingvistică, decît filologică, cum este a mea, sînt mai îndreptățite să ocupe locul pe care binevoîți a mi-l oferi mie»³⁹. În prima ședință din toamnă, la 27 octombrie 1939, Drăganu este ales președinte al Societății. La scrisoarea d[omnu]lui profesor Rosetti, prin care i se aducea aceasta la cunoștință, el răspundea cu aceeași simpatică modestie: «Vă mulțumesc foarte mult pentru încrederea pe care ați binevoit a mi-o acorda... Este o mare cinste pentru mine, care, cum v-am scris și altă dată, poate ar fi fost mai bine să fie dată la început altora mai bătrîni și mai merituoși decît mine. Aș dori din inimă să vă fiu folositor cît mai curînd. Dar acest lucru, cît pot prevedea, spre marele meu regret, nu se va putea întîmpla decît peste vreo două luni. Deocamdată am fost nevoit să mai cer o lună concediu de boală...»⁴⁰. Cîteva zile după această scrisoare, Drăganu intra în clinica din Cluj. «Pentru întîiași dată — scrie d[omnu]l Sextil Pușcariu —, Drăganu nu ne-a putut primi de sfîntul Nicolae în casa lui atît de ospitalieră»⁴¹. Îngrijirile medicilor și odihna prielnică părea[u] să-l întremeze. Nostalgia după vechile sale studii de sintaxă românească — din care, după cum se vede din manuscrisele rămase, își făcuse o specialitate⁴². «Sînt bine acum — îmi scria dînsul la 7 decembrie — și peste cîteva zile părăsesc clinica. Abia aștept să-mi reiau studiile mele de sintaxă. Dar omul nu-și cunoaște destinul și capătul vieții îi este învăluit în ceață.» O zi înainte de a părăsi clinica, o neașteptată întorsătură a boalei de cord l-a răpus din mijlocul nostru⁴³.

Cîteva luni mai tîrziu, în urma nedreptului dictat din Viena, invazia ungurească i-a acoperit mormîntul. Rămas acolo, grănicerul nășăudean, ultimul primar român al Clujului, cărturarul care a dus dovezile străvechi ale drepturilor românești în Transilvania și-așteaptă calm, așa cum a trăit o viață întreagă, ceasul izbăvirii⁴⁴.

N. Carotjan

³⁹ Scrisoarea este reprodusă în *Cuvîntul înainte* la broșura *Nicolae Drăganu. 1884—1939*, publicată de acad. Iorgu Iordan, sub auspiciile Societății române de lingvistică (București, 1942, p. 9, n.1).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Necrologul citat, p. 7. De fapt, textul sună: «...la sfîntul Nicolae, n-a putut primi întîia oară în casa-i ospitalieră pe cei ce voiam să-l felicităm de ziua numelui».

⁴² Probabil, dintr-o greșală de dactilografare, fraza nu este încheiată. Au fost publicate postum următoarele cărți de sintaxă ale lui N. Drăganu, toate în colecția „Societății române de lingvistică”: *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor. Un capitol de sintaxă românească*, București, 1943; *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945; *Istoria sintaxei*, București, 1945. Aceasta din urmă a apărut, nu de mult, în traducere italiană: *Storia della sintassi generale*. Opera postuma. Traduzione dal romeno della Dott. Paola Bardelli Plomteux, con note, premesse e illustrazioni, di Carlo Tagliavini. Bologna, Riccardo Pàtron, 1970.

⁴³ Urmează, cu creionul, mențiunea: *Încheierea va fi probabil, cam astfel*, după care sînt scrise, tot cu creionul, frazele pe care le reproducem, în continuare, în text.

⁴⁴ Clujul a fost eliberat în octombrie 1944.

Bibliografia operelor lui Nicolae Drăganu a fost publicată în „*Dacoromania*”, X, Partea 1, 1941, pp. 169—183 (în extras, ca anexă la necrologul semnat de S. Pușcariu). Despre viața și opera lui, vezi, în afara articolelor menționate mai sus: D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, E. D. P., 1965, pp. 194—213 (cu indicații bibliografice).

Sclater, condre

EPISTOLAR: confesiuni din ultimul an de viață

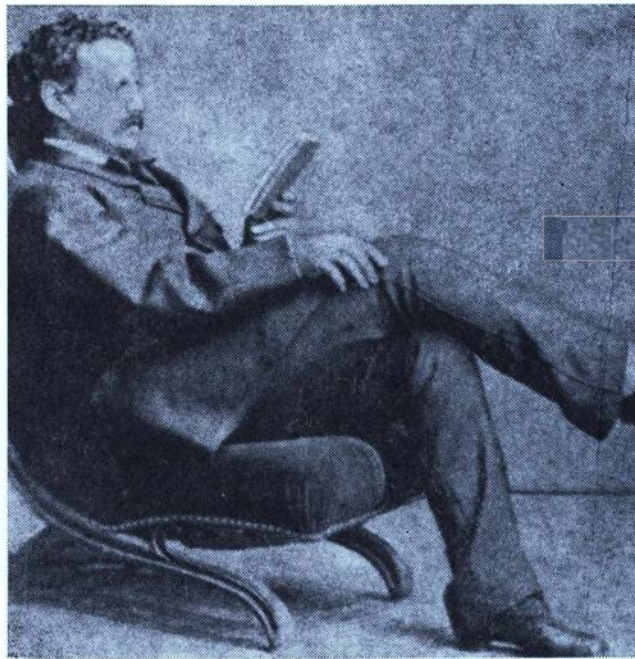
ÎN ARHIVA MUZEULUI PEDAGOGIC SE află corespondența dintre Al. Odobescu și V. Gr. Borgovan, din perioada 1892—1895¹, referitoare la o serie de manuale proiectate și, în parte, lucrate împreună în acești ani.

Prietenia dintre cei doi s-a înfiripat în anul 1890, cînd Al. Odobescu a fost delegat să cerceteze modul în care V. Gr. Borgovan îndruma elevii Școlii normale în teoria și practica pedagogică. Cu această ocazie, el descoperă un profesor corespunzător vederilor sale, un dușman al formalismului pedagogic.

După ce, în 1891, a preluat direcția Școlii normale superioare, Odobescu a cerut ministrului aprobarea ca studenții din ultimul an să facă lecții practice la gimnaziile și liceele statului. Organizînd asistența studenților în Școala de aplicație condusă de Borgovan, amicitia dintre cei doi a devenit și mai strînsă și, ceea ce este mai important, a început colaborarea lor la alcătuirea unei serii de manuale didactice pentru cursul primar, propunerea fiind făcută de Odobescu. «Era o colaborare firească: un profesor, literat distins, și un pedagog practic, harnic și merituos, doi oameni de școală care de două, trei ori pe săptămînă așteptau împreună și luau parte la critica lecțiilor model ale institutorilor școlii și ale normaliştilor.»²

¹ Trei din cele 12 scrisori ale lui Al. Odobescu au fost publicate fragmentar de V. Gr. Borgovan în articolul *Din corespondența mea pedagogică cu Alexandru I. Odobescu*, din „Școala română”, anul I (1902), nr. 7.

² G. A. Dima, *O gravă problemă școlară, chestiunea manualelor didactice*, Cluj, „Editura de ziare”, 1930, p. 5.

O scrisoare din 3 ianuarie 1893³ a lui Odobescu ne arată că încă din 1892 cei doi profesori căzuseră de acord să lucreze împreună. De altfel, Odobescu n-a înțeles să-și împrumute numai numele pe coperta manualelor, ci a muncit efectiv, cu seriozitate, năzuind să realizeze o operă de

³ Publicată în studiul lui V. Gr. Borgovan de care am pomenit mai sus.

folos educativ. Pentru unele bucăți scria câte două, trei variante, pînă ce hotăra să aleagă pe cea mai bună. La 18 martie 1893, Odobescu, trimițînd șpaltul cântii de citire, îi scria lui Borgovan: «[...] adaug aci o localizare¹, după o bucată germană.

Ce zici? Și-ar găsi ea locul potrivit printre bucățile din Cartea I de citire, dacă nu vor fi prea multe. Cînd ne vom întîlni îmi vei da părerea D[umi]tale ».

La 18 aprilie 1894, Odobescu amintea pentru prima dată manualul care se pare că l-a interesat cel mai mult: Gramatica pentru clasa a III-a primară. «Copia înaintază. Sunt cam pe la jumătatea textului revăzut. Dar oarecare nedumeriri reclamă prezența D[umi]tale și consfătuiri asupra unor amănunte. » La 30 ianuarie 1895, Odobescu scria: «[...] O neplăcută afacere cu totul lipsită de interes pedagogic și literar mă silește să ies din casă și să alerg mai toată ziua. Deci nu putem face nimic bun astăzi.

Te rog, vestește-mă cînd te mai pot aștepta în cursul săptămîinii, excluzînd miercurea (după amiază) vinerea (dimineastă) și sîmbăta (după amiază). » Borgovan își amintea că Odobescu avea o stăruință de fier la lucru. Era mai greu pînă să se apuce; dar o dată pornit, nu-l mai puteai opri.

De acum încolo scrisorile lui Odobescu oglindesc o stare sufletească din ce în ce mai agitată, din cauza sănătății sale șubrezite. La 21 iulie/2 august 1895, deci în plină vacanță, mărturisea: «...După plecarea D[umi]tale am mai îndreptat ceva pe ici pe colea din gramatica noastră, vreo 2 zile; am făcut chiar capitolul Pronumelor personale. Dar de atunci lucrarea a rămas baltă. De ai fi

fost D[umnea]ta aici, poate din cînd în cînd aș mai simți vreun stimulent... Deocamdată mă simt bolnav, nu numai fizicește, dar mai ales supărat de a mă simți pironit aici și în nepuință materială de a realiza vreuna din aspirațiunile mele alpestre: sau Sin-Giorziu cel ce mi-a rămas așa tare simpatic cu toți locuitorii lui, pe care te rog să-i saluți cordial din partea mea! Sau Stîna din Vale la care aspiram pentru ăstimp, ca să aflum cum sunt Munții Apuseni ai Ardealului și gimnaziul Beiușului, precum acum un an am văzut Carpații Răsăriteni și gimnaziul Năsăudului, — sau cel puțin Munții Bacăului cu Ceahlăul și Bistrița!!!

Dar din toate aceste nimic, nimic și nici o perspectivă cît de pușin clară pentru săptămîna viitoare.

Și cu acest nor întunecat în față-mi am să mă apuc de declinări și de conjugări.

Nu urmez, căci furia mea n-ar mai avea margini [...]

Nu e de crezut că Odobescu a lucrat mai departe la manualele proiectate, pentru că în septembrie 1895 a condus un examen de bacalaureat și a supravegheat unele amenajări ale locuinței, în octombrie a stat trei săptămîni la Iași, unde a prezidat un concurs universitar pentru ocuparea unei catedre de istorie (la care N. Iorga obține media maximă), iar la 8 noiembrie, stil vechi, același an, s-a sinucis.

Nu mai trebuie să stăruim asupra importanței biografice a scrisorilor pe care le vom publica în continuare; merită relevată însă reținîndu-se cu fraza elegantă și bogată, deseori cu o notă de umor, a marelui stilist Al. Odobescu.

Victoria POPOVICI

I

Vineri 29 fev[ruarie] 1895

Stimate d[omnu]le Borgovan,

Azi fără veste după dejun m-a lovit un strașnic atac de podagră carele, așa de tare mă munea pe cînd ai venit D[umnea]ta, încît n-am putut nici să te văd, căci prea sufeream tare.

Am fost silit să fac o injecțiune de morfină — și mai 'nainte ca acest uricios remediu să mă adoarmă cu totul am vrut să-ți scriu aceste rînduri, spre a-ți promite că marți vom recliștiga timpul pierdut azi fără voie.

Al D[umi]tale, cu stimă,

ODOBESCU

București, marți, 1/13 august 1895

Ah! stimate D[omnu]le Borgovan, ce rău ai făcut de te-ai grăbit așa tare să pleci din București! Dacă ai mai fi stat încă vreo 10 zile măcar aci, negreșit că împreună am fi dat de căpății gramaticii noastre și azi, mai-mai că ea ar fi fost tipărită. Dar, rămânind eu singur, pe îngrozitoarele călduri de care am suferit la București, — necăjit de griji bănești (care totuși acum s-au mai aplanat) — bolnav de stomac, topit de căldură, n-am mai fost în stare să pun mîna pe manuscriptul nostru; și dînsul a rămas confuz și neatins, de la § 33 înainte. Astfel stă și pînă acum, deși am fost de am stat 6 zile la Curtea de Argeș, sperînd că acolo voi putea să mă întrezesc și să mă reapuc de lucru. În zadar! Căci acolo, iarăși nu mi-a prea fost bine, astfel că, iată-mă întors în București de alaltăieri, și tot aștept momentul de inspirațiune cînd să reîncep lucrarea. Aștept!... Dar vai! nu vine... și totuși mare poftă am să mă pornesc cit mai degrabă cu trenul de la Predeal spre a merge la acea *Stîna de vale* pe care o descrie Ion Buteanu într-un stil care — în vederea frumuseților naturii de pe acolo — ar avea cea mai mare trebuință să fie tradus pe românește. Dar ca să pot merge, ar trebui să pot [să] dau editorilor (lui Socec sau lui Alcalay) manuscrisul Gramaticii, revăzut și aprobat. Ei, să iau de la ei *mia* (și ceva) de lei, cu care să mă pornesc... Vezi în ce cerc vișios mă ține lenea și timpirea mea actuală.

Ah! de ai fi fost aci, desigur acestea nu s-ar fi întimplat. Timpul trece și, deci, nu știu dacă voi mai putea apuca zile princiouse ca să mă reped pînă la acea dorită *Stîna de Vale*! În orice caz, vin să-ți arăt o nedumerire ce întîmpin în cercetările mele topografice asupra modului de a călători pînă acolo. Și, iată-le: într-o hartă destul de amănunțită, ce se află într-un foarte nou itinerar francez în Ungaria meridională, găsesc că, pe calea ferată dintre Cluj și Oradea Mare, se desprinde dintr-o localitate, numită acolo *Czarnohaza*, o altă mică linie ferată care apucă drept spre [indescifrabil], printr-o vale numită *Iad*. Acea linie trece pe la *Ponor*, pe la *Remec* și apoi la o localitate numită *Stîna*. Rîulețul *Iad* continuă mai departe spre *Iad*, pînă la un munte — *Virful Poienii*. Oare aci este acea *Stîna*, chiar *Stîna de Vale* a noastră, la care ar putea cineva merge acum cu drumul de fier, fără ca să mai treacă nici prin Oradea-Mare, nici prin Beiuș? [indescifrabil], adică punga și timpul. Dar alît mai rău pentru cei cărora le plac călătoriile cu trăsura prin munți, călătorii ce au fost așa frumoase în anul trecut: de la Bistrița la Sîn Giorz, de aici la Valea Jinului, la Năsăud, la Măgura, pe valea Birgăului, și apoi pînă la Dorna și la Cimpulung.

București, Marți 1/13 august 1895

Ah! stimate D[omnu]le Borgovan,
ce rău ai făcut de te-ai
grăbit așa tare să pleci din
București! Dacă ai mai
fi stat încă vreo 10 zile
măcar aci, negreșit că
împreună am fi dat de
căpății gramaticii noastre,
și azi, mai-mai că ea ar
fi fost tipărită. Dar, rămânînd
eu singur, pe îngrozitoarele
călduri de care am suferit
la București, — necăjit
de griji bănești (care totuși
acum s-au mai aplanat) —
bolnav de stomac, topit de
căldură, n-am mai fost în
stare să pun mîna pe
manuscrisul nostru; și dînsul
a rămas confuz și neatins, de

2960/4

În orice caz, informează-te, te rog, dacă într-adevăr drumul de fier s-a durat pînă la Stîna de Vale, și serie-mi în grab! — Cine știe dacă într-una din zilele viitoare — *foarte apropiate* — nu te vei pomeni cu o telegramă pe care ți-o va înmîna iubitul nostru poștamaistru de la Sin Giorz, și în care vei citi, sub iscălitura mea: « Să ne întîlnim la Cluj, în cutare zi și la cutare oră ». — Cine știe? — poftă e multă; ba chiar și oarecare puțință bănească tot ar fi. Dar *Gramatica*? pustia de Gramatică, ce devine atunci? Ah! rău ai făcut de te-ai pornit așa degrabă! — Și vina nu e tocmai a D[umi]-tale, ci a Doamnei Borgovan, care ți tot dă zor...

Spune-i D[oam]nei că tare-s supărat pe D[omnia]-sa din această cauză, dar totuși o salut cu prietenie și-i urez, ca și copiilor, ca și D[umi]tale, sănătate și avere — bine întru toate. Așemeni, te rog să mă amintești cu prietenie, tuturilor celor pe care i-am cunoscut și i-am prețuit în Sin Giorz, Năsăud și Bistrița, în plăcuta mea călătorie de anul trecut. — Ieri, un tinăr din Școala Normală, care și-a trecut astă-vară licența în litere, mi-a spus că pleacă azi chiar la Năsăud că să vadă acolo pe amicul tău Moisiță. El ți va duce scrisoarea aceasta din parte-mi.

Aștept, grabnic, răspuns de la D[umnea]ta. Întru ceea ce privește calea spre Valea Stînii, *cît despre* lucrarea Gramaticii, dacă te-ai putea subtiliza într-atîta încît să te prefiri personal într-o scrisoare și să vii — ca un spirit Hășdeian sau Istratic — să colaborezi cu mine la *Gramatică*, atuncea desigur (spiritele fac treabă degrabă!) ne-am întoarce peste cîteva ceasuri împreună, în Ardeal, sau la Stînă, sau la Sin Giorz. După plac! Dar, vai, noi nu sîntem spiritiști și stăm pe loc! Cu prietenie salutări,

AI. ODOBESCU

[*P. S. de-a lungul foi:*] Doamna Racoviță își pornește poimîine băieții la Constanța ca să facă acolo băi de mare; și D[umnea]ei ar dori să meargă la Stîna de Vale și să salute ca amică.

III

Curtea de Argeș

sîmbătă 19 august 1895

Stimate Domnule Borgovan,

Tocmai acum cînd e să sosești în București, eu m-am dus pe cîteva zile la Argeș, ca să mai răsflu, căci rea vară, rele vacanții [*sic!*] am petrecut estimp.

Despre toate aceste vom vorbi mai pe îndelete cînd ne vom întîlni; atunci ți voi explica și cauzele pentru care n-am dat curs în anul acesta lucrării noastre gramaticale rămîind ca (daca ne va da D[umne]zeu ajutor!) să gătim pentru primăvara viitoare, nu doară numai o gramatică de clasa III, ci: 1. Abecedarul nostru cu totul reformat și pus mai presus de orice Speranță;

2. Cartea de Citire pentru clasa [a] II[-a] (cu gramatica ei inclusă);

3. Cartea de Citire pentru clasa [a] III[-a] și

4. Gramatica noastră pusă în raport direct cu acea carte de citire! — Ce zici? Nu e proiectul bun și (sper) chiar mănos!

Dumnezeu să ne ajute!

Îți spuneam că am stat rău, rău de tot în vara asta. Nu m-am putut mișca de aci. N-am cutezat chiar — avînd și altă speranță ce, vai! nu s-a putut realiza — să primesc amabila ofertă ce-mi făcuseră de a mă înlesni cu 1000 lei. Totuși dacă acum D[umnea]ta mai ai acei bani disponibili și vrei să mi-i încredințezi pentru șase luni cu procent, eu aș considera această înlesnire ca o mare îndatorire. Negreșit acestea le spui, precît nu ți-ar pricinui vreo *jenă*, căci n-aș voi ca marea *jenă* ce eu resimt acum să o strămut asupra D[umi]tale.

De vei avea timp, răspunde-mi aci (D. A. Odobescu, la Curtea de Argeș), unde voi mai sta, cred, 4 sau 6 zile; iar și mai frumos ai face dacă te-ai repezi chiar însuși aici

ca să-ți sfirșești vacanțiile într-o localitate foarte interesantă și unde vei afla prietenească întâmpinare de la al D[umi]tale devotat,

ODOBESCU

[P. S. de-a lungul foi:] Salutări cordiale D[oam]nei Borgovan și copiilor.

IV

Curtea de Argeș

joi 24 august 1895

Stimate Domnule Borgovan,

Ieri, primind scrisoarea D[umi]tale, în care îmi arătai neputința-ți de a realiza un proiect al meu — pe care ți mărturisesc că tare mă bizuiam, în urma multelor neajunsuri ce am avut în cursul acestor luni de vară — am rămas *descurajat* foarte tare, cu atât mai mult că, de când sint aci, la Argeș, sănătatea mea nu a fost mai bună decît în București — poate din contra; aci parcă au răsuflat și mai tare efectele supărărilor cu care m-am luptat pînă acum, acele supărări, acea lipsă de sănătate, m-au făcut să renunț la lucrarea Gramaticii, deși eram așa de angajat cu tînărul J. Socec pentru tipărirea cărții, încît și luasem de la dînsul un aconto de 200 lei. Dar apoi, văzînd că nu-mi stă în putință a face lucrarea, mi-am croit pentru viitor un proiect mai mare, mai larg, mai frumos, — proiectul acela pe care ți l-am anunțat în scrisoarea mea din urmă — și, mîgîindu-mă cu isprăvile viitoare, am scos de unde am putut și am înapoiat lui Socec cei 200 lei spunîndu-i că renunț la publicarea cărții pentru anul acesta. Din punctul de vedere financiar, lipsa ce mi se pricinuia printr-această renunțare aveam speranța că o va implini realizarea împrumutului de la D[umnea]ta, la reîntorcerea-ți. De aceea, ca să mă mai scap de nevoi, plecasem din capitală cu gînd să mă întorc atunci numai cînd voi fi în stare să satisfac, grație D[umi]tale, cîteva din cele mai urgente necesități... Dar planul meu n-a izbutit!... În primul moment, citîndu-ți răspunsul, am rămas ca vițelul la poarta nouă!... Dar D[umnea]ta știi basmul cu cutia Pandorii; așadar, deschizîndu-mi-se puținel acea cutie — după multe și felurite răzgîndiri — a ieșit dintr-însa ideea de a-ți trimite [*sic*!/] fără zăbavă o telegramă cît se poate mai completă și mai explicită, o telegramă de 102 cuvinte, ca doară, prin propunerile dintr-însa, să pot ieși din nevoia în care mă aflu. — Cred că telegrafistul nu va fi schimosit prea tare comunicațiile mele. În orice caz, viu aci să le mai comentez. La plecarea mea, am lăsat în salon, acolo unde lucram noi împreună, portofoliul meu negru, legat cu o sforiceică și conținînd — în mare dezordine — tot ce se atinge de Gramatica noastră. Ghiță îl cunoaște și ți-l va da îndată, desigur. Într-însul *foarte puțin* vei afla prelucrat de mine. În zădar m-am încercat să merg mai departe de *pronumele personal*. Căldurile, reaua mea sănătate, supărările și grijile mi-au făcut orice lucrare imposibilă. Mi-era necaz că nu pot lucra! Mi-era și mai necaz că nu pot merge undeva ca să răsuflu mai în voie. — În sfîrșit, mai totul este încă de făcut în manuscrisul nostru. Nu mă pot opri a-ți spune că tare mi-ar fi plăcut ca lucrarea (vrînd D[umne]zeu!) să o putem face la iarnă *perfectă* și *completă*, pentru anul viitor. Îmi ziceam că la primăvară vom prezenta tot complexul nostru de lucrări, sub *motto* foarte adevărat și foarte instructiv pentru minister și pentru comisiune de: « Graba strică treaba »... Dar, vai! nevoile sînt acum grele și, fiindcă D[umnea]ta în scrisoarea-ți de ieri zici că poate încă să fie timp deajuns spre a o săvîrși, de aceea eu te-am și rugat în depeșa mea să iei îndată manuscrisul, să-l pui în ordine, *să tai* și să *retezi* dintr-însul *oricît* vei voi: *cît de mult* e mai bine, ca să rămînă mai scurt și să fie mai lesne și mai repede de tipărit. Totdeodată, te-am rugat să iei înțelegere sau cu Socec (carele îmi oferea cu *stăruință* 1200 lei avans) sau cu Alcalay (carele a fost de 2 ori la mine și-mi spunea că primește a da ca avans și mai mult de 1200 lei. Eu despre acest adaos n-am vorbit cu Socec, dar poate l-ar da și dînsul!). Dacă răspunsul D[umi]tale, pe care

il aștept cît mai curînd, îmi va spune că toate aceste minuni de prestidigitațiune se pot încă face, atunci iute eu mă scol de aci și mă reped acolo: 1) ca să-mi arunc și eu ochii pe ce ai făcut, *nesupărîndu-mă nici cîtuși de puțin despre orice supresiuni vei fi combinat*; 2) ca să stăruiesc la autoritățile competente pentru autorizarea definitivă și 3) (*punct esențial!*) ca să primesc de la editorul cu care D[umnea]ta te vei fi înțeles acel subsidiu de 1200 sau 1400 lei ce-mi este acum așa de indispensabil, *fără de nici o întîrziere*. Atunci aș mai răsufla și eu... și poate aș mai cere să mă mîngii de toate neajunsurile mele din timpul vacanțelor, printr-o scurtă și repede excursiune spre orient, la mare!...

Iată dar cum se face că și acum soarta mea tot atîrnă de la dispozițiunile ce D[umi]tale îți vor fi cu putință să le iei.

Toate acestea ți le-aș fi spus eu deamăruntul încă de ieri, dacă n-am avea aci la Argeș nenorocirea de a ne bucura numai de *un singur curier pe zi* care să ne aducă scrisorile de la București, pe cînd cel ce pleacă de aici se pornește mai-nainte de sosirea primului. De aceea această epistolă n-am putut-o expedia mai-nainte de azi, joi, pe cînd eu am primit pe a D[umi]tale, ieri, miercuri, iar D[umnea]ta, pe aceasta, o vei avea tocmai miine, vineri. Ce timp pierdut! Dacă nu-mi vei fi răspuns nimic în urma depeșei mele, te rog spune-mi prin telegraf dacă ai putut face ceva. În orice caz eu cred că simbătă seara voi fi la București. Dar negreșit mai sigur este că nu aș întirzia mai mult dacă D[umnea]ta m-ai vesti că toate merg spre bine și că prezența mea acolo este necesară. Mărturisesc că n-aș prea voi să mă nomolesc la sosirea mea acolo în neajunsuri.

Mă întreb însă dacă, cu multele ocupațiuni de care îmi vorbești în scrisoarea D[umi]tale, vei mai avea timp de consacrat gramaticii. — Dar, pe de altă parte, te știu cît ești de activ și de spornic la muncă. Apoi sînt sigur că cantitatea formidabilă de borkut ce ai înghițit la Sîn Georz te-a întărit și mai bine. Cît despre mine, am fost silit să-mi injectez așa multă morfină în mine, încît am acum continue amețeli și o greată nesuferită. Aceste două calamități alternează acum la mine cu strașnice și dese junghiuri în picioare. Auzi viață!!

Eu am aci cu mine pe Dorel, iar D[oam]na Racoviță cu Celta este dusă la Constanța. De mai multe zile n-am mai primit nici o știre de la D[umnea]ei; totuși nu cred să se fi întors în capitală. Foarte tare o invidiez de a fi acum pe malul mării. Poate că acolo mi-ar prii și mie mai bine decît la București, și chiar la Argeș unde timpul încă e bun și frumos. Cred că starea mea fizică se resimte mai ales de supărările ce am avut și am.

De aci complimente și salutări cordiale din partea Doamnei Odobescu și a mea către Doamna Borgovan și D[umi]tale.

La revedere, al D[umi]tale,

cu stimă devotat,

ODOBESCU

Eram copil de vreo 8—9 ani cînd l-am cunoscut pe Paul Zarifopol. Sora mea, cu vreo 16 ani mai mare decît mine, era studentă la Lipsca. Studia pianul. Aici l-am cunoscut, printre alți studenți și intelectuali români (aș aminti pe pictorul Ștefan Popescu, pe poetul Panait Cerna și alții) pe Zarifopol, care era deja, la acea dată, doctor în filologie. Își luase doctoratul la Universitatea din Halle, un oraș nu departe de Lipsca; tot în Saxonia, Zarifopol s-a căsătorit mai apoi cu sora mea. Căsătoria s-a oficiat la Berlin, la Legația română,

* Scriu greu și mai niciodată cu plăcere. Chiar scrisul unei bucăți scurte trebuie să-l întrerup ceasuri ori zile întregi. În aceste pauze, citesc lucruri cît se poate de deosebite între ele, și cît se poate fără legătură cu subiectul pe care-l las în părăsire. După primele linii scrise, subiectul mi se face aproape totdeauna antipatic. Mi-e natural ca dezvoltările unei teme să crească la întîmplare, impresionistice oarecum, cu întreruperi lungi și prin abateri depărtate, să se organizeze apoi cum vor putea. [...] scrisul e schemă scarbădă și moartă, ca imagine materială e urt și fără noimă [...]. Aplicarea culorii pe plînză, lovirea acordului pe piano sunt minzlieri senzuale care te răsplătesc imediat. O frază reușită însă începe să-ți placă abia tîrziu... Scrisul e schelet urt; ar trebui ajutat cu desene și măsuri de muzică. Mai bine încă, n-ar trebui scris de loc, ci numai vorbă, gest, mimică » (1926)

ofițer al Stării Civile fiind chiar ambasadorul.

Îmi amintesc că pictorul Ștefan Popescu mi-a spus atunci glumind: Așa o să te însori și tu mai tîrziu! iar eu i-am răspuns foarte afectat: Să vedem dacă nu s-or schimba legile.

Pe Zarifopol îl priveam cu admirație și atașament. Era un om de mare cultură. Îmi plăcea foarte mult să asist cînd făcea cunoștință cu cineva. Eu stăteam la pîndă să văd dacă per-

soana în cauză își dă seama, și cît de repede își dă seama, că are în față un om de excepție.

Pentru că atunci nimeni nu știa cine e Zarifopol;

el a început să publice după primul război

mondial. Cunoștința cu el n-avea un ritual deosebit. Era un om simplu, modest, atașat și cald, dar asta nu-l împiedica să rîdă — cum se vede și din opera lui — de orice poză, de orice pretenții. Mulți dintre prieteni îl admirau și ne întrebam scandalizați de ce nu publică. Chiar și tată-meu i-a zis odată: Fă și tu ceva. Gherea se gîndea, de fapt, să-l aducă profesor la Iași...

După căsătoria cu sora mea, Zarifopol s-a stabilit la Lipsca. Atunci a publicat el într-o revistă germană *Süddeutsche Monatsschriften*, adică Caiete lunare din Germania de sud, o suită de articole despre literatură, pe care mai tîrziu, după primul război mondial, le-a tradus și în românește, încredințindu-le spre tipărire „*Vieții Românești*“.

Stabilirea lor la Lipsca a fost determinată și de faptul că Lipsca era socotită orașul cărților; orice publicație, din orice țară, trecea prin librăriile din acest oraș.

Un lucru, cred, nu se prea știa: Zarifopol era un remarcabil pianist. În special descifrator. Foarte puțini oameni am văzut care să descifreze partiturile cu atîta ușurință. Descifratorul la pian e mai greu ca la alte instrumente pentru că se cîntă la două mîini. Nu cîntă aceleași note și stînga și dreapta. E ca și cum ai citi două texte deodată. Doar pe Enescu l-am mai văzut descifrînd partiturile cu aceeași ușurință. Zarifopol era un mare admirator al lui Wagner și cînta foarte mult din operele lui, transpuse la pian. În cazul ăsta pianul trebuia să redea întreaga orchestră și vocile. Era foarte greu. E drept că le cunoștea foarte bine. Dar l-am văzut și descifrîndu-l pentru prima oară. Dacă Zarifopol s-a stabilit la Lipsca, a fost și pentru că acest oraș era un centru al muzicienilor. Aici venea deseori și

« Un stil drept
o nemiloasă și
ritate... »

« Criticul este
și profund. »

« Spiritele um
pot fi desăvîrș
bun simț și raț

« Omul clasic
zervă și fără nu
ligență. »

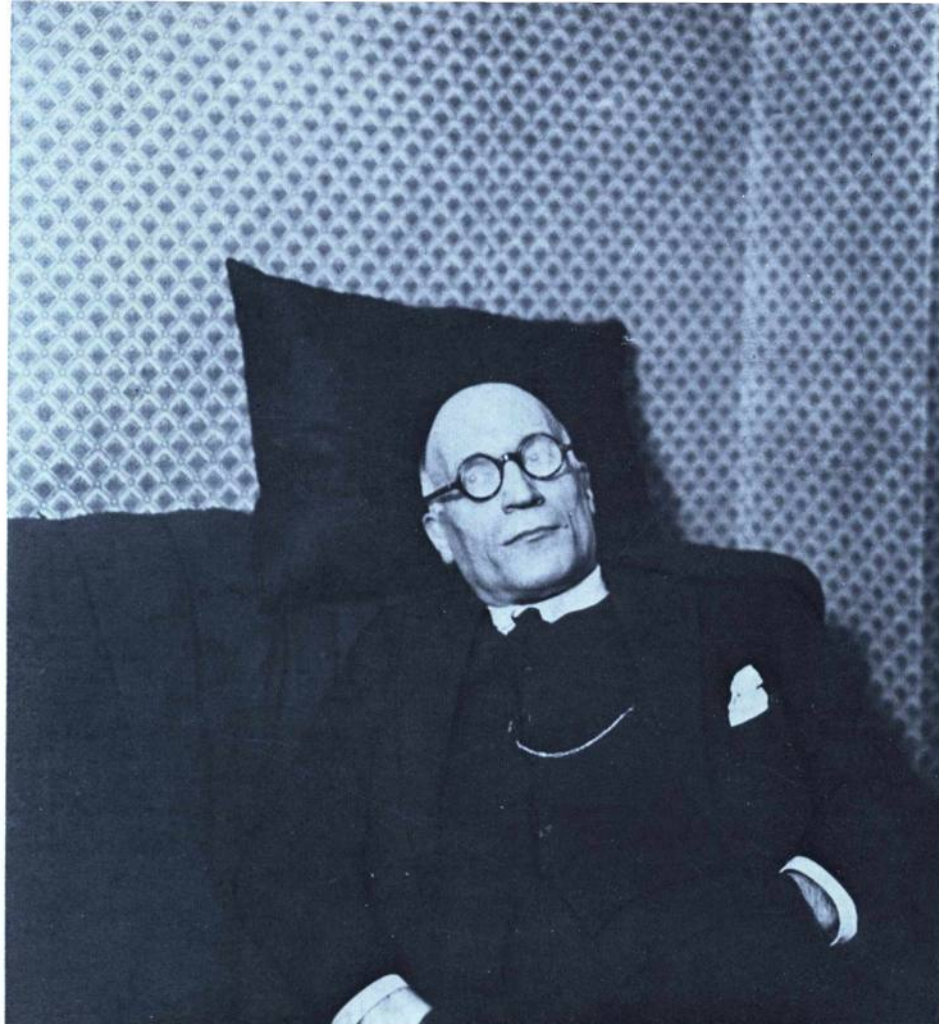
« Oamenii, simțind că binele suprem este cetatea și că binele cetății stă în unitate, au căutat încă din vechime să afle cât mai multe și mai sigure mijloace pentru unificarea sufletelor într-o ordine durabilă.»

« Timid la început, când de-abia ridicase capul din cărți și avea nevoie de tot ajutorul diavolului ca să întoarcă mințile unei fetițe...»

« Dacă artistul se simte bine ca izolat superior, ce-i trebuie să joace cu atîta silință pe bălătul imperinent. Izolarea, dacă este autentică, e o consecință numai, care nu cere să fie exploatată îndeosebi.»

« La înflinirea dragostei cu prietenia și economia stă familia, care pretindea să le lege pe toate trei prin autoritate.»

În fine tot cu conștientismul nostru sunt adăugate curiozitatea și plăti-
le de la vândut întâia al claselor însumate în № 10. -

Făcut în dubla și adăugurile de noi, sus după P. P. după data
prezentului act. -

În ora întâia Septembrie 1912

Paul P. Zarifopol

Floarea
N. Răz
J. M. Romany

14924/3.

Redactorii actului și fața
la semnarea lui

1912/12/12
avocat

Caragiale, cu care sora mea și Zarifopol mergeau la concertele de la *Gewand Haus*, o clădire veche, de câteva sute de ani, care la început fusese un mare magazin de stofe; *Gewand*, în nemțește, mai înseamnă și haine vechi, îmbrăcăminte. La *Gewand Haus* era cea mai bună orchestră simfonică din Germania. Se spunea chiar că ar fi cea mai bună din lume. Dirijorul acestei orchestre era Mikich, socotit, de asemenea, un mare dirijor la ora aceea.

La Lipsca i s-au născut lui Zarifopol cei doi copii. Seria foarte puțin în perioada aceea. Prietenii lui cei mai apropiați, la Lipsca, erau cîțiva profesori de la Conservatorul de muzică și un doctor al cărui nume îmi scapă. Îmbolnăvindu-i-se fiica de astm, medicii i-au recomandat lui Zarifopol s-o ducă în Italia. Am plecat și eu cu ei și am locuit cîțiva ani în diverse orașele italiene. Asta se petrecea în preajma primului război mondial. Țin minte chiar că atunci, cu câteva luni înaintea izbucnirii războiului, Zarifopol luase bilete la Bayreuth, la teatrul muzical înființat de Wagner, dar n-a mai apucat să audieze vreun concert acolo. A renunțat să mai plece în Bavaria cu ai săi și pentru că îi vizitau în Italia soția lui Caragiale cu cei doi copii (Caragiale murise de doi ani). S-au întors cu toții în țară.

Aici îi aștepta o mare lovitură. În urma inflației, determinate de izbucnirea războiului, Zarifopol, care își plasase banii în bonuri de rentă, s-a trezit sărac. A trebuit, așadar, să înceapă să publice ca să poată trăi. I se oferise un post de profesor universitar la Iași, dar a refuzat fiind bolnav de nervi. A preferat să fie colaborator la „*Adevărul*” și „*Viața Românească*”, deși publicistica îi aducea un venit foarte mic. Stătea la Sinaia și seria. Acum ne-am apropiat și mai mult. Eu m-am ocupat de filozofie. Totul a pornit, de fapt, de la o vorbă a lui. Eram preocupat de ideea că omul cunoaște cel mai bine propria sa personalitate. Ideea de «Eu» pare a fi ideea fundamentală a vieții. Ca să dai o definiție a «Eu»-lui este foarte dificil, mi-a spus Zarifopol. S-o descoperi tu! Și asta am făcut. Lucrările pe care le scriam i le citeam, le discutam. Avea o plăcere deosebită să discute probleme abstracte, dar purta asemenea convorbiri cu cei apropiați sau prieteni întotdeauna în casă; niciodată la cafenea.

Îmi citea și el din lucrările lui. Odată mi-a spus că i-ar fi părut rău dacă n-ar fi scris toată viața, pentru că acum își dădea seama că după fiecare om trebuie să rămînă o urmă. M-aș fi disprețuit dacă n-aș fi făcut nimic. Sigur că scrisul i-a adus și neplăceri.

Disputele pe care le avea cu diverși, fie scriitori, fie istorici literari sau filologi, le susținea însă cu aprindere. Se pasiona de ce spune și de ce face.

De altfel, odată mi-a și zis: «Eu, pînă nu mă înfurii, nu pot să scriu». Sigur că această pasiune în scris nu bucura pe toți. Asta i-a atras o viață modestă. Sora mea, ca să ajute familia, a început să dea lecții de pian.

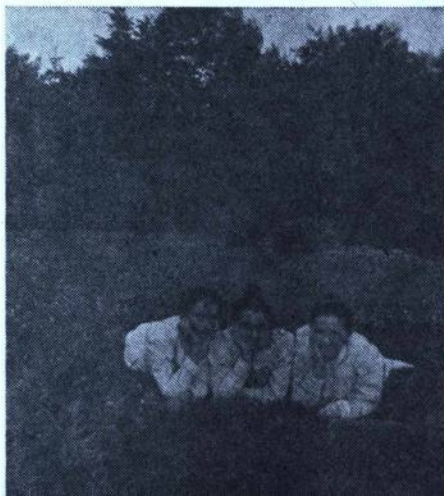
Dacă ar fi să-l judec pe Zarifopol cel din perioada Lipscăi, cînd l-am cunoscut și pe cel din ultimii ani ai vieții sale, la București, sînt nevoit să constat că acest intelectual român a fost omul unei singure idei: lupta contra banalității, a mediocrității. Și cînd a rămas sărac, nu s-a speriat atît de lipsuri, ci ca nu

cumva precaritatea materială să-l facă să cedeze în fața banalității, pentru a-și câștiga existența. «Nu vreau ca sărăcia să mă schimbe», mi-a spus odată. De aceea a și criticat mai mult decît a lăudat. Îl înfuriau poza, nenaturalețea, nesinceritatea. Te agasează la asta — îmi spunea de cîte ceva — că el nu e ca toți ceilalți! Că el e altul... Fugi, domnule, că ești ca toți ceilalți! Și era cu atît mai pornit împotriva acestui gen de oameni, cu cît aceștia erau intelectuali cu pretenții. Din păcate, astfel de specimene mai există și astăzi, dar Zarifopol nu mai este printre noi să se înfurie pe ei... Am rămas însă noi care trebuie să scriem despre ei înfuriindu-ne.

Ioan D. CHEREA

«Pentru noi, bărbații toți, femeia este un fenomen banal, obsedant și grav. [...] Astfel, femeia ne apare ca o exotică leonă. [...] Femeia trăiește, în culele obscure ale sufletului său, din resentimente, este radical prepuieinică, todeauna la pîndă și fricoasă de a fi păcălită»

CAIETE DE CREAȚIE

Liviu REBREANU

SCHIȚE PENTRU VIITOARELE ROMANE (I)

CU MULȚI DINTRE MARI Scriitori din prima jumătate a secolului nostru se petrece un lucru ciudat: pe cât de cunoscută le este opera — rezultat al numeroaselor ediții —, pe atât de puțin le este știută viața, ca existență istorică, semnificativă nu numai pentru înțelegerea unor ilustre cărți, ci și a omului care le-a zămislit, cu înălțimile și povârnișurile sale. Nu arareori, potrivirea unor date de stare civilă cu însemnările autobiografice din

paginile unor publicații tinde să suplinească studiu arid al documentelor autentice, aflate în colecții publice și particulare.

Dintr-o cochetărie lesne de înțeles, marii artiști n-au găsit cu cale să se spovedească în epocă, depășind cu prudență adevăratele întâmplări care le-au colorat sau întunecat existența, dacă nu chiar omițându-le total. Alteori, biografiile transmise de ei viitorimii concurează cu opera artistică, ficțiunea inundând realitatea. În ceea ce-i privește, este în firea lucrurilor să procedeze ca atare, căci cum s-ar putea pretinde unui artist — sortit să plămădească datele realului într-o lume unică, a lui, amestec straniu de adevăr și închipuire — să-și uite menirea și uneltele în fața unui autoportret? Un autor este inevitabil eroul principal al operei sale și nu poate evada din rigorile scrisului său.

Memorialistica unor contemporani, în care convorbirea dialogată ține loc de document, complică și mai mult cercetarea obiectivă, lăsând loc aproxi-

Autoul Răscolai împreună cu Iana Mihăilescu la un banchet în casa Vlădolanu.

mației, edulcorării sau exagerării diverselor împrejurări de ordin biografic. Confruntarea unor «memorii» nu numai cu documentele de arhivă, dar și cu totalitatea mărturisirilor de acest gen, scoate la iveală nepotriviri cu duinul.

În cazul lui Liviu Rebreanu, fondul documentar întrece orice închipuire. Zeci de mii de file, clasate și neclasate încă, invită la cercetări și raportări multiple. Mii de însemnări cu caracter jurnalier compun o amplă autobiografie, de la însemnările din temnița austro-ungară (consemnând exact lumea celor apropiați sufletește din afara zidurilor închisorii, sprijinul acordat, lecturile, încercările literare, autocaracterizări etc.), pînă la evidența paginilor și rindurilor scrise. Nu arareori, alături de datări, ele pun în evidență un proces psihologic complex privind actul creației («meditație; nici o dispoziție»; «prost, somn, lipsă de inspirație»; infect, nici o dispoziție»; «prost mereu»; infernal de prost» ș. a. m. d.). O rară pedanterie îl determină să noteze zilele și orele cînd s-a așezat la masa de scris, să fină socoteala producției realizate. Nimic din jur nu scapă însemnărilor cotidiane, fie că este vorba de numele persoanelor cu care intră în contact, fie de nașterea unui vițel. Nu este exclus ca noianul referințelor «de agendă» să fi avut totuși o destinație, urmînd să fie «topit» într-un jurnal literar. Confruntările vor permite în perspectivă concluziile de rigoare. Pînă atunci, resimțim lipsa unei biografii care să depășească sfera memorialisticii, prezentînd documentat cadrul familial, anii formației sale intelectuale, primele încercări literare, legăturile cu lumea scriitoricească, eșecurile începutului sprijinul interesat al unor confrăți ș. a. m. d.

Fanny Rebreanu și Puia Rebreanu — soția și fiica marelui romancier — au scris două cărți pe care cititorul, oricît de circumspect ar fi față de selecția documentelor puse în circulație, nu le poate ocoli. Ele înregistrează cu fidelitate cadrul familial, dezvăluindu-ne un Rebreanu liric, greu de descoperit în proza sa obiectivă. Paginile amintite nu sînt însă singurele surse de informație asupra mediului intim al artistului. Ne gîndim, în primul rînd, la scrisorile părinților, Vasile și Ludovica Rebreanu, datele 1910—1944, deosebit de interesante prin retrospectivile oferite, cît și prin posibilitatea de a-i cunoaște așa cum au fost, nu ca simple fotografii de album. Cuvintele d-nei Herdelea din Ion pălesc în fața incisivității Ludovicăi Rebreanu. Ne mai gîndim la jurnalele de lectură dinaintea debutului literar, la caietele de creație, cu sute de proiecte de-o clipă, abandonate sau dezvoltate pe aște planuri, la miile de epistole și la tot atîtea însemnări marginale pe ciornele diverselor manuscrise. Un jurnal, inti-

tulat ca atare de Rebreanu și datat 1907—1908, adună însemnări în limbile română, maghiară și franceză după lecturi din opera lui Nietzsche, D'Annunzio, Schiller, Shakespeare, Schopenhauer, Jokai, Sienkiewicz, Bourget, Gorki, Heine, A. Pann, Oscar Wilde, Tołstoi, V. Hugo ș. a. (menționați în ordinea în care apar). Un alt jurnal de lector, intitulat Spicuiuri, început în limba română la 3 noiembrie 1908, ne amintește contactul cu opera lui Goethe, Taine, Faguet, France, Ibrăileanu și Lovinescu. Scriitorul — cunoscător al unor limbi de circulație mondială — se dovedește a fi intrat în literatură cu o zestre spirituală care contrazice imaginea talentului frust, tributat, pentru început, factorilor locali. Izvoarele sînt multiple, iar năzuințele de afirmare întrec cele știute. «Întîlnirea» cu „Viața românească“, în special cu critica lui Ibrăileanu, pe care-l conspectează sirguincios (cum nu va recunoaște niciodată), explică de ce Rebreanu este mai aproape — ca direcție literară — de criticul ieșean, decît de Mihail Dragomirescu, onorabil profesor care a avut inspirația de a-i răspunde la scrisori, atunci cînd alții tăceau. Așa se și explică de ce tînărul prozator a încercat să debuteze mai întîi în Iași.

Într-o vreme, proza lui Creangă îl încîntă în asemenea măsură încît cu o rară tenacitate își alcătuiește un adevărat dicționar de limbă literară, după care trece la pregătirea unui volum de Amintiri din Maieru. Paginile, mult prea îndatorate ca tonalitate modelului lor, sînt abandonate.

Parcurgînd însemnările fostului ofițer, reconstituim itinerarul lecturilor sale din literatura română, oprindu-ne la numele unui Iosif, Alecsandri, Sadoveanu, Pop-Reteganu, Sandu-Aldea, Ciura, Goga, Ciocîrlan, Agârbiceanu, Eftimiu, Cazaban, Dulfu ș. a., citiți cu creionul în mînă. Văzînd aceste conșpecte, cu semne de întrebare în dreptul cuvintelor neînțelese (între care «sporadic»; «lucid»; «caustic»; «viguros»; consemnînd cuvinte obișnuite ca «vlăstar»; «odraslă»; «soroc») îți pare de domeniul fantasticului că aparțin celui care, nu peste mulți ani, avea să revoluționeze proza românească, înobilînd-o pentru vecie. Studiul său este sistematic, fiind un soi de identificare a cuvîntului, cu rostul procurării resurselor lexicale, necesare viitoarelor redactări. Așa se și explică de ce limba primelor caiete de sertar este mai mult limba țărănilor de pe Someș, fiind puțin contaminată de literatura cultă românească, insuficient asimilată la acea dată. Influența prozei lirice moldovenesti este vizibilă în multe pagini, povestea și povestirea oferindu-i, o vreme, singurul cadru narativ.

Dintre aceste caiete cu însemnări ale începuturilor literare ale lui Liviu Rebreanu (cuprinzând anii 1907—1920), capabile să sugereze cercetătorului traiectoria unei vieți și geneza unei mari opere, publicăm mai jos caietul de creație intitulat *Schite*, aflat la B. A. R., Arhiva Liviu Rebreanu, I, ms. 20. El însumează 30 de file scrise pe ambele părți (majoritatea cu cerneală neagră). Primele notații datează

din 1908, după revenirea lui Liviu Rebreanu în Prislop, demisionat definitiv din rîndul honvezimii regale¹.

Niculae GHERAN

¹ Motivele sînt amintite în memoriul lui L. R., întocmit după arestarea din 15 febr. 1910, cu rostul de a împiedica extrădarea cerută de guvernul austro-ungar (vezi Arh. L. R., I, ms. 32).

O FEMEIE ȘI DOI BĂRBAȚI¹

[f. 1]

Femeia-i tină, mlădioasă ca o floare stropită de rouă. Bărbatul ei e puternic, uriaș ca un bou. Celălalt bărbat e slăbuț, jigărit. Și femeia parcă simpatizează cu cel slab. Instinctul ei de gingașie o mină spre cel neputincios. Și bărbatul ei observă multe și tace multă vreme.

Colăcarii și drușcile îi cheamă la nuntă în Maieru, care-i un sat aproape. Treci printr-o pădure de molizi și nădă ești acolo. Bărbatul se socoate mult... în sfîrșit se hotărăște. Femeia se gătește mîndru cu cizme roșii de iuft etc. Și se duc. Și la nuntă se întîlnesc cu cel slab, Bărbatul simte un fier roș prin piept. Se zbate, se cătrănește și tace. Și femeia joacă cu cel slab. Ochii ei strălucesc pătimaș și se lasă pierdută în brațele celui slab. Bărbatul vede toate. Și tace. Dar în sufletul lui se plămădește o hotărîre păgîină... Și începe a glumi, a-și face chef. Și se împrietenește cu cel slab și se sfătuiesc să meargă acasă laolaltă...

Într-amezi gerul se dezmoțea.

Razele slabe iernatice răzbiră anevoie prin pinzișul norilor plumburii împrôșcînd suluri de lumină ademenitoare. Straturile de zăpadă licăreau sub mîngîierea căldurii ca și lucii unor oglinzi de argint. Și lumea începea a furnica înviorată, trezită parcă dintr-un leșin greu.

Dar apoi obrazul pocit al soarelui se înecă iar în tulburarea văzduhului. Obielele de omăt se grămădeau sălbatic în virtejurile vîntului turbat ca învîltoare de o mină vrăjmașă.

Și pornesc tustrei cătră casă. Bărbatul merge înainte. Parcă nici nu-i pasă de ce se întîmplă la spatele lui. Și se frămîntă, se zbuciumă și mintea îi hăuiește nebulă.

Odată aruncă ochii-ndărăt și-i vede pășind încetul, ținîndu-se de mină.

Cel slab vorbește ceva și femeia soarbe cuvintele. Bărbatul se înfurie și se oprește.

— Încet mai veniți, mai oameni!

— Că-i greu drumul pe plaiul ista...

— Greu celui ce-i singur... Ha?

Cel slab încremenește. În ochii bărbatului licărește un foc nebun. Buzele celui slab vor să zîmbească, dar în loc de zîmbet îi iese o strîmbătură ca și cînd ar fi gata să plîngă. Bărbatul rînjește nepăsător, pe cînd cel slab bilbîie niște vorbe nepricepute.

¹ Cu același titlu se află o redactare împlinită a nuvelei (B. A. R., ms. 4054, ff. 15—26), datată 28 ian. 1909. Este un indiciu că cel puțin primele însemnări din caietul pe care îl reproducem au fost scrise la Prislop, în iarna anului 1908—1909. Eroina din ms. citat se numește «Florica», la fel ca altă «femeie cu doi bărbați» din romanul *Ion*. În primăvara anului 1909, nuvela va fi tipărită, cu titlul *Răfuiala*, în revista „Luceafărul”, VIII (1909), nr. 9 (1 mai), pp. 203—206 și nr. 10 (15 mai), pp. 230—234 (cf. Rebreanu, *Opere*, I, pp. 349—359. Vezi și însemnările cu titlul: *Saveta*, *supra*, f. 4.

Apoi deodată bărbatului îi trec prin minte multe-multe și turbat se aruncă asupra celui slab. Femeia se zvîrle între ei, dar bărbatul o împinge într-o latură. Se începe o luptă grozavă, în mijlocul naturii. Două dihanii sălbatice se luptă de la o femeiușcă. Doi bărbați se înhață, o femeie stă îngrozită, lipită de trupina unui brad înnegrit. Și repede, repede se sfîrșește totul...

Bărbatul o apucă de mînă și-i zice:

— Vină!...

Și femeia îl urmează. Întîi îngrozită, apoi deodată i se aruncă în grumazi și-l sărută nebunește.

— Tu ești bărbatul... Tu ești tinerețea...

Vezi *Răfuiala*, „*Luceafărul*”, Sibiu, d. Tăslăoanu], mart-april? ²

VISURI ȘTERSE

[f. 2 r°]

Înainte de cununie trăiesc în visuri și fantezie. Cînd se întîlnesc sunt tot gătați, cicifi, mîndri ca niște păpușe... Și vine nunta. Și vine decepțiunea. Bărbatu-i plumb, necomplăzant, femeia-i certaoasă etc.

VIRGO ³

Ideal pierdut în noaptea etc. A cerceta marea cu degetul = a căuta un om ideal sau un ideal-om. Realitatea. Pe fereastră o rază slabă; la cuptor o fată. Schimbarea.

FOAMETEA ⁴

[f. 2 v°]

Șapte ani de-a rîndul umblaseră vremuri tot mai rele. Bucatele se scumpiseră, traiul se făcu greu... greu de tot. Oamenii își vindură încetul cu încetul toate și tot nădăjduiau c-o să dea Dumnezeu vremi mai bune...

Și veni anul foametei. Pămîntul rămase sec. Nici o roadă, nimic. Și-n urmă dădu o răpăială de grindină. Cădeau bruce de gheață ca ouăle de gîscă... Și s-a bătucit pămîntul de era ca bolovanul... Era foamete... Bucate nu veneau de nicăiri. Oamenii începeau a mîncă orice golomoaze. Dar nici de astea nu aveau. Cei săraci nu mîncău cu zilele. Copii zdrențuroși alergau pe ulițe cerșind pe la toate ușile o bucătică de pîne, o îmbucătură de mîncărușă. Și oamenii îi alungau...

Dădu iarna... o iarnă grea, lungă...

Oarecine născoci un fel de pîne la care-i ziceau crean. O făceau din fărină de lemn. Și o mîncău din gură și cum o mîncău pierău cu duiumul. În toată ziua se îngropău cinci-șase morți. Copii, femei mai cu seamă.

În capul satului trăia o femeie cu doi copilași. Unul la țîță, celălalt de doi-ani. Bărbatul se duse încă de la început. Flămînziseră toți o săptămînă de-a lungul. Și-apoi pieri și cel

² Notăția nu aparține aceluiași moment genetic. Datarea autorului este însoțită de anularea întregului text, cu o linie oblică. Ea are mai curînd rostul de a sublinia finalizarea însemnărilor: titlul versiunii definitive, locul primei tipărituri, numele redactorului revistei „*Luceafărul*”, care a publicat-o (O. Tăslăoanu) și data, aproximativă, a apariției nuvelei sau, poate, a trimerii ei la gazetă.

³ Primele cuvinte (începutul poeziei *Venere și madonă*) atestă lecturile din Eminescu, la care romancierul va face referiri, peste mulți ani, apropo de strădania lui din tinerețe de a învăța limba română literară. I.a. o lectură, însemnările vor fi anulate.

⁴ Titlul va reveni în preocupările scriitorului, « candidin », în 1912, la alcătuirea unui volum de *Nuvele și schițe*. Vezi Arhiva Liviu Rebreanu, II, ms. 1, f. 1.

de la țită. Repede se duse și mama și rămase copilul cel de doi ani. O femeie îl luă la sine. Copilul ședea pe cuptor.

Și-n răstimpuri zicea plecându-se pînă la pămînt:

— Mamă!... Na, papa na-na-na-na-na...

Femeia era [...] de el și-i strigă aspru:

— Du-te la dracu...

Și copilul răspundea, ascunzîndu-și fața:

— Tac...

O POVESTE

[f. 3r^o]

Cic-a fost odată un sat românesc de-i ziceau Zagra. Și era mîndru satu[1] acela... mîndru ca o cunună de rujmalin pe capul fetelor fecioare. Trăiau acolo mulți domni. Notar, subnotar, învățător, popă. Și toți se vorbeau de rău...

Învățătorul avea femeie tină. Da era tare beutor. Și subnotarul îi făcea curte la femeie. Scîrbă etc.

O DESPĂRȚIRE

[f. 3 v°]

La o gară, țaranul pornește, cine știe unde, femeia rămîne. Ambii rîd și s-arată voioși, pe cînd sufletele lor sunt strivite de durere. Țaranul se urcă-n tren și face semn cu mîna. Femeia încă-l salută. Mîna la brîu abia și-o ridică. Și zîmbește amar... Zîmbește plîngînd. Iubirea cea mută, cea sfioasă a țaranului.

*

[Femeia, cînd petrece cosciugul pînă la groapă, auzind cetaniile popii etc. — mai mult însă de obicei — vrea să se arunce și ea în groapă după bărbatu-său. A doua zi însă zice: dacă, dă-l în poznă. Nevasta s-a dus silită după [el]. A[u] silit-o neamurile — era ca vară dulce cu el — ca să nu ajungă moșia pe mîna străinilor] ⁵.

MARIA MORULUI ⁶

[f. 4 r°]

O fată îmbătrînită, jumătate ramolită. Io-s cuminte, isteță, harnică etc.

SAVETA ⁷

I-a fost drag Ion al lui Tănase, dar ăsta era sărac și n-au lăsat-o părinții. Și au dat-o după Mitru a[1] dascălului cel bătrîn. Soacra. Întîi bună, apoi rea. Scîrbă, băta. Copilul și leacul.

⁵ Scris cu creionul negru; anulat ulterior cu o linie sinuoasă (cerneală). Însemnările prefigurează acțiunea nuvelei *Nevasta*, publicată, întîia oară, în „*Luceafărul*”, X (1911), nr. 12 (16 iunie), pp. 280–287. La B. A. R. (ms. 4054, ff. 121–135) se află trei variante, dintre care prima este datată: în București, la 8 octombrie 1910 (cf. Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 2, pp. 358–363). Vezi *supra*, f. 13 (*Altă femeie*).

⁶ Șters cu creionul negru și scris oblic: *Talerii*. Dintre cele două variante ale nuvelei aflate la B. A. R. (ms. 4054, ff. 153–155, 156–160), una se intitulează *Teodosia*, iar cealaltă *Talerii*. Aceasta din urmă este datată: în Prislop, 24 aprilie 1909. Povestirea va apare prima oară în „*Universul literar*”, XXX (1913), nr. 48 (1 decembrie), pp. 5, 6 (cf. Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 2, pp. 383–385). Vezi alte mențiuni în *Mîncă-m-ar mărițișul*, *supra*, f. 10 și Arh. L. R., II, ms. 2, f. 33.

⁷ Șters cu creionul negru și scris oblic: « În Ion ». Este una din cele mai vechi « urme » ale romanului de mai tîrziu. Episodul va fi reluat în *Răfuiala*. Vezi *infra*, f. 1, *O femeie și doi bărbați*.

Vezi manuscriptul.

DOMNUL (DOMNUL IONICĂ⁹)

Vezi manuscriptul.

O poveste — „Convorbiri critice”, D. M. Dragomirescu, Buc., 28 IV 1909¹⁰.

UN CÎNE Ș-UN ȚĂRAN¹¹

[f. 5]

Un maestru ș-un cățel.

Craiul¹².

Un dascăl.

Un domn mare.

Bancherul.

Căpitanul.

2 Un pui de domn.

3 Un dascăl.

4 Un domn.

5 Un căpitan.

6 Un domn mare.

7 Un boier.

8 Un împărat.

9 Un maestru ș-un cățel.

DOI¹³

[f. 5 v°]

Curtezanții. Unul idealul, care o parăsește; altul uritul care nu dă îndărăt etc. Eterna poveste.

ÎN VÎRTEJURILE DRAGOSTEI

[f. 6]

Vezi manuscriptul; refăcut etc.

TEMEREA = ZESTREA¹⁵

Povestea lui Ion cu Rodovica. Femeia bogată, de altcun nu prea mîndră, iubește de nespus pe Ion. Părinții ei se codesc pentru că Ion e sărac. Și fata-l iubește nebună, iar din iubirea lor se naște ceva. În sfîrșit sunt siliți să o mărite după Ion. Ion acum e închipuit, se codește el de ea, o încunjură căci nu s-a învoit cu zestrea. Fata se stînge după el și abia-abia îl pot îndupleca s-o ieie. Apoi se mută la părinții lui Ion. Soacra progletă și nătîngă dă în partea Savistei, a oloagei. Ajung la scîrbă de multe ori, mai ales că soacra trage mai mult în partea lui Iacob¹⁶, care deși mai bătrîn, încă nu e înșurat,

⁸ Numele uneia din protagoniste romanului *Ion*. Cu titlul *Ghichi*, L. R. va încerca să realizeze o comedie, la început în limba maghiară, iar apoi în tălmăcire românească (Arh. L. R., II, ms. 8). Ecouri în schița *Taciale*, publicată mai întîi în *Cosînzeana*, II (1921), nr. 42 (20 octombrie), pp. 507—508, retipărită mai tîrziu cu titlul *Cearța* în „*Universul literar*”, XXX, 1915, nr. 26 (28 iunie), p. 3, cf. Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 2, pp. 376—378.

⁹ Tălmăcirea nuvelei *Az őrnagy (Maiorul)* din ciclul *Szamárlétra (Scara măgarilor)*. Ea a fost terminată, în Prisolp, la 1 nov. 1908 (cf. B. A. R. ms. 4054, ff. 1—10, unde se află textul traducerii. După tipărirea pieselor de debut în paginile „*Luceafărului*” din Sibiu și *Ofilire* (1908), L. R. încearcă să publice „în țară” nuvela *Domnul Ionică*, adresîndu-se mai întîi lui G. Ibrăileanu (cf. Liviu Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 1, pp. 311—322), iar apoi lui M. Dragomirescu (fără succes). Vezi și însemnările din Arh. L. R., II, ms. 1, f. 3 v., referitor la *Scara*.

¹⁰ Datarea este ulterioară; presupunem că L. R. consemnează data trimiterii nuvelei lui M. D.

^{11—13} Titlurile se află și într-un alt proiect din Arh. L. R., II, ms. 7, f. 3.

¹⁴ Pe f. 5 v° se află și continuarea fragmentului *Temerea = Zestrea* de la f. 6. Îl publicăm după f. 6, pînă la seama de indicația scriitorului.

¹⁵ Însemnările, inedite, prefigurează episoade din schemele de mai tîrziu ale romanului *Ion*.

¹⁶ Într-o primă variantă a romanului, fratele lui Ion al Glanetașului.

ci a fost cătunit pe zupă și a pierdut prin Bosnia vro 6 ani. Aici acasă numai spre greutate li-e. Și-așa ajung la scirbă tot des, des. Bătrînul Vasile n-are vot în chestie. Acum Ion tot se înfurie cu bogăția; îi trebuie tot mai multă moșie. Se duce cînd la sorcu-său să-i dea o grădină sau altceva, care el e un om nepăsător și-i zice: „Eu ți-am dat femeie, tu îți fă zbiciu!” sau: „Eu ți-am dat femeie, iar tu trebuie să fii bărbat!” Rodovica e stingherită, nimeni nu e pe partea ei. A crescut rămasă de mamă, bătută și batjocorită de toți, cari numai pentru avere o băgau în samă. Ion, dimpotrivă, deși sărac ca degetul, a fost flăcău luat în samă de toți, știutor de carte, cetitor de gazetele azvîrlite de popa văduv, cîntăreț care nu-și da rîndul să învețe cîntări de la ai dascălului. A slujit la sași, s-a căznit și a muncit de copil mic. Om proglet, iute la mînie; prețin bun cu Ion a lui Tănase, cel mai tare fecior din sat. Rodovica îl teme, căci el e plăcut, iar ea se tot hîzește. Și se ceartă des din multe pricini, din moșie mai ales. Apoi se însoară și Iacob și ia o fată săracă cu care a slujit el undeva. Se au dragi. Și vin pe capul ăstorlalți.

ZESTREA

[f. 5 v°]

Ion se înfurie, se sfădesc. În urmă ajung la bătaie. Ion se gată să-și facă casă. Și aici se sfădește cu tatăl său: „Dă-mi moșie!” „D-apoi de unde să-ți dau dacă n-am. Cît am a voi, o fi după moartea noastră. Așteaptă!” Ion ar vrea să-i scrie pe el partea lui; i-e frică să nu-l scoată frate-său din moșie. Nu se potrivesc nîcicum. Și se duc toți la nunta unei rude: fata lui Loghin cu doi șpuri, care se mărită cu un văduvoi. Și cînd vin acasă trăiți, Ion o bate pe femeia-sa, după ce aceasta se spînzură.

Epizode: școala ungurească, clădirea noiei biserici, moartea vacii Dumana, îngroparea ei etc., casa lui Dumitru Sinzianu, vinderea ei la Zidovu, treburile lui cu copiii, moartea lui; Avrum se spînzură pentru pădurile¹⁷; Savista oloaga în drum etc.

Un individ, tatăl lui Ion, care tușește tot mereu; îl apucă tusa și nu-l lasă pînă ce nu-i albăstrește toată fața.

[f. 6 v°]

[fața plină de zbircituri și neagră ca o coajă de nucă]¹⁸

Era atîta om ca brînză-n bărbîntă.

*

A fost tot copilă mică, mădărită și dragostită de toți și odată numai se po-
menise că trebuie să se mărite, ea, mezina.

Mi s-a iscat o beșicuță pe deget, numai cît
un vîrf de ac.

*

Trăiesc rău... toată ziua se *hondrălesc* =
hondrones.

*

O femeie, obrazii numai și numai zbirci-
turi, fruntea creșele mărunte, bună ca
lumea care mădărește toate vorbele:
apucă, cîrnăcior etc., etc.

Un om bun, bun, ca lumea.

*

N-aș face una ca asta, doamne apără...

*

L-am ținut, draga mea, ca apa de leac...

Las că i-a umbla lui țeara.

*

Așa-i iarna... lungă noaptea ca un an.

Mi-a scos ochii c-o mîină de fărînă.

¹⁷ Vezi și Arh. L. R., ms. 10.

¹⁸ Adăugat cu creion negru.

0 copie după DIDAHILE LUI IVIREANUL!

Manuscrisul are 160 mm × 107 mm și conține 331 de foi, textul manuscrisului propriu-zis fiind numerolat cu creionul de la 1 la 327. Sînt patru foi de gardă, două înaintea textului manuscrisului și încă două la sfîrșitul acestuia. Primul caiet este alcătuit din două foi, dintre care una a

[illegible]

¹ *Monumente ale culturii noastre de vânzare la o licitație publică din Londra...*, „Acta Musei Apulensis“, Apulum, VIII, Alba Iulia, 1971, p. 219.

² *Sotheby's sale catalogue*, December 11 th, 1968, lot 209.

fost lipită de scoarța din fața manuscrisului. Urmează 20 de caiete a câte 16 foi, plus încă un caiet din care n-au mai rămas decât 10. Filigranul este foarte șters și nu a putut fi descifrat. Fiecare pagină cuprinde 12 rinduri.

Legătura este făcută din două scoarțe de lemn, îmbrăcate în piele cafenie. De jur-împrejurul copertei se află trasat un chenar lat, înflorat și aurit. Încadrate de acest chenar sînt alte două chenare simple. În mijlocul primei coperte este imprimată o gravură care înfățișează pe Isus în templu, iar coperta ultimă are imprimată o gravură reprezentîndu-l pe Isus pe tron. Cotorul, în binduri, are mici unelte în relief. În loc de închizători, manuscrisul este prevăzut cu patru panglici de mătase verde. Murginea foilor este aurită. Pe dosul copertei din față sînt două etichete care indică foștii posesori: pe prima etichetă se află numele lui Gordon of Buthlaw, probabil scoțian după nume, iar pe cea de a doua al lui Edwin Hanson Freshfield. Nu se știe pînă în prezent în ce împrejurări a ajuns manuscrisul românesc în proprietatea acestora.

La începutul manuscrisului, pe recto-ul primei foi de gardă, se găsește o însemnare în limba greacă, cu cerneală neagră, care se citește: « a lui Antim arhieru ».

Pe verso-ul celei de a doua foi de gardă, apare încă o însemnare, tot în limba greacă: « Din operele lui Antim Ivireanul ».

Aceasta este urmată de ceea ce pare să fie o pseudosemnătură a lui Antim în forma: « arhierul Antim ».

Textul didahiilor corespunde în cea mai mare măsură cu textul publicat de Gabriel Ștrempele³, deosebirile fiind semnalate mai jos:

F. 78 r°, rîndul 10: « Cu viața curată și cu spăsenie sufletească ca să ne încredî[n]tăm și să pute[m] vedea și luminată zi a învierii⁴ Domnului no[s]tru Iisus Hristos, căruia se cuvine toată mărirea, cîntea și închinăciunea, acu[m] și pururia și i[n] vecii vecilo[r]. Ami[n]. ».

³ Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de G. Ștrempele, București, Editura „Minerva”, 1972.

⁴ Aici se termină textul acestei didahii din ediția lui G. Ștrempele.

F. 241 v°: « Cătră Dumnezeu⁵ pri[n] care să ne învre[d]nicim împărății sale cei ceresc[i] într[u] Hristos Iisus Domnu[l] no[s]tr[u] căruia să cuvine ci[n]stia, mărirea și închinăciunea acu[m] și pururia și în vecii vecilo[r]. Ami[n]. »

F. 318 v°, rîndul 11: « Și cu[m] dar ne vo[m] mi[n]tui no[i] norodu[l] să[u] de sa[r]cina cea gria a rălelo[r] ce ne supără. Să rugăm pre domnu[l] Dumneze[u] din toată inima noastră cu smerenie și cu sfărămare de inimă și așa și pri[n] rugăciunile marelui mucen[ic] Dimitrie. Vo[m] dobi[n]di mila lu[i] D[u]mneze[u] într[u] aciastă viață, acu[m] și în viacii viacilo[r]. Ami[n]. ».

După f. 319 r°, sînt lăsate trei pagini albe, după care titlul didahiei care urmează este scris cu o grafie neglijentă și se deosebește de cele mai multe dintre titlurile manuscrisului. Această didahie se termină la fila 327 v°.

Dennis DELETANT

⁵ Sfîrșitul acestei didahii se deosebește de cel din opera citată.

⁶ De aici, textul manuscrisului se deosebește de cel din opera citată.

SCRIITORI STRĂINI ÎN ARHIVE ROMÂNEȘTI

Henri BARBUSSE

«...nu poți fi pacifist, fără să fii revoluționar»

Personalitatea literară a lui Henri Barbusse și evoluția ideologiei sale au fost prezentate pe larg de Eugen Relgis în cunoscutele cărți: *Popasuri la mari europeni* și *Umanitarismul și internaționala intelectualilor*.

Cei doi scriitori se cunoscuseră prin 1920 și colaboraseră în cadrul grupării *Clarté*. Controversele ivite între ei în acești ani, nu au afectat însă sentimentele de prețuire reciprocă pe care le nutreau unul față de altul. Paginile dedicate lui Barbusse în *Popasuri...* constituie un vibrant omagiu adus autorului romanului *Le feu* și conducătorului uneia dintre cele mai importante reviste din Franța, „*Le monde*“, unde apare, în 1930, nuvela lui Relgis: *Bivolîța*.

Impresionant e portretul pe care gazetarul român i-l consacră lui Barbusse, într-un interviu datînd din 1930: «Figura palidă, adinc modelată de suferință, de pasiune și gîndire — supță de acel jar al credinței care vede dincolo de realitate, în viitorul perfect pe care vrea să-l statornicească între oameni. Silueta lui prelungă, mlădioasă, care a purtat ranița și prin mlaștinile Marelui Măcel — mi-a vădit cît de veridică e definiția lui Pascal: omul e o trestie care gîndește... Cînd s-a așezat, Barbusse m-a privit în ochi franc, ferm, amical».

La 10 ani după moartea lui Barbusse, surprinsă la Moscova, în august 1935, Relgis își exprima viul regret pentru dispariția aceluia care vedea, în victoria asupra fascismului, izbînda făuritorilor revoluției franceze: «Că opera și truda sa imensă au răzbit în realitățile culturale și sociale ale țării sale, aceasta ne-a dovedit-o uriașa manifestație a poporului parizian, la

înmormîntarea rămășițelor pămîntești, aduse din Mecca roșie, unde închisese ochii ca un adevărat credincios al idealului său. Trei sute de mii de oameni s-au adunat atunci, într-un cortegiu de care n-au avut parte stăpînii Franței și prea puțini dintre adevărații ei premergători. Să nu uităm: cu un an și jumătate înainte de moartea lui, la 6 februarie 1934, se încercase instituirea dictaturii fasciste, iar după trei zile armatele muncii au dat răspunsul cuvenit, ele rămînînd credincioase acelor care au făurit revoluția franceză — și acelor care, în zilele noastre,

s-au străduit s-o desăvîrșească prin Revoluția socială »¹.

Cele două scrisori pe care le publicăm, datînd din 1930, relevă rolul important pe care Eugen Relgis l-a avut în pregătirea Internaționalei pacifiste, menită să reunească «forțele producătoare, singurele capabile să combată și să înfrîngă organizarea conducătoare capitalistă și imperialistă». Totodată, ele exprimă protestul categoric al unei conștiințe lucide împotriva războiului, considerat «un cataclism nefast

¹ Eugen Relgis, *Popasuri la mari europeni*, Editura „Vatra”, 1945, p. 53.

pentru cea mai mare parte a omenirii» și convingerea «că o societate temeinic alcătuită va trebui să înceapă prin a adopta, ca principiu, condamnarea și excluderea războiului».

Textul epistolelor se transformă într-o amplă dezbateră asupra celei mai acute probleme a acelor ani: instaurarea păcii, «un obiectiv asupra căruia marea majoritate a ființelor gînditoare este de acord», și într-o patetică profesiune de credință: «nu poți fi pacifist, fără să fii revoluționar. Este într-adevăr ceea ce cred din tot sufletul».

Mircea HANDOCA

I

30 april 1930

[Antet]
Henri BARBUSSE
Vigilia
Miramar par Théoule
(Alpes Maritimes)
Téléphone no. 1, à Miramar

Les hommes qui, comme vous, mon cher Eugen Relgis, consacrent le plus pur de leur talent à la défense des grandes causes humaines, ont le droit de poser la question que vous posez sur l'Internationale Pacifiste. Vous êtes en effet de ces paladins de l'idéal qui ne veulent pas se satisfaire de l'éloge de l'idéal, mais cherchent les moyens de le faire tomber du ciel sur la terre.

Je pense que tous les honnêtes gens et, en plus, tous les gens de bon sens, sont à peu près d'accord pour considérer que la guerre est un cataclysme qui est néfaste pour la plupart des hommes et qu'une société bien constituée devrait commencer par adopter en principe la condamnation et l'élimination de la guerre.

I

30 aprilie 1930

[Antet]
Henri BARBUSSE
Vigilia
Miramar par Théoule
(Alpes Maritimes)
Téléphon nr. 1, Miramar

la martie 1929, Eugen Relgis întreprinde o mare anchetă asupra păcii, pe care o continuă apoi în întreaga lume.

În chestionarul cuprindea următoarele întrebări: — Pentru îndrumarea năzuințelor pacifice, care au luat în unele țări o formă activă, iar în alte țări rămân în stare latentă, este necesară o organizație internațională Pacifistă, considerată ca o federație supremă, politică, a tuturor popoarelor care luptă

Oamenii care, ca dumneata, dragul meu Eugen Relgis, consacră partea cea mai pură a talentului lor apărării marilor cauze ale omenirii, au dreptul să pună întrebarea pe care dumneata o pui asupra *Internaționalei pacifiste* ². Dumneata faci parte, într-adevăr, dintre acei cavaleri ai idealului care nu vor să se mulțumească cu elogierea idealului, ci caută mijloacele de a-l face să coboare din cer pe pămînt.

Eu cred că toți oamenii cinstiți și, în plus, toți oamenii cu judecată, sînt aproape de acord să considere că războiul este un cataclism nefast pentru cea mai mare parte a omenirii și că o societate temeinic alcătuită va trebui să înceapă prin a adopta, ca principiu, condamnarea și excluderea războiului.

Mais reste à savoir comment on peut arriver à ce résultat grandiose. C'est ici que se dessinent les désaccords et c'est uniquement par suite des divergences d'opinions sur les méthodes susceptibles d'imposer la paix au monde, c'est à dire de réaliser un objectif sur lequel la grande majorité des êtres pensants est d'accord, que le problème reste pratiquement insoluble. Il serait facile de démontrer que plus abondamment et solennellement on parle de paix, plus on prépare en réalité la guerre et que la fatalité des guerres futures est garanti et assurée dans le monde contemporain par l'organisme que d'aucun prétendent élaborer l'antidote de la guerre : La Société des Nations. Celle-ci a pour but de stabiliser les traités de paix, c'est à dire l'état d'hostilité que ces traités de représailles et de rapines entretiennent entre les vieilles et les jeunes nations.

Ces constatations, que tout le monde peut faire à l'heure actuelle, révèlent un état de choses qui est tout à fait différent, concernant les questions de paix et de guerre que ce qu'on imagine telle ou telle tête du bon public universel. La guerre n'est pas un fait de sentiment ou d'intellectualité, comme les intellectuels et les sentimentaux ont tendance à le dire. La guerre n'est pas une folie comme les moralistes le prétendent. C'est un événement qui résulte, au contraire, de calculs très positifs et qui a uniquement pour base des conditions économiques, c'est à dire, pour parler clair, de grande profits matériels à réaliser. Quand nous nous approchons de la réalité historique d'aujourd'hui, nous constatons que ce sont ces réalités économiques et matérielles qui sont au début de la plupart des événements qui se déroulent sur la scène du monde, avec les peuples comme acteurs. Dès lors, nous voyons avec une certaine netteté que pour empêcher la guerre il faudrait une organisation des intérêts humains contraires. Cela revient à dire que c'est aux exploiteurs à faire alliance ensemble, d'un bout du monde à l'autre, pour dresser une barrière valable contre les forces et les puissances qui sont susceptibles de mettre en action d'autre part les profiteurs de la guerre. Ces profiteurs de la guerre, sont, de toute évidence, les personnalités ou groupements capitalistes qui ont intérêt concret à ce qu'on fasse (et qui ne la font pas eux-mêmes).

Dar rămâne să știm cum se poate ajunge la acest grandios rezultat. Aici apar discordanțele, și aceasta numai datorită divergențelor de opinii asupra metodelor susceptibile de a impune pacea în lume, adică de a realiza un obiectiv asupra căruia marea majoritate a ființelor gânditoare este de acord, și anume, că problema rămâne în mod practic de nerezolvat. Ar fi ușor să demonstrăm că, cu cât se vorbește mai mult și mai solemn despre pace, cu atât mai mult se pregătește în realitate războiul și că fatalitatea războaielor viitoare este garantată și asigurată în lumea contemporană tocmai de organismul despre care unii pretind că elaborează antidotul războiului: Societatea Națiunilor. Aceasta are drept scop de a da stabilitate tratatelor de pace, adică stării de ostilitate pe care aceste tratate de represalii și de pradă o întrețin între națiunile bătrâne și tinere.

Aceste constatări, pe care toată lumea poate să le facă la ora actuală, dovedesc o stare de lucruri cu totul diferită, privind problemele păcii și ale războiului, decît o imaginează cutare sau cutare cap din publicul obișnuit.

Războiul nu este o faptă de sentiment sau de rațiune, așa cum intelectualii și sentimentalii au tendința să spună. Războiul nu este o nebunie cum pretind moralistii. Este un eveniment care rezultă, dimpotrivă, din calcule foarte precise și care are ca unică bază condițiile economice, adică, pentru a vorbi răspicat, realizarea marilor profituri materiale. Cînd ne apropiem de realitatea istorică de astăzi, constatăm că aceste realități economice și materiale sînt la originea celei mai mari părți a evenimentelor care se derulează pe scena lumii, avînd popoarele drept actori. De atunci, noi vedem cu oarecare limpezime că pentru a împiedica războiul ar trebui o organizare a intereselor umane contrare. Asta înseamnă ca exploatații să se unească de la un capăt al lumii la celălalt pentru a ridica o puternică barieră împotriva forțelor și puterilor care sînt capabile să pună în acțiune, de cealaltă parte, pe profitorii de război. Acești profitori de război sînt în mod sigur personalitățile sau grupările capitaliste

pentru pace? 2. — Că concepții dumneavoastră această Internațională Pacifistă? ce cadre poate fi situată în raport cu alte organizații sociale? Are ea treburi de o concepție integrală umanitaristă, numai de o idee politică, de un sentiment de comunicare?

Rezultatele acestei cetări le va publica în lucrarea *Wege zu Frieden* (Căile păcii) apărută în 1932, Berlin, cu o prefață lui Romain Rolland și o introducere și încheiere semnate de el. Este o carte de o mare valoare documentară, în care găsim răspunsurile la 160 de personalități proeminente asupra problemelor păcii. Răspunsul lui Heinrich Barbusse la această anchetă constituie t

Les éléments humains contre lesquels se fait la guerre et dont sont tirés les profits de celle-ci, ce sont les masses populaires, ouvrières et paysannes.

On ne peut pas concevoir une société des nations qui soit réellement ce que son titre indique et qui puisse exercer une influence contre la guerre, que si elle émane des peuples et non si elle émane des gouvernements lesquels sont d'une façon indiscutable dans les collectivités modernes, les aides, les défenseurs et les complices des grands capitalistes. La Société des Nations internationale pacifiste, seule loyale et sincère, seule digne de ce nom, seule efficace, c'est le socialisme international. Il résulte de tout cela qu'on ne peut pas être pacifiste sans être révolutionnaire. C'est en effet ce que je crois de tout mon cœur.

Henri BARBUSSE

care au un interes concret în ceea ce fac (și care nu o fac prin ei înșiși). Elementele umane împotriva cărora se face războiul și de la care sint trase profiturile sint masele populare, muncitorești și țărănești.

Nu se poate concepe o societate a națiunilor care să fie în mod real ceea ce titlul său indică și care să poată exercita o influență împotriva războiului, decît dacă ea emană de la popoare și nu de la guvernele care sint, în mod indiscutabil, în colectivitățile moderne, ajutoarele și complicitii marilor capitaliști. Societatea internațională pacifistă a națiunilor, singura loială și sinceră, singura demnă de acest nume, singura eficace este socialismul internațional. Reiese din toate acestea că nu poți fi pacifist, fără să fii revoluționar. Este într-adevăr ceea ce cred din tot sufletul.

Henri BARBUSSE

II

5 octobre 1930

[Antet]
Henri BARBUSSE
Sylvie
Aumont par Senlis
Tel. nr. 2 à Aumont.

Mon cher Relgis,

Je suis heureux de l'occasion qui s'offre à moi de me trouver une fois de plus en rapports avec vous. Au seuil de la conversation que nous devons avoir ensemble, je saisis de tout mon cœur cette occasion non seulement de vous adresser mon amical souvenir mais aussi de vous dire qu'il m'intéresse à plus d'un titre de converser avec vous sur ce sujet du paci-

II

5 octobre 1930

[Antet]
Henri BARBUSSE
Sylvie
Aumont par Senlis
Tel. nr. 2, à Aumont

Dragul meu Relgis,

Sînt bucuros de prilejul care mi se oferă de a fi încă o dată în contact cu dumneata ³.

În pragul convorbirii pe care trebuie s-o avem, profit din toată inima de această ocazie nu numai pentru a vă adresa gîndul meu prietenesc, ci și pentru a vă mărturisii că mă interesează cum nu se poate mai mult să discut cu dumneavoastră asupra acestui

fisme où vous donnez un effort si noble et si généreux et où vous tachez de rattacher votre rêve à la réalité.

C'est là qu'est tout le nœud de la question : Le rapport de la conception pacifiste avec les nécessités et les lois des sociétés humaine sur le plan économique puis sur le plan social et politique. Mais je crois qu'en suivant rigoureusement l'examen de ces relations de l'idéologie avec la réalité, je m'écarterais quelque peu de vos conclusions.

Les états modernes, ceux de l'Europe comme ceux de l'Asie ou de l'Amérique se trouvent actuellement (je réponds à votre première question) dans une situation très définie les uns vis à vis des autres. Cette situation est commandée par l'état général de concurrence et de lutte et par le fait que l'économie, et la politique sont tenues en mains dans le monde actuel (à une exception près) par les classes possédantes. Le jeu de la politique mondiale coïncide avec le jeu des intérêts économiques en présente, et par conséquent avec le jeu des intérêts individuels des personnes et des groupements qui tiennent en mains les fils des affaires commerciales et financières.

Dès lors, il va de soi que cet état de choses qui est en principe un état de concurrence, d'antagonisme et de lutte pour les débouchés et pour les sphères d'influence et qui doit aboutir forcément à des conflits armés généralisés comme celui dont l'univers est encore saignant et mutilé — cet état de choses ne peut être effectivement combattu que par un autre état de choses : A savoir l'organisation internationale des forces productrices seules forces susceptibles de contrebattre l'organisation dirigeante capitaliste et impérialiste. Il n'y a pas d'autre issue. Il est absolument vain d'entrevoir la paix sur la terre autrement qu'à la suite d'une transformation profonde des rapports sociaux et de l'action politique, transformation arrachant aux dirigeants de l'individualisme capitaliste les moyens d'action qu'ils ont entre les mains par suite d'une usurpation que rien ne justifie et qui est simplement le résultat d'un état de fait. Tous les rêves d'une société meilleure, d'une fraternité universelle, d'une harmonie générale, n'existent qu'en tant qu'ils s'appuient sur cette

subiect al pacifismului — pentru care depuneți un efort atât de nobil și generos, din-
du-vă osteneala de a lega visul cu realitatea.

Aici e cheia problemei: raportul concepției pacifiste cu necesitățile și legile societă-
ților omenesti pe plan economic, apoi pe plan social și politic. Cred însă că urmind cu
rigurozitate cercetarea acestor relații ale ideologiei cu realitatea, mă voi îndepărta
puțin de concluziile dumneavoastră.

Statele moderne, acelea din Europa ca și cele din Asia sau America, se găsesc în
momentul de față (răspund primei dumneavoastră întrebări) într-o situație foarte
precisă unele față de altele. Această situație este determinată de starea generală
de concurență și de luptă, precum și de faptul că, în lumea actuală (cu o excepție),
economia și politica sînt în minile claselor posedante. Jocul politicii mondiale coïncide
în prezent cu jocul intereselor economice și în, consecință, cu jocul intereselor indivi-
duale al persoanelor și ale grupurilor care țin în mîini firele afacerilor comerciale și
financiare.

De aici rezultă, de la sine, că această stare de lucruri, care este în principiu o stare de
concurență, de antagonism și de luptă pentru deșeușuri și sfere de influență — și care
duce prin forța lucrurilor la conflicte armate generalizate, ca acela de pe urma căruia
planeta noastră este încă sîngerindă și mutilată — această stare de lucruri nu poate fi
efectiv combătută decît prin alta, și anume: organizarea internațională a forțelor
producătoare, singurele capabile să combată organizarea conducătoare capitalistă
și imperialistă. Nu există altă ieșire. Este absolut zadarnic să întrevădem instaurarea
păcii pe pămînt altfel decît în urma unei adînci schimbări a raporturilor sociale și a
vieții politice, transformare care va smulge conducătorilor individualismului capita-
list mijloacele de acțiune pe care le dețin de pe urma unei uzurpări pe care nimic nu o
îndreptățește și care este simplul rezultat al unei stări de fapt. Toate visurile pentru o
societate mai bună, pentru o fraternitate universală și o armonie generală *nu există*

diale, să se aducă
toate colțurile lumii
rechizitoriu com
împotriva acestei o
sive, în același
barbare și perfe
nate, a reacțiunii
versale. Se pare t
că acest Congres
buie să dea o im
tanță deosebită
cismului italian,
este mai mult sau
puțin focarul teo
și efectiv al tuturo
verselor fascisme
ționale.

Asupra acestor pu
solicite păreri, o
vațiile, criticile d
tale. Manifestația g
dioasă pe care o
gătăm nu va lua
ăvîntul și amplo
ei, decît dacă t
personalitățile indi
să-și spună cuvî
vor contribui la
cizarea și complet
programului ei. C
scumpe Eugen Re
în sentimentele r

organisation positive des masses profondes qui sont la substance même de l'humanité. Dans l'état actuel des choses, et sans cette modification profonde, non seulement il est absurde de faire miroiter la paix aux yeux des foules comme le font à la Hage, à Locarno ou à Genève les grands charlatans gouvernementaux, mais cela est une duperie et une mauvaise action. Il y a toute une comédie de soi disant humanitarisme, de soi disant progrès, de soi disant démocratie qui ne consiste en réalité qu'en paroles, qu'en promesses, qu'en mirages — et dans les coulisses de la diplomatie internationale et des grands consortiums de la haute finance et de l'industrie lourde, la préparation de la guerre se continue imperturbablement, jusqu'au jour où les maîtres de l'heure déclancheront, ce qui leur est bien facile, l'incident qui mettra le feu aux poudres.

Rien ne m'a paru plus faux que cette expression que j'ai souvent entendu répéter au cours de la lutte que j'ai entreprise pour les vrais intérêts des exploités et des opprimés : « La guerre est une folie ». Non, la guerre n'est pas une folie : elle résulte de calculs extrêmement positifs faits par ceux qui ont un intérêt matériel à le faire et qui ont les moyens de la faire faire. Il n'y a de fou que les armées qui marchent contre elle-mêmes.

C'est pour ces raisons, mon cher ami, que je suis extrêmement méfiant contre les considérations d'ordre très élevé, mais sans contact avec le réel et sans influence sur lui. Il peut sembler qu'on acquitte sa conscience par un cri de réprovação et d'horreur ou par une lamentation poétique. Je ne suis pas loin de croire que cela aussi est tromperie et mauvaise action. Il semble en effet que cette lutte de plaintes et de paroles qu'emporte le vent, détourne les foules de leur véritable devoir qui est de veiller à ce que les mêmes causes ne produisent pas les mêmes effets et de changer à la racine un régime d'où la misère et le massacre sortent logiquement et fatalement.

En répondant à vos questions, dans le sens où je l'ai fait, j'ai répondu aussi à celle que vous me posez sur le devoir des intellectuels. J'estime que les intellectuels ne forment pas une caste à part... Ce sont des travailleurs qui ont les mêmes buts humains et profonds

decit în măsura în care ele se sprijină pe această organizare pozitivă a maselor largi, care sînt substanța însăși a omenirii. În situația actuală, și fără această modificare profundă, nu numai că este absurd să fluturi mirajul păcii în ochii mulțimilor, cum fac la Haga, la Locarno sau la Geneva marii șarlatani guvernamentali, dar aceasta este o înșelătorie și o faptă rea. E o întreagă comedie a așa-zisului umanitarism, a așa-zisului progres, a așa-zisei democrații, care în realitate nu sînt decît cuvinte, promisiuni, iluzii. În culisele diplomației internaționale și în marile trusturi ale înaltei finanțe și ale industriei grele, pregătirea războiului continuă imperturbabil pînă în ziua cînd stăpînii momentului vor declanșa, ceea ce lor le e ușor, incidentul ce va da foc pulberii.

Nimic nu mi-a părut mai fals decît această expresie pe care am auzit-o adesea repetată în timpul luptei pe care am întreprins-o pentru adevăratele interese ale exploataților și ale oprimaților: « Războiul este o nebunie ». Nu, războiul nu este o nebunie: el rezultă din calcule extrem de precise făcute de cei care au un interes material să-l facă și care au mijloace să-l provoace. Nebune sînt doar armatele care merg împotriva lor înseși.

Pentru aceste rațiuni, dragul meu prieten, sînt deosebit de neîncredător față de considerațiile de natură foarte înaltă, dar fără legătură cu realitatea și fără influență asupra ei. Ar părea că-ți împaci conștiința printr-un strigăt de reprobare și de oroare sau printr-o tînguire poetică. Nu sînt departe de a crede că și aceasta este tot o înșelătorie și o faptă rea. Se pare, în adevăr, că această luptă de vaiete și de cuvinte, care se împărștie în vînt, întorc mulțimile de la adevărata lor datorie care este de a veghea ca aceleași cauze să nu producă aceleași efecte și de a schimba din rădăcină un regim din care mizeria și măcelul rezultă în mod logic și fatal.

Răspunzînd în felul acesta întrebărilor dumneavoastră, am răspuns și aceleia pe care mi-o puneți asupra datoriei intelectualilor. Consider că intelectualii nu formează

que les autres travailleurs. Mais par la nature de la tâche qu'ils accomplissent, ils sont susceptibles d'apporter de la lumière sur les choses, d'ouvrir les yeux et les consciences autour d'eux. Ils ont donc par là un rôle éminemment public et social qui leur impose des devoirs en conséquence ; j'ai toujours pensé et j'ai souvent dit sous toutes sortes de formes que ceux qui font métier d'écrire n'ont pas le droit d'écrire toutes les fantaisies qui peuvent leur passer par la tête mais qu'ils doivent songer à exercer une action utile, à montrer les voies et surtout à révéler par quels chemins on peut arriver à atteindre certains objectifs idéaux. Ceux qui montrent le but sans montrer le chemin mentent à ceux qui les écoutent. En conséquence la mise à l'écart de la politique dans l'œuvre littéraire (pour n'envisager que celle-ci) me paraît atrophier et fausser toute signification et toute la portée de la mission de l'écrivain. Mais il faut bien spécifier ici que je n'entends pas prétendre que les intellectuels doivent forcément jouer un rôle de politiciens mais seulement qu'ils doivent jamais perdre de vue qu'une politique prôné, réaliste, scientifiques, est le seul instrument permettant aux ensembles vivants de prendre part à la conduite des choses. La politique n'étant que l'action sur la vie historique présente et en préparation, vaut ce que valent les principes qui la dirigent.

Je préciserai donc encore ma pensée en disant qu'il me paraît impossible que dans le sinistre chaos de la vie contemporain, où il serait honteux d'être neutre, les écrivains dignes de ce nom ne se tournent pas vers les vastes perspectives de la politique révolutionnaire.

Le succès des national-socialistes en Allemagne me paraît tout à fait caractéristique de la violence désespérée avec laquelle la bourgeoisie réagit contre la menace qu'elle sent grandissante et grondante de la poussée du prolétariat universel. C'est l'audace et le progrès du socialisme italien qui a amené le fascisme en Italie. Partout où les multitudes lèvent la tête et secouent leurs chaînes, il sort de terre des organisations défensives et offensives du capitalisme menacé, qui emploie tous les moyens pour écraser les revendications populaires et pour stabiliser dans l'univers la dictature de l'argent. Il est en effet très remar-

o castă aparte. Ei sînt muncitori care au aceleași scopuri omenești și profunde ca și ceilalți. Însă prin natura sarcinii pe care o îndeplinesc, ei sînt capabili să aducă lumină asupra lucrurilor, să deschidă ochii și conștiințele celor din jurul lor. Ei au deci prin aceasta un rol eminamente public și social, care le impune în consecință datorii ; am gîndit totdeauna și am spus-o adesea, sub diferite forme, că aceia care au meseria de a scrie n-au dreptul să scrie toate fanteziile care pot să le treacă prin cap, ci că ei trebuie să se gîndească să exercite o acțiune folositoare, să arate căile și mai ales să dezvăluie pe ce căi se poate ajunge la anumite obiective ideale. Acei care arată scopul, fără să arate drumul, mint pe cei care îi ascultă. În consecință, eludarea politicului în opera literară (pentru a nu avea în vedere decît aceasta) îmi pare că atrofiază și falsifică întreaga semnificație și orice influență a misiunii scriitorului. Dar trebuie să subliniez aici că nu înțeleg să pretind că intelectualii trebuie să joace în mod forțat un rol de politicieni, ci numai că ei nu trebuie să piardă niciodată din vedere faptul că o politică cinstită, realistă, științifică este singurul instrument care îngăduie maselor să ia parte la conducerea lucrurilor. Politica nefiind decît acțiunea asupra vieții istorice prezente și a celei ce se pregătește, prețuiește tot atît cît și principiile ce o conduc.

Voi preciza deci încă o dată concepția mea, spunînd că îmi pare imposibil ca, în sinistrul haos al vieții contemporane, unde ar fi rușinos să fii neutru, scriitori demni de acest nume să nu se întorcă spre vastele perspective ale politicii revoluționare.

Succesul național-socialiștilor în Germania îmi pare cu totul caracteristic pentru violența disperată cu care burghezia reacționează împotriva amenințării proletariatului, universal, pe care o simte crescînd și vîind. Îndrăzneala și avîntul socialismului italian au adus fascismul în Italia. Peste tot unde mulțimile își ridică fruntea și-și scutură lanțurile, ies din pămînt organizații defensive și ofensive ale capitalismului amenințat, care folosește toate mijloacele pentru a zdrobi revendicările populare și

quable de constater que ces mouvements d'offensive contre les progrès du socialisme se manifestent à peu près dans tous les pays du monde dans la mesure où ces progrès se poursuivent et s'accroissent. Les fascismes ne sont nullement le résultat de la qualité d'une personnalité quelconque. Ce n'est pas la valeur individuelle d'un Mussolini ou d'un Hitler qui les suscitent et qui les maintient : c'est la puissance de lutte d'un régime injuste, décomposé, mais encore très puissant et qui tente sur tous les points du monde un effort désespéré pour barer la route aux forces d'en bas. Inutile d'ajouter que c'est avec la complicité directe ou indirecte, cynique ou caché des pouvoirs établis.

Bien amicalement à vous,

Henri BARBUSSE

pentru a stabili în univers dictatura banului. Este impresionant, în adevăr, să constatăți că aceste mișcări ofensive împotriva progresului socialismului se manifestă aproape în toate țările lumii în măsura în care aceste progrese se înlanțuie și sporesc. Mișcările fasciste nu sînt cîtuși de puțin rezultatul însușirilor unei personalități oarecare. Nu valoarea individuală a unui Mussolini sau a unui Hitler le creează și le mențin, ci puterea de luptă a unui regim nedrept, descompus, dar încă foarte puternic, și care încearcă în toate colțurile lumii printr-un efort disperat să bareze drumul forțelor opresate. Inutil să adaug că aceasta se petrece cu complicitatea directă sau indirectă, cinică sau ascunsă a forțelor la putere.

Cu prietenie, al dumnitale

Henri Barbusse.

CRONICA EDIȚIILOR

Lada zburătoare sau goana după «postume»*

PROBLEMA «POSTUMELOR» UNUI scriitor este, înainte de toate, o chestiune gîngășă. G. Ibrăileanu vedea în publicarea lor «aproape un fel de nedelicatată», prin etalarea unor încercări crezute de cineva «nevrednice de el însuși, ori bruioanele din cari putem vedea chinul de a crea, din cari putem cunoaște ce idei, banale adesea, și în ce formă, stingace de cele mai multe ori, au ieșit înții de sub pana scriitorului». («Postumele» lui Eminescu). Interesul pentru cercetarea istorico-literară justifică, totuși, chiar pentru criticul citat, publicarea manuscriselor unui mare poet. Continuăm să credem însă că nu în toate cazurile (și nu pentru orice manuscris) publicarea acordă automat și o valoare revelantă. Studiul atent și avertizat poate utiliza acest material pentru întregirea portretului operei împlinite, în explicarea genezei ei, stabilirea de motive sau variante etc. Există însă poezi a căror măsură se află întreagă în opera autumă, fie pentru că ei și-au epuizat creația într-o arie coincidentă cu opera publicată, fie din pricină că și-au dobîndit personalitatea abia din momentul ieșirii în arenă. Unul dintre aceștia este Octavian Goga. El și-a renegat vehement (și, o vedem astăzi, justificat) începuturile lirice, interzicîndu-le dreptul de a figura în volumele sale. Cît despre ultimele creații, editate postum în *Din larg* (1939), decalajul sensibil față de valoarea celorlalte poezii a fost acceptat tacit doar printr-o mișcare sentimentală, sub impresia proaspătă a dispariției omului, nici o exegeză critică serioasă nefiind dispusă, astăzi,

a vedea în acea culegere timbrul real al poetului. Cu toate aceste avertismente, o anumită legendă stăruia în jurul începuturilor, legată și de faptul că ele păreau să exprime o experiență intimă, radical deosebită de coordonata socială pe care se angaja Goga cu primul său volum, *Poezii*, din 1905. În *Fragmentele autobiografice* (1935), el repudia acel capitol, nu neapărat pe criteriul valorii, cît pe acela de opțiune estetică, de concepție, poezia erotică fiind declarată «un act personal, un act care mă privea numai pe mine și un sentiment de quasi-decență literară mă oprea ca de poeziile mele erotice să ia cunoștință și alții». Curiozitatea unor studioși era, prin aceasta, incitată. Între alții, Victor Ilieșiu (*O etapă necunoscută a vieții și operei lui Octavian Goga*, în „*Limbă și literatură*”, 1968, pp. 133—146) crede a descoperi modelul poeziei Dăscălița în persoana nonagenarei Aurelia Rusu, învățătoare pensionară din comuna Bontăeni (Maramureș), inspiratoarea unei idile de tinerețe a poetului, și în posesia căreia se află o corespondență amoroasă, conținînd și 11 poezii ocazionale. Iată, așadar, puse în circulație, într-o formă comentată anecdotic fără respectarea unei tehnici cît de cît elementare a publicării textelor, o parte din faimoasele poezii erotice repudiate de autorul Ottului. Nimic din materia lirică a versurilor tinărului amoret nu prevestește însă poetul de mai tirziu; orice student din 1900 putea fi autorul improvizațiilor de pe verso-ul citei unei cărți poștale ilustrate, de felul:

«Cînd privesc floarea de mac
Din care-a răsărit
Un chip sfios și drăgălaș
De îngeraș iubit,

* Octavian Goga, *Poezii inedite, descoperite și publicate de Dan Smăntănescu*, București, „*Cartea Românească*”, 1973.

Întreb versurile mele
De ce nu-s floricea?
Să-mi poată răsări din ele
Iubirea ta...

Interesul «dării în vileag», cum ar fi spus Ibrăileanu, a unor asemenea naivități nu era decît, cel mult, de întregire a unei biografii sentimental-aneidotice. Eram încă o dată preveniți că renegarea de către poetul însuși a eroticii sale de junețe nu se făcuse fără serioase temeiuri. Împotriva acestei evidențe, s-a editat în 1973 o bizară alcătuire de Poezii de Octavian Goga «descoperite și prezentate de Dan Smântănescu». O primă ciudățenie ne întâmpină de la inadvertența titlului de pe copertă (Poezii) și a celui de pe foaia de titlu (Poezii inedite) menită să ne introducă în atmosfera de farsă a întregului. «Misterul» pare să se lămurească în Cuvîntul înainte, unde editorul ne explică procedarea «în alcătuirea publicării acestor poezii» (subl. ns, p. 42); e vorba de trei categorii de texte, prima, inedită, constituită din «manuscrise originale» aflate în arhiva editorului (41 piese); a doua, poezii apărute în diverse periodice, dar neincluse în nici o ediție (31 texte); a treia, în fine, variante la un număr de 12 poezii publicate și în ediția I. D. Bălan, confruntate cu originalele aflate tot în posesia lui Dan Smântănescu. Lutînd în discuție în ordine inversă capitolele ediției, vom spune că stabilirea variantelor, confruntarea formei editate a unor poezii cu aceea rămasă în manuscrise este o operație stimabilă și, în multe privințe, utilă pentru cunoașterea laboratorului unui poet; ea își găsește locul potrivit în notele unei ediții definitive sau, cînd aceasta a apărut (cum este cazul seriei de Opere îngrijite de I. D. Bălan), sub forma unei contribuții istorico-literare independente. Poeziile rămase în periodice, puține la număr în ocurență, nu prezintă un interes special, unele fiind simple exerciții, glume ale poetului ce redacta «poșta redacției» și inventa colaborări în momente de penurie, ori talmăciri (din Petști, Carmen-Sylva), toate ignorate de autorul însuși. Nu contestăm utilitatea (minimă, e adevărat) și a acestei producții. Dar editorul include sub titlul secțiunii Poezii apărute în periodice (prin care se înțelege îndeosebi poezia risipită de autor și neadunată de el în volume) și cele 11 poezii comunicate în 1968 într-un periodic („Limbă și literatură”) de un alt amator de «descoperiri», Victor Ilieșiu. Procedul nu este numai inexact (Goga n-a publicat în nici o revistă acele texte, ci le-a destinat, în corespondența sa, Aureliei Rusu), dar și superfluu, de vreme

ce poeziile fuseseră publicate anterior de altcineva. Reproducerea lor, eventual, într-o Addenda a unei ediții complete de Opere și-ar fi găsit justificarea; dar «preluarea» într-un volum de așa-zise «inedite», șochează. Cu alt mai mult, cu cît Dan Smântănescu n-a văzut măcar originalele (reproduse după articolul lui V. Ilieșiu), de unde și modalitatea de a le intitula (altfel decît primul lor comentator, dar fără să știe dacă și cum vor fi fost ele intitulate de autor, în manuscrisele scriitorilor) sau felul fantexist de datare: majoritatea poartă mențiunea «scrisă în 1900—1901», ceea ce e ridicol, dacă ne gîndim că poeziile sînt inserate în scrisori precis datate. Ajungem, în fine, la prima secțiune a volumului, cuprinzînd adevărata «descoperire» a lui Dan Smântănescu: e vorba aici de «creațiuni inedite» aflate în arhivă proprie, «scrise într-un caiet de latină cu 35 de poezii și două schițe în proză». «Dintre acestea, arată D. S., 18 au fost publicate în revistele „Tribuna” (Sibiu) și „Familia” (Oradea). Restul de 17 poezii au rămas inedite. Ele fac parte din epoca de începuturi lirice, adică anii 1900—1903». Se publică numai acestea, la care se adaugă 24 poezii scrise pe foi răslețe, datînd din anii 1902—1911, deci «îgînd din cadrul poeziilor de început» (p. 10). Caietul a fost descoperit de D. S. «cu 12 ani în urmă, într-o ladă cu numeroase caiete de școală, la un bătrîn profesor din Brașov. El datează din anul 1900» (p. 9). Restul, adică «filele răslețe», au fost găsite tot «în depozitul menționat» (p. 10). Firește, i-am cere prea mult editorului să ne dezvăluie misterul «lăzii» cu pricina, cît și identitatea bunului bătrîn profesor care a păstrat atîtea decenii acele caiete de școală fără să aibă curiozitatea să afle ce ascundea măcar «caietul de latină», cît și ciudățenia că între «filele răslețe» din același «depozit» se află și poezii din 1905—1906 și chiar una inserată în textul unei scrisori către cumnata poetului, Lucia Cosma (Sospiri). Împrejurarea că ea se află împreună cu «caietul de latină» din 1900, în aceeași «ladă zburătoare», e de-a dreptul inexplicabilă dacă excludem imixtiunea arhivei surorilor Hortensia și Lucia Cosma, zburătăciță și ea în împrejurări tot atît de necunoscute ca și identitatea strîniului «bătrîn profesor» brașovean. Dar cum nu anecdotică ne interesează aici, fie ea și de roman (sau istorie literară) foileton, ne vom rezuma la întrebarea cum poate conține un caiet ce «datează din anul 1900» (p. 9) 17 poezii scrise între «anii 1900—1903»? (p. 10). Cu atît mai mult, cu cît în notele la acestea (vezi pp. 49—90) marea lor majoritate poartă

mențiunea 1900, altele, puține, 1901. Ni se dau, în schimb, drept sigure, impulsurile care ar fi generat acele prime «licăriri lirice inedite», unele fiind «întimplări din viață având un caracter de balade», altele «inmuguririle patetice, dar efemere, de iubire pentru cutare fată din sat, sau de pasiunile pe cit de spontane, pe atât de puternice pentru cele câteva copile drăgălașe pe care le-a cunoscut în diverse circumstanțe». Aflăm, așadar, — în fine! — cine au fost «făpturile impresionante», inspiratoare eroticii «din perioada pînă la 1906»: «Aurelia Rusu, încălțătoare; pianista Mărioara Dogée de la Ghioroc; Lenita Cernea din Brașov [în notă: «Lenita Cernea, tînără blondă și încălțătoare, a fost subiectul mării sale împătîmiri, la Brașov, în timpul cînd își pregătea bacalauratul. Posedăm în arhiva noastră doar două cărți poștale în care se manifestă prezența ei în viața lui Octavian Goga, dar, în caietul de limba latină, pe mai multe file, stăruie inspirația produsă de iubirea ei. Nu posedăm altă informație decît cea redată de ea însăși, că locuia în strada Pietroasa»], Lili Vincez și Adelina Olteanu din Craiova» (p. 11). Firește, departajarea poeziilor între diferitele muze care s-au «fixat spontan» pe «ecranul afectivității lui Octavian Goga» (p. 20) nu e lucru comod: în privința Aureliei Rusu «munca ne-a fost ușurată de studiul lui Victor Ilieșiu», care a descoperit ciclul poeziilor-epistole adresate învățătoarei din Bontăeni-Maramureș; din «ciclul Lenita» ar face parte 9 poezii indicate la p. 19; «chipul incîntător al Mărioarei Dogée, dublat de virtuozitatea ei pianistică» (p. 21), i-ar fi inspirat poezia Dimineața („Luceafărul“, III, 1904), cit despre Adelina Olteanu, «femeia cu gingășii sensibile» (p. 38), ea l-ar fi inspirat pe poet abia după ce «cu aparentă gingășie» aceasta ar fi răspuns amorului său logodindu-se cu O. C. Tăslăuanu (p. 38) etc., etc. Nu aflăm, e drept, partea de contribuție a domnișoarei Lili Vincez dar¹... editorul ne previne asupra «ritmicității sentimentale» a tînărului poet care se îndrăgostea

repede, iubind «nu numai simplitatea frustră [sic!] a tipului rural, visîndu-se tolstoian în mediu bucolic» (p. 38), dar și tipul așa-zicînd sofisticat sau sensual-citadin al femeii «nicidecum vaporeasă ca Beatricea lui Dante, ci trupeșă, cu forme seducătoare și carnea pietroasă»... (p. 19). Acum, nu înțelegem exact dacă «ineditele» descoperite în misteriosul «depozit» au fost publicate cu intenția de a li se identifica diversele muze inspiratrice ori «ediția» s-a născut pentru că D. S. descoperise după migăloase investigații, pe pianista din Ghioroc, Mărioara Dogée, pe Lenita Cernea («trupeșă, cu forme seducătoare») și pe celelalte frumuseți de tip rural și urban... Căci dîncolo de atîtea ispite, materialul poetic propriu-zis e mai mult decît modest. Aflat la primele sale exerciții de versificație, Goga e încă departe de accentul personal, dominat de modele școlare, în motive, prozodie și reminiscențe din Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, cu explicabile stîngăcii:

«Să săltăm toți ușor
Viața ni-e fără nor
Hora nu ni-a strica
Ura!... ura!»

Sau banalitatea catrenului-epistolar, la modă:

«Ca cele vechi să nu le uiți
Mai scrie-mi cîte-o carte;
Gîndește-te că te iubesc
Și de departe...»

Obsesia eminesciană a femeii madonă, veneră:

«Eu te visam un înger rătăcit
Pe lumea asta moartă și stricăta...»

«Căci cine-ar ști a arăta
O venere mai mincinoasă
Ca tin' frumoasa mea frumoasă.»

«Minciună! Chip de demon cu aripi ostentive
Cu galeșe zîmbire pe buză-ncremenită!

¹ Formele maniacale de «identificare» muză-poezie ating paroxismul în cazul două nevinovate catrene, datate 2 martie 1898 și purtînd titlul *Cît de ceresc e valsul lîn*. E rememorarea naivă a unei clipe de beție a dansului, poate a primului vals (Goga era în clasa a VII-a de liceu) cu promisiunea din versul final de a-și aminti întotdeauna «de-nvățătoare» (decî de cea care l-a învățat să valseze!). Cum însă în fantezia editorului «învățătoare» se suprapune obligatoriu cu viitoarea dascăliță Aurelia Rusu din Bontăeni, el «deduce» că «în momentul

cînd a compus această improvizație [poetul] era stăpînit de imaginea Aureliei Rusu» (p. 48), deși afirmă mai departe (p. 119, nota) că această idilă datează din 1900, iar V. Ilieșiu, al cărui material este expropriat cu mulțumirile de rigoare, arătase din primul rînd al contribuției sale: «în februarie 1900, Octavian Goga face cunoștință la o nuntă din Tohanul Vechi, de lingă Brașov, cu învățătoarea Aurelia Rusu...» (*lucr. cit.*, p. 133). Să fii «stăpînit» de imaginea unei femei pe care o vezi vedea abia peste doi ani — iată o performanță!

Din a credinței păтури faci caer de ispite
Din cari inima toarce lungi fire aurite
Huzii ce-mpresoară o minte nebunită ».

Prozodie eminesciană :

« Și dacă mai mă știu ruga
În taina serii cîteodată ?
E că de amintirea ta
Mi-e-nlănțuită inima
Ce crede ne-ncețat ».

Improizații glumețe :

« Drăcușor rotund și rumân
Ca un pui de cantalup,
Dă-mi minuța, dă-mi și ochii,
Dă-mi gurița să ți-o pup ».

*Jocuri « epistolare », fabule-pamflet (Licuriciul),
cronici rimate în genul cultivat la „Țara noastră”
și de V. Eftimiu, nu adaugă nimic la cunoașterea
(fie ea și documentară) a unei producții din care
arar se desprind prevestiri ale viitorului filon
de aur al liricii lui Goga :*

« Dintr-un vis de-o vară-ntreagă
Cu nimic nu ne-am ales.
Ne-a murit cu frunza toamnei
Blindul dragostei eres ».

Sau :

« Cu tropare de-ngropare
Să ne-nmormintăm în lacrimi
Rostul albelor păcate,
Tresărirea dulcei patimi ».

*Și cam atît. Căci limba e încă nesigură, cu forme
desuete, ardelenisme sau expesii familiare : « veci-
nic tu ești pe tapet »; « calabrias să joci cu sfinții »;
« conductul meu funebru » (pentru cortegiu);
« ești frumoasă și suceasă » (= reușită); « min-
tea mea nefățărîtă » (= neprefăcută, sinceră);
« nu că ești iurispudent »; « Cînd ochii tăi privesc
la mine / Cu sintăciosul lor uitat »; « Și calda,
sîntăcioasa lene »; « Rosale » pentru Rusalii,
« criveț », « prebegiri », « dăgrabă », « țigareță »
ș. a. m. d.*

*Sîntem, așadar, încă departe de nivelul mari
poezii a lui Goga și nu putem împărtăși pretenția
pe nimic întemeiată a editorului că această versi-
ficare de adolescent ar fi « echivalentă sub specia
istoriei literare cu aceea adunată încă de poet în
volumele apărute în timpul vieții, sau de editori,
în volumele apărute postum » (p. 41). O asemenea
apreciere dilatăată nu miră însă, venind din partea
unui comentator tentat la tot pasul de un stil
critic pletoric și bombastic. Iată o « definiție »
inadekvată a liricii în chestiune : « Poezia lui
Octavian Goga e inteligență subtilă, stăpîină pe
un vast vocabular plastic, gata să distileze un
conținut emoțional în formele verbale cele mai
neșteptate, surprinzînd prin originalitatea gin-
dirii și prin farmecul muzical al sonorităților
verbale » (p. 7). « Fastuoșitatea sonoră », « pro-
digiosul spontan », « jocurile de artificii, culori
și imagini neșteptate » (p. 8) nu sînt, orice s-ar
spune, proprii liricii poetului în cauză. Puțin
mai jos, procesul de creație e astfel înfățișat, în
sugestii verbale dizgrațioase : « Ceea ce dospea
îndelung înlăuntrul său (subl. ns.) se așternea
febril, ireversibil (subl. ns.) perfect și definit pe
fila albă ». Goga e « trezorerul unor inspirații
care-i bîntuiau ființa »; caietul de latină e « un
confesional »; poeziile conțin « științieri care-i
augurează virtuozitatea versificativă »; « casna
sub virful condeiului » nu-i e proprie etc. etc.
Improprietăți, pleonasmе se țin lanț : « defrișare
a periodicelor »; corespondență ce posedă « pre-
țioase documentări istorico-literare »; « ultimul
cîntec al lebedei » (p. 19); « ecranul afectivității »
(p. 20); « climatul său psihic » (p. 21); « alcă-
tuirea publicării » (p. 42) ș. a. Ediția I. D. Bălan,
apărută în colecția „Scriitori români” a Editurii
„Minerva”, e citată peste tot „Ediția Scriitori
români”; unele poezii fiind nesemnate, avînd ca
siglă tipografică trei stelute, acestea sînt enumerate
în rîndul « pseudonimelor » poetului, cutare poezie
fiînd « apărută cu semnătura „trei stele” »...
În fine, cum în vremea cînd își scria încercările
lirice în faimosul « caiet de latină » Goga era
obsedat de perspectiva unei afecțiuni pulmonare,
editorul atestă împrejurarea asigurîndu-ne că
« tușînd, a avut expectorații sanguine cu care a
stropit chiar filele acestui caiet ». Pasiunea facto-
logică are și ea grabnică nevoie de dezinfecție !*

Mircea ZACIU

DOCUMENT

TREI DIN SCRISORILE SOSITE ÎN ultimul timp la redacție, ne-au atras atenția în chip deosebit, permițind pe marginea lor interesante considerații asupra adevărului și erorii în istoria literară.

Dacă textele Traian Chelariu, puse cu amabilitate la dispoziția noastră de V. Spiridonică, demonstrează încă o dată importanța documentului — singurul care poate susține cu adevărat afirmațiile și judecățile noastre —, mărturiile A. P. Bănuț merită un cuvânt în plus. Cele două scrisori comunicate de Ion Buzăși, au fost găsite în arhiva profesorului Ștefan Pop. Ele relevă, în ultimă instanță, reacția unei conștiințe pentru care eroarea, în fond nu de prea mari proporții, înseamnă o adevărată catastrofă menită să-i umbrească ultimele luni de viață, cât și încrederea în posteritatea reparatoare, care va scoate la lumină, inevitabil, adevărul faptelor. Lucru pe care ne grăbim să-l confirmăm.

Ultimul text pe care-l încredințăm tiparului, este scrisoarea profesorului Adolf Haimovici de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, care aduce prețioase precizări pe marginea unui document Ion Barbu publicat în paginile acestei reviste (Nr. 3/12, 1973). Este o clarificare necesară, în lumina căreia, informațiile Domniei-sale devin un prețios document.

**ADEVĂRATA «ISTORIE»
A «DESCĂLECĂRII»
LUI
CARAGIALE
LA BLAJ**

N REPLICĂ

Bunicii mele gazda în
Zilele nemuritoare ale serbărilor
românești de la Blaj
Domnului Ștefan Pop spre
amintire cu frățoasă dragoste
Caragiale

cu multe dăruite salutări
din partea marelui îndatorat
al lui și devotatului prieten
Caragiale

Într-o suită de articole cu titlul: *L-am cunoscut pe Caragiale*, scriitorul ardelean A. P. Bănuț, evoca în paginile revistei „Astra” (1968) popasul autorului *Scrisorii pierdute* la Blaj, în 1911, cu ocazia aniversării semicentenarului „Astreii”. Șederea lui Caragiale la Blaj este prezentată cu unele inexactități, asupra cărora îi atrage atenția, într-o epistolă, profesorul Ștefan Pop, cel care l-a găzduit pe marele dramaturg în acel oraș cu adânci tradiții istorice.

Obsedat de fireștile trădări ale memoriei, A. P. Bănuț, care împlinise, în octombrie 1968, optzeci și șapte de ani, îi scrie vechiului său prieten, Ștefan Pop, în dorința de a lăsa o mărturie asupra adevărului privind împrejurările în care acesta l-a găzduit pe Caragiale¹. Recunoscând că «*alături de faptul nuda, am mai brodat și nișică literatură umoristică...*», chinuit de «*grava greșală...* și acest mare lapsus memoriae», «*bolnav și amețit încât de-abia pot ține stiloul în mână...*», A. P. Bănuț, mărturisirea la 12 aprilie 1968:

«*Iubite amice, eu am fost victima unei greșeli și te-am publicat în schița mea (ce vei citi-o în această lună în „Astra” din Brașov) ca și cum te-aș fi prezentat lui Caragiale fiindu-i necunoscut [subl. a.], când în realitate tu l-ai găzduit tot timpul cât a stat în Blaj.*

Deoarece nu mai sintem în viață decât noi doi, sint de părere și te rog foarte mult și pe tine și pe stimata ta soție să tăcem

mulcom, să nu mă dezmințiți, ca să nu fiu silit să fac o rectificare așa de dureroasă pentru mine, constatînd că nu mă mai servește memoria și că în locul prietenului, al cărui nume l-am uitat, te-am băgat în joc pe tine.

Să tăcem, dragă amice, să lăsăm lucrurile așa, pentru că prin scrisoarea ta din 10.IV.68 și prin aceasta ce ți-o trimit, se va constata, după decesul nostru, că eu am greșit și că după 57 de ani nu-mi mai aduc aminte pe care prieten l-am prezentat lui Caragiale!»

¹ Ulterior au sosit la redacție noi precizări din partea lui Ion Buzăși, din care cităm: «După plecarea din Blaj, marele dramaturg îi trimite gazdei sale, în semn de recunoștință, fotografia sa din anii maturității, care conținea pe verso câteva rinduri de mulțumire. Ele se află, împreună cu fotografia, la Muzeul orașului Blaj. Ștefan Pop o copiază cu un scris tremurat, din cauza virstei înaintate, și le trimite lui A. P. Bănuț ca să-i demonstreze mai convingător confuzia pe care o face în articolul din «Astra».

Pentru întărirea afirmațiilor — scria mai departe A. P. Bănuț — « în afară de aceste două scrisori (a ta și a mea) eu voi lăsa o însemnare din care să reiasă că am comis o eroare înlocuind pe necunoscutul meu prieten cu tine [subl. a.], gazda lui Caragiale.

Sper, iubite amice, că-n calitatea noastră de vechi prieteni ne-am înțeles și eu pot dormi liniștit fără să fiu silit să dau peste cap o schiță cu mult umor tragicomic și să scriu alta, care mi-ar aduce o mare pagubă morală, fiind vorba de marele și unanim apreciatul scriitor de mare clasă ».

Am dat publicității aceste emoționante rinduri, cu sentimentul că îndeplinesc o datorie față de memoria unei conștiințe literale deosebite care a fost A. P. Bănuț.

Ion BUZAȘI

A FOST «ICONARIST» TRAIAN CHELARIU?

La începutul anului 1936 am scos la Brașov primul număr al revistei „Front literar“, la care am invitat să colaboreze cei mai reprezentativi poeți și scriitori tineri. Între aceștia se afla și Traian Chelariu, pe care îl cunoșteam din paginile „Junimii literare“.

Relațiile dintre noi au continuat pe parcursul mai multor ani, în cursul cărora am avut ocazia să aflu amănunte despre poziția pe care a avut-o Traian Chelariu față de unii din colegii săi de breaslă și mai ales față de grupul « iconarist ». Edificator pentru atitudinea netă a scriitorului și pentru grija manifestată de a nu fi cumva înglobat fără voie în vreun curent cu a cărui ideologie nu numai că nu a fost de acord, dar nu a avut nici un fel de contact, mi se pare următorul citat dintr-o scrisoare datată 30 mai 1936: « Am totuși o temere, și, în consecință, o rugămintă: mă tem ca revista pe care o proiectezi să nu fie aservită altor obiective decât celor pur literar-culturală; iar aceasta nu din vina d[um]itale, ci prin voința colaboratorilor. Nefăcînd nici un fel de politică — nici măcar politică literară —, eu nu aș ptuea participa în cazul acesta, bucurîndu-mă de multe adversități... »

Din opera lui Traian Chelariu au reapărut, în ultimii ani, trei volume: *Scrieri lirice* (1970), *Necunoscuta*, povestiri (1972), și *Sonete pentru tine* (1973). Totuși, scriitorul continuă să fie etichetat, pînă în cele mai recente studii, drept « iconarist »¹, pornindu-se eronat doar de la faptul exterior și nesemnificativ că Mircea Streinul i-a publicat în editura „Iconar“ volumul *Exod*. Adevărul este, după cum mi-a declarat Traian Chelariu în 1937, că Mircea Streinul și compania i-au tipărit cartea pe cînd se afla plecat din țară. De altfel, o altă scrisoare, din care vom reproduce principalele fragmente, este destul de elocventă prin sine, scutindu-ne de comentarii inutile:

« Cernăuți, 24 — I — 1939

Iubite și prețuite D[omnu]le Spiridoniciă,
tăcerea mea, desigur, te va fi nedumerit. Sălbătăciunile codrilor însă își au și ele ascun-
zișurile. Eu mă adăpostesc în izolare sperînd că voi găsi înțelegere la timpul său.

Azi am primit n[ume]rele 7—8 ale „Frontului literar“, zilele trecute, întorcîndu-mă la Cernăuți, după o lipsă de aproape trei săptămîni, am găsit biletul cu urările și cu invi-

¹ Vezi: Ov. S. Crohmăniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, București, „Editura pentru literatură“, 1967, p. 120.

glorii lumesti. Cum nu am fost însă
iconarist, tot singur am rămas, iar
singurătatea aceasta e voită și de noi
mei colegi întru Societate. Câteodată mă
enervează fariseismul, de obicei însă
mă situează deasupra preocupărilor regi-
=zate cu un singur scop: acela de
a se feri de omul care vede just, -
și vede, cu alte cuvinte, și micile
suflute ale acelor ce nu se pot privi
în oglindă. Cred că ai înțeles deapro-
ce poate fi vorba. Le doresc însă
cât mai mult bine.

Dacă-mi răspunzi, îmi faci plăcere
Al. D[um]itale Traian Chelariu

tarea de a-ți trimite o poezie. Îți mulțumesc, firește, alături pentru atenție, cât și pentru încrederea
ce mi-o păstrezi. Rugămintea și-o voi îndeplini-o încă în decursul lunii acestiea. Urările și le
întorc însutite. [...]. Am înființat Societ[atea] Scriitorilor Bucovineni și ținem, săptămânal,
ședințe literare. Duhul unirii va fi marea noastră mîntuire dacă nu-l va tulbura vreun
michiduță din cei ahtiați după tristețile gloriei lumesti. Cum nu am fost însă iconarist, tot
singur am rămas, iar singurătatea aceasta e voită și de noii mei colegi întru Societate.
Câteodată mă enervează fariseismul, de obicei însă mă situează deasupra preocupărilor
regizate cu un singur scop: acela de a se feri de omul care vede just, — și vede, cu alte
cuvinte, și micile suflute ale acelor ce nu se pot privi în oglindă. Cred că ai înțeles despre
ce poate fi vorba. Le doresc însă cât mai mult bine.

Dacă-mi răspunzi, îmi faci plăcere,
Al D[um]itale Traian Chelariu»

V. SPIRIDONICA

101 POSTA
FONDUL AVIATIL
DIAT. 304-17
Donum
2584 N 304-17
V. Spiridonica
Dir. Res. Front Literar
A. Anos Frăncu No 1
Brașov

CINE ESTE «ANONIMUL» VASILESCU CONCURENT AL LUI ION BARBU?

În nr. 3 (12)/1973, al revistei „Manuscriptum” am citit, sub titlul *Căzut la examenul de bursă*, următoarea afirmație aparținând lui Ion Stoica: « Între atitudinea personală și neliniștită a lui Dan Barbilian și anonimul Florin Vasilescu, onorabila instanță didactică preferă exactitatea cuminte și impersonală a ultimului ».

Fără să vreau să aduc vreo atingere, cit de mică, memoriei lui Dan Barbilian, al cărui nume este tot atît de prestigios în matematică, pe cit este al lui Ion Barbu în poezie, aș dori să fac unele precizări, din care se vede că profesorul Florin Vasilescu nu merită epitetul de « anonim ». Ca dovadă, extrag în continuare datele biografice ale matematicianului Florin Vasilescu din J. C. Poggendorff — *Biographisch — Literarisches Handwörterbuch der exakten Naturwissenschaften*:

« Născut la Călărași, 16 aprilie 1897.

1914—1916, 1918—1919, student la Universitățile din București și Iași;

1919—1925 la Sorbona, elev al lui H. Lebesgue;

1925, doctor în științe matematice;

1925—1926, asistent la Universitatea din București;

1927—1929, bursier al Fundației Rockefeller la Paris (1927—1928) și Rice Institute din Houston—Texas (U.S.A.), (1928—1929);

1929—1930, conferențiar la Rice Institute;

1930—1931, profesor la Universitatea din Cernăuți;

1933 și 1934, colaborator științific al Serviciului de Cercetări al Ministerului Aerului în Franța;

Din 1937, conferențiar la Universitatea din Montpellier. »

După Universitatea din Montpellier, Florin Vasilescu a fost numit profesor la Universitatea din Rennes, unde a funcționat pînă la moartea sa.

S-a ocupat de teoria funcțiilor armonice, de teoria potențialului, a capacității; este un nume cunoscut, des citat în acest domeniu, în care a publicat numeroase lucrări.

Adolf HAIMOVICI

În sprijinul restabilirii adevărului și al clarificării faptelor de istorie literară „MANUSCRIPTUM” socotește oportun să rezerve rubrica de față confruntării opiniilor pe terenul ferm al documentelor, singurele capabile să probeze, să corecteze sau să îmbogățească informația istoriografică, atît de necesară unei viziuni științifice în cercetarea literaturii.

Desigur, o simplă afirmație provenind din partea unui autor, cum este cazul documentelor Traian Chelariu, comunicate aici de V. Spiridoncă, reprezintă, poate, un argument insuficient în elucidarea problemei ridicate. Redacția o publică în dorința de a lăsa și pe alții, dintre cei care dețin date semnificative, să aducă noi precizări în cadrul unei dezbateri mai largi. Nu mai e nevoie să subliniem că, așa cum a dovedit-o și pînă acum, revista este bucuroasă să primească, din partea colaboratorilor, orice document « în replică ».

N.R.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie — 31 decembrie 1973)

A

AGĂRBICEANU (Ion)

Catrina (Constantin) — Din arhiva literară brașoveană. Ion Agârbiceanu: *Scritorul ardelean Aurel P. Bănuș*. [Referat]. „Astra” anul VIII, nr. 11 (90), noiembrie 1973, p. 7.

ARGHEZI (Tudor)

Franyó (Zoltán) — « Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu » [Dedicăție pe volumul *Cuvinte potrivite*.] „*Manuscriptum*” anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 162—169.

Pienescu (Gheorghe) — *Omul brusc*. Roman de aventuri. „*Manuscriptum*” anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 119—123.

Sinzianu (Mihai) — Răvașe de la Iorga și Arghezi. [Scrisoare din 8 februarie 1943 și catren cu dedicație din 16 februarie 1927]. „*Manuscriptum*” anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 170—172.

B

BARNOSCHI (D. V.)

vezi: Perpessicius (Barnoschi, Eliza Maria).

BLAGA (Lucian)

Bugnariu (Tudor) — Acel orizont spiritual al dragostei de țară. Introducere la cursul de filozofia religiei. [Din anul 1940.] „*Manuscriptum*” anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 103—107.

Franyó (Zoltán) — « Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu » [Dedicăție pe volumul *Tulburarea apelor*.] „*Manuscriptum*” anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 162—169.

Țepelea (Gabriel) — Lucian Blaga despre „Manole”. [Scrisoare către Sextil Pușcariu, fără dată.] „*Familia*”, seria a V-a, anul 9 (109), nr. 10 (98), octombrie 1973, p. 17.

BART (Jean)

Olteanu (Rodica) — « ...a plăcut foarte mult, cu deosebire lui Ibrăileanu... » [Variante la *Prințesa Bibița*.] „*Manuscriptum*” anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 170—172.

BĂDĂRĂU (Dan)

* * * — Dimitrie Cantemir filozof al istoriei. [Fragment.] „*Cronica*” anul VIII, nr. 42 (403), vineri 19. X. 1973, p. 9.

BOGREA (Vasile)

Ungureanu (U. M.) — Corespondență cu Tudor A. Naum. [Cinci scrisori din Cluj, date: 10 octombrie 1922, 20 ianuarie 1924, 26 iunie 1925, 7 aprilie 1924, una fără dată.] „*Tribuna*” anul XVII, nr. 41 (877), 11 octombrie 1973, p. 14.

BOTEZ (Demostene)

Oprea (Al.) — Fișe pentru un excurs în atelierul «faurului aburit». [Scrisoare din anul 1971, către redacția „*Manuscriptum*“.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, p. 97.

BOTEZ (Octav)

Olteanu (Rodica) — «... a plăcut foarte mult, cu deosebire lui Ibrăileanu...» [Scrisoare către Jean Bart, din 6 septembrie 1922.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 170—172.

C

CAMILAR (Eusebiu)

Floarea-Rariște (D.) — Din ineditele lui Eusebiu Camilar. *Plecarea poctului*. [Versuri date: ianuarie 1938, Udești.] „*Cronica*“, anul VIII, nr. 40 (401), vineri 5. X. 1973, p. 5.

CANTEMIR (Dimitrie)

Abdurrahman El-Said Ismail — Semnătura lui Dimitrie Cantemir în arabă. [Descoperită în partea inferioară a foi de titlu a *Istoriei ieroglifice*.] „*Luceafărul*“ anul XVI, nr. 45 (602), simbătă 10 noiembrie, 1973, p. 1.

Câdea (Virgil) — *Despre literele și artel islamului. De disciplina InBa etc. Cap. [XXXVI]* [Traducere din latină.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 6—17.

Demény (Ludovic) — Adnotări pe un exemplar al *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino. „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 18—20.

CARAGIALE (I. L.)

Munteanu (Ion) — Asociația oamenilor de litere — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „*Cronica*“ anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2. XI. 1973, p. 14.

CARAGIALE (Luchi)

Stoica (Ion) — «...Vei primi prin Vlahuță o serie de manuscrise...» [Scrisori din 1915 către Al. Tzigara-Samurcaș.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, p. 184.

CĂLUGĂRU (Alice)

Netea (Vasile) — O enigmă biografică. Șapte ilustrate adresate lui Ilarie Chendi. [Din: 9 septembrie 1906, 3 octombrie 1906, 27 martie 1907, 19 iulie 1907, 25 august 1908, 29 august 1907, 6 septembrie 1908.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 112—118.

CHENDI (Ilarie)

Munteanu (Ion) — Asociația oamenilor de litere — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „*Cronica*“ anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2. XI. 1973, p. 14.

vezi: Călugăru Alice (Netea, Vasile); Goga, Octavian (Poenaru, Daniela); Goga, Octavian (Popa, Mircea)

CIOCĂRDIA MATILA (Dimitrie)

Rusu (M. N.) — Subiecte. 150 de ani de la moartea lui Gheorghe Lazăr. [Fragment din pamfletul *Adresă recunoscătoare la plecarea prințului Știrbei din Principat*.] „*Tinărul leninist*“ nr. 11, noiembrie 1973, p. 40.

Cronica Bălăcenească

Anghelescu (Mircea) — Din nou despre „*Cronica Bălăcenească*“. [Transcriere a unui fragment după ms. 484 de la filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei.] „*Revista de istorie și teorie literară*“ Tom 22, nr. 4, 1973, pp. 629—631.

D

DAVIDESCU (N.)

Scărlătescu (Doru) — Scrisori către Ștefan Petică. [Scrisoare fără dată adresată lui Tache Petică.] „*Cronica*“ anul XIII, nr. 45 (408), vineri 9. XI. 1973, p. 14.

DELA VRANCEA (Barbu)

Munteanu (Ion) — Asociația oamenilor de literă — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „Cronica” anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2. XI. 1973, p. 14.

E

EFTIMIU (Victor)

vezi: Goga, Octavian (Poenaru, Daniela).

F

FARAGO (Elena)

vezi: Zamfirescu, George Mihail (Papastate, G. D.)

FUNDOIANU (B.)

Daniel (Paul) — B. Fundoianu. Versuri inedite. *Furtună, Noapte, Un marș..., Toamnă, Ah, orele-amintiri..., Aqua-forte, Decor sumbru, Balada celor cu un ochi..., Am plîns pe auroră..., Cînd vine toamna-n sale de spital.* [Din anii 1914 — 1917.] „România literară” anul VI, nr. 45, joi 8 noiembrie 1973, pp. 16—17.

G

GHIBU (Onisifor)

* * * — Sextil Pușcariu. (II, III, IV) Memorialistică de Onisifor Ghibu. „Familia”, seria a V-a, anul 9 (109); nr. 10 (98), octombrie 1973, p. 13; nr. 11 (99), noiembrie 1973, p. 13; nr. 12. (100), decembrie 1973, p. 15.

GOGA (Octavian)

Poenaru (Daniela) — Octavian Goga. [Scrisoare din 1909, decembrie, Sibiu, către Victor Eftimiu; scrisoare de la Budapesta — decembrie 1909 — adresată lui Ilarie Chendi; scrisoare de la Cluj către Hortensia Goga, datată 4 ianuarie 1910.] „Ateneu” anul X, nr. 12 (113), decembrie 1973, p. 6.

Popa (Mircea) — « Iacă de ce te rog să cumpănești bine... » — Scrisori către Ilarie Chendi. [Opt scrisori datate: 1907, decembrie, 14 februarie 1908, 29 august 1908, 10 martie, 26 aprilie 1909, iunie 1909, 28 martie 1910, 17 august 1910, 26 octombrie 1910, 13 aprilie 1911, 28 octombrie 1911, 27 iulie 1912.] „Manuscriptum” anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 124—134.

H

HASDEU (Bogdan Petriceicu)

Munteanu (Ion) — Asociația oamenilor de literă — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „Cronica” anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2 noiembrie 1973, p. 14.

HOLBAN (Anton)

Popa (Vasile);

Dumitru (Eugen) — Trei scrisori inedite. [Scrisoare din 5 noiembrie 1924 către învățătorul Ion Luchian.] „Argeș” anul VIII, nr. 10 (89), octombrie 1973, pp. 14—15.

I

IONESCU (Eugen)

Gheran (Niculae) — „Eugen Ionescu artilerist” [Scrisoare către Liviu Rebreanu, din 31 octombrie 1933.] „Tribuna” anul XVII, nr. 47 (883), 22 noiembrie 1973, p. 12.

IORGA (N.)

Sinzianu (Mihai) — Răvașe de la Iorga și Argezi. [Două scrisori datate: 24 noiembrie 1940 și 12 iulie 1935.] „Manuscriptum” anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 170—172.

ISANOS (Magda)

Gorgos (Veronica) — Magda Isanos. *Naiada*. [Povestire.] „Cronica“ anul VIII, nr. 48 (409), vineri 30 noiembrie 1973, p. 9.

L

LOVINESCU (E.)

Popa (Vasile);

Dumitru (Eugen) — Trei scrisori inedite. [Scrisoare din 18 august 1933 către Vasile Ciurea.] „Argeș“ anul VIII, nr. 10 (89), octombrie 1973, pp. 14—15.

M

MANIU (Adrian)

Pienescu (Gheorghe) — *Amurg*; *La o ramură*; *Descăntec de toamnă*; *Biblia*; *Analiză*; *Pomul cunoașterii*. [Versuri] „Manuscriptum“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 25—35.

MARINO-MOSCU (Constanța)

vezi: Sadoveanu, Mihail (Oprea, Al.)

MIHĂESCU (Gib)

Baconsky (Leon) — Gib Mihăescu și... futurismul. [Chestionar întocmit în 1930 cu prilejul vizitei lui F. T. Marinetti.] „Steaua“ anul XXIV, nr. 20, serie nouă, 16—31 octombrie 1973, p. 29.

N

NĂDEJDE (Ion)

Costake (Valentina) — Un document inedit de la Ion Nădejde. [Scrisoare către A. C. Cuza datată: 1886, august 6/18.] „Revista arhivelor“ anul L, vol. XXXV, nr. 3, pp. 151—154.

P

PANAITESCU (P. P.)

Crăciun (Victor) — «...această concepție înaltă și modernă a rostului unui artist», conferință radiofonică. „Manuscriptum“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 18—20.

PAPILIAN (Victor)

Cubleșan (Constantin) — Victor Papilian — iedit. În republica paradisiaco-baudelairiană a frumuseții totale. [Fragmente din piesa *Autorul huiduit*.] „Tribuna“ anul XVII, nr. 51 (887), 20 decembrie 1973, p. 5.

— *Simona* sau *Prințul consort*. Comedie tragică în patru acte [Din anul 1952.] „Manuscriptum“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 45—46.

PARASCHIVESCU (Miron Radu)

* * * — Amintiri din copilărie: (XI) *Cisandru Galbenu*, (XII) *Jocuri de iarnă*, (XIII) *Fusee o femeie fără bucurii, dar și fără muștrări de conștiință*, (XIV) *Văduva de război*, (XV) *Pomii pot fi ca oamenii și copiii...*, (XVI) *La ce-i folosește coada unei pisici*, (XVII) *Și Galileu intră în inima mea...*, (XVIII) *„Viermele turbării“*, (XIX) *Descoperirea radiului*, (XX) *Am fost de mic politician*, (XXI) *Mă urcam pe scrin și-ncepeam să mă pri-vesc*, (Sfârșit) *Duminică mi se părea mai săracă*. În „Flacăra“ anul XXII: nr. 41 (957) — 6 octombrie 1973, p. 9; nr. 42 (958) — 13 octombrie 1973, p. 15; nr. 43 (959) — 20 octombrie 1973, p. 15; nr. 44 (960) — 27 octombrie 1973, p. 15; nr. 45 (961) — 3 noiembrie 1973, p. 9; nr. 46 (962) — 10 noiembrie 1973, p. 15; nr. 47 (963) — 17 noiembrie 1973, p. 9; nr. 48 (964) — 24 noiembrie 1973, p. 18; nr. 49 (965) — 1 decembrie 1973, p. 9; nr. 50 (966) — 8 decembrie 1973, p. 10; nr. 51 (967) — 15 decembrie 1973, p. 10; nr. 52 (968) — 22 decembrie 1973, p. 14.

* * * — «...a avea simțul contemporaneității» — pseudojurnal. [Confesiuni radiofonice.] „Manuscriptum“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 66—69.

PAVELESCU (Cincinat)

Crăciun (Victor) — Epigrame de Cincinat Pavelescu. [Patru epigrame și o poezie.] „*România literară*“ anul IV, nr. 52, joi 27 decembrie 1973, pp. 26—27.

PÂRVAN (Vasile)

Zub (Al.) — În jurul unei comemorări la Academia Română. [Însemnări pentru discursul ce trebuia rostit în 1923.] „*Ateneu*“ anul X, nr. 10 (11), octombrie 1973, p. 15.

PERPESICIUS

Barnoschi (Eliza-Maria) — Perpessicius către autorul «Cărvunărilor». [Scrisoare din 14 martie 1937.] „*Manuscriptum*“ anul IV nr. 4 (13), 1973, pp. 181—182.

* * * — Poezia lui Ștefan Nenițescu, „*Luceafărul*“ anul XVI, nr. 41 (598), sâmbătă 13 octombrie 1973, p. 7.

PETICĂ (Ștefan)

Scărlătescu (Doru) — Scrisori către Ștefan Petică. [Din 17 mai 1894, 25 decembrie 1902, 4 martie 1904, 11 iunie 1904.] „*Cronica*“ anul VIII, nr. 45 (408), vineri 9 noiembrie 1973, p. 14.

PETRESCU (Camil)

Bojin (Al.) — *Contesa bolnavă* „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 25—35.

Rusu (M. N.) — Camil Petrescu — director al Teatrului Național. [Conferință radiofonică și *Darea de seamă a directorului către Comitetul de direcție*, din anul 1939.] „*România literară*“ anul IV, nr. 46, joi 15 noiembrie 1973, pp. 16—17.

PETRESCU (Cezar)

Cerna-Rădulescu (Al.) — Scrisori de la Cezar Petrescu sau avatarele „Întunecării”. [Către Virgil Molin.] „*Viața românească*“ anul XXVI, nr. 10, octombrie 1973, pp. 91—94.

PETROVICI (Ioan)

Florescu (Nicolae) — Titu Maiorescu în amintirile lui Ioan Petrovici. [Conferință radiofonică din 1968.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 135—139.

PILLAT (Ion)

Cristev (Diana) — Valéry Larbaud inițiat în literatura română de Ion Pillat. [Trei scrisori de la Valéry Larbaud.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 159—162.

R

REBREANU (Liviu)

Dumitrescu (Valeria) — „Răscoala”. Note din mers. [Din caietele de creație.] „*Ramuri*“ anul X, nr. 10 (112), 15 octombrie 1973, pp. 16—18.

Franyó (Zoltán) — «Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu» [Scrisoare din 1923. Originalul în limba maghiară.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 162—169.

Gheran (Niculae) — Domnișorul Liviu și Ion al Glanetașului: amăgire și luciditate. „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 89—92.

S

SADOVEANU (Mihail)

Gheran (Niculae) — Mihail Sadoveanu. [Trei scrisori către Liviu Rebreanu, din anii 1935—1936.] „*Tribuna*“ anul XVII, nr. 49 (885), 6 decembrie 1973, p. 14.

— Mihail Sadoveanu: Măitre. [Scrisoare din 26 septembrie 1912, către Liviu Rebreanu.] „*Tribuna*“ anul XVII, nr. 50 (886), 13 decembrie 1973, p. 14.

Oprea (Al.) — Mihail Sadoveanu — faurul aburit. [Din scrisorile către Constanța Marino-Moscu 1910—1912.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 93—102.

Popa (Vasile); Dumitru (Eugen) — Trei scrisori inedite. [Scrisoare din 25 februarie 1908.] „*Argeș*“ anul VIII, nr. 10 (89), octombrie 1973, pp. 14—15.

ȘERBU (Ieronim)

* * * Invitație la masă. [Fragment de memorial.] „*Luceafărul*“ nr. 50 (607), sîmbătă 15 decembrie 1973, p. 6.

Ulm (Matilda) — O excursie în munți. [Amintiri.] „*România literară*“ anul VI, nr. 50, joi 13 decembrie 1973, p. 18.

T

TĂBĂCARU (Grigore)

Scărlătescu (Doru) — Prieten al poeziei. [Scrisoare din 1924 către Tache Petică.] „*Ateneu*“ anul X, nr. 10 (11), octombrie 1973, p. 17.

TEODOREANU (Păstorel)

Crăciun (Victor) — Cîntăreț pe două strune — domnul Topîrceanu. [Conferință radiofonică.] „*România literară*“ anul VI, nr. 52, joi 27 decembrie 1973, pp. 26—27.

TZIGARA-SAMURCAȘ (Al.)

Stoica (Ion) — «...vei primi prin Vlahuță o serie de manuscrise...». [Scrisoare către Luchi Caragiale din 12 martie 1915.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, p. 184.

U

URMUZ

Apetroaie (Ion) — Vasile Voiculescu despre scriitorul Urmuz. [Ilustrată adresată lui Vasile Voiculescu.] „*Ateneu*“ anul X, nr. 10 (11), octombrie 1973, p. 6.

Cruceană (Ion) — Cîteva precizări. [Proces verbal] „*Argeș*“ anul VIII, nr. 11 (90), noiembrie 1973, p. 9.

George Muntean — Variantă inedită. *Cotadi și Dragomir*. [Variante necunoscute într-un caiet de la B. A. R.] „*România literară*“ anul VI, nr. 47, joi 22 noiembrie 1973, pp. 17—19.

V

VĂCĂRESCU (Elena)

Curticeanu (Mircea) — Elena Văcărescu în corespondență inedită. — Către G. Oprescu.

[11 august 1927 și 29 aprilie 1928] „*Echinox*“, anul V, nr. 9, septembrie 1973, p. 22.

Stăvăruș (I.) — Testament, „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 154—158.

VISSARION (I. C.)

Crăciun (Victor) — *Snoava cea mai bună*. [Fragment dintr-o conferință radiofonică din 1930.] „*România literară*“ anul VI, nr. 52, joi 27 decembrie 1973, pp. 26—27.

VOINESCU (Alice)

Șerbănescu (Virginia) — De vorbă cu André Gide. Jurnal. [Amintiri din anul 1938.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 135—139.

VORONCA (Ilarie)

Brezu (Constandina) — Ilarie Voronca popularizator al literaturii românești. [Două scrisori către Ion Pillat] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 177—180.

Z

ZAMFIRESCU (Al. Duiliu)

* * * — «...harul de a așeza specificul românesc pe planul universal al culturii!» [Conferință radiofonică 1968.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 156—158.

ZAMFIRESCU (George Mihail)

Papastate (C. D.) — George Mihail Zamfirescu. [Fragment dintr-o scrisoare către Elena Farago, din noiembrie 1923.] „*Ramuri*“ anul X, nr. 12 (114), 15 decembrie 1973, p. 22.

Silvestru (Valentin) — „Cutia cu maimuțe“. [Comedie în trei acte, din anul 1938.] „*România literară*“ anul VI, nr. 50, joi 13 decembrie 1973, pp. 16—17.

Manuela TĂNĂSESCU

Creșterea colecțiilor

1 octombrie — 31 decembrie 1973

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE STAT

Manuserise:

DAVIDESCU, Nicolae — *Din poezia noastră parnasiană*. (Antologie), Partea I—III; *Fragment de studiu asupra simbolismului*.

MILLIAN, Claudia — *Ussy*; *Cinze de sărbători*; *Peița*, versuri.

TEODOREANU, Ionel — *Lorelei*, roman (partea I în 2 variante); *Tudor Ceaur Alcaz*, roman, vol. I—IV (inceputul romanului în mai multe variante); fragmente din romanul *La porțile nopții*.

VOICULESCU, Vasile — *Zahai orbul*, roman.

Correspondență:

C. Dobrogeanu-Gherea, Garabet Ibrăileanu și Natalia Negru către Constantin Graur.

Autografe:

Tudor Arghezi, Radu Boureanu, D. Caracostea, Victor Eftimiu, Panait Istrati, D. Karnabatt, Ana Luca, Adrian Maniu, Claudia Millian, D. D. Pătrășcanu, Al. T. Stamatiad, Tudor Vianu — dedicații și autografe către N. Davidescu.

Carte rară:

Marthiologie ou chronologie des saints avec Figures gravées par S. Leclerc. Le tout mis en ordre et orné de bordures par R. G. P., 1739.
HARDY, Joseph. *Essence de la Langue Française oder Kern der Französischen Sprachkunst*, 1779.

Viorica SECĂRESCU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuserise:

LOVINESCU, E. — *B. Ștefănescu-Delavrancea*, articol.

ZAMFIRESCU, G. M. — *Cintecul vieții* (piesă neîncheiată).

RĂDULESCU, Mircea — *Portrete, amintiri, evocări*.

CATINA, Ion — *Fragmente din Jurnal de călătorie* (1916); *Dicționar cașto-român*; *Dicționar francez-arab* și *Dicționar egiptean*.

Correspondență:

Titu Maiorescu, Ioan Slavici, Liviu Rebreanu, Perpessicius, Mihai Codreanu, Al. Brătescu-Voinești, Ion Catina, A. P. Bănăț.

Fotografii:

G. Barițiu, C. A. Rosetti, Ion Catina, Duiliu Zamfirescu, Al. Davila.

Acte:

Titu Maiorescu — dosar privind procesul de divorț; Ioan Slavici, Duiliu Zamfirescu, Ion Catina.

Eliza ISPĂȘOIU

MUZEUL DE LITERATURĂ DIN IAȘI

Manuserise:

Un caiet de 200 pagini al junimistului I. CARAGIANI cu poezii ale aromânilor, în transcriere literară românească.

Correspondență:

Al. Golescu către C. Negri, scrisori de la pașoptiști Gr. Serrurie și A. Ubicini către I. I. Melik, 120 scrisori Calistrat Hogaș către familie.

Fotografii:

T. Maiorescu, S. Bodnărescu, C. Meissner, T. T. Burada, Șt. Virgolici, Barbu Delavrancea, Calistrat Hogaș.

Carte rară:

Un abecedar editat de I. Creangă cu dedicația autografă a acestuia, către un prieten.

Donații:

Dr. Șt. Bucevski — măștile mortuare ale lui M. Eminescu și C. Dobrogeanu-Gherea.

D. VACARIU

The present issue of „Manuscriptum“, devoted to critics, starts with a new column entitled: Our eternal guards of the everlasting land. Under this title, which reproduces in fact Călinescu's words, a series of materials are gathered meant to outline the whole dimension of the polyvalent personality of the author of Otilia's Enigma. The new lines, drama excerpts, speeches, letters and a documentary material referring to the History of the Romanian Literature from its beginnings up to the present, representing various moments of the biography and creation of George Călinescu are prefaced by a portrait attempt signed by academician Al. Philippide. Other documents of special importance deal with the biography of Titu Maiorescu — the father of Romanian critics — make up the « File of an Existence » under its less known aspects such as for instance: his divorce from Clara Maiorescu or the attempt to his degree of Master of Arts in Paris. From the VI-th volume of Critical Mentions, at which Perpessicius worked in the last years of his life, Manuscriptum publishes his conference delivered over the radio in 1936: The Mountains in our literature. The fascinating personality of Nicolae Iorga is evoked by Șerban Cioculescu in his regular column: Confessions. Pages of an Album and the Foreword of Ioan D. Gherea are devoted, in this issue, to the essayist Paul Zarifopol. „Manuscriptum“ also offers to its readers Nicolae Cartojan's Speech at the Reception to the Academy, an author less discussed by contemporary commentators and whose speech was, until not long ago, considered lost.

Outstanding writers are present in the pages of the review through attractive texts of great interest

Le présent numéro de „Manuscriptum“, dédié à la critique, commence par une nouvelle rubrique intitulée *Nos éternels gardiens du sol sempiternel*. Sous ce titre, reproduisant une phrase de Călinescu, sont réunis des matériels destinés à relever la dimension toute entière de la personnalité polyvalente de l'auteur de *l'Enigme d'Otilia*. Les inédits qu'on y publie: fragments dramatiques, discours, lettres et un document sur *l'Histoire de la littérature roumaine de ses origines jusqu'à nos jours*, représentant divers moments de la biographie et de la création de Călinescu, sont préfacés par un *Portrait-esquisse* signé par l'académicien Al. Philippide. D'autres documents, d'une importance particulière, regardent la biographie de Titu Maiorescu — fondateur de la critique roumaine — constituant le « Dossier d'une existence » sous ses aspects moins connus, comme se serait: le divorce de Clara Maiorescu, ou la tentative du critique d'obtenir un doctorat en lettres à Paris. Du VI-ème volume des *Mentions critiques*, projeté par Perpessicius, dans ses dernières années, „Manuscriptum“ reproduit une conférence radiodiffusée en 1936: *Les montagnes à travers notre littérature*. La figure fascinante de N. Iorga est évoquée par Șerban Cioculescu dans le cadre de sa rubrique habituelle: *Confessions*. Les *Feuilles d'album*, accompagnées d'un *Avant propos* de Ioan D. Gherea sont dédiées, dans ce numéro, à l'essayiste Paul Zarifopol. „Manuscriptum“ présente, également, aux lecteurs de nos jours le *Discours de réception à l'Académie* de Nicolae Cartojan — non moins discuté par les commentateurs contemporains — discours considéré comme perdu, jusqu'il y a peu de temps.

Dans les pages présentes par des textes attrayants et de grand intérêt pour une perspective historique de la critique rou-

Die vorliegende, der Kritik gewidmete Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“ beginnt mit einer neuen Rubrik: Die ständigen Hüter des ewigen Bodens. Unter diesem Titel — nach einer Wendung von Călinescu — bringt die Zeitschrift eine Reihe von Materialien, die die vielseitige Persönlichkeit des Autors von Enigma Ottiliei (Rätsel um Ottilie) umreißen. Die unveröffentlichten Gedichte, dramatischen Bruchstücke, Reden, Briefe und Dokumente zur Geschichte der rumänischen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart stellen verschiedene Momente des Lebens und Schaffens dar und werden mit einem Versuch eines Porträts von Akademiemitglied Al. Philipide eingeleitet. Andere besonders bedeutende Dokumente beziehen sich auf die Biographie Titu Maiorescu, des Gründers der rumänischen Kritik, und enthalten weniger bekannte Tatsachen: die Scheidung von Clara Maiorescu, Maiorescus Versuch, den Dokortitel der Philosophie in Paris zu erwerben. Aus dem VI. Band der Kritischen Erwähnungen, mit dem sich Perpessicius in seinen letzten Jahren befaßt hat, bringt das „Manuscriptum“ den 1936 vom Rundfunk ausgestrahlten Vortrag: Das Gebirge in der rumänischen Literatur. Die faszinierende Figur N. Iorgas wird von Şerban Cioculescu im Rahmen der gewöhnlichen Rubrik dargestellt: Bekenntnisse. Die Albumsblätter — mit einem Geleitwort von Ioan D. Gherea — sind diesmal dem Essayisten Paul Zarifopol gewidmet. Die Zeitschrift bringt auch die Antrittsrede bei der Akademie von Nicolae Carţoian — ein Name, dem von den zeitgenössischen Kritikern weniger Beachtung geschenkt wird; dieses Dokument war bis vor kurzem verschollen.

Настоящий номер «Манускрип-тум»-а, посвященный критике, открывается новым разделом, называемым: Вечные наши хранители вечной земли. Под этим заголовком, который повторяет фразу Калинеску, собрана целая серия материалов, предназначенных обрисовать все величие многообразной личности автора *Энигмы Отилии*. Опубликованные здесь неизданные труды: — драматические отрывки, речи, письма и документальная статья относительно *Истории румынской литературы от ее начала и до настоящего времени* — представляют собой различные моменты его биографии и творчества и содержат в предисловии *попытки портрета*, подписанные академиком Ал. Филиппиде. Другие документы, имеющие особенное значение, содержат биографию Титу Майореску, создателя румынской критики, — составляя *Дело одного существования* с менее известными событиями, как, например, развод с Кларой Майореску или попытка получить докторат филологических наук в Париже. Из VI-го тома *Критических отзывов*, проектируемого в последние свои годы Перпессичиусом, «Манускрип-тум» воспроизводит доклад, переданный по радио в 1936 году, на тему: *Горы в нашей литературе*. Блестящая фигура Н. Иорги воскрешается в памяти Шербаном Чокулеску в рамках обычного раздела: *Признания. Страницы альбома*, содержащие *Предисловие* Иоана Д. Геря, посвящены в этом номере очеркисту Павлу Зарифополу. «Манускрип-тум» восстанавливает в памяти сегодняшнего читателя также и *Приемную речь в Академии* Николая Картожана, — имя мало обсуждаемое современными комментаторами, — речь, которая считалась до последнего времени потерянной.

for a historical perspective view of the Romanian critic between the two world wars

The other columns of „Manuscriptum“ bring to the readers' attention a diverse material illustrating various epochs in the evolution of Romanian literature. Thus the Revelation of the Document makes known one of Alecu Beldiman's elegies, an author known especially as one of the first translators into Romanian of some literary works of great circulation.

The column *Per aspera ad astra* continues to publish the series of exceptional letters of Mateiu I. Caragiale. Impressive details from the last year of life of Al. Odobescu are made known to the readers through the correspondence of this writer with the pedagogue G. Borgovan.

The important column of the review Romanian writers in foreign archives refers in this issue to a manuscript of Antim Ivireanul, to be found at the British Museum, and the column Romanian writers in Romanian archives reproduces two of the letters addressed by Henri Barbusse to Eugen Relgis in 1930. The Chronicle of the Editions comments Octavian Goga's volume of poems edited under the supervision of professor Dan Smîntînescu, in an article signed by Mircea Zăciu.

The present issue ends with the regular Bibliographic Card Index, a report on the increase of collections.

„Manuscriptum“ presents this time as well the results of some useful investigations, meant to show the topical character of the complex problems of literary history.

maine d'entre les deux guerres on se trouve devant des noms de première main.

Les autres rubriques de „Manuscriptum“, déjà connues, mettent sous les yeux du lecteur un matériel divers, illustrant les différentes époques de l'évolution de la littérature roumaine. Ainsi, la *Révélation du document* offre une élégie d'Alecu Beldiman, connu surtout comme l'un des premiers traducteurs en roumain de certaines oeuvres littéraires de grande circulation.

La rubrique *Per aspera ad astra* continue la série des exceptionnelles lettres de Mateiu I. Caragiale. Des détails très impressionnants sur la dernière année d'Al. Odobescu sont dévoilés par sa correspondance avec le pédagogue G. Borgovan.

L'importante rubrique *Écrivains roumains dans des archives étrangères* se réfère, dans ce numéro, à un manuscrit d'Antim Ivireanul, existant au British Museum et la rubrique *Écrivains étrangers dans des archives roumaines* reproduit deux lettres adressées par Henri Barbusse à Eugen Relgis, en 1930. La *Chronique des éditions*, par un commentaire de Mircea Zăciu, met en discussion l'édition des poésies d'Octavian Goga, soignée par le professeur Dan Smîntînescu.

Le numéro finit par son habituel *Fichier bibliographique*, une information sur l'accroissement des collections.

„Manuscriptum“ présente, cette fois-ci, comme d'habitude, le résultat de certaines investigations fertiles, destinées à mettre dans l'actualité la complexité des problèmes de l'histoire littéraire.

Dragoş VRÂNCEANU

Writer, Visting Profesor at the University of Urbino (Italy)

Dragoş VRÂNCEANU

ecrivain, chargé de cours de l'Université d'Urbino (Italie)

Es handelt sich hier um erstarrige Namen; die Texte sind von großem Interesse für eine historische Übersicht der rumänischen Kritik in der Zwischenkriegszeit.

Auch die anderen bekannten Rubriken des „Manuscriptums“ bieten diverse Materialien, die verschiedene Perioden in der Entwicklung der rumänischen Literatur veranschaulichen. So macht uns die Offenbarung des Dokuments mit einer Elegie von Alecu Beldiman bekannt, der insbesondere als einer der ersten Übersetzer von vielgelesenen literarischen Werken aus anderen Literaturen bekannt ist.

In der Rubrik Per aspera ad astra werden die außerordentlich interessanten Briefe von Mateiu I. Caragiale weiterhin veröffentlicht. Eindrucksvolle Einzelheiten aus dem letzten Lebensjahr Al. Odobescu enthüllt die Korrespondenz mit dem Pädagogen G. Borgovan.

Die wichtige Rubrik der Zeitschrift Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven bezieht sich in dieser Nummer auf eine Handschrift Antim Ivireanu's, die sich im British Museum befindet, und Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven veröffentlicht zwei 1930 von Henri Barbusse an Eugen Relgis gerichtete Briefe. In der Chronik der Ausgaben bespricht Mircea Zăciu die von Prof. Dan Smintescu besorgte Ausgabe von Octavian Goga's Gedichten.

Den Abschluß bilden der traditionelle Zettelkasten, ein Bericht über das Anwachsen der Sammlungen.

„Manuscriptum“ legt auch diesmal die Ergebnisse von fruchtbaren Forschungen vor, die dem Leser die Komplexität von Problemen der Literaturgeschichte vergegenwärtigen.

Dragoş VRANCEANU

Schriftsteller, Gastprofessor an der Universität zu Urbino (Italien)

Перед нами проходят первоклассные имена, присутствующие на этих старинных журналах с привлекательными текстами, представляющими большой интерес для исторической перспективы румынской критики междувоенных годов.

И прочие известные разделы «Манускриптума» а дают читателям разнообразный материал, иллюстрируя различные эпохи развития румынской литературы. Таким образом, *Обнаружение документа* знакомит нас с одной элегией Алеку Бельдимиана, известного, главным образом, как один из первых толкователей на румынском языке общеизвестных литературных трудов.

В разделе *Пер аспере ад астра*, журнал продолжает публикацию серии исключительных писем И. Караджале. Волнующие подробности последнего года жизни Ал. Одобеску раскрыты в переписке с педагогом Боргован.

Важный раздел журнала *Румынские писатели в иностранных архивах* упоминают в этом номере о рукописи Антима Ивирянэ, находящейся в Британском Музее, а раздел *Иностранные писатели в румынских архивах* публикует два из писем, адресованных в 1930 году Генрихом Барбюсс Евгению Рельжис. *Хроника изданий* выносит на обсуждение стихотворения Октавиана Гоги, в толковании Мирчи Зачу, — издание, вышедшее под редакцией профессора Дана Смынтынеску.

Номер журнала заканчивается обычным *Библиографическим списком*, — сообщением относительно роста коллекций.

«Манускриптум» дает и на этот раз результат плодородных исследований, имеющих назначение сделать актуальной сложность задач литературной истории.

Драгош ВРЫНЧЕАНУ

Писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

EDITURA ION CREANGĂ

vă prezintă:

■ EI L-AU CUNOSCUȚ PE SADOVEANU

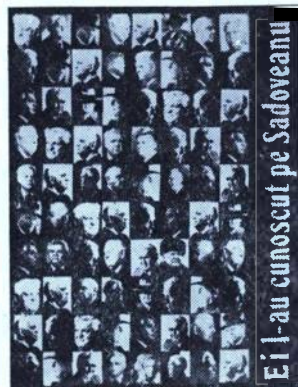
- 64 de ipostaze sadoveniene într-un fascinant colocviu memorialistic.
- Un document fundamental pentru înțelegerea omului și a operei.
- Filmul unei vieți exemplare, în fotografii și documente facsimilate mai puțin cunoscute.
- O antologie alcătuită de Constantin Mitru și prefăcută de Paul Anghel.
- O carte care nu poate lipsi din nici o bibliotecă.

■ SĂ NU UIȚI, DARIE... de Zaharia STANCU

- O epopee a tragicelor evenimente din 1907.
- Un erou și o operă cunoscută pe toate meridianele.
- Destinul lui Darie — destinul scriitorului.
- O ilustrație bogată în culori semnată de Mircea Dumitrescu.

■ BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

- 78 de titluri în 8.145.000 de exemplare.
- O colecție cu vechi tradiții în viața editorială românească.
- Mari scriitori și operele lor în culegeri tematice și lucrări de sinteză.
- Prefețe, tabele biobibliografice și note semnate de prestigioși critici și istorici literari.
- Excelente antologii literare pentru elevii claselor V-VIII.

Pictură tibetană cu motive folclorice din fondul documentar G. Coșbuc. (Colecția Muzeului literaturii române.)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din «dosarul» unei existențe — Panait ISTRATI:

- jurnalul începuturilor
- dosar de Siguranță
- confesiuni epistolare

reprezintă un amplu grupaj consacrat autorului Ciulinilor Bărganului, la 90 de ani de la nașterea sa.

Reținem un fragment din nota Serviciului Special de Siguranță Ploiești, din 17 septembrie 1925:

«Scopul venirei lui Panait Istrati în România — din informațiunile culese — este ca să lege relațiuni strinse între comuniștii francezi și cei români. De altfel numitul în răstimpul de cînd se află în țara noastră a vizitat orașele Buzău, Brăila, Galați, Focșani și Iași unde a luat contact cu toți fruntașii comuniști din aceste orașe.»

Versuri de tinerețe ale lui B. FUNDOIANU:

«O, ascultă, vin strămoșii de supt lespede de piatră,
Unde-atîlția timpilor plouat-au zori de-argint și-apusuri roșii,
Ai să vezi cum naște spada, țărna să-o auzi cum latră;
Dorm în pace; însă-apururi nasc, cînd cumpănă-i, strămoșii[...]

1918»

Din sumarul numărului viitor mai spicuim:

- M. EMINESCU: *Despre muncă*;
- povestiri fantastice de Magda ISANOS;
- M. KOGĂLNICEANU — concurent al călugărilor de la Neamț;
- Camil PETRESCU — proiect pentru un roman nescris;
- Hortensia PAPADAT-BENGESCU în arhivele din Bratislava;
- Vasile PĂRVAN — considerații pe marginea Cîntării României;
- Marcel PROUST — corespondențe românești.

Lei 10

